Gustave Flaubert

SUFERINȚELE TINEREȚII

amalgama

Gustave Flaubert

Suferințele tinereții

Traducere de Nicolae Constantinescu

amalgama
2019

Redactor: Aurelia Năstase
Copertă: Virgiliu Păcureț
Versiune digitală: Andreea Constantinescu
Foto copertă: Félix Nadar (1820-1910); actrița Sarah Bernhardt (1844-1923); 1864

Titlul original: *L'Éducation sentimentale (version 1845)*

ISBN ePub iBooks: 978-606-8679-86-0
ISBN ePub Google play: 978-606-8679-87-7

email: editura@amalgama.ro

www.amalgama.ro

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin editurii amalgama.

Vă recomandăm și

Emilio Salgari - *Corsarul Negru*

Sun Tzu - *Arta războiului*

Niccolò Machiavelli - *Principele*

Arthur Schopenhauer, Friedrich W. Nietzsche - *Lecturi esențiale*

Inazo Nitobé - *BUSHIDO, SUFLETUL JAPONIEI*

Platon - *Apărarea lui Socrate*

Etienne de la Boétie - *Discurs despre servitutea voluntară*

Laozi - *Dao De Jing - Cartea căii și a virtuții*

***** - *Arta războiului prin 36 de stratageme***

David Lindsay - *Călătorie în Arcturus*

Howard Phillips Lovecraft - *Mitul lui Cthulhu*

Abu Ra-Shin - *Cele mai frumoase basme și povestiri egiptene*

Alexandre Dumas - *Cei Patruzeci și Cinci*

Alexandre Dumas fiul - *Capriciile iubirii*

Panait Istrati - *Chira Chiralina*

Antoine de Saint-Exupéry - *Micul prinț*

Xavier de Montépin - *Masca Neagră*

Charles Deslys - *Zingara*

Jules Verne - *O dramă în Livonia*

Abraham Merritt - *Monstrul de metal*

Philip F. Nowlan, Abraham Merritt - *Armageddon 2419 A.D. și alte povestiri SF*

Nicolae Constantinescu - *Înainte de război și alte povestiri SF*

***** - *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea***

***** - *Pildele lui Esop***

Ioana Maroșan - *Salate pentru fiecare zi*

Bogdan Alexandru Groza - *Rețete de post - Rețete sănătoase*

Victor Hugo - *Cosette și Gavroche*

I

Eroul acestei cărţi a sosit la Paris într-o dimineaţă de octombrie. Avea o inimă de optsprezece ani şi o diplomă de bacalaureat.

Îşi făcu intrarea în această capitală a lumii civilizate pe poarta Saint-Denis, căreia i-a putut admira arhitectura frumoasă; văzu pe străzi căruţe de gunoi trase de un cal şi un măgar, cărucioare de brutar trase cu braţele, lăptărese care îşi vindeau laptele, portari care măturau rigola. Toate astea făceau mult zgomot. Omul nostru, cu capul scos prin portiera diligenţei, privea trecătorii şi citea firmele.

După ce coborî din trăsură şi-şi plăti locul, după ce-i prezentă vameşului bagajele, angajă un comisionar şi alese un hotel, se pomeni deodată într-o cameră pustie şi necunoscută, se aşeză într-un fotoliu şi, în loc să-şi desfacă valizele şi să-şi spele faţa, căzu pe gânduri.

Cu mâinile pe coapse şi ochii larg deschişi, tânărul privea cu un aer tâmp cele patru picioare de aramă ale unei vechi comode de abanos lăcuit care se afla în încăpere.

Ce poate fi mai trist decât o cameră de hotel, cu mobilele cândva noi uzate de toată lumea, în clarobscurul fals, cu pereţii reci între care n-ai mai fost niciodată şi vederea de care te bucuri spre curtea din spate îngustă, împodobită la colţuri cu streşini jegoase şi, la fiecare etaj, recipient de plumb pentru evacuarea apelor uzate. Mai degrabă ai locui într-o cameră de han, parchetată cu lemn alb, având ca mobilă două scaune de biserică, un pat mare acoperit cu serj verde şi, pe căminul din ipsos, un biet agheasmatar din aur cu o rămurică de merişor sfinţit! Există o singură fereastră care dă spre drumul mare, te afli la înălţimea ramurii cu frunze suspendate deasupra uşii de la intrare, poţi s-o iei în mână; viţa care acoperă casa pe dinafară urcă până la tine şi frunzele, când te apleci să priveşti, îţi mângâie obrazul. Auzi de acolo ţăranii care vântură fânul pe câmp şi, seara, scârţâitul căruţelor care se întorc acasă.

Mama îl întrebă:

— Ei, la ce visezi?

Şi, văzând că nu mişcă deloc, îi scutură braţul, repetând întrebarea.

— Ce am? Ce am? zise el, ridicându-se brusc. N-am nimic!

Dar avea ceva.

II

Îi venea însă greu să spună, pentru că nici el nu ştia bine.

Mama îi stătu alături opt zile, îl ajută să se instaleze, îl înţoli, îl ajută să se mute, merseră de două ori la muzeul Versailles, odată la Saint-Cloud, de trei ori la Opera Comică, o dată la Gobelins, o dată la fântâna Grenelle, de vreo treizeci de ori la diferite galerii comerciale să cumpere tot felul de obiecte. După aceea, se gândi să se despartă de fiul ei. Dar, mai întâi, îi făcu o mulţime de recomandări despre multe lucruri pe care nu le cunoştea, apoi, îl îndemnă să muncească, să se comporte frumos şi să fie econom.

În ziua plecării, luară masa numai ei doi, într-un restaurant de lângă curtea Mesageriilor, dar niciunuia nu-i era foame şi-şi vorbiră puţin. Se despărţiră şi, înainte să se facă apelul călătorilor, ea se înduioşă şi, în ultimul moment, îl sărută pe bietul ei Henry pe obraji plângând. Henry îşi aprinse imediat o ţigară de foi şi luă o atitudine nepăsătoare, dar, îndată ce trăsura se puse în mişcare, trabucul îl sufocă şi-l aruncă furios. „Adio, biata mea mamă, adio, adio”, îşi zise el. Apoi, o binecuvântă şi o mângâie în inima lui. Ar fi vrut s-o îmbrăţişeze cât de mult ar fi dorit, să n-o lase să plângă, să-i şteargă ochii, s-o consoleze, s-o facă să zâmbească, s-o facă fericită. Dar îşi zise că era laş şi-şi reproşă că se simţise aproape umilit de tandreţea ei de adineauri de faţă cu trei orăşeni. Îşi înfundă mâinile în buzunare, îşi trase pălăria pe ochi şi continuă să meargă pe trotuar, cu un aer ursuz.

Neştiind ce să facă în primele zile, hoinărea pe străzi, prin pieţe, prin grădini; se ducea la Tuileries, la Luxembourg; se aşeza pe o bancă, privea copiii care se jucau sau lebedele ce alunecau pe apă. Vizită Grădina Botanică şi-i dădu de mâncare ursului Martin, se plimbă la Palais Royal şi auzi focul de pistol care răsuna la amiază; privea vitrinele magazinelor de modă şi ale negustorilor de stampe,

admira felinarele şi afişele.

Seara, se ducea pe bulevarde să vadă prostituatele, ceea ce îl amuză mult în primele zile, pentru că nu exista aşa ceva în orăşelul lui de provincie.

În timp ce bătea cheiurile, citea titlurile cărţilor înşirate pe parapet; se oprea, pe Champs-Elysées, în faţa scamatorilor şi celor care scoteau dinţi, dar şi în Piaţa Luvrului, unde petrecu într-o zi mult timp să privească păsările din alte ţări ce puteau fi văzute acolo, în colivii, cârâind şi bătând din aripi când se ivea o rază de soare. Bietele vietăţi gem, privesc norii, se leagănă pe inelele lor aşa cum se legănau pe crengile marilor arbori de peste mări şi ţări, în ţinuturi mai calde; ba chiar puţin lipsi să nu se aleagă cu un deget smuls de un papagal roşu cu cioc curbat, care i se păru mai arătos decât ceilalţi.

Henry urca în turnurile bisericilor şi stătea mult timp sprijinit de balustradele de piatră din vârf, privind acoperişurile caselor, fumul hornurilor şi, jos, oamenii mici de tot care se târau, ca nişte muşte, pe pavaj. Se deplasa cu omnibuzul dintr-un cartier în altul al Parisului şi privea toate chipurile oamenilor care urcau şi coborau, căutând asemănări şi deosebiri între ele.

Intra într-o cafenea şi stătea acolo o oră încheiată, citind acelaşi rând dintr-un ziar.

Se ducea în Bois de Boulogne, privea caii ţanţoşi şi domnii frumoşi, trăsurile lucitoare şi vânătorii cu pene la pălărie, şi marile doamne cu chipuri palide, al căror voal, mişcat de vânt prin portieră, îi trecea pe sub nas, cu zgomot de brăţări de argint. Îi plăceau atitudinea dispreţuitoare şi blazoanele lor pestriţe; îşi închipuia, contemplându-le, o existenţă de bogătane plină de distracţii, petrecută în spatele unui şir triplu de perdele roz, pe mobile acoperite cu catifea; îşi imagina saloanele pe care le frecventau, seara, în rochii decoltate, împodobite cu diamante, flori, pernele ornate cu dantele pe care îşi aşezau capul, parcurile mari unde se desfătau vara şi aleile acoperite cu nisip călcate de picioarele lor.

Dar, la fiecare bucurie la care visa, o durere nouă i se ivea în suflet, ca un fel de ispăşire pentru plăcerile efemere ale imaginaţiei.

Ameţit de zgomotul străzilor şi de acea gloată de oameni care se agita în jurul lui, fără să participe la iureşul acelor acţiuni şi mişcări pasionate, începea brusc să îndrăgească dorinţele domoale, dorea să trăiască departe de toată acea zarvă, la o sută de leghe de

un oraş, în vreun sătuc neştiut de nimeni, aşezat pe panta unei coline, la umbra stejarilor, ca să vieţuiască şi să moară acolo mai necunoscut decât cel mai umil dintre muritori.

Întors acasă, nu-şi aprindea lumânarea, ci făcea un foc mare şi se aşeza în faţa lui privind cum ardeau lemnele. Era un foc mare care lumina tavanul şi se reflecta în oglinzi; flăcările duduiau, o roşeaţă unduia peste cărbuni, uneori, scântei ţâşneau în spirală şi pocneau ca nişte artificii, iar Henry se gândea atunci la lucruri atât de plăcute, de vechi, de o tandreţe atât de profundă încât îl făceau să surâdă.

Graţie cărbunilor de pământ, sobelor prusace, buştenilor economici şi caloriferelor de tot felul, nu mai există acele venerabile cămine străvechi, în care încăpeai în picioare când, după o lungă vânătoare de iarnă, te aşezai într-una dintre nişele laterale, aşteptând ca gâştele şi ciozvârtele de oaie, care se roteau în ţepuşe, să se frigă pentru cina târzie, în timp ce, din când în când, un valet rupea găteje pe genunchi şi le arunca în focul care le răsucea şi le mistuia, iar ogarii uzi stăteau pe labele din spate şi-şi încălzeau spinarea căscând.

La ce se gândea?

La copilărie, la ţinutul natal, la grădina tatălui său. Revedea toate răzoarele, toţi copacii, şi vechiul cireş de care agăţase un leagăn, şi marele rond de iarbă unde se tăvălise deseori, mai cu seamă în perioada în care o coseau sau în luna aprilie, când era plin de margarete.

Se gândea şi la acei trei tineri, cei mai vechi prieteni din copilărie, cu care se juca de-a hoţii şi vardiştii: unul se făcuse marinar, al doilea murise în Africa, al treilea se căsătorise deja. Toţi trei erau morţi pentru el.

Se gândi şi la o mătuşă decedată de mult şi la care nu ţinuse pe când trăia. Se gândi la vremurile frumoase de la colegiu, la banca plină de împunsături de briceag şi înnegrită de cerneală, la castanii din curte şi la podul bisericii unde urca după cuiburi de rândunele. Se mai gândi şi la acele după-amiezi de joi, atât de pline de bucurie şi de larmă; revăzu cu ochii minţii o cafenea mică unde se adunau să fumeze şi să vorbească despre politică, revăzu mesele ciobite şi pe femeia în vârstă care îi servea.

Se mai gândi la fetiţa pe care o iubise la şapte ani, la domnişoara care îl tulburase la doisprezece, la femeia care îl chinuise mai târziu; îşi aminti succesiv locurile unde le văzuse, ba

chiar încercă să-şi amintească toate cuvintele uitate pe care ele putuseră să i le adreseze, dar nu le mai reţinuse unele trăsături; îi rămăseseră în memorie numai ochii uneia, vocea celeilalte sau doar un anumit gest, care îi făcea inima să tresalte brusc când şi-l amintea.

Îşi dori să compună versuri potrivite stării sale de spirit, dar, văzând că dura prea mult până să găsească rima la cel de-al doilea, renunţă pur şi simplu. Apoi, încercă să aştearnă pe hârtie gânduri indiferente, dar nu găsi niciunul.

III

Jules către Henry

De când m-ai părăsit, dragul meu Henry, mi se pare că totul a plecat odată cu tine, absenţa ta a lăsat un gol înspăimântător. Te invidiez tot pe-atât pe cât te regret. Cât de mult aş vrea să fiu împreună cu tine la Paris! Ce frumoasă şi fierbinte trebuie să fie viaţa acolo! Răspunde-mi imediat şi dă-mi amănunte despre tot ce faci, despre noile cunoştinţe, despre societatea pe care o frecventezi etc. Te-ai întâlnit cu Morel? Te-a dus la actriţe? Te întâlneşti cu artiste? Te duci des la spectacole? Povesteşte-mi puţin ce-ai găsit la Operă etc. etc. Ard de nerăbdare să primesc o scrisoare de la tine.

Ce fericit eşti! Tatăl tău a binevoit să te lase la Paris. Eşti liber, ai bani, amante, ieşi în lume… Dar eu? O să-ţi povestesc ce s-a mai întâmplat după plecarea ta.

Ştii că mama dorea să mă fac notar; şi eu voiam asta ca să vin să urmez dreptul acolo, să fiu cu tine, dar tata s-a împotrivit, spunând că nu va avea niciodată bani să-mi cumpere un birou notarial, că, de altfel, notarii sunt nişte pungaşi şi nişte Robert Macaire[1], că avusese deseori procese şi că-l furaseră întotdeauna şi, în fine, că era o meserie de imbecil şi nu va îngădui niciodată ca fiul lui s-o înveţe. Ideea lui fixă este să mă ţină aici, cu el, şi să intru în administraţie. Spune că e o carieră frumoasă şi, cu perseverenţă şi inteligenţă, poţi să-ţi croieşti un drum în viaţă. Încă nu ştiu dacă la impozite sau la finanţe. A plecat azi dimineaţă de-acasă spunându-mi că se ducea să se ocupe de mine. De-ar da Domnul să-i fie respinse toate cererile şi să-i dea greş toate planurile astea absurde încă din prima zi!

Înţelegi asta, Henry, înţelegi? Eu, într-un birou! Eu slujbaş, scriitor de cifre, copiind liste, ţinând la zi registre sau condici, cum li se spune, catastife îmbrăcate în piele verde, cu muchii galbene şi ornate cu aramă la colţuri! Să stau acolo de dimineaţa până seara, lângă aprozi, servitori cu o sută de franci pe lună! Să ajung în fiecare zi la nouă dimineaţa şi să plec la patru seara, se revin a doua zi şi a treia zi şi tot aşa toată viaţa sau, mai exact, până o să mor, pentru că aş muri de furie şi de umilinţă! Prin urmare, aş avea un stăpân, un superior, un şef căruia ar trebui să-i dau ascultare, căruia să-i duc ce-am lucrat, lucrarea*, şi care să stea în fotoliu şi să examineze tot, să numere virgulele sărite, rândurile strâmbe, cuvintele uitate şi să mă mustre pentru scrisul meu urât şi să se răţoiască la mine ca la un valet!… Răbdare! Răbdare! Sunt foarte hotărât să nu mă las condus de ei şi să-i trimit pe toţi la plimbare în aşa fel încât să nu mai încerce altădată. Întâi de toate, vreau să-i fac să mă dea afară din prima săptămână; sunt hotărât, pe urmă, vom vedea. Măcar să nu mă facă cizmar sau calfă la băcan, numai asta ar mai lipsi!*

O, dragă Henry, oare asta am visat noi? Îţi aminteşti ce viaţă frumoasă ne plănuiam cândva şi cum vorbeam despre asta când ne plimbam? Trebuia să locuim în aceeaşi casă; am fi lucrat de dimineaţă până la amiază fiecare la masa lui; la ora aceea, ne-am fi citit ce scrisesem. Apoi, am fi ieşit, ne-am fi dus la biblioteci, la muzee şi seara, la teatru. Întorşi acasă şi înainte de a ne culca, am fi analizat din nou ce văzusem în cursul zilei şi ne-am fi pregătit lucrul pentru a doua zi.

Ce fericiţi am fi fost aşa, trăind, gândind împreună, ocupându-ne de artă, de istorie, de literatură! Graţie câtorva cunoştinţe bune şi unor articole tari publicate în ziare, am fi reuşit să ne facem repede un nume. Tu ai fi citit prima mea piesă comitetului, pentru că citeşti mai bine decât mine şi eu aş fi avut prea mult trac. Şi prima reprezentaţie, Dumnezeule, prima reprezentaţie! Te-ai gândit vreodată la ea? Teatrul este plin de lume, femeile s-au îmbrăcat frumos şi au în mâini bucheţele. Noi ne aflăm în culise, ne plimbăm de colo-colo, vorbim cu actriţele noastre îmbrăcate în costumele rolurilor; se montează decorurile, se ridică rampa, instrumentiştii intră în fosă, răsună cele trei lovituri şi zumzetul sălii amuţeşte. Se ridică cortina, toată lumea ascultă, piesa începe, scenele se succed, drama se derulează, răsună strigăte de bravo. Şi apoi, se face linişte totală, ai auzi musca zburând, fiecare cuvânt al actorului, căzând picătură cu picătură, este sorbit cu aviditate mută… Dinspre gradene se aud strigăte de bravo. Mâinile aplaudă, picioarele se mişcă. Bravo! Bravo! Autorul! Autorul! Autorul!... Ah, Henry, ce

frumoasă este viaţa de artist! Această viaţă pasionată şi ideală, unde iubirea şi poezia se contopesc, se înflăcărează şi se incită una pe alta, unde se trăieşte toată ziua cu muzică, cu statui, cu tablouri, cu versuri, ca seara să păşeşti, la lumina strălucitoare a lustrelor, pe scândurile suple ale teatrului, în mijlocul acelei lumi poetice care radiază de iluzie, având amante actriţe, contemplându-ţi gândirea care trăieşte pe scenă, ameţit de entuziasmul care vine spre tine şi savurând în acelaşi timp bucuria orgoliului, a voluptăţii şi a geniului!

P.S. Tata s-a întors adineauri, mi-a trimis vorbă să mă duc în camera lui; s-a sfârşit, sunt vameş. Peste opt zile, intru ca slujbaş stagiar; în seara asta, sunt nevoit să-i fac o vizită directorului ca să-i mulţumesc. Va trebui să mă stăpânesc. Nu mai pot, deplânge-mă. Adio!

Prietenul tău până la moarte,

Jules

Îţi voi trimite mai târziu lista cu cărţile pe care vreau să mi le aduci în vacanţă. Nu se apropie oare sezonul balurilor mascate? Să-mi spui ce costum vei îmbrăca. M.A., casierul, care tocmai s-a căsătorit, va da pe 25 o mare serată şi vrea să fie la fel ca la Paris.

Mă voi duce.

IV

Henry se afla încă în pat când citi această scrisoare. Iluziile despre care amintea îi părură deja atât de vechi, încât nu-l emoţionară deloc, iar necazurile de care se plângea prietenul i se păreau că sunt atât de puerile, încât nu-l înduioşară. Ba chiar zâmbi puţin cu dispreţ văzându-i admiraţia pentru Paris şi frenezia lui literară, pe care le consideră, din înaltul înţelepciunii de parizian de opt zile, două maladii de provincie. Apoi, împături la loc scrisoarea, o puse pe noptieră şi continuă, culcat pe spate şi cu ochii în tavan, să reflecteze la propriile-i iluzii şi necazuri.

Vom vedea mai departe cum primele şi-au schimbat natura şi din ce motiv celelalte nu s-au împuţinat.

V

Înţelepciunea bunicilor prevenise totuşi pentru el orice fel de necaz. După multe deliberări, în care se ajunsese la originea societăţilor omeneşti şi fuseseră discutate toate sistemele de educaţie, după multe ezitări, informaţii, manevre şi demersuri, tânărul fusese instalat în fine la o pensiune specială *ad hoc* şi *sui generis*. *Ad hoc*, în sensul că în acea casă nu erau decât fii de familii bune, crescuţi ca el în puritatea căminului părintesc, având cu toţii purtări oneste, plasaţi acolo de părinţi ca să-i păzească şi toţi dorind totodată să-i piardă cât mai repede; *sui generis* pentru că acea pensiune era una onestă, unde nu se găseau altceva decât prospecte, fasole şi morală; acolo te bucurai de hrană şi căldură.

Pensiunea arăta bine. Era o casă mare, pe o stradă pustie al cărei nume nu-l voi da în vileag, cum spune Cervantes; avea la intrare o poartă mare vopsită în verde, câteva ferestre mari ce dădeau spre stradă şi vara, când erau deschise, se vedeau, când treceai, mobilele salonului cu huse din stambă albă. În partea din spate, se găsea un fel de grădină englezească, cu munţi şi văi, cărări care şerpuiau printre tufe de trandafiri şi salcâmi rotaţi, un scoruş frumos, care se ridica peste zid şi-şi lăsa cu graţie să atârne panaşul de fructe roşii. În plus, în fund — asta zăreai când intrai la domnul Renaud — o boltă de iasomie şi de clematite făcută dintr-un grătar de lemn alb şi înzestrată cu o bancă rustică. Era să uit un bazin, larg cât un butoi din Basse-Normandie, unde se aflau trei peşti roşii ce stăteau aproape mereu nemişcaţi. Când îi văzuseră, părinţii fuseseră încântaţi, copilul lor respira *aer curat* şi acceptaseră din acel moment toate condiţiile, care erau foarte dure.

Este adevărat că domnul Renaud primea puţini elevi, dar aleşi pe sprânceană; nu avea mai mulţi de cinci sau şase, cărora le consacra tot timpul şi întreaga lui ştiinţă. Pregătea tinerii pentru Şcoala Politehnică, Şcoala Normală şi bacalaureate de toate felurile; primea şi studenţi la medicină şi la drept, limitându-se în cazul celor din urmă să le recomande să nu-şi piardă timpul, asta era tot ce-i învăţa. De altfel, ţineau toţi la el, dar nu pentru că ar fi avut acea minte năvalnică ce captivează tineretul şi-l atrage spre bătrâni, ci pentru că era un unchiaş binevoitor, care le făcea viaţa plăcută şi liniştită, destul de jovial, de comic şi amator de calambururi.

Părea şiret la prima întrevedere şi prostănac la a doua, zâmbea deseori într-un fel ironic la lucrurile cele mai neînsemnate, dar,

când i se vorbea cu seriozitate, te privea pe sub ochelarii cu ramă aurită cu o intensitate atât de profundă, încât ar fi putut fi considerată subtilitate. Capul, chel în faţă şi acoperit numai la ceafă cu un păr blond, înspicat şi creţ, pe care îl lăsa să crească destul de lung şi-l aducea cu grijă peste tâmple, nu era lipsit nici de inteligenţă, nici de candoare. Toate liniile proeminente ale staturii — era scurt şi îndesat — se pierdeau într-o carne flască şi albicioasă; avea burta mare, mâinile slabe şi grăsuţe ca ale femeilor bătrâne de cincizeci de ani, picioarele în formă de X şi se murdărea îngrozitor de noroi când mergea pe stradă.

Dacă pâslarii de Strasbourg n-ar fi existat pe atunci, i-ar fi inventat el; îi purta tot timpul, şi iarna, şi vara, spre marea disperare a soţiei, şi gemea un ceas când trebuia să iasă din casă şi să-şi încalţe cizmele. Doamna Renaud îi brodase o tichie grecească, cu fundul de catifea maro şi flori albastre, cu care îşi acoperea creştetul în cabinet, unde stătea toată ziua să lucreze şi să predea lecţii. Avea întotdeauna corpul înfăşurat într-un halat de casă din tartan verde cu dungi negre; era duşmanul cel mai convins al costumelor şi al branţurilor.

Când tinerii coborau din camerele lor, îşi lăsau şepcile în anticameră, unde se aflau două ştergătoare de picioare şi şase scaune. Apoi, se duceau să se aşeze lângă instructorul lor, pe scaune sau fotolii, după dorinţă, dormeau sau ascultau, ori priveau busturile eterne ale lui Voltaire şi Rousseau, care împodobeau cele două colţuri ale şemineului, răsfoiau cărţile din bibliotecă sau desenau pe copertele lor capete de turci şi pieptănături de femei. Obiceiurile casei erau patriarhale şi blânde. În fiecare duminică, după dejun, se servea cafeaua; seara, se jucau cărţi în salonul doamnei Renaud; uneori mergeau împreună la teatru ori, vara, se duceau să se plimbe la ţară, la Medon, la Saint-Cloud.

De altfel, doamna Renaud era o femeie minunată, fermecătoare, ale cărei purtări materne aveau ceva tandru şi mângâietor. Apărea în fiecare dimineaţă cu o scufie de noapte ornată cochet cu dantelă, dar care îi ascundea părul pieptănat cu cărare pe mijloc; rochia, fără cordon şi ale cărei cute largi cădeau de la guler, nu lăsa să se întrezărească nimic şi lua atitudini molatice şi ostenite. Doamna vorbea deseori despre necazurile acestei vieţi, despre supărările care o îmbătrâniseră, despre tinereţea ei care i se părea deja departe; dar ochii negri erau atât de frumoşi şi sprâncenele aşa de frumoase, buzele încă atât de roz, de

umede, mâinile i se mişcau cu o agilitate atât de graţioasă când se folosea de ele, încât neapărat minţea. Când se îmbrăca frumos şi îşi punea pălăria mare de pai italienească cu pană albă, era o adevărată frumuseţe regală, plină de prospeţime şi strălucire; mersul repede îi făcea botinele să scârţâie seducător, avea o alură puţin cam bărbătoasă şi virilă, dar atenuată întotdeauna de expresia feţei, care era de obicei de o tandreţe melancolică.

Chiar dacă, uneori, făcea puţin pe mama de familie şi pe femeia matură, nimeni nu-i cunoştea vârsta şi sunt convins că n-ar fi fost în stare s-o spună nici cel mai faimos negustor de sclave de la Basra până la Constantinopol. Poate gâtul, pe care şi-l lăsa cu plăcere la vedere, era cam plinuţ, în schimb mirosea atât de plăcut când te apropiai de ea! Ascundea, este adevărat, partea de jos a gambei, dar îşi arăta vârful piciorului, care era minion; după ureche, se zărea pe capul ei o linie albă aproape imperceptibilă, care însemna că părul începea să cadă în acel loc. Dar de ce avea pe frunte ceva care chema sărutarea? De ce părul negru, care îi cădea de o parte şi de alta a feţei, te îndemna să întinzi mâna spre el, să-l netezeşti, să-i inspiri parfumul, să-l atingi cu buzele?

Iarna, stătea în camera ei, aşezată între fereastră şi şemineu, cosând sau citind la o masă mică de lucru, pe care o avea dinaintea căsătoriei. În lungile ore petrecute singură, de câte ori nu privea floarea galbenă, din lemn de portocal încrustat în palisandru, gândindu-se cu mare tristeţe la o mie de lucruri de care n-am habar! Apoi, ridica încet capul şi se apuca de cusut, oftând sau strângând din buze. Dar, îndată ce se întorcea primăvara şi se deschideau primele flori de liliac, se aşeza cu lucrul de mână sub boltă şi stătea acolo până la apusul soarelui. Astfel, în timp ce studiau în camerele lor, tinerii care priveau în grădină îi vedeau halatul alb trecând ici şi colo pe după arbori. Mergea pe aleea mare a rondului, pe lângă zid, privea spalierele, privea un fir de iarbă, nu privea nimic, se apleca să culeagă violete, rupea cu degetele mugurii uscaţi ai tufelor de măceşi, se plimba. Dimineaţa, chiar înainte să-şi fi scos moaţele, îşi stropea singură florile, le iubea până la adoraţie, zicea ea, mai ales caprifoiul şi trandafirii; le inspira parfumul într-un fel foarte senzual.

La ora meselor, cobora în sufragerie, unde era graţioasă ca o stăpână a casei care îşi primea oaspeţii cu amabilitate.

Nu avea *fericirea de a fi mamă*, dar adora copiii; dacă veneau uneori la ea, îi copleşea cu alinturi, bomboane şi tot felul de

bunătăţi. Căsătorită de foarte tânără cu domnul Renaud, îl iubise probabil măcar o zi, măcar o noapte. Dar, la vremea la care începe această poveste, era mult de când nu mai privea iubirea decât peste umăr, zâmbind puţin, este adevărat, şi transmiţându-i triste mesaje de adio. Frumoasă aşa cum încă era, cu o inimă sensibilă şi un trup perfect, o primise cu nesaţ probabil, cu candoarea dorinţei sale, fără să-i pese foarte mult de unde venea; apoi, foarte repede, se săturase de ea şi acum regreta, şi poate o dorea, asemenea celor înfometaţi care, abia aşezaţi la masă, îşi umpleau burta cu ciorbă şi rasol. Fără să se gândească că imediat li se va aduce curcan cu trufe şi şerbeturi.

Trăiau ca soţ şi soţie, în bună înţelegere, ceea ce dovedea cumsecădenia soţului şi blândeţea soţiei; văzându-i, ai fi zis că aveau cea mai bună căsnicie din lume şi, după dejun, făceau chiar o plimbare braţ la braţ prin grădină.

Doamna avea punga ei specială şi sertarul ei secret; domnul bombănea rareori şi nu mai dormea deja de mult timp în acelaşi pat cu doamna. Doamna citea până târziu în pat. Domnul adormea imediat şi nu visa aproape niciodată, doar poate atunci când se cherchelea puţin, ceea ce i se întâmpla uneori.

VI

În privinţa persoanelor, în acea casă se aflau diferiţi indivizi, cu care vom face cunoştinţă poate mai târziu, printre alţii, un german pasionat de matematică şi doi portughezi din familii foarte înstărite, foarte grei de cap, foarte urâţi la chip şi cu tenul foarte galben, care îşi terminau studiile ca să se întoarcă învăţaţi în ţara lor.

Henry se împrieteni puţin cu noii camarazi, stătea de cele mai multe ori în camera lui, ieşea rar şi se întorcea devreme. Adusese multe lucruri de acasă: un portret mic al surorii sale, pe care îl agăţă imediat la căpătâiul patului, papuci brodaţi de mama lui, puşca, tolba de vânătoare, cât de multe cărţi putuse să înghesuie în bagaje, o cutie mică unde-şi ţinea scrisorile, o mapă de birou din marochin roşu pe care scria, apoi, cuţitul, un prespapier, un briceag, ba chiar mai multe, primite cadou de Anul Nou, care îi aminteau de vechi cunoştinţe şi de zile trecute.

Îşi petrecu primele zile aranjând aceste lucruri, făcând asta în

modul cel mai lent: puşca şi tolba atârnate de perete, faţă în faţă cu două florete cu vârfurile intrate una prin garda celeilalte, mapa de birou aşezată pe masă şi cutia mică cu scrisori pusă pe şemineu, între două sfeşnice de aramă.

Camera primită era mare, de altfel, întru totul la fel ca a doamnei Renaud, care se afla la etajul întâi, dedesubt, cu acelaşi număr de ferestre, adică două, cu vedere spre grădină şi având, ca şi a ei, o balustradă din metal curbat cu muguri înfloriţi şi arabescuri în stilul Louis XV; o comodă mare, plasată între ferestre, stătea faţă în faţă cu o canapea tapiţată cu catifea verde de Utrecht, având cuie de bronz; de cealaltă parte, patul se reflecta în oglinda şemineului, arătându-şi cu naivitate perdelele albe prinse într-un inel aurit suspendat de tavan.

După ce reuşi să armonizeze mobilele camerei cu obiectele personale, după ce se obişnui să se aşeze în fotoliu şi să se sprijine cu coatele de masă, neştiind ce să facă, începu să lucreze; chiar şi duminica stătea acasă. Doamna Renaud nu ieşea nici ea în ziua aceea, dar domnul Renaud profita ca să facă cumpărături, iar elevii, ca să se distreze la Paris.

Deoarece cartierul era pustiu şi, mai ales seara, treceau puţine trăsuri, Henry o auzea pe doamna Renaud deschizând fereastra şi închizând jaluzelele; apoi, o mai auzea mergând un timp, după care liniştea se aşternea din nou. Îi asculta atent paşii şi se gândea la ei şi după ce nu se mai auzeau. Gândul că o iubea nici măcar nu-i trecuse prin minte, dar întoarcerea iar şi iar la acea fereastră care se închidea şi se deschidea, şi zgomotul domol al paşilor de femeie repetat astfel în fiecare seară, înainte să adoarmă, îi menţineau mintea într-un fel de plutire visătoare; pentru el, ca şi pentru alţii, era precum cântecul cocoşului sau clopotul rugăciunii de seară.

Într-o zi, cred că în luna ianuarie, doamna Renaud intră în camera lui, unde era singur. Stăpâna casei urca în pod, unde avea treabă, şi intrase acolo în trecere, deschisese uşa încetişor, zâmbind. Henry, cu coatele sprijinite de masă, cu capul în mâini, se întoarse când o auzi mergând pe parchet.

— Eu sunt, zise ea. Te deranjez?

— O, nu! Intraţi.

— Nu e nevoie… Mulţumesc. N-am timp.

Ea îşi aşeză cotul pe colţul şemineului, ca şi cum ar fi vrut să se sprijine.

Henry se ridicase.

— Nu te deranja, continuă-ţi treaba, te rog, stai jos.

El îi dădu ascultare şi, neştiind ce să zică, rămase tăcut. Doamna Renaud îi privea părul şi fruntea înaltă.

— Chiar studiezi tot timpul? întrebă ea. Nu ieşi niciodată. Ai într-adevăr o purtare… exemplară pentru un tânăr.

— Credeţi? făcu Henry, cu un aer pe care şi l-ar fi dorit subtil.

— Cel puţin aşa s-ar zice, continuă ea, clipind şi trimiţându-i o privire ciudată printre genele apropiate, gest fermecător pe chipul ei şi pe care îl făcea întotdeauna aplecând puţin capul spre umăr şi ridicând colţul buzelor. Nu te distrezi niciodată? O să te extenuezi.

— Dar cu ce să mă distrez? Cu ce să mă distrez? repetă Henry, înduioşindu-se de el însuşi şi gândindu-se mai mult la întrebare decât la răspuns.

— Îţi plac numai cărţile?

— Nu mai mult decât altceva.

— A, faci pe blazatul! zise ea râzând. Eşti cumva deja dezgustat de viaţă? Eşti totuşi foarte tânăr!... Bravo ţie! Eu am dreptul să mă plâng, sunt mai bătrână şi, crede-mă, am suferit mai mult decât tine.

— Nu.

— Ba da! răspunse ea oftând şi ridicând ochii la cer. Am suferit mult în viaţă (şi se înfioră ca şi cum ar fi simţit durerea unor amintiri triste). Un bărbat este întotdeauna mai puţin nefericit decât o femeie, o femeie… o biată femeie.

La aceste ultime cuvinte, cheia pe care o tot învârtise pe arătător îşi opri brusc rotirea, strânsă convulsiv de cele cinci degete frumoase ale doamnei Renaud.

Avea o mână grăsuţă, poate prea scurtă, dar care se mişca lent, cu gropiţe la baza degetelor, caldă şi dolofană, roz, moale, catifelată, aristocratică, o mână senzuală. Ochii lui Henry erau în mod ciudat atraşi de ea; cobora cu privirea de la o linie la cealaltă care, pornind de la încheietura mâinii, urcau alternativ între fiecare deget, privea curios culoarea puţin roşcată a pielii atât de fine, albăstrită în unele locuri de la vinişoarele care se întreţeseau.

La rândul ei, doamna Renaud îi privea părul şaten, bogat, care îi cădea pe umeri, într-o atitudine naivă şi visătoare.

La ce se gândeau şi unul, şi celălalt? Abia începuseră să-şi vorbească şi tăceau deja; dialogul se întrerupsese.

Doamna Renaud stătea cu cotul drept sprijinit de colţul şemineului, cu corpul puţin într-o parte; baierele bonetei erau

desfăcute şi lăsau să i se vadă partea de dedesubt a bărbiei goale, ţinea mâna stângă în şorţul de mătase. Închisese pe jumătate ochii şi surâdea puţin din colţul gurii, mai vag decât adineauri, dar mai interiorizat, astfel încât nimeni n-ar fi putut să observe. Lumina albicioasă care intra pe geam se revărsa pe figura lui Henry, îi albea fruntea şi-i scotea în evidenţă conturul chipului; ţinea picioarele unul peste celălalt sub masă, avea ochii larg deschişi, s-ar fi zis că se gândea la ceva ce nu vedea.

— Ce ai? îl întrebă ea în cele din urmă.

— Eu! făcu Henry, ca şi cum s-ar fi trezit. Nimic…, absolut nimic, vă asigur.

— La ce te gândeai?

— Nu ştiu.

— Eşti distrat, după câte văd. Ca mine. Mă surprind de o sută de ori pe zi visând cu ochii deschişi la o mulţime de lucruri neînsemnate sau neinteresante şi pierd aşa zilnic foarte mult timp.

— Nu vi se pare, doamnă, că sunt frumoase orele astea, momente care se scurg vag, domol, fără să lase în minte nicio urmă de bucurie sau de durere?

— Crezi? făcu ea.

El continuă fără să ia în seamă expresia de simpatie cu care fusese rostit acest cuvânt; se număra printre cei care prefera să-şi ducă gândul până la capăt.

— Mintea abia dacă mai păstrează o amintire tandră şi imprecisă, pe care ne place s-o regăsim când suntem trişti.

— Câtă dreptate ai! zise ea.

— Tatăl meu avea în grădină un cireş mare cu flori bogate. Dacă aţi şti cum dormeam la umbra lui! Toţi îmi ziceau că sunt turc şi leneş.

Ea râse uşurel, cu indulgenţă, ca în faţa unui copil şi-i zise:

— Poate nu greşeau.

— Dar iarna mai ales…

— Iarna, nu-i aşa? Şi eu sunt la fel. Ce bine e lângă foc! O plăcere să stai de vorbă la căldură!

— Rămâneam singur şi-mi petreceam toate serile stând într-un fotoliu; ardeam o mulţime de lemne.

— Ah, ne-am simţi bine împreună! Şi pe mine mă bombăne deseori domnul Renaud, dar asta e fericirea mea, nu mă duc nicăieri, nu ies în lume, sunt o biată femeie neluată în seamă de nimeni, care trăieşte retrasă.

— Dar de ce? întrebă Henry, care, după cum poţi vedea, cititorule, îşi permitea deja să-i pună întrebări, pentru că erau puţintel prieteni, nu pentru ce vorbiseră, ci pentru tonul cu care îşi vorbiseră.

— De ce? repetă ea. Păi, n-am un soţ, o casă? Şi apoi, nu-mi place lumea, e atât de rea, de josnică, de falsă!

— Nici la baluri nu mă duc, mă plictisesc. N-am dansat în viaţa mea.

— A, în privinţa asta greşeşti! Trebuie măcar să ştii să dansezi. Chiar eşti un urs?

Şi începu să râdă, arătându-şi dinţii frumoşi.

— E ciudat! Un tânăr!

Şi termină pe un ton mai serios:

— O să te schimbi mai târziu.

— De unde ştiţi?

— Aşa o să fie, crede-mă.

— Când?

— Când ai să vrei să-i placi unei… cuiva.

Se opri. Henry roşi.

— Credeţi? întrebă el.

Doamna Renaud făcu doi paşi spre mijlocul şemineului, întinse un picior, apoi pe celălalt, şi-şi încălzi talpa botinelor negre, privindu-se în oglindă şi aranjându-şi părul, pe care îl netezea cu palmele.

— Ce cutie drăguţă ai! zise ea, luând în mână cutia de abanos împodobită cu ţinte de oţel aflată pe şemineu, între cele două sfeşnice de aramă. Ce-i în ea?

— Acolo îmi ţin scrisorile.

— Corespondenţa? O ţii sub cheie?

Apoi, trecând la alt subiect, întrebă:

— Te simţi bine în camera asta?

— După cum vedeţi, nu mai ies din ea, răspunse Henry.

— Camera asta e plăcută, exact ca a mea de jos. Cred că n-o ştii. Ai intrat vreodată acolo?

— Niciodată.

— Îmi place mai mult asta, e mai mare. De altfel, am stat mult timp aici, înainte să te muţi în ea.

— Ah, aţi stat aici? făcu Henry.

— Va trebui să te părăsesc, zise ea deodată. În seara asta, am invitaţi la masă. O să cobori devreme, nu-i aşa?

Se îndepărtă de masa lui Henry şi, trecând pe lângă pat, se opri. Văzuse portretul în acuarelă agăţat dincolo de el pe perete.

— E sora dumitale? Nu mi-ai spus că ai o soră. Cum o cheamă?

— Louise.

— Louise! Îmi place numele acesta… Dar nu-l pot vedea de-aici. S-a întunecat şi e ascuns de perdea.

Doamna Renaud trase într-o parte perdeaua care acoperea picioarele patului şi o împinse la perete, apoi reveni spre mijlocul patului şi se aplecă peste el ca să vadă mai bine porterul; salteaua cedă uşor şi se lăsă sub greutatea corpului ei.

— Crezi că semănaţi? întrebă ea deodată, întorcând capul.

Henry se afla în spatele ei şi-i privea părul negru împletit, pieptenele care îl strângea şi spatele cu pielea măslinie, iar chipul era fermecător când îl văzu întorcându-se astfel peste umăr şi îl întrebă încă o dată, aproape culcată pe pat:

— Crezi că semănaţi?

— Aşa se spune.

— Mai ales la ochi, nu-i aşa? Albaştri ca ai dumitale (se uita pe rând la portret şi la faţa lui Henry). Cu sprâncene negre, asta e ceva rar… Şi conturul feţei e acelaşi... dar mi se pare că e mai blondă decât dumneata.

Doamna Renaud stătea cu pumnii sprijiniţi de pat, şorţul de mătase i se agăţase de cuvertura de lână, gambele întinse împingeau covorul în spate, care aluneca pe podea. Chipul ei însufleţit era numai zâmbet şi curiozitate: ochii cu pleoapele pe jumătate închise erau de data asta larg deschişi şi se uitau în ai lui Henry, care o priveau fix.

Avea genele lungi şi întoarse, pupilele negre, brăzdate de firişoare galbene care arătau ca nişte raze mici aurii pe acel negru uniform ca de abanos. Toată pielea din jurul ochilor avea o nuanţă puţin roşcată, care îi mărea şi le conferea un fel de a fi obosit şi senzual. Îmi plac mult acei ochi mari ai femeilor de treizeci de ani, acei ochi alungiţi, închişi, cu sprâncene mari şi negre, cu pielea arămie puternic adumbrită sub pleoapa de jos, privirile languroase, andaluze, materne şi lascive, aprinse ca făcliile, catifelate; se deschid brusc, lansează un fulger şi se închid în visarea lor.

— Gura ta, de exemplu, e mai mică, mai bine conturată, mai ironică, continuă ea. O iubeşti mult pe sora dumitale? Ţine şi ea mult la dumneata? Şi mama voastră? Sunt convinsă că ai fost copilul răsfăţat; îmi închipui că ţi se făceau toate poftele.

Doamna Renaud nu mai privea portretul, se îndrepta spre uşă cu cheia în mână. Henry nu răspunse.

— Nevastă! Nevastă! strigă o voce pe scară.

— Hai, la revedere, te părăsesc, e ora patru, mă grăbesc să mă îmbrac. O, ce-am mai vorbit! Ne vedem mai târziu.

Doamna Renaud deschise repede uşa, rochia foşni zgomotos din cauza curentului, Henry o auzi coborând în fugă şi, după puţin timp, mergând prin camera ei.

Se întoarse la locul lui, dar se întunecase şi nu mai merita să lucreze. Se plimbă aşadar de colo-colo şi se uită în grădină la noaptea care se lăsa; se gândi la toate lucrurile care îi trecură prin cap, dar mai ales la zgomotul pe care îl fac jupoanele femeilor când merg şi la scârţâitul pantofilor lor pe parchet.

VII

În fine, se îmbrăcă şi coborî în salon.

Încă nu venise nimeni. Doamna Renaud, singură, aşezată într-un fotoliu lângă foc, cu un evantai între degete, aştepta oaspeţii. Deşi era decembrie, îmbrăcase o rochie albă, ţinuta invariabilă a englezoaicelor şi a soţiilor de notari din micile oraşe; o pelerină mare de dantelă, cu capetele încrucişate în faţă, îi acoperea umerii, mai largi ca niciodată din pricina taliei, care era mai subţire ca de obicei. Avea capul descoperit, dar, ca o mică schimbare, trecuse printre dinţii pieptenului un lănţişor de aur, care i se ascundea în păr ca un şarpe şi al cărui ciucure, aflat la unul dintre capete, îi cădea pe ureche.

— Eşti amabil c-ai venit să-mi ţii companie, îi zise ea văzându-l că intră.

— Credeam că e lume deja, răspunse el prosteşte.

— Altfel n-ai fi coborât, replică doamna Renaud râzând.

— Nu asta voiam să spun, dar nu doream să ajung ultimul.

— Poate asta te-ar intimida să intri? Eşti chiar atât de copil?

— Eu, timid! Eu, timid? Ba din contră, ba din contră, răspunse Henry, rănit în demnitatea lui de bărbat de optsprezece ani.

— N-ar fi de mirare, la vârsta dumitale.

Şi aceste trei cuvinte, „la vârsta dumitale”, aveau parcă ceva mângâietor şi afectuos.

— Mai bine compătimeşte-mă, o să mă plictisesc rău în seara asta, continuă ea. Domnul Renaud vrea să aibă invitaţi, asta îl distrează. Vor veni oameni… insuportabili, vei vedea… În faţa lumii trebuie să fi foarte reţinut, avem foarte puţină libertate, suntem obligaţi să ne supraveghem fiecare mişcare, să ne cântărim fiecare cuvânt. Oh, ce chin!

Apoi, continuă ca şi cum ar fi vorbit pentru sine:

— Prefer societatea intimă a unor prieteni adevăraţi, unde se poate spune orice, gândi orice… Dar se întâmplă rar să întâlnim persoane a căror inimă să răspundă inimii noastre şi care să ne poată înţelege!

Spunea toate astea lent, pe un ton trist şi cu o expresie melancolică, întinsă pe o pernă mare de catifea roşie, cu picioarele aşezate pe suportul metalic pentru lemne.

Domnii Sébastian Alvarès şi Emmanuel Mendès intrară amândoi odată, ciocnindu-se de uşă. Aveau faţa lucitoare, erau pomadaţi şi purtau redingote maro cu guler de catifea, cravate de satin foarte lungi şi jiletci foarte deschise. Salutară amândoi cu destulă stângăcie şi rămaseră în picioare într-un colţ, vorbind amândoi în limba ţării lor.

Pendula bătea ora şase în momentul în care moş Renaud deschise cele două batante ale uşii salonului şi pofti înăuntru grosul invitaţilor, care sosea la ora exactă. Aceştia erau domnul şi doamna Lenoir, negustori de lemne din Paris şi compatrioţi de-ai domnului Renaud, cu cei doi copii ai lor, Adolphe şi Clara, adevăraţi copii ai Parisului, albi şi palizi, limfatici şi buhăiţi; fetiţa mai ales era foarte urâtă, avea ochii roşii şi tuşea des. Fratele era un blond înalt cu părul creţ, destul de liniştit; mânca enorm, mai ales smântână, părinţii îi găseau multe calităţi, îl îmbrăcaseră în costum de artilerist.

Domnişoara Aglaé sosi singură, fără fratele ei. Domnişoara Aglaé era o fată bătrână de douăzeci şi cinci de ani, profesoară de pian la *boarding schools for young ladies*2, o femeie foarte graţioasă şi foarte slabă, având şuviţe cârlionţate superbe, care îi mângâiau claviculele şi omoplaţii, pe care îi descoperea cu plăcere, în orice anotimp, fără să facă guturai sau congestie pulmonară, cu toate că, la prima vedere, părea delicată şi sensibilă. Nu avea deloc picioare frumoase, chiar dacă şireturile botinelor de piele verzuie erau atât de strânse încât găicile stăteau gata să se rupă. Lucru deplorabil, mai ales pentru o femeie sentimentală, avea mâinile roşii şi, iarna,

urâţite de degerături; dar nu i-ai fi remarcat dinţii lucitori, pe care buzele subţiri îi descopereau când zâmbea, nici pielea de un alb atât de ireproşabil încât etola din pene de lebădă şi gâtul aveau aproape aceeaşi culoare. Era o fostă colegă a doamnei Renaud, prietena de la pension, confidenta ei intimă; se vedeau aproape în fiecare zi, stăteau mult timp împreună şi se conduceau iar şi iar până la poarta dinspre stradă, unde conversaţia se prelungea încă un sfert de ceas.

Îndată ce intră în salon, îşi scoase cu familiaritate şalul şi pălăria, pe care vru să le ducă în camera doamnei Renaud. Aceasta îi luă totul din mână şi ieşiră împreună, vioaie şi vesele ca două tinere.

— Bună ziua, dragul meu Ternande, îi zise amfitrionul, strângându-i mâinile unui vlăjgan cu părul rebel, care ieşea în lume cu un aplomb imperturbabil şi un costum verde cu nasturi strălucitori, încheiaţi de sus până jos. Ce mai fac artele?

— Păi deloc rău, dragă profesore, deloc rău.

— Culoarea noastră se-ncălzeşte?

— Cum nu se mai poate, răspunse artistul.

— Şi torsul? continuă domnul Renaud rânjind subţire. Torsul, cum îi ziceţi, se mai studiază? Mie îmi place mult torsul… Tot ferm, antic, sper? Nu trebuie să ne abatem de la asta, ştii, antic, antic!

— Iar am ajuns la asta! exclamă Ternande, agasat. Dar, dragă domnule, înţelegeţi odată…

Îl duse lângă o fereastră şi-i expuse pentru a suta oară ideile lui despre artă, care n-au fost înţelese mai bine decât prima dată, în pofida comparaţiilor ingenioase, a concluziilor categorice şi a gesticulaţiei sale expresive.

— Dar la ce ţi-e gândul, dragule? întrebă doamna Renaud, prinzându-şi soţul de braţ şi luându-l de la discuţia estetică. A venit familia Dubois. Salut-o!

Domnul Renaud îi dădu ascultare soţiei sale, făcu reverenţe tuturor, se interesă de sănătatea fiecăruia, îi pofti să se aşeze, le oferi taburete doamnelor, mese de joc domnilor; se arătă servil şi graţios, aluneca, zbura.

La cină, le aşeză de o parte şi de alta a lui pe doamna Dubois şi pe doamna Lenoir; îi plăcea mult buna dispoziţie a celei dintâi. Era o cumătră grasă — o numea cumătra lui, deoarece năşise împreună cu ea copilul cumnatului soţului ei — de vreo patruzeci şi şapte de ani, destul de proaspătă încă, bine înţolită şi bine hrănită, puţin cam originală, cu privirea vioaie şi promptă când era vorba de

trăncăneală, bogată în bust, deoarece prin asta se înţelege ce se întinde de la bărbie până la buric; avea o mulţime de camee şi de broşe pe piept şi de inele pe degete, dar cam sărăcuţă în păr.

Domnul Dubois purta o redingotă albastră, e tot ce pot să spun, deoarece l-am văzut întotdeauna de la spate. Le aduseseră cu ei pe sigura lor fiică, domnişoara Hortense, şi pe o verişoară din provincie încredinţată lor.

Invitaţii fuseseră aşezaţi la masă cu pricepere, domnii şi doamnele care erau căsătoriţi alternând cu tinerele şi tinerii. Astfel, Henry stătea lângă domnişoara Aglaé, Alvarès , lângă verişoara doamnei Dubois şi Mendès, de cealaltă parte a doamnei Dubois, a cărei siluetă dolofană îi impresiona inima de portughez şi de adolescent; ceilalţi doi tineri, care aşteptau pe palier, se aşezaseră ultimii lângă copii.

Capacul supierei fusese scos şi scotea aburi lângă rasol, iar polonicul era cufundat în fidea. Doamna Renaud întoarse capul, lipsea o persoană, un scaun rămăsese neocupat, un şervet rămăsese nedesfăcut pe masă. Cel care se lăsa aşteptat era domnul Shahutsnischbach. L-au strigat, au urcat în camera lui, a coborât. În ce ţinută, Dumnezeule mare! În costumul de toate zilele, cu degetele murdare de cretă, cu un fular mare şi roşu la gât şi papuci de stofă în picioare, mirat, încurcat, surprins, neştiind dacă trebuia să plece sau să rămână, să fugă sau să se aşeze, cu braţele atârnânde, nasul în vânt, năuc, stupid.

— Ştiai că aveam invitaţi, ştiai că aveam invitaţi, repeta domnul Renaud, întristat şi ofensat. Mereu acelaşi! Ciudată fiinţă! German extravagant!

Bietul băiat se mulţumi să răspundă că nu ştiuse, că nu ştiuse absolut nimic, tot căutând pe unde să ajungă la locul lui, ridicându-se pe vârfuri ca să treacă, fără să deranjeze, prin dosul spetezelor tuturor scaunelor.

Apoi, după ce doamna Renaud, bună şi blândă, ceru pentru el indulgenţa tuturor şi domoli mânia formalistă a soţului, care bombănea încetişor „E ridicol, e ridicol, e de un ridicol fără margini!”, cina a început în modul cel mai calm cu putinţă. Tânărul Shahutsnischbach, scăpat de privirile celorlalţi, mânca foarte liniştit, aşezat între copiii dragi ai domnului şi doamnei Lenoir, pe care îi servea cu mâncare, cărora le turna în pahare, le lega şi le dezlega şervetele. Ceilalţi meseni îşi goleau conştiincioşi farfuriile şi felurile de mâncare se perindau unele după altele.

Vorbiră despre politică, blestemară Anglia, deplânseră Spania sfâşiată de facţiuni, căinară Italia degenerată şi Polonia învinsă.

Doamnele nu ziceau nimic sau vorbeau despre literatură, ceea ce este acelaşi lucru. Ternande angajase o conversaţie cu domnul Lenoir, care dorea să i se facă portretul şi discuta cu el despre alegerea pictorului, iar interlocutorul i-l indica, firesc, pe profesorul lui. Henry îşi arăta marea admiraţie pentru muzica lui Beethoven, pe care n-o auzise niciodată, faţă de domnişoara Aglaé, care nu-l înţelegea. Doamna Renaud nu spunea nimic, Mendès o privea pe doamna Dubois. Cele două lămpi Carcel filau.

La desert, conversaţia deveni generală şi alunecă spre literatură. Veni vorba despre imoralitatea dramei şi influenţa incontestabilă pe care a exercitat-o asupra tuturor minţilor criminale moderne; a fost dezaprobat mult *Antony*[3], la modă la vremea aceea; recitară, ca să se amuze, câteva versuri din *Hernani*; au spus câteva poante, l-au lăudat pe Boileau, „legislatorul” Parnasului. Domnul Renaud chiar reproduse din memorie câteva aforisme, cum ar fi: „Nimic nu e frumos ca adevărul, numai adevărul este demn de a fi iubit”. Sau: „De-o sută de ori meşteşug….”; sau „Făr’ de stil într-un cuvânt…” şi alte raritäţi poetice. A urmat paralela obligatorie între blândul Racine şi marele Corneille, urmată de cea dintre Voltaire şi Rousseau. Apoi, literatura imperiului a fost făcută praf de Ternande şi de Henry, care susţineau *arta*, în timp ce bărbaţii gravi, bărbaţii între patruzeci şi cincizeci de ani susţineau *gustul* şi *limba*. Au mai vorbit despre Victor Hugo, domnişoara Mars, Opera Comică, *Robert Diavolul*[4], operă, circ, virtutea actriţelor şi premiile Montyon pe care le obţineau. Ternande era foarte aprins, roşu la faţă, vorbea mult, lăuda *Turnul Nesle*[5]; domnii Lenoir, Dubois şi Renaud îl plângeau şi rânjeau; Henry era grav şi discuta în şoaptă despre *Jocelyn*[6] cu domnişoara Aglaé; doamna Dubois regreta vremurile frumoase ale Comediei Franceze şi pe Talma în *Manlius*[7]; Mendès o privea pe doamna Dubois.

Sosi şi obişnuita şampanie, acel vin esenţialmente franţuzesc, care a avut neşansa să dea naştere multor cuplete, franţuzeşti şi plictisitoare ca băutura. Stăpânul casei, cu degetul mare, puse în mişcare dopul umflat din gâtul sticlei. Acesta ieşi — toate doamnele ţipară —, ţâşni în tavan şi căzu pe un capac-clopot de acoperit brânză şi acesta începu să vibreze. Îşi trecură paharele din mână în mână, cu vioiciune, claie peste grămadă; spuma cădea pe faţa de

masă şi pe degete, doamnele râdeau; există şi astfel de plăceri infailibile.

După cină, în salon, doamna Renaud îl luă pe Henry de o parte şi îl felicită pentru felul în care îşi susţinuse ideile.

— Te ascultam cum vorbeai şi spuneai tot ce gândeam şi eu. Cum i-ai învins pe toţi! Să ştii că sunt de părerea dumitale, ai dreptate, de o mie de ori dreptate!

— Am greşit, răspunse el lent, punctându-şi spusele cu lungi opriri. La ce bun să exprimi ceva din sentimentul care te însufleţeşte unor oameni pe care nu-i însufleţeşte nimic şi să vrei să insufli puţin din poezia de care ţi-e plină inima în inimi închise pentru ea? E osteneală zadarnică şi prostie, e nebunie, o boală de care sufeream mult cândva, dar de care mă vindec de la o zi la alta.

— Eşti cumva poet?

— Cine v-a spus?

— Ghicesc.

— Îmi place să citesc poeţii, continuă Henry, fără să pară a acorda atenţie acestui aspect. Nu vă place să vă legănaţi molatic în ritmul lor, să vă lăsaţi în voia visului unui geniu pe un nor auriu, dincolo de lumile cunoscute?

Doamna Renaud se uita la el pe când vorbea.

— E o mare fericire, nu-i aşa? zise ea, cu o expresie de ignoranţă pasionată.

Şi astfel, au vorbit despre poveştile de dragoste celebre din piesele de teatru, despre elegiile cele mai tandre; au savurat în gând blândeţea nopţilor înstelate, parfumul florilor de vară; şi-au spus ce cărţi îi făcuseră să plângă, care îi făcuseră să viseze şi tot aşa… Au tăifăsuit despre necazurile vieţii şi despre apusurile de soare. O conversaţie nu prea lungă, dar plină, privirea însoţind fiecare cuvânt, bătaia puternică a inimii luând-o înaintea fiecărei vorbe. Doamna Renaud admiră imaginaţia lui Henry, el se lăsă sedus de sufletul ei.

O rugară pe domnişoara Aglaé să cânte. Aceasta se aşeză la pian, înşirui game, chicoti, pufni pe nas, trase aer în piept şi lovi clapele. Nimeni nu înţelese un cuvânt din melodia italiană care îi ieşi din laringe, dar, fiind lungă, toată lumea aplaudă la sfârşit. Îl întrebară pe german ce părere avea, dar acesta răspunse că nu se pricepea la muzică, ceea ce păru ciudat, germanii trebuind să fie muzicieni.

Alvarès , care stătuse lângă pian cât cântase domnişoara Aglaé

şi îi ridicase o dată de jos inelul, iar, altă dată, un caiet de muzică, îi zise seara, la culcare, colegului său Mendès:

— Nu erai lângă ea ca mine, nu i-ai văzut ochii. Când a spus „Amor, vieni!", oh, i-am simţit cârlionţii lungi mişcând aerul din jurul ei, un aer cald, înmiresmat! Cum te-ar mai iubi femeia asta! Ce bine cântă!

Mendès îi răspunse:

— O, ce sâni frumoşi are doamna Dubois! Ce sâni! N-ai observat, la desert, când vorbea, cum i se ridica şi i se lăsa bustul. Ca să ajungă la masa de joc, a trecut prin faţa mea, atât de aproape, încât am simţit pe obraz o căldură plăcută…. Să fii amantul acestei femei, o, Doamne!

Dar Henry? Întors în camera lui, se dezbrăcă încet, visător fără să ştie de ce şi cu sufletul zâmbitor. Pe şemineu găsi o cheie, era a doamnei Renaud, pe care o ţinea între degete după-amiază şi pe care o uitase acolo întâmplător, apoi îşi aminti nonşalanţa posturii sale şi graţia chipului. Când să se culce, se opri la marginea patului, s-ar fi zis că cineva se întinsese deja acolo. Ea se sprijinise de pat ca să privească portretul lui Louise; aşternutul era puţin tras într-o parte, cuvertura era deranjată… Intră în aşternut cu grijă, cu teamă, tresărind, supunându-se maşinal instinctului ciudat de a nu strica acea dezordine.

O mie de lucruri plăcute îl legănară, pe jumătate adormit, şi, noaptea, visă că se plimba cu ea pe o alee mare străjuită de tei, că se ţineau strâns de braţ şi că inima îi bătea să-i spargă pieptul. Alvarès visă părul lung al unor femei care îi atingea uşor tot trupul. Mendès visă şi el… visă *că-şi dădea duhul* pe sânii goi ai unei chinezoaice.

VIII

Jules către Henry

Au trecut, iată cincisprezece zile şi n-am primit nicio scrisoare de la tine. Ce s-a întâmplat? Ce faci, dragă Henry? De ce această lungă întârziere? Într-o vreme, tristă era ziua când nu ne vedeam deloc. Multe astfel de zile am trăit din cauza uitării tale! Te mai gândeşti la mine? Când ai plecat, când am văzut cum te lua diligenţa, m-am dus acasă cu

sufletul gol şi mâhnit, ca şi cum jumătate din inimă m-ar fi părăsit; am plâns mult şi cu atât mai amar cu cât a fost prima durere din viaţa mea. Tu eşti la Paris, duci o altă viaţă, îţi faci poate alţi prieteni, vei ieşi în lume, vei găsi o femeie care probabil te va iubi, te vei îndrăgosti şi tu de ea, vei fi fericit şi mă vei uita.

Pentru mine, totul e la fel: mă duc la birou la ora nouă şi ies la patru şi mă plimb până la ora cinei. Ziua următoare seamănă cu cea dinainte, e de o monotonie iritantă. Abia seara scriu puţin şi citesc câteva dintre cărţile mele dragi, acelea pe care le citeam împreună, din care declamam cu entuziasm şi pe care le adoram în sufletul nostru. E încă un mod de a mă gândi la tine! O, ce mult mă plictisesc! Mă plictisesc de moarte. Ce viaţă duc! Aş râde de mila ei dacă n-aş fi trist! O, visurile mele!... Ce spui despre asta? Am ajuns să-mi regret visurile şi n-am încă douăzeci de ani. Ce va fi când voi avea treizeci, când voi avea părul alb?

Mă gândesc cu mare plăcere la timpurile trăite împreună şi-mi amintesc farmecul zilelor trecute. Simţi şi tu ca mine? Acolo, în camera ta, revezi oare toate bucuriile copilăriei noastre, toate speranţele noastre dispărute? Ce tandre şi frumoase erau interminabilele noastre discuţii din după-amiezile de duminică, când spiritele noastre, avântându-se împreună ca două păsări care zboară de la vârful spicelor până la cel al marilor stejari, goneau peste lumea întreagă şi pluteau până la limitele infinitului! Nu, mi se pare că universul n-a fost niciodată atât de vast şi de sonor ca pentru noi doi. Vorbeam despre tot, îndrăgeam totul. Cum mai vorbeam despre iubire! Cât de mult îndrăgeam gloria! Cu ce lucruri frumoase ne legănam spiritul, Dumnezeule mare! Îţi aduci aminte de admiraţia pentru ocean şi pentru nopţile cu furtună? Îţi aminteşti pasiunea noastră pentru India şi mersul cămilelor în deşert, pentru răgetele leilor? Îţi aminteşti timpul pe care l-am petrecut gândindu-ne la chipul Cleopatrei şi la zgomotul unui car antic, seara, pe un drum roman? Şi apoi, visam la viitoarele noastre amante. Tu voiai o italiancă palidă în rochie de catifea neagră, cu o panglică de aur în părul negru ca abanosul, buzele superbe, ţinuta regală, talia viguroasă şi zveltă, o femeie geloasă şi plină de voluptate; mie îmi plăceau profilurile creştine ale statuilor gotice, ochii candid lăsaţi în jos, părul auriu şi fin ca firul de păianjen; visam la fiinţa fermecătoare, vaporoasă, luminoasă, zâna scoţiană cu picioare de nea, care cântă în spatele zadelor la marginea cascadelor; numai un suflet, dar unul vizibil, pe care îl poţi săruta pe buze, un duh care are forme, o melodie devenită femeie.

N-am forţa să-mi ironizez ultima frază. De ce bărbatul de douăzeci

de ani l-ar lua peste picior pe cel care fusese la cincisprezece ani, aşa cum, mai târziu, cel de-acum ar fi şi el ridiculizat de bărbatul de patruzeci? Ajuns la fiecare vârstă a vieţii, de ce să-ţi blestemi trecutul? De ce să-l renegi şi să-l ofensezi? La ce bun să roşeşti pentru vechile iubiri? Nu erau frumoase atunci când eram tineri? Respect şi acum jucăriile rupte, pe care le aveam când eram copil, şi visurile mai periculoase cu care mi-am însufleţit de atunci inima. Fericiţi cei care pot să-şi ofere în fiecare zi un mare festin şi sunt destul de bogaţi încă dimineaţa ca să nu-şi regrete beţia!

Dar eu regret totul; regret timpul în care învăţam să citesc şi plângeam întreaga zi. La colegiu, eram mereu pedepsit, bruftuit, certat cu asprime; regret zilele în care m-am stăpânit şi zilele în care m-am lăsat cuprins de furie; regret chiar zilele care mi s-au părut cele mai triste, aveau un farmec aparte pe care nu mi-l vor oferi niciodată cele mai fericite de acum. Dar cel mai mult te regret pe tine, Henry, farmecul de a trăi împreună, acel parfum nobil de tinereţe şi devotament care ne lega unul de celălalt, frumoşi şi puternici ca nişte îngeri. Deseori, picioarele mă poartă din nou pe drumul ce duce la casa ta, deseori te aştept la ora la care obişnuiai să vii. Henry, dragul meu Henry, scrie-mi mult, des; întoarce-te aici, locul tău de lângă acel şemineu unde ne aşezam unul lângă altul e gol, sunt singur, nu mă văd cu nimeni, nu vreau pe nimeni, te aştept, mă plictisesc. Şi apoi, vine iarna, ştii ce trist mă face timpul urât de-afară şi ce melancolie mă cuprinde când văd ploaia căzând pe acoperişuri.

Zilele trecute, mi se pare sâmbătă, era încă soare. Ieşisem să mă plimb afară din oraş, în zona zidurilor de apărare, pe acea platformă a meterezelor acoperită de iarbă, de unde se vede toată valea şi micul râu din ţinutul nostru care şerpuieşte printre sălcii. Era îngheţat, soarele se revărsa asupra lui, era ca un şarpe mare de argint oprit în iarbă. Ne plimbam şi pe aici iarna şi de câte ori nu ne-a venit în minte această comparaţie! La întoarcere, am trecut pe strada Orties, spre care dă curtea colegiului, m-am ridicat pe zid şi m-am uitat în curte. Am văzut castanii sub care ne jucam şi plopul mare ce fremăta la geamurile sălii noastre de studiu şi care, în dimineţile de vară, când veneam mai mult adormiţi, era plin de păsări care ciripeau, iar el îşi legăna vârful. Am rămas acolo mult timp. M-am revăzut în prima zi, intrând, necunoscut, în mijlocul vostru, şi tu ai venit primul la mine şi mi-ai vorbit; apoi, restul s-a derulat lent în mintea mea, strigătele de la începutul recreaţiei şi zgomotul mingilor care loveau grilajele de la ferestre, şi aerul cald, umed şi înăbuşit din clase etc.

Soarele în amurg îşi revărsa tot focul, ai fi zis că era aur topit, asupra unei ferestre. Mi-a trebuit mult timp să-mi amintesc care era: era fereastra arestului, am recunoscut-o apoi după culoarea pietrei albe, după numele pe care le scrijeleam acolo cu cuţitele. În fine, m-am întors acasă, gândindu-mă la noi doi, la tine, întrebându-mă unde erai la ora aceea, ce făceai atunci la Paris. Şi mi-am zis: „Poate e la un spectacol, pe stradă, pleacă, vine, iese. Unde e?"

Curaj! Peste patru luni, de Paşti, o să fii aici, iar la anul s-ar putea să vin eu la tine. Astfel, nu e pierdută orice speranţă, mă îmbărbătez singur ca să nu deznădăjduiesc peste măsură. Dacă ai fi fost aici, măcar m-ai fi susţinut; mă chinuiesc mii de temeri fără cauză, mii de tristeţi fără motiv, n-am mai scris nimic la drama despre care ţi-am vorbit, Cavalerul de Calatrava. *Când vreau să scriu, nu-mi vine niciun cuvânt sau nu mă mai gândesc la subiectul meu; dar o să mă apuc din nou de ea, va fi terminată în mai puţin de o lună, ţi-o voi citi de Paşti, când ai să vii.*

Adio, dragă Henry, te îmbrăţişez.

Prietenul tău,

Jules

P. S. Trimite-mi prin poştă cartea aceea de Schiller pe care ţi-am cerut-o, am nevoie de ea pentru piesa la care lucrez. Curând va fi Anul Nou. Îţi aminteşti bucuria noastră din ziua de Anul Nou şi cadourile pe care le aveam, cărţile noastre frumoase învelite în hârtie de mătase? Pentru mine însă, acum, fiecare nou an nu se mai deschide cu o sărbătoare! Adio, mii de dovezi de afecţiune!

Amintirile comune evocate de scrisoarea lui Jules îl emoţionară cu uşurinţă pe prietenul lui. Într-adevăr, îl copleşeau şi pe el într-o zi plină de plictis, o zi stupidă de decembrie, aspră şi ternă, când nu putea nici să iasă, pentru că vremea era prea nesuferită, nici să citească în casă, pentru că nu era destulă lumină.

Citi scrisoarea de două ori, desfătându-se cu toată tandreţea ei amară. Şi el se gândea la acea jumătate a lui lăsată acolo împreună cu alte fiinţe dragi; se gândi la mama, la sora lui, la casa părintească plină de blândeţe şi alint, la zidurile casei atât de calde, de binevoitoare, prieteni muţi care te adăpostesc, te văd crescând; se înduioşă, se căină singur pentru izolarea lui şi o lacrimă îi înroşi pleoapa.

În acel moment, se auzi clopoţelul de la intrare, cineva urcă

scara în fugă, cheia camerei sale se răsuci repede în broască şi auzi paşi în spatele lui.

— Îmi cer scuze că intru la dumneata, zise doamna Renaud. Mă întorc de la plimbare, n-am focul aprins la mine şi sunt moartă de frig. Ce vreme îngrozitoare!

Îşi ridică voalul, îşi trase puţin rochia în jos şi întinse un picior pe suportul de lemne ca să se încălzească. Aerul tare îi îmbujorase obrajii; ochii îi erau umezi şi mai blânzi ca de obicei. Îşi scoase mâinile din manşon, mănuşile îi veneau fix până la încheietura mâinii. Nimic nu e mai frumos decât o mănuşă albă strânsă pe mână care iese dintr-un manşon mare căptuşit cu roz, ţinând o batistă brodată mototolită, caldă şi răspândind un miros plăcut; nimic nu e mai încântător, cititorule, decât poate mâna însăşi, când e frumoasă.

Şi Henry uită imediat de drama *Cavalerul de Calatrava* şi de autorul ei, ca şi de colegiu, de părinţi şi de casa părintească, care îl făcuseră mai adineauri să plângă.

IX

A doua zi, îl vizită pe Morel.

Acest Morel era un om aparte, unul dintre aceia pe care burghezii îi numesc originali, oamenii de afaceri îi consideră artişti şi artiştii îi găsesc vulgari, cu destul rafinament în judecată şi foarte puţin în sentimente, fără lux şi fără vanitate, plini de corectitudine şi de înţelegere; o jumătate de avocat îmbinată cu o jumătate de bancher, însă fără reticenţele laşe ale primului şi cupiditatea celui de-al doilea, având de la aceste două specimene aplombul şi verva, spiritul de ordine şi impulsul aproape poetic pe care îl dădea intereselor joase şi muncii într-o funcţie subalternă care îi uza inteligenţa.

Făcea parte dintre acei oameni înzestraţi cu toate calităţile ca să facă avere, dacă le-ar fi adăugat vreun viciu, dar pe care calmul firii sau împrejurările potrivnice îi îndepărtează pentru totdeauna de putere, unde ar fi făcut cel puţin lucruri bune, dacă nu lucruri mari; oameni născuţi pentru acţiune, însă pentru o acţiune zilnică, simplă, laborioasă, pe care munca nu-i agasează niciodată şi care o execută cu înverşunarea unui muncitor cu bucata, cu priceperea

subalternului de încredere, excelenţi secretari, dar răi miniştri, redactând bine note, incapabili să scrie un rând, maşini inteligente şi nimic mai mult.

Sărac, învăţase o meserie; crescut pentru negustorie, învăţase totul singur. Agenţii de schimb, avocaţii, notarii, feluriţii escroci şi mânuitori de bani, în mijlocul cărora trăia, nu putuseră să-i şteargă onoarea iniţială, nici să-i păteze firea bună, pe care mai multă imaginaţie sau o inimă mai aprinsă ar fi făcut-o poate mai eroică şi mai potrivită pentru marile realizări. Spectator al multor infamii, nu luase parte la niciuna, dar păstra faţă de vinovaţi o ură injurioasă pe care oamenii de spirit n-o înţeleg. Trăind zilnic printre milionari, nu dorea decât o rentă de douăzeci de mii de livre, dar îi făcea pe toţi imbecili şi parveniţi şi le-o spunea uneori în faţă, ceea ce îi conferea o spoială de independenţă şi făcea din el aproape un nobil, cu toate că se născuse la ţară şi se simţea puţin în el intendentul. Nu avea niciodată timp nici să iubească, nici să practice jocuri de noroc, astfel încât ironiza iubirea şi-i dezaproba pe jucători, o ironie cam grosolană, ironie de om cumsecade care n-a trăit nicio pasiune şi nu înţelege furtuna valurilor, pentru că n-a văzut niciodată marea. Nici în tinereţe nu visase nimic, aşa sunt făcuţi unii oameni. Băiat minunat, de altfel, om de viaţă, amator de plăceri pe cât putea, senzual cum îi stă bine omului modern, iubind orgia până în momentul spargerii paharelor, ar fi fost omul lui Horaţiu dacă ar fi avut mai mult gust, deşi nu avea gusturi proaste: îl admira frenetic pe Béranger[8] şi ştia pe de rost opera lui Paul-Louis[9].

Henry îl găsi încă în pat, fumându-şi pipa de dimineaţă, ridicat în cot pe pernă, citind un roman, cu fereastra deschisă.

Când îl văzu intrând, începu prin a-i adresa, pentru raritatea vizitelor, o mulţime de injurii amicale; apoi, îl întrebă ce mai făceau ai lui, ce se mai întâmplase acasă şi cu oamenii de-acolo.

— Ei bine, tinere, ce facem noi aici? întrebă el. Lucrăm? Ne distrăm? Tocim pentru examene? Ne ţinem de chiolhanuri? Cum stăm cu dragostea? Vorbeşte-mi despre cuceririle tale. Ai amantă? Vorbeşte, ce naiba! Eşti trist, dragule.

Henry, neştiind ce să spună, dădu răspunsuri oarecare.

— A, te plictiseşti, bietul meu Henry! Păi, te cred! Dar ai să te obişnuieşti. Trebuie să vii des să iei cina cu mine, o să stăm de vorbă, o să râdem puţin, viaţa e scurtă şi pot să-ţi spun că momentele frumoase petrecute cu prietenii sunt un lucru bun.

Henry îi mulţumi şi începu să ţină la el. Îşi amintea că acasă,

când era copil, trecuseră zece ani de-atunci, şi venea Morel, îl plăcea destul de mult pentru veselia şi simplitatea purtărilor, chiar dacă o anumită persiflare stupidă îl împiedica să aibă faţă de el acea pasiune profundă şi cu totul deosebită pe care o au imediat copiii faţă de un bărbat, care devine din acel moment tipul şi idolul lor.

— Ce literatură dezgustătoare! exclamă Morel, aruncând pe masă cartea pe care o avea în mână.

Îşi dădu un picior jos din pat şi încălţă o cizmă.

Henry se uită la titlul romanului. Era unul dintre cele care îi plăceau, nu zise nimic, dar roşi până în vârful urechilor.

— Citeşti asta? întrebă Morel.

Henry mărturisi că da.

— Ei bine, eu, nu-ţi fie cu supărare, îl găsesc foarte stupid, răspunse Morel.

„Idiotule!" îşi zise Henry.

Morel îşi încălţă a doua cizmă şi continuă să vorbească în timp ce se îmbrăca. Despre ce? Ce întrebare? Dacă arunci o pisică pe fereastră, o să cadă în picioare; dacă închizi doi bărbaţi într-o cameră, vor vorbi despre *femei*, ca să nu spun mai mult, şi atunci se vor întrece în minciuni şi-şi vor etala cu satisfacţie teoriile cele mai libidinoase; numai făţarnicii şi marii senzuali nu scot o vorbă. Am cunoscut şi bărbaţi virgini care străluceau prin cinism, copii abia dezvoltaţi ale căror vorbe ar fi făcut să roşească un judecător bătrân, Morel făcea parte dintre ei. Când aborda acest subiect, devenea pitoresc şi fecund; citise tot ce se scrisese despre asta în materie de tehnică, literatură uitată care îi amuza pe bunicii noştri; ştia înaintea tuturor toate subiectele fermecător de obscene şi agreabil de imorale care circulau prin Paris; făcuse tot ce se face aici indecent de frumos; cumpăra tot ce se vindea aici în fiecare zi. Prostituata era amanta lui, cântecul deşuchiat era romanţa lui, dar bărbatul acesta n-ar fi ştiut să facă în vreun fel curte nevestei unui băcan, nici să stârnească iubirea unei fetiţe de doisprezece ani; el nu iubise niciodată, nicio femeie nu-l iubise; nu-i păsa de asta, nu simţea nevoia; era fericit, după ce observase cu spaimă la alţii efectele îngrozitoare ale nebuniei pricinuite de dragoste.

Nici mâna lui Henry nu tremurase vreodată în mâna unei femei la acea apăsare a degetelor suple şi catifelate care nu ne strâng ca ale unui bărbat; niciodată înduioşarea iubirii nu-i umezise ochii. Nu păstra în inimă nicio relicvă sacră, nicio amintire a unei fiinţe

adorate, rană închisă care încă ne furnică şi o mai simţim vag, chiar în toropeala zilelor liniştite. Făcuse versuri pentru amantă, dar nu avusese amantă, cele două-trei femei pe care se întărâtase singur să le iubească dispăruseră repede din gândurile lui, abia dacă îi trecuseră prin viaţă, doar atingându-l uşor cu vârful aripilor. Şi el îşi pierduse virginitatea tot în lupanar, altar blestemat pe care moare inocenţa tânărului, aşa cum în patul de nuntă piere cea a fetei, fatalitatea comună la care amândoi sunt condamnaţi: primul alergând spre ea cu îmbătare, a doua lăsându-se împinsă plângând. S-ar zice că iubirea care trebuie să urmeze doreşte, pentru luptele ei înfocate, inimi nou-nouţe şi trupuri călite.

Dar Henry spera, aştepta, visa, dorea, credea încă în voluptatea care izvorăşte din ochii femeilor şi în toată realitatea fericirii vieţii, perioadă de iluzii când iubirea înmugureşte în suflet. Delectează-te cu ea, copile, delectează-te cu prima adiere parfumată care se iscă în spiritul tău; ascultă prima tresărire puternică a inimii tale, căci foarte curând va bătea numai pentru ură şi se va opri după aceea ca balansierul rupt al unui orologiu, deoarece va veni repede anotimpul în care cad frunzele, părul albeşte, toate stelele cad de pe acest vast firmament, ale cărui lumini se sting rând pe rând.

Aşadar, cei doi bărbaţi vorbeau despre plăceri şi despre iubire. Morel îi prezenta lui Henry părerile personale şi gusturile lui intime, Henry râdea, îl aproba, spunea că acesta era şi felul lui de a vedea şi de a se comporta; au ironizat amândoi sentimentul iubirii şi au lăudat trupul frumos al femeilor, fără să recunoască nicio clipă că primul le era necunoscut şi al doilea devenea jenant.

Morel, care nu se îndoia că o amantă n-ar fi o marfă comună, îl întrebă pe şcolar dacă avea una.

— O să ai, într-o zi sau alta, când o să te gândeşti mai puţin, continuă el. Totuşi, nu te lăsa dus de nas de ea; dacă o iubeşti prea mult, eşti un om pierdut, nimic nu face bărbaţii mai stupizi şi ar fi supărător pentru tine. Anunţă-mă la timp ca să te scot din încurcătură. Iubeşte în dreapta şi în stânga, aleargă după femeia uşoară, iubeşte femeia măritată sau midineta, totul e cât se poate de bine, dar fără sentimente, fără prostii, fără fraze frumoase, pe toţi dracii! Am cunoscut băieţi minunaţi care s-au distrus din cauza unei astfel de manii!

Henry îl asculta cu uimire.

— S-ar zice că ai căzut şi tu în capcană, spuse el râzând.

— Eu? făcu Morel. Pe legea mea, nu, jur, dar mă apucă toate

furiile când văd în fiecare zi oameni de spirit morţi după o fustă! Nu-i mai vezi, nu mai ies nicăieri, stau acasă, în pat, în cuibul lor, cu amanta lor, cu femela lor. Îi ştiai altădată liberi, veseli, plini de viaţă, şi acum… Altădată munceau, acum dorm sau o plimbă pe doamna. Banii? Îi păstrează pentru menajul lor vulgar. Prietenii? Îi părăsesc pentru femeiuştile lor… Şi apoi, nu ştiu cum se face, dar mintea li se îngustează, devin meschini, cretini, nătăfleţi, foarte norocoşi dacă chestia asta nu se lasă cu căsătorie. A, Dumnezeule mare, te rog, să nu faci ca ei!

Henry nu înţelegea foarte bine toate astea, dar, pentru că femeile la care făcea aluzie Morel nu erau cele pe care şi le dorea, răspunse:

— Nu-ţi fie teamă, nu-mi surâde viaţa asta. De altfel, n-aş putea să iubesc decât o femeie bogată… o femeie de lume…

— A, eşti încă la acest stadiu! exclamă Morel. E o greşeală, nu e ceva mai bun… Pe vremea mea, în cartierul tău, frecventam midinetele. Bietele midinete! Unele erau fete cumsecade. Am cunoscut una…

— Ce zici de Rosalinde? întrebă imediat Henry.

Era cântăreaţa de operă la modă, frumuseţea Parisului, amanta Prinţului, femeie splendidă, care ar fi tocat venitul unui imperiu. De câte ori se gândea la ea, Henry simţea un fior pe şira spinării.

— Se culcă cu vizitiul ei, răspunse Morel. Îţi plac cumva actriţele?

Henry răspunse că-i plăceau toate şi că vocea lor făcea inima să-i tresalte, că zgomotul paşilor lor pe scândurile scenei răsuna în mintea lui şi-i excita sensibilitatea, dar nu mai pomeni de Rosalinde.

— Oare poţi să ştii vreodată adevărul cu creaturile astea? continuă Morel. După ce-şi dau jos tot fardul şi costumul, rămân deseori mai părăginite decât un hotel vechi din care s-a luat toată mobila… Uite, există o femeie pe care o cunoşti, nu mai e tânără, recunosc, dar pe care aş iubi-o mai mult decât pe toate astea.

— Cine? întrebă Henry.

— Stai la ea în gazdă, răspunse Morel.

— Doamna Renaud? făcu Henry, mirat.

— Da. Ce zici? Nu-i aşa că are ochi admirabili? I-ai remarcat mâinile? Ţie, care ai gusturi aristocratice, ar trebui să-ţi placă… Am impresia, Dumnezeule mare, după mutra pe care o faci, că-ţi place destul de mult!

Şi, privindu-se în oglindă şi aranjându-şi cravata, îi aruncă într-o parte o privire întrebătoare, ironică şi încurajatoare.

— Da, e o femeie bine, răspunse Henry cât putu de rece.

Urmă un moment de tăcere, apoi Morel zise:

— N-ar trebui să te ascunzi. În ce relaţii eşti cu ea?

Henry se simţi dezarmat, vanitatea clocotea în el, zâmbi ca un înfumurat — un zâmbet fals şi exagerat.

— Desul de bune… Destul de bune…

— Moş Renaud e un om bun, un naiv, un soţ adevărat. N-ai de ce te teme în privinţa asta… Aha, tinere, placi deja femeilor frumoase! adăugă el râzând.

Henry zâmbi de data asta din toată inima.

— Hadar n-am!

— Lasă, nu face pe modestul! Asta te mâhneşte?

— Ce întrebare!

— Atunci, curaj! Zboară spre insula iubirii! Şi la atac… la atac!

Morel îşi luă pălăria şi îl conduse pe Henry până la intrarea din strada Mazarine, continuând să-i vorbească despre doamna Renaud şi despre soţul ei, care, cândva, fusese şi profesorul lui; îi dădu detalii, îi spuse istorioare nostime, îl îndemnă să fie ferm şi îndrăzneţ.

La despărţire, Henry îi strânse mâna cu căldură. Nu pot să spun ce simţea pentru el, dar îl adora, îl venera şi totuşi spiritele lor nu se plăceau, nici inimile. Pe drum, se gândi la doamna Renaud şi o văzu în faţa lui, mergând, întorcând capul, zâmbindu-i. Reflectă îndelung la ultimele cuvinte pe care Morel le spusese despre ea şi-şi întrebă conştiinţa dacă o iubea cu adevărat.

Chiar o iubea? Nu ştiu.

X

De la o vreme, inima nu-i mai era liniştită, o stare maladivă şi voluptuoasă în care pieptul se umflă şi pofta de mâncare scade. O forţă cu totul nouă îi curgea prin membre odată cu sângele; niciodată, mergând, nu ridicase atât de sus capul, nici nu avusese un pas mai suplu şi mai viguros. Altădată, noaptea, dormea mai bine, iar dimineaţa, până târziu în timpul zilei, nu avea, ca acum, acea osteneală amestecată cu o dulce ameţeală pe care o simţim

atunci când am inspirat prea mult mireasma florilor. Nu-şi mai amintea ce visa şi-şi petrecea toată ziua încercând să-şi aducă aminte, şi ar fi dat orice să regăsească acele imagini, deoarece rămăsese cu vaga senzaţie că erau frumoase. Când bătea vântul pe stradă, îşi scotea pălăria şi-l lăsa să-i treacă prin păr, mâini invizibile şi fluide îi alunecau pe cap făcându-l să tresară.

Seara, în camera lui, deschidea fereastra, iar doamna Renaud o deschidea uneori şi ea. Henry stătea mult timp cu coatele sprijinite de pervaz, privind faţa lunii şi norii care treceau pe cer. Ar fi vrut să locuiască în stele, apoi, ceva se crispa în el şi ofta. Ce oftat! Unul imens, odată cu care ar fi vrut să plece de-acolo.

Nu mai lucra, totul îl plictisea şi, totuşi, o fericire ce abia se înfiripa îşi deschidea aripile în sufletul lui şi cânta asemenea păsărilor în zori.

„Oare ce am? Ce am? se întreba el. Să fie asta ceea ce numim dragoste? Oare o iubesc? Nu ştiu ce e, dar înmiresmează aerul, toată casa e plină de parfumul ei, mă urmăreşte peste tot, am impresia că sunt prins în veşmântul ei, mă tulbur la fiecare cută a bluzei ei; păru-i negru şi lucitor îmi atrage fără să vreau ochii ca o oglindă.” Şi se oprea, trăgea cu urechea, pândea zgomotul pe care îl făcea mergând prin camera ei. Închidea fereastra, perdeaua aluneca pe suportul metalic, iar el se apleca în afară să vadă dacă mai era lumină la geam.

„Nu, a stins lampa, s-a culcat, doarme. Cum doarme? Stă probabil pe spate, cu gura întredeschisă, cu corpul pe jumătate afară de sub cuvertură şi braţul drept sub cap. Are o cămaşă de noapte albă, fină, cu dantelă, ca aceea pe care o poartă sub capot; e caldă de la trupul ei, poate e descheiată, i se vede umărul sprijinit pe perna ce se lasă uşor şi-i înconjoară capul.”

Şi începu s-o iubească, să-i iubească mâna, mănuşile, ochii, chiar şi atunci când se uitau la altul, vocea când îi dădea bineţe, rochiile pe care le purta. Dar, mai ales, cea pe care o îmbrăca dimineaţa, un fel de halat roz cu mâneci largi şi fără cordon. Începu să iubească scaunul pe care se aşeza, toată mobila din camera ei, întreaga casă, strada pe care se afla acea casă.

Aştepta cu nelinişte ora mesei, când se aşeza în faţa lui, iar seara dorea să fie deja a doua zi şi aşa mai departe. Zilele şi săptămânile treceau şi era atât de plăcut să exişti lângă ea! În timpul zilei, o auzea agitându-se, trăind; noaptea, sub podeaua pe care el păşea, o simţea dormind.

În fiecare dimineaţă, chiar şi iarna, doamna Renaud avea obiceiul să coboare în grădină şi să se plimbe. Henry o însoţea uneori, îi oferea braţul, mergeau împreună unul lângă altul, călcau cu picioarele pe boabele de scoruş căzute pe alei. Aerul răcoros, care făcea să-i tremure uşor baierele bonetei de noapte, îi agita veşmântul larg; alteori, bătând din spate, vântul îi împingea în faţă fusta şi îi scotea în evidenţă conturul taliei. Sau se aplecau să culeagă o violetă ascunsă sub iarbă, iar, când era soare, se aşezau sub boltă şi vorbeau.

La început, conversaţiile lor fuseseră foarte lungi, foarte pline de idei şi de sentimente; treptat, au început să se întrerupă din ce în ce mai des, devenind aproape tăcuţi. În perioada pe care o descriu, nu ştiau ce să-şi mai spună.

Henry îi împrumuta cărţi doamnei Renaud, poezii, câteva romane, ea le citea pe ascuns, seara în pat, şi i le înapoia cu o mulţime de semne de unghii în locurile delicate. Vorbeau despre ele numai ei doi a doua zi în grădină sau seara, în salon, când toată lumea juca cărţi sau asculta poveştile domnului Renaud.

Doreau amândoi să vină mai repede vara. „Dacă ar fi frumos, am urca pe cal şi am galopa îndelung prin pădure sau pe covorul verde al pajiştilor”, ziceau. Ar fi vrut să asculte, în adâncul pădurilor, apa curgând peste muşchiul verde şi privighetoarea cântând noaptea.

În conversaţiile lor despre realităţile acestei lumi, doamna Renaud vorbea mult despre sentimente tandre şi afecţiuni sufleteşti; Henry, despre frumuseţe şi curaj. Într-adevăr, de la o vreme, se simţea puternic şi curajos, nu i-ar fi displăcut un duel, mai ales dacă s-ar fi ales cu o rană şi doamna Renaud l-ar fi admirat. Uitau complet lumea în care trăiau, iar soarele, noaptea, marea, luna, norii, ruinele, poezia, prietenia îi făceau să trăiască un extaz fără sfârşit.

Dar cele mai plăcute momente erau acelea în care, după ce nu mai găseau niciun cuvânt de rostit şi, tăcând, se priveau cu ochi pasionaţi, lăsau capul în jos şi se gândeau la tot ce nu se spune. Când se trezeau din visare, Henry roşea, doamna Renaud îi adresa zâmbetul ei cel mai cald, clipea, cu capul pe spate şi într-o parte, cu gâtul umflat ca o porumbiţă care gângureşte.

Nu trecea duminică să nu vină să-l vadă în camera lui, după-amiaza, în amurg, în ceasul cel mai melancolic al zilei. Ea îi vorbea despre familia lui, pe care ar fi vrut s-o cunoască, despre mamă şi

mai ales despre soră, care semăna cu el; îi îndrăgea pe toţi. El se interesa de viaţa ei trecută, de copilărie şi de capriciile de fetiţă, de prietenele de la mănăstire, străduindu-se, cu ajutorul imaginaţiei, să recupereze toate zilele pe care le trăise departe de el şi să le amestece cu propriile-i amintiri. Altădată, ea se ducea la spectacole, făcea vizite împreună cu domnul Renaud sau ieşea la cumpărături; acum, abia dacă o mai vedea pe prietena ei Aglaé, orice distracţie o dezgusta, i se părea nesuferit să iasă din casă. Degeaba o îndemna deseori domnul Renaud să iasă *ca să ia aer* sau *să facă o plimbare*, nu se mişca, pentru ca în cele din urmă să iasă singur, bombănind încăpăţânarea fără motiv şi capriciile surprinzătoare ale acestui sex fluşturatic.

La drept vorbind, dispoziţia i se schimbase. Mai demult, era destul de tristă, plictisită, indiferentă, puţin bosumflată, îşi bombănea soţul, se şi înfuria uneori, îl necăjea pentru că purta pantaloni fără elastic la talpă şi pentru că-i plăcea brânza Roquefort. Acum însă era veselă, vioaie, ochii îi străluceau, nu mai suspina, alerga pe scară, cânta pe când cosea la fereastră, trilurile şi râsetul i se auzeau în toată casa. S-ar fi zis că întinerise, că avea cincisprezece ani, soţul o adora… Era atât de bună, de blândă! Îl lăsa să facă totul, el era stăpânul, putea să comande cina, să nu facă ordine, dacă aşa dorea, ea abia dacă ar fi băgat de seamă. La masă, el zicea tot ce voia şi nu era contrazis; îşi alegea singur vestele, cina singur în oraş, ar fi îndrăznit chiar să nu doarmă acasă, niciodată nu avusese o căsnicie atât de fericită.

În schimb, Henry nu mai râdea împreună cu domnul Renaud, nu mai stătea de vorbă cu Alvarès şi Mendès, care nu-i mai făceau confidenţe despre iubirile lor, nu le mai scria nici părinţilor, nici lui Jules, Morel îl plictisea, totuşi, se ducea des să-l vadă, atras de nevoia de a-i spune puţin din ce se petrecea în inima lui. Morel îl lua în zeflemea, îl înveselea uneori, dar îl enerva aproape întotdeauna.

Nimeni dintre cei care locuiau în casa domnului Renaud nu băga de seamă ce simţeau unul pentru altul Henry şi doamna Renaud, şi cred că nici ei n-o recunoşteau decât foarte vag. Fericiţi amândoi, trăiau plenitudinea sentimentului, bucurându-se că se iubeau, sperând să se iubească şi mai mult, înaintând în beatitudine ca pe un drum uşor, scăldat într-o lumină divină, parfumat de adieri calde, molcome şi ameţitoare, aproape adormiţi chiar.

Alvarès o iubea şi el din ce în ce mai mult pe domnişoara

Aglaé, extrăsese din albumele de amintiri multe poezioare despre căderea frunzelor, primul sărut, reverie, păr şi le copia într-un frumos album, nou nouţ. Mendès se întâlnise de două ori cu doamna Dubois, pieptul ei îi tulbura nervii, învăţa să cânte la flaut. Numai Shahutsnischbach nu era îndrăgostit, studia tot timpul matematica, matematica îi devora viaţa, nu înţelegea nimic din ea. Niciodată nu avusese domnul Renaud un tânăr mai studios, nici mai… stupid, chiar şi Mendès se uita la el ca la un tâmp.

Toţi acei oameni iubeau. Trăiau sub acelaşi acoperiş, izolaţi deşi la un loc, ascunzându-şi sentimentele, păstrându-şi ideile şi maniile, fiecare cu o iubire diferită şi propriile-i visuri. Nu la fel se întâmplă cu oile: când le vedeţi păscând pe coline sau mergând înghesuite în turmă şi behăind pe drumul mare, nu se gândesc decât la un singur lucru, ziceţi, la iarba fragedă; au o singură iubire: berbecul care le înghesuie; o singură teama: câinele care le muşcă de picioare; o sigură grijă: omul în roşu cu un cuţit mare care taie gâtul familiei lor. Dar oamenii? Cine poate să spună ce se petrece în toate acele capete acoperite de pălării? Şi încotro se îndreaptă paşii acestei mari turme cu privirea tristă?

Într-o seară, Henry se afla în biroul domnului Renaud. Acela era, în timpul săptămânii, locul unde se adunau după cină. Tânărul stătea lângă el. Doamna Renaud, de cealaltă parte a mesei, broda nişte manşete, Mendès se gândea la doamna Dubois scormonind cu vătraiul în foc, domnul Renaud citea *Journal des débats*; nimeni nu vorbea. Henry desena cu o pană oameni pe o foaie de hârtie.

— Vreau să văd cum scrii, îi zise doamna Renaud, apropiindu-se de el.

Tânărul îşi împinse şi el scaunul spre ea, coapsele li se atinseră uşor, braţele de-a binelea, se simţeau unul pe celălalt de la umăr până la genunchi. Henry îşi scrise numele, doamna Renaud luă pana şi se semnă şi ea. Era un scris puţin rotunjit şi tremurat. Întreaga pagină se umplu curând de tot felul de iniţiale şi semnături ambiţioase. Henry scrise două versuri de Byron în engleză, doamna Renaud, un vers de Dante în italiană. Îşi lăsa pana să alunece pe hârtie şi făcea haşuri, ca umbrele unui desen. Odată, scrise cu litere de mână „m'ama”[10], apoi şterse imediat. Henry scrise şi el cuvântul „fericire” şi sublinie apoi cu o linie groasă de cerneală.

Domnul Renaud moţăia în fotoliu, Mendès citea foiletonul. Doamna Renaud îndoi hârtia în două şi scrise pe spatele ei: „Mă voi duce mâine în strada Castiglione”. Henry îi luă pana din mână şi

scrise: „Veţi trece prin grădina Tuileries”. Ea zâmbi drăgălaş, luă hârtia şi o aruncă în foc. Henry o privi cum ardea: foaia se strânse ca un tifon negru, şifonat, atinse uşor, fără să-l trezească, vârful papucilor domnului Renaud, urcă şi coborî de două-trei ori în şemineu, susţinută de vânt, apoi, când ultima scânteie se stinse, dispăru de tot.

Era clar o întâlnire şi el avea de gând să se ducă neapărat. Ce lung i se păru timpul până a doua zi! S-o vadă în casa ei, ca în fiecare zi, nu însemna s-o vadă aşa cum voia el, cum o aştepta de data asta. Pândi aşadar momentul în care plecă şi, după cinci minute, o zbughi afară, sări în prima cabrioletă, îi dădu un franc bacşiş birjarului, care făcu ochii mari, şi ajunse în sfârşit la porta grădinii Tuileries, cu inima mai plină de mândrie decât toţi cei care intraseră acolo vreodată cu tobe şi trâmbiţe.

Era o vreme închisă, nori mari şi negri goneau pe cer peste vârfurile copacilor, pe scoarţa lor se prelingeau picături ca pe ziduri în timp de dezgheţ; vântul încreţea suprafaţa apei marelui bazin, galbenă şi acoperită de frunze uscate, lebedele intraseră în coteţul lor, bonele îşi chemau copiii, cei ieşiţi la plimbare grăbeau pasul temându-se de ploaie, santinela îşi pusese gluga. Henry se aşeză pe o bancă să respire, se sufoca ca în pasajul Véro în luna august, sudoarea îi curgea pe frunte, gâtul îl ardea, mâinile îi tremurau. Ea nu venea, dar avea să vină. Se ridică, se plimbă în toate direcţiile, îngrijorat, cu lornionul la ochi, încercând s-o recunoască de departe, aşteptându-se să-i vadă şalul alb apărând deodată pe o alee.

Ce mult întârzia!

Cerul se întunecă, aerul se domoli şi copacii îşi încetară zgomotul de crengi golaşe; începu să ningă, neaua se aşternea în strat gros, se lăsa noaptea, luminile castelului se aprinseră; era deja ora patru şi ea nu venea. În grădină nu mai era aproape nimeni; statuile de marmură, acoperite de zăpadă, stăteau nemişcate şi lumina, căzând peste formele lor, le însufleţea albul palid, păreau să trăiască. Sperând că timpul va trece mai repede aşa, privi două-trei cât putu de îndelung, cu cea mai mare atenţie posibilă; ea nu venea. „Şi totuşi, mi-a promis, îşi zicea el. Mă înşală deja? O, Doamne, Doamne!” Şi-şi muşca buzele de ciudă şi tropăia pe loc, gata să strige ca un copil exasperat. Nu mai asculta zgomotul trăsurilor care treceau pe strada Rivoli, nu mai privea nici grădina, nici palatul cu toată faţada luminată, nu se gândea nici la regele care locuia acolo, nici la miniştrii care veneau la el, nici la toţi monarhii care

dormiseră acolo, nici la tot aurul din el; nu se gândea la nimeni, doar la el şi la ea. La ei doi. La nimic altceva pe lume.

„Nu va veni, îşi zise. De un secol tot aud ceasornicele sunând sferturile, jumătăţile şi ora exactă. S-o mai aştept zece minute". Şi după zece minute: „Încă un sfert de oră, nu poate să nu vină". Apoi, îl cuprinse furia şi o luă la fugă, înjurând şi blestemând în sinea lui.

O găsi pe doamna Renaud întoarsă acasă de mult timp, îmbrăcată în ţinută de interior; plouase mult toată după-amiaza şi venise cu trăsura.

Se aşezară la masă. Henry îşi simţea inima strânsă ca într-o menghină, fiecare înghiţitură îl strangula. După ce termină de mâncat, urcă imediat în camera lui, se aruncă pe pat şi plânse din tot sufletul.

XI

Într-o zi, pe când cugeta cu amărăciune la destinul lui nefericit, cu capul în mâini şi coatele sprijinite pe masă, doamna Renaud intră pe neaşteptate. El îşi ridică faţa tristă şi o privi mirat, cu lacrimi în ochi.

— A, dumneata eşti! îi zise el.

Ea răspunse cu o blândeţe ciudată:

— Te deranjez, spune?

O rază de lună strălucind într-o mare de azur nu fusese niciodată mai plăcută decât privirea ei, iar vocea îi era mai suavă decât suspinul vântului prin florile de iasomie.

— O să ies de-aici, adăugă ea.

— Dumneata! Dumneata? răspunse el.

Apoi, văzând că ea tăcea, zise:

— Ştii bine că nu.

Doamna Renaud se apropie. El, şezând, cu capul întors, o privea de jos în sus ca pe o madonă; ea, în picioare, cobora ochii spre el şi-l privea zâmbind.

— Ştii bine că nu! Ştii bine că nu! repetă el la intervale lungi.

Ea făcuse un pas, răsuflarea îi cobora pe fruntea lui; Henry îi vedea pieptul respirând, aproape că-i auzea inima bătând. Totul se petrecu fără să se fi gândit la asta, cu uşurinţa supranaturală pe care o avem în vise. Ridică lent braţul, îl întinse şi i-l trecu după mijloc.

— De ce? întrebă ea.

— De ce?

Henry o trăgea încetişor spre el.

— Pentru că te iubesc.

Ea se lăsa în voia lui. Cu capul pe spate, el o privea tremurând, palid şi bâiguind ca un om cuprins de febră.

— Mă iubeşti… mă iubeşti, zise ea aproape şoptit, cu ochii stinşi şi parcă ameţită de propriile-i cuvinte.

Şi se aplecă spre el, îşi trecu mâinile catifelate prin părul lui şi-l sărută pe frunte, încet, cu buzele lipite, apăsându-şi gura. Henry, ţinând-o în braţe, cu capul pe sânii ei, respira parfumul pielii şi simţea că i se topea inima.

Apoi, ea ridică deodată capul şi se îndepărtă.

— Dumnezeule mare! Ce-am făcut? Ce-am făcut? zise ea tânguitor şi cu deznădejde.

Henry se repezi la ea şi-i înapoie sărutarea.

— Mă iubeşti? întrebă ea. Mă iubeşti, Henry? Spune-mi… mai spune-mi o dată… Jură-mi…

— Dar tu mă iubeşti? Oh, spune-mi că mă iubeşti!

Şi, fără să poată vorbi, îi strângea mâinile cu mâinile ei slabe, cu degetele prinse de-ale lui.

— Nu… lasă-mă… te implor… lasă-mă… Nu mă atinge… nu te apropia de mine… Plec…

Şi se dezlipi de el.

— Te implor, nu te mai uita la mine! Ochii tăi mă fac să sufăr… O, Doamne, poate c-am fost văzuţi! Dacă ar intra cineva!... N-aveai perdelele trase! Ce se va întâmpla cu mine!... Adio, adio, lasă-mă să plec, nu mă opri… Da, mă voi întoarce diseară, după-amiază, curând… Adio, adio… Da, da, te iubesc, Henry!

Şi, de la uşă, îi trimise o mie de sărutări.

Rămas năuc de fericire şi desfătându-se cu senzaţia nouă a acestor mângâieri, Henry nu ştia ce să facă: îi era teamă să se mişte, să ridice capul, se înfiora ca înspăimântat.

Se linişti treptat şi deveni conştient de fericirea lui. Din întâmplare, se zări în oglindă şi i se păru că era frumos, mai frumos decât un bărbat. Se ridică şi se simţi puternic, îndeajuns să răstoarne singur lumea. Îl iubea! Şi el se iubea, era înalt, era splendid, domina totul, era în stare de orice, ar fi zburat cu vulturii, s-ar fi aruncat în gura tunurilor. Universul îi apăru atunci într-o perspectivă luminoasă, plin de glorie şi de iubire şi viaţa lui,

înconjurată de o aureolă precum chipul unei divinităţi; fericirea plana asupra lui şi-l acoperea în întregime, ieşea de peste tot, răzbătea din ziduri, strălucea ca lumina zilei, Henry o respira aşa cum respirăm aerul.

Îl chemară la cină. Ieşi cu regret din camera lui şi, despărţindu-se de ea, o binecuvântă ca pe leagănul unui nou-născut. La masă nu mâncă; nici nu se gândea să mănânce; o privea calm, controlându-şi chipul şi zâmbind în sinea lui.

Doamna Renaud îi vorbi, dar el nu-i răspunse. Alvarès îl rugă să-i dea legumele, el le lăsă să cadă pe faţa de masă; îl îmbrânci pe Mendès, arătându-se brutal şi taciturn. Toate astea deoarece se temea ca bucuria lui să nu izbucnească brusc şi să-i vină să cânte şi să plângă. La desert, se retrase. Nu-i spusese că se va întoarce în seara aceea? Domnul Renaud se arătă cât se poate de mirat.

— Nu mai aşteaptă nici măcar să terminăm masa; e din zi în zi mai ciudat. Ştii cumva ce are, nevastă?

— Poate că acest tânăr are supărările lui, răspunse doamna Renaud.

— Supărări? Ce supărări! Nu demult, a primit veşti de la familie. Scrie cumva o melodramă de s-a arătat aşa de pădureţ în seara asta?

Ea începu să râdă, Alvarès şi Mendès râseră şi ei, Shahutsnischbach nu înţelese nimic.

După ce fiecare se retrase în camera lui şi luminile de la toate ferestrele casei se stinseră, Henry auzi pe scară foşnet de jupon şi paşi uşori care urcau. Uşa se deschise încetişor.

— Ah, mulţumesc! Credeam că n-ai să mai vii.

— Ce copil eşti!

— M-ai făcut deja să sufăr!

— Eu?

— Zilele trecute, la Tuileries…

— Te-ai dus acolo?

— Am crezut că mor de durere. Te-am aşteptat trei ore. Eram în stare de orice.

— Hai, fii cuminte! îi zise ea zâmbind. Stai aici, lângă mine. Ascultă, Henry, mă iubeşti? Dacă mă înşeli, ar fi monstruos. Spune-mi dacă mă iubeşti.

— Dar ţi-am spus deja de o sută de ori. De două luni, chiar n-ai ghicit? Dacă ai şti câte nopţi te-am visat, câte zile m-am gândit numai la tine! Seara, când deschideai fereastra ca să închizi

obloanele, eu eram acolo, la fereastra mea, te vedeam, apoi, te auzeam mergând. Noaptea, când mă trezeam, îmi închipuiam că te văd adormită şi că, poate, aşa cum apăreai în somnul meu, şi eu apăream în al tău.

— Nu te înşelai, dragule.

— În prima zi în care te-am văzut — parc-a fost ieri, te văd şi-acum —, erai acolo în vestibul, era dimineaţa, noi am intrat şi ai început să ne saluţi. Uite! Purtai rochia asta, nu aveai nimic pe cap. Ochii tăi m-au tulburat, îmi aruncau raze care-mi intrau în inimă.

— O, cât eşti de bun! zise ea. Adevărat, mă priveai într-un fel care mă fermeca, Henry; ceva îmi spunea că te voi iubi, că sufletele noastre se vor înţelege. Şi nu m-am înşelat, nu-i aşa? Pot să mă bizui pe tine?... Eu sunt singură, nimeni nu mă iubeşte… O să mă susţii, o să mă iubeşti… o să fii îngerul meu.

Henry căzu cu capul pe genunchii ei, plângând de bucurie.

— O, Doamne! Nu pot să spun ce simt, dar priveşte-mă… iubeşte-mă.

Îi săruta frenetic mâinile. Ea, mai calmă decât el şi triumfătoare în faţa slăbiciunii lui, îi zise:

— Linişteşte-te, dragule. Da, vom fi fericiţi, ne vom iubi… O, nu plânge! Ţi se înroşesc ochii frumoşi.

Şi îl lipea de ea ca pe un copil pe care vrei să-l alini. Apoi, după un moment de tăcere, zise:

— Şi eu te iubesc demult. La început, mi-a făcut plăcere să-ţi privesc chipul. Când nu erai aici, îmi veneai din nou în minte şi, puţin câte puţin, orice altă idee mi-a devenit insuportabilă, cel mai mic lucru mă făcea să mă gândesc la tine, te regăseam peste tot. Îţi aminteşti seara în care am stat atât de mult de vorbă în salon? Mă uitam la tine cum vorbeai, te priveam cu uimire, erai frumos şi armonios ca un cântec.

— Dacă-mi amintesc! Dacă-mi amintesc!

Ea continuă:

— Dar tu nu observai nimic. Vedeam foarte bine că mă iubeai, dar nu ghiceai că şi eu te iubeam. Soţul meu…

— Ah, soţul tău! Poţi să-i spui aşa acelui bărbat vulgar, care…

— Taci! îi ceru ea cu un aer grav. Nu-l cunoşti. E bun, generos, mă iubeşte.

— Te iubeşte? El!

— Nu mai vorbi despre asta. Nu sunt soţia lui? Nu trebuie să-i fiu credincioasă? Da, inima lui o dezgustă pe a mea, nu m-a înţeles

niciodată, iubirea lui e brutală şi grosolană, mi-e silă de ea. Dacă ai şti!

Îşi ascunse faţa în mâini, apoi zâmbi, îşi trecu braţele pe după gâtul lui Henry şi zise:

— Nu e ca tine! Nu e tânăr, nici frumos, nici înalt. Nu are nici sufletul tău frumos, nici trăsăturile tale fine.

Într-adevăr, acel tânăr înflăcărat, cu chipul lui dulce şi expresia rătăcită şi tot trupul tulburat oferea un spectacol încântător.

— Nu, tu eşti frumoasă, zise el. Aş muri privindu-ţi sprâncenele şi orice supliciu mi-ar plăcea cât timp m-ai privi în ochi.

Şi stătea colo cu gura căscată şi înfometat în faţa acelor bucate fierbinţi numai pentru el. Ea îi vorbea despre îndatoririle de soţie şi de castitatea iubirii ei, respingându-i fără vlagă îmbrăţişările timide; el era temător ca o fecioară şi înfierbântat ca un om beat — iubirea e uneori atât de puternică încât frizează inocenţa şi are înfăţişarea ei.

— Fii prudent, copile, supraveghează-te, va trebui să ne ascundem de lume — lumea e invidioasă şi rea —, să te fereşti de toţi. Dacă s-ar afla despre fericirea noastră, ea n-ar mai exista pentru noi… Ai grijă să nu laşi să se vadă nimic, vom trăi astfel fericiţi, legaţi sufleteşte în mijlocul oamenilor egoişti şi nerozi; viaţa ne va fi mai plăcută suportată în doi… Te las cu bine, gândeşte-te la mine, trebuie să te las, stau de mult timp aici.

Şi ieşi.

Henry înţelese că făcuse o greşeală, se bombăni cu ciudă, apoi se lăudă şi se stimă mai mult, considerându-şi timiditatea virtute şi prostia delicateţe, aşa cum se întâmplă întotdeauna.

Ce dacă? Noaptea pe care o petrecu după aceea, deşi văduvită de voluptatea trupească, a fost totuşi frumoasă şi de invidiat. Adorabila prostie a iubirii! Se culcă abia pe la două dimineaţa, după ce îi scrisese cinci pagini pasionate doamnei inimii sale.

Cei ce se iubesc au furia scrisului; dacă sunt cât de cât oameni de litere, se dezlănţuie un adevărat potop stilistic. Poate că se înşală singuri şi pasiunea lor este doar un subiect de retorică pe care îl iau în serios, un om de gust nu poate să facă mare caz de toate aceste baliverne sentimentale, scrise de obicei atât de prosteşte, care le plac foarte mult doamnelor. Nu mă adresez aici şcolarilor dintr-a patra, nici croitoreselor care citesc romanele lui George Sand şi au iubiţi secretari de notari, ci oamenilor de spirit care au scris ei înşişi, au trăit şi au văzut multe; pasiunea nu se zugrăveşte de la

sine după cum un chip nu-şi face singur portretul şi un cal nu învaţă echitaţia. Când Saint-Preux şi Don Juan veneau pe lume şi se năşteau lent pentru acea viaţă ideală pe care o admirăm, părinţii care îi zămisleau nu se gândeau la ochii frumoşi ai vecinei, nici la grija glumeaţă de a obţine ceva din asta. Iar domnia ta, dragă domnule, pentru că ai obrajii aprinşi şi creierul înfierbântat, pentru că pupilele îţi ard precum cărbunii şi striveşti vârful penelor pe hârtia albă, te crezi emoţionant ca Jean-Jacques Rousseau şi liric ca Byron? Haida-de, cetăţene! Haida-de cetăţene! Înseamnă să insulţi arta, să strici plăcerea. Gura ta să nu se pretindă pricepută la a rosti cuvinte frumoase, ci la a da sărutări ca lumea! Mâinile să lase pana, locul lor e în altă parte! Înapoi, canalie! Afară, secătură! Să fie alungaţi aceşti caraghioşi! Să fie aruncaţi pe fereastră! Să se facă filantropi şi să scrie despre închisori în vechiul stil greoi! Or, presupunând că cititorul este la fel de rafinat ca noi, îl cruţăm de toată corespondenţa amoroasă, calamitate inevitabilă într-o carte, lucru mai plictisitor pentru noi decât o prăjitură de Savoia sau un curcan umplut cu castane.

Totuşi, acele bileţele de hârtie mototolite, care ne sunt strecurate în mână şi pe care le citim seara sub un felinar, la lumina prăvăliilor, pe care le recitim ajunşi acasă, pe care le citim din nou şase ani mai târziu, cu o lacrimă în colţul pleoapelor, au farmecul lor. Iată câteva exemple de bileţele schimbate între Henry şi doamna Renaud.

Te-am visat azi-noapte, am fost fericită. Tu? El va ieşi după-amiază, la ora trei.

Cuvântul „el” însemna întotdeauna soţul, tiranul, maladia de evitat. Exemplu: „Ai grijă, el ne supraveghează; vino mâine, el stă de pază; mă tem de o nenorocire, el e trist şi pare preocupat” etc.

Seara, trecând prin spatele ei, îi strecura în mână alt bileţel:

Fericit?Nu, nu sunt fericit, te iubesc prea mult. După-amiază a fost soare, de ce n-ai coborât în grădină? Da, te iubesc, să ne scriem aşa toată ziua, când nu putem să ne vedem. Cât de tare a făcut să-mi bată inima scrisoarea ta de ieri-seară! O port tot timpul la mine… O simt pe piept ca o mângâiere continuă.

Alt bileţel, scris pe hârtie foarte fină, făcut ghemotoc:

Nu citi asta decât în camera ta şi singur. Înainte să te cunosc, eram ca un trup fără suflet, ca o liră fără coardă. Eşti ca soarele, care inundă totul cu lumină şi face să se răspândească parfumurile. Acum, sunt fericită, viaţa mea e frumoasă, ochii tăi sunt atât de dulci, de frumoşi! Îmi placi mult de tot! Buzele tale sunt atât de fermecătoare, de graţioase!

Răspuns:

De când m-ai ameţit cu privirile tale, o, îngerul meu, sunt un alt om. Tu eşti suflul care mi-a dat viaţă. Înainte să te cunosc, eram un lucru, o statuie, iar tu, de două zile, m-ai făcut să trăiesc mai mult decât am trăit în zece ani. E adevărat că mă iubeşti? Pot să mă hrănesc după poftă cu această certitudine? Sunt aşadar necesar existenţei tale? Dar spune-mi, zână a iubirii, cine te-a învăţat aceste cuvinte care farmecă? De unde ai luat această poezie pe care o ascult ca pe un cânt al cerului? Nu ţi se pare că, asemenea a doi îngeri care urcă spre Dumnezeu, ceva ne împinge neîncetat şi ne înalţă, radioşi, într-un infinit de fericire?

Ar fi continuat astfel până la sfârşitul veacurilor şi ar fi consumat un top mare de hârtie Weynen scriindu-şi lucruri de acest fel. Doamna Renaud părea să nu vrea să meargă mai departe şi Henry nu îndrăznea: poate că nu se gândea la asta nici unul, nici celălalt. Erau fericiţi să-şi spună cât erau de fericiţi, fericiţi să se privească îndelung, să trăiască unul lângă altul, să se iubească în taină, să-şi scrie, să se viseze.

Henry renunţase la învăţătură, nu mai studia Codul Civil şi instituţiile, nici istoria şi literatura; nu se mai gândea la nimic, nu mai dorea nimic.

Totuşi, câteodată, ar fi vrut să fie bogat ca să treacă pe sub ferestrele ei călare pe un bidiviu andaluz negru, care să salte pe pavaj ca un ogar. Ei îi plăceau florile. Din păcate, florile sunt făcute numai pentru cei bogaţi, numai ei miros trandafirii şi poartă camelii la butonieră; cumpără flori care miros a ambră şi a vanilie şi le smulg petalele pe sânul amantelor şi a doua zi, le dăruiesc altele. Dar oamenii de rând nu cunosc din toate astea decât ce văd de departe, prin porţile de fier ale unei grădini publice sau gemurile unei sere din Grădina Botanică. Henry cumpăra aşadar buchete de zece franci, cadouri care îl ruinau; se îmbrăca acum cu eleganţă, se

pieptăna de douăzeci de ori pe zi, îşi ondula părul şi apoi şi-l desfăcea ca să-i dea un aer elegant şi puţin neglijent; se spăla pe dinţi cu apă parfumată, îşi spăla cu ea gâtul şi mâinile, îşi făcea mereu toaleta când o aştepta, când presupunea că trebuia să vină.

Ea venea. Uneori, dimineaţa, cu boneta de noapte încă pe cap, într-o rochie largă şi fără corsaj, cu mirosul proaspăt al lenjeriei fine, faţa luminoasă, spălată cu apă rece, mâinile roz şi picioarele în papuci mici din piele maronie acoperiţi cu blană. Femeia aceasta avea într-adevăr o savoare ciudată, pielea ei emana un parfum plăcut, vapori de frumuseţe care ameţesc ca buchetul unor vinuri renumite; piciorul ei avea acea delicateţe pe care i-o trăda pantoful, iar sub hainele ei intuiai frumuseţi fără număr: talie viguroasă potrivită pentru sărituri bruşte şi elasticităţi extreme, bazin larg, şolduri proeminente şi rotunde, sâni tari, abdomen suplu şi întreaga forţă a sănătăţii, şi toate graţiile visării, şi toate voluptăţile femeii mature.

Deseori, Henry, lăsând vorba la o parte şi împins de vârstă, o strângea în braţe cu fervoare şi se uita la ea cu acea privire înfocată în care inima e numai o vâlvătaie, mai imploratoare decât un condamnat, mai blândă ca o porumbiţă. Îi adora mai ales părul; ea îl lăsa să-şi treacă mâna peste el, iar Henry îi mângâia părul negru ca abanosul şi-l netezea cu buzele. Ea îi spunea:

— Copilule! (Îi zicea mereu „copilule”.) Iar te-a cuprins nebunia. De ce îţi trebuie mai mult decât inima mea? N-am nimic să-ţi dăruiesc în afară de ea. Iubirea noastră să fie castă şi pură. La ce bun acele legături trupeşti la care se dedau naturile josnice? Asta mi-ai promis?

Şi apoi pleca, după ce aşteptase îndelung un răspuns care nu venise şi, cine ştie, poate chiar o respingere triumfătoare.

Henry îşi zicea atunci: „De ce-aş tulbura această apă curată? De ce-aş ofili această floare? De ce-aş satisface dorinţa unui moment, cufundând-o în ruşine şi regrete? Ar însemna s-o cobor de pe piedestalul pe care a aşezat-o iubirea mea. Mă iubeşte cu iubirea îngerilor. Cerul nu este oare destul de mare? Iubirea asta nu este destul de plăcută?”

Apoi, printr-o reacţie obişnuită, ajungea să înjure oribil şi să bată din picior gata să rupă parchetul. Aceste înjurături voiau să însemne că apa curată este făcută să potolească setea şi florile să fie mirosite; că iubirea îngerilor nu este şi a oamenilor, că el era om şi în consecinţă…

După aceea, se ducea la Morel şi-i vorbea de norocul lui în dragoste, de adorabila iubită pe care o avea şi de fericirea nopţilor sale. Apoi, râdeau mult împreună pe seama lui Mendès şi Alvarès, care, amândoi îndrăgostiţi, nu găseau nimic mai bun ca să-şi satisfacă pasiunea decât să copieze versuri şi să cânte la flaut.

XII

Jules către Henry

Veste mare! Veste mare! E aici o trupă de actori, se va juca drama mea, da, Henry, Cavalerul de Calatrava *scrisă de mine, pe care am dus-o la bun sfârşit, am terminat actul cinci azi-noapte. Tocmai m-am trezit, sunt încă năuc şi adormit, contez mai ales pe efectul scenei mormintelor, o să vezi. Dar să-ţi spun cum s-au întâmplat toate astea.*

Într-o dimineaţă, pe când mă plimbam în preajma râului, am văzut de departe, stând pe un trunchi de copac doborât, un fel de zdrahon purtând o redingotă cu galoane, care îşi fuma liniştit pipa privind peisajul. Când am trecut pe lângă el, s-a ridicat şi mi s-a adresat cu dezinvoltură cerându-mi un foc. Fuma o mică pipă din spumă-de-mare, cu ciucuri auriţi, de prost-gust, şi purta pe cap o şapcă din pânză cerată; avea părul lung, vorbea repede, cu un accent meridional puţin cam dur şi strident, dar întreaga-i persoană avea ceva sincer şi spiritual care plăcea mult la prima vedere. L-aş fi luat cu uşurinţă drept un dentist plecat în călătorie sau un comis-voiajor important, dar mi-a adus curând la cunoştinţă, fără să-l fi întrebat, că era domnul Bernardi, actualul director al teatrului nostru. Îţi închipui că, din acel moment, am vorbit despre literatură, despre teatru; îi cunoştea pe toţi de la Paris şi vorbea despre ei de sus, presărându-şi discursul cu judecăţi îndrăzneţe, remarci neaşteptate, criticând reputaţiile încetăţenite şi dezvăluindu-mi unele necunoscute. Oamenii pe care îi admira nu erau poate cei pe care îi admiram eu cel mai mult şi invers; detestă dramele în versuri, pretinzând că proza se potriveşte mai bine cu scena.

Întâmplarea a făcut să-l întâlnesc a doua zi în acelaşi loc. Am reluat conversaţia cu şi mai mult entuziasm şi despre aceleaşi subiecte ca în ajun. Bernardi e tânăr. Nu are mai mult de treizeci şi opt de ani; e băiat bun, foarte vesel şi om de viaţă prin excelenţă, vorbeşte despre femei ca despre cai, am râs mult împreună.

Am devenit repede cei mai buni prieteni din lume. În fiecare zi, timp de o săptămână, ne-am plimbat împreună dimineaţa, iar seara ne întâlneam iar la cafenea. Era încântat, zicea el, că găsise pe cineva cu care să stea de vorbă, deoarece detestă provincia, şi sunt de părerea lui în această privinţă. Mi-a oferit bilete gratuite, dar n-am îndrăznit să profit foarte mult. Apoi, într-o zi, duminica trecută, deoarece îi promisesem să vin cu el la o repetiţie, l-am însoţit şi acolo a început lunga poveste pe care ţi-o trimit.

Când am intrat în sală, nu era nimeni. În loji, banchetele erau ridicate, uşile deschise, grilajele pe jumătate lăsate, abia dacă se vedea acolo, o lumină puternică înşelătoare cădea de sus peste parter şi, trecând printre decoruri, trasa linii lungi pe scândurile scenei; o rază mare de soare, intrată printr-o gaură din zid, traversa în diagonală tot teatrul, un praf auriu şi forfotitor se ridica tresărind în această linie dreaptă; raza atingea o lampă cu ulei de pe rampă şi o făcea să lucească şi să lumineze ca şi cum ar fi fost aprinsă. Se auzeau paşi pe coridoare, au fost strigate două-trei nume, am auzit un clopoţel, actorii au sosit şi a început repetiţia vodevilului.

M-am aşezat în culise pe un scaun aflat acolo, atingeam decorurile cu mâinile, priveam actorii şi actriţele de aproape, vedeam sala goală şi mi-o imaginam plină, mare, de o mie de ori mai mare, răsunând de rumoare, inundată de lumină şi de culori. Trăgeam cu putere pe nas acel miros de teatru care e unul dintre iubirile mele din copilărie; sau, cu capul ridicat, fără să ascult piesa şi plutind atunci în nu ştiu ce visare capricioasă, în care se amestecau arta şi iubirea, fantezie fermecătoare în care simţim manifestări voluptuoase şi auzim zvon de fanfară, contemplam friza mantiei lui Arlechino tremurând în vântul răcoros, care intrase de afară pe ferestrele deschise şi făcea să se înfioare frunzele castanilor ce umbresc Piaţa Armelor.

Bernardi a venit la mine şi m-a întrebat ce credeam despre acea lume. Se pare că răspunsul meu n-a fost o prostie şi, fiind mulţumit de el, m-a luat de mână şi m-a condus spre două femei aşezate, în partea de sus a scenei, pe o bancă obişnuită.

— Să-ţi arăt cele două perle ale coroanei mele, mi-a zis el. Mama şi fiica, doamna Pernelle şi Elvire[11], Philaminte şi Doña Sol[12], doamna Artémise şi domnişoara Lucinde. Doamnelor, a adăugat el pe un ton mai serios, daţi-mi voie să vi-l prezint pe domnul, unul dintre prietenii mei din acest oraş, un amator de teatru distins, care admiră mult marile talente şi adoră femeile frumoase. Două motive ca să vă cunoască.

Cea mai în vârstă a zâmbit, iar tânăra, fără să se ridice, mi-a făcut

un semn cu capul. Aveau amândouă şaluri care le acopereau ca nişte mantii şi, din cauza întunericului din fundul teatrului, aproape că nu le vedeam deloc faţa, doar ochii bătrânei care străluceau în umbră sub pălărie, în timp ce vorbea cu Bernardi, şi, vag, profilul celeilalte, care părea străină de tot ce se petrecea în jurul ei. Un decor mutat din loc o lumină brusc şi am văzut-o în întregime. Avea capul descoperit, buclele lungi englezeşti, de un blond-cenuşiu, îi cădeau cu mare rafinament pe umerii goi, care se înfiorau ca şi cum i-ar fi fost frig sau somn; într-adevăr, dârdâia şi se înfăşurase într-un şal mare şi albastru. Era un şal vechi de caşmir, cu franjuri lungi şi roşii, care îi cuprindea întreaga talie, braţele şi ceafa; îl trăsese pe deasupra pieptenului şi stătea nemişcată, fără să facă nimic, doar privindu-şi vârful piciorului, cu care bătea în lemnul scenei cu mici mişcări sacadate; pantoful de satin alb foşnea atingând uşor pe dedesubt rochia, o rochie albastră cu flori albe, cu un mare volan plisat, care pornea cu puţin de sub genunchi şi-i scotea în evidenţă conturul. Avea ciorapi ajuraţi, brodaţi în părţi, iar pantofii erau atât de mici şi de fini, încât ai fi zis că piciorul era gol şi mai curând protejat de mănuşă decât de pantof, pentru că părea flexibil şi moale ca o mână.

Ce cap frumos avea, Henry! Şi ce fiinţă fermecătoare! Îţi spun toate astea amănunţit, dar trebuia s-o vezi cu ochii ei mari, pleoapele lăsate şi fruntea gânditoare! Pe ea ţi-ar fi plăcut s-o vezi dormind în aşternut de mătase, într-un pat de abanos, s-o acoperi de flori pentru ca trandafirii să fie la fel de roz ca pielea ei, s-o acoperi cu diamante ca apoi să le arunci, preferându-le scânteierea blândă a ochilor ei; ar trebui s-o duci la plimbare, vara, într-un landou lăcuit, cu patru cai, legănată uşor de arcurile trăsurii, stând pe cea mai mătăsoasă stofă, îmbrăcată în muselină, proaspătă şi parfumată ca un bucheţel de flori. Luxul i s-ar potrivi de minune! E o fiinţă care îţi inspiră o dorinţă ciudată de a fi bogat, bogat pentru ea, bogat pentru ca viaţa ei să se scurgă fără piedici şi fără şocuri violente şi plăcută ca acele vise în care auzim muzică. Da, este făcută să-şi petreacă viaţa culcată într-un hamac, legănată de cele mai uşoare adieri odată cu tulpinile florilor şi valurile aurii de grâu, departe de sălaşurile oamenilor, deasupra norilor, mai sus decât cele mai înalte zăpezi, învăluită în iubirea ei şi, de acolo, plutind peste lume ca o boltă cerească; cu ea ar trebui să te simţi urcând spre stele, spre lumină, spre extazul etern, într-un zbor mai iute şi mai liniştit decât cel al vulturilor şi al porumbeilor sălbatici şi, contopit în sufletul ei, să te risipeşti ca fumul de tămâie care se înalţă lent tot mai sus, ca să piară în spaţiul pur şi nemărginit.

Şi apoi ce artistă! Seara, am văzut-o jucând în Antony[13] *rolul Adèle Hervey. Are un fel extraordinar de a vorbi puţin tărăgănat, sfârşeşte cântat cuvintele şi le accentuează ca şi cum ar psalmodia versuri, dar, uneori, vocea ei, care are modulaţiile unui flaut, izbucneşte precipitat în strigăte sfâşietoare sau răbufneşte de furie cu hohote disperate; apoi, deodată, o auzi oftând, rostind un cuvânt tandru şi plin de melancolie, aşa cum, într-o orchestră, acele mici note adormite şi voluptuoase trec prin aer după marele uragan al violoncelelor şi răgetul alămurilor.*

Mă aflam în avanscenă, pe prima bancă, aplecat spre rampă; simţeam în păr curentul stârnit de hainele ei când mergea; am ridicat capul şi am privit-o de sus în jos. Când s-a lăsat cortina, m-am dus în culise la Bernardi şi am văzut-o şi pe ea. Am zărit-o în cabină, încă tremurând de emoţia rolului, agitată, zâmbind la auzul strigătelor de bravo care nu încetaseră încă şi prinzându-şi o şuviţă de păr care i se desprinsese în ultima scenă. Se vânduseră multe bilete, era o zi de duminică, Bernardi era foarte vesel, am mers să supăm împreună, iar eu am străbătut toate străzile noastre şi m-am întors trist acasă, cu un gol îngrozitor în suflet.

Aş fi vrut să mă duc cu ei, să trăiesc cu ei, să fiu şi eu actor, să joc împreună cu Lucinde, să fiu Antony care o tutuieşte şi o strânge în braţe. Oh, cât îmi blestem familia şi viaţa regulată pe care o duc! De ce Cerul nu m-a făcut singur şi sărac, dar cel puţin liber, ca ţiganul sau ca păstorul! Aş fi fost puternic şi cred că sărăcia m-ar fi înnobilat. Mă gândeam întruna la întâlnirea de dimineaţă, la repetiţia la care asistasem, la reprezentaţia din cursul serii; la Bernardi, la Lucinde, la restul, la actori, la figuranţi, la două-trei figuri banale de servitori sau de jandarmi, pe care îi văzusem la poarta teatrului şi care mă obsedau la fel ca ceilalţi. N-am dormit toată noaptea, m-am foit în pat până la ziuă, agitat, neliniştit, gândindu-mă la tot ce fusese şi la o mie de alte lucruri. Uneori, plin de speranţă, îndrăgostit, visând la glorie; alteori, întristat, disperat, gata să mor; sau schiţând brusc o operă mare pe care trebuia s-o realizez, măsurându-i întreaga grandoare, explorându-i profunzimile. Acoperişurile de vizavi, încă ude de ploicica din cursul serii, aveau o strălucire sumbră în razele de lună care intrau pe fereastra mea, rămasă cu perdelele deschise; se jucau pe picioarele patului, în cutele cuverturii, şi mă gândeam la acea scânteiere ciudată care, în epopeea lui Virgiliu, a poposit pe fantoma însângerată a lui Hector, luminându-i paloarea sub privirea înspăimântată a lui Eneea.

A doua zi, pe când mă îndreptam spre birou, l-am întâlnit pe

Bernardi, care se ducea să ia masa la Café Française. *L-am însoţit, am plătit eu. A ghicit că scriam, i-am prezentat planul dramei mele şi chiar am recitat o scenă pe de rost. A fost entuziasmat.*

— Vrei s-o prezentăm aici? m-a întrebat el. Lucinde o va juca pe Doña Isabela. Hai, hotărăşte-te, curaj! Citeşte-ne-o diseară, după spectacol.

N-am zis nimic.

— Ce ai? Ne-am înţeles? a mai zis el.

I-am strâns mâna fără o vorbă şi m-am uitat fix la el să văd dacă nu râdea, uimit că eram ca un sărac căruia un om ar fi venit să-i spună: „Vrei să fii bogat?" Nu-mi puteam reţine zâmbetul, atât de mare era bucuria din sufletul meu. Era deja ora unu. Ce dacă! L-am condus până la teatru. M-am întors la „ocna" mea; am intrat cu un aer triumfător, cu greu mă abţineam să nu izbucnesc în râs. Şeful de birou a început să-mi facă observaţie că întârziasem. Chiar dacă şi-ar fi însoţit reproşurile cu un dos de palmă, n-aş fi răspuns în niciun fel, atât eram de fericit şi de vesel, mă simţeam mare, puternic, bogat şi uriaşă îmi erau compasiunea şi mila faţă de amărâtul acela care-mi vorbea! „Hai, nu m-a supărat nici prostia, nici insolenţa ta! îmi ziceam. Scrie liniştit, conţopistule, hrăneşte-ţi câinii, valetule, eu nu mai sunt aşa ceva; hai, jupâne, ascute-ţi pana, fă socotelile, câştigă-ţi pâinea, biată brută, biet imbecil!"

Pereţii pătaţi de cerneală, pupitrul peste care stăteam aplecat toată ziua, scaunul pe care mă aşezam, covorul de pai, pardoseala uzată, grilajele birourilor, plafonul spre care, căscând, îmi ridicasem foarte des privirile întristate… Mă uitam la toate astea cu uimire, ca la nişte obiecte noi, întrebându-mă dacă chiar trăisem acolo, dacă eu eram acela, dacă nu mă înşelam cumva.

E ultima oară când mai vin aici, îmi ziceam, în mod sigur ultima oară. Mai târziu, mă voi mira că am trăit aici, ba chiar îmi voi aminti cu plăcere de această perioadă… pentru că, ce viaţă voi avea, ce viitor, ce opere! În ultima noapte petrecută în temniţă, ocnaşul se întinde cu desfătare pe scândura lui pe care a gemut, îi zornăie lanţul cu plăcere; îşi trage după el râzând ghiuleaua grea, savurând în sinea lui toată amăreala oprimării, ca să şi-o amintească bine a doua zi, când va fi liber. Cu ce bucurie va ridica braţele! Se va duce oriunde va dori. Va merge la ţară, se va culca în iarba fragedă. Şi eu la fel, Henry, inspiram mirosul mocirlos al călimărilor, dădeam repede paginile registrelor, stricam penele, scriam, lucram repede, repede; eu am fost cel mai încet la aranjarea hârtiilor pe pupitru, ultimul care şi-a împins sertarul şi a închis uşa.

Al meu eşti, viitorule! De ce m-am îndoit de asta? Nu mi se deschide în faţă superb şi uşor? Stilul îmi curge prin sânge, am în mine acea forţă fluidă şi în mişcare care te face să scoţi din rădăcini lumile; am capul plin de opere, inima largă şi nouă, totul potrivit pentru salturile sublime şi vibraţiile imense. Eram eliberat, regenerat, o adevărată prăpastie mă despărţea de viaţa trecută. Chiar şi acum îmi vine greu să cred că într-o singură zi se pot petrece atâtea lucruri. De ce mă socoteam foarte mândru, foarte nobil, mai demn, mai matur, mai blând chiar şi mai milos? Aerul era cald ca primăvara, mă întorc acasă pe bulevard; chiar dacă arborii nu au încă frunze, păsările ciripesc deja pe ramurile de sus. Mă gândeam la Lucinde, mi se părea că o să mă iubească, că eram cel mai frumos; îmi cădea din cer o încredere strălucitoare, o bucurie de a trăi pe care n-o avusesem niciodată.

Seara, la şapte, după cină, căci a trebuit să aştept să se sfârşească, mi-am pus manuscrisul în buzunar şi m-am dus la teatru.

Se aflau acolo să mă asculte Bernardi, Lucinde, Anténor, junele-prim, doamna Artémise, un bătrân care îl va juca pe stareţ şi altul care a venit abia la actul patru. După ce toată lumea s-a aşezat la masa la care trebuia să citesc, mi-am luat manuscrisul, l-am deschis, am citit titlul lent şi mai gâfâit decât dacă aş fi alergat.

— Să vedem asta, copii! a zis Bernardi, frecându-şi mâinile. După cât mi-a spus domnul, ar fi un rol minunat pentru dumneata, frumoasă domnişoară, a adăugat el, adresându-se lui Lucinde… Dacă am avea succes cu o piesă scrisă aici ar fi o treabă grozavă. Atenţie!

Şi am început. Citeam la lumina a două lumânări, pe care le apropiam cât puteam de mult, pentru că nu vedeam mai deloc, mai ales la început; restul încăperii (biroul directorului) era cufundat în întuneric. Toată lumea asculta, Bernardi se afla în dreapta mea, puţin în spate, Lucinde, în stânga, puţin în faţă. Când ridicam capul să citesc partea de sus a fiecărei pagini noi, o vedeam cu privirea fixă, ascultând, uneori surâdea puţin, în colţul gurii, alteori, se uita la mine în timp ce citeam şi-i simţeam ochii aţintiţi asupra mea.

În timpul primului act, mă sufocam, nimeni nu zicea nimic, numai Anténor a aplaudat puţin la sfârşit. Am început să citesc al doilea act cu înfocare, mi-am dat drumul la imaginaţie, mi-am aţâţat curajul şi, vrând să asist imediat la toate efectele scenei, citind cu intonaţie rolurile, închipuindu-mi că-mi auzeam personajele vorbind, mi-am creat iluzia piesei. Atunci, totul a fost bine, tiradele s-au derulat una după alta, frazele s-au succedat cu repeziciune, scenele aveau nerv, auditoriul aplauda, eu declamam din tot sufletul. Strigam, asudam luat de valul

subiectului, mă lăsam în vârtejul lui delirant, băteam din picior, gesticulam cu uşurinţă, aş fi jucat pe scenă; nu mai tremuram, nu mai auzeam nimic, nu mai vedeam nimic, doar, din când în când, faţa frumoasei Lucinde, pe care o zăream rapid, ca într-o străfulgerare, la fiecare foaie pe care o întorceam, şi simţeam că aveam şi mai multă forţă.

Ştii că actul cinci nu era gata; am promis să-l citesc a doua zi şi m-am pus pe treabă chiar din seara aceea.

Piesa le plăcea, era acceptată. Chiar ea, Henry, chiar ea m-a aplaudat. Înţelegi? Piesa mea o să fie jucată de actori, aici, într-un teatru. Puţin mai târziu, o să citesc actul cinci. Întors acasă, declar tot, distrug tot, voiam să ştiu cine ce-mi va obiecta, va fi ciudat, va fi rizibil. La urma urmelor, burghezii sunt atât de proşti şi părinţii, atât de stupizi!

Ce noapte am avut, Henry! Iubirea nu e în stare să pricinuiască nopţi atât de înfierbântate. La început, n-am putut să scriu, eram emoţionat, aveam pana în mână, dar mă înfioram de bucurie, tremuram. Încercam să mă calmez, doream să gândesc, dar îmi era cu neputinţă. Fără să vreau, parcă auzeam deja aplauzele izbucnind de la înălţimea lojilor şi zvonul vocilor care murmurau lăudându-mi numele. Degeaba îmi chemam judecata la ordine, eram târât spre un orizont radios, pe o pantă ameţitoare, un demon mă hărţuia.

„Hai, hai, să ne grăbim" îmi ziceam. Şi mâna îmi aluneca pe hârtie cu frenezie, mâhnit că trebuia să scriu ca să-mi fixez fraza şi regretând că, îndată ce-mi venea, ideea nu avea forma definitivă şi trebuia să aştept s-o frământ şi s-o dăltuiesc. Câteodată, obosit de nerăbdare, mă ridicam, mergeam cu paşi mari, recitându-mi cu glas tare tirada înainte s-o termin de aşternut pe hârtie, apoi reveneam la masă de scris cu entuziasm, fericit c-o găsisem, îngrijorat de cea care avea să urmeze, ca tânăra mamă care, copleşită de dureri, aude scâncetele viguroase ale primului ei născut.

9 seara

Voiam să lipesc scrisoarea şi să ţi-o trimit la întoarcerea de la teatru, după ce voi fi citit actul cinci, ca să-ţi spun restul, dar lectura s-a amânat pentru a doua zi. Am fost la hotelul lui Bernardi, e bolnav, l-am găsit în pat, cu lămâi şi bucăţi de zahăr în jurul lui. Bătrânul care îl joacă pe stareţ are grijă de el şi îi face ţigări medicinale.

Adio, dragă Henry. Peste două-trei zile, vei primi de la mine o altă epistolă. Răspunde-mi, ştii ce mult ţin la tine!

Jules

P.S. O să fii aici când mi se va juca piesa, nu-i aşa? Contez pe tine. O să vii anume pentru asta. Adio.

În ziua în care Henry citi aceste rânduri, Ternande îi adusese dimineaţă un buchet de flori doamnei Renaud; ea îl găsise încântător, foarte drăguţ şi-l pusese cu mâna ei într-o vază de porţelan care îi împodobea şemineul. De câteva zile, îl evita pe Henry şi lăsa ochii în jos când o privea. Uneori, chiar îşi săruta soţul, care era într-adevăr cel mai bun om din lume şi îi răspundea imediat cu două sărutări apăsate pe obraji, sărutări dintre acelea insolente pe care soţii legitimi le dau în public jumătăţilor lor, cu un cinism atât de naiv, încât trebuie să râzi de asta, nu să vomiţi.

Cu o seară în urmă, urcând scara, Henry, care mergea ultimul, voise s-o prindă de mână pe la spate ca să i-o sărute, dar ea îl respinsese brusc, cu hotărâre. De câtva timp deja, într-o discuţie lungă pe care o avuseseră împreună, îi spusese că totul se terminase între ei, că nu trebuia să se mai gândească la nimic, că trebuia să înţeleagă că, în orice caz, ceea ce se petrecuse nu fusese decât un joc, o copilărie în care nu trebuia să se lase prinşi, îşi cunoştea îndatoririle, voia să le respecte, cel puţin aşa zicea. O aventură amoroasă este ca o navigaţie pe fluviu, urcăm la bord pe vreme frumoasă, cu pânza desfăşurată, curentul ne împinge cu rapiditate, vâslim viguros asudând şi depăşindu-ne repede rivalii. Apoi, brusc, se instalează calmul, pânza se lasă în jos, facem băşici la mâini, vine şi plictiseala, însoţită de oboseală şi dezgust. Dacă n-ar fi încăpăţânarea, prejudecata, vanitatea, n-am merge mai departe sau am coborî pe mal să ne răcorim într-o cârciumă, să tragem un pui de somn. Fericiţi cei care, revenind seara, culcaţi pe fundul bărcii, cântă din toţi rărunchii şi găsesc noaptea frumoasă!

Henry, care traversa o perioadă de calm, uitându-se de unde va sufla vântul, nehotărât şi puţin întristat, voia din toată inima să ia parte la bucuria înfăţişată în scrisoarea prietenului său. Fiind tânăr şi emoţionându-se încă uşor, trebuie să mărturisesc că a înţeles-o şi s-a asociat entuziasmului ei.

Totuşi, recitind portretul tinerei Lucinde, îl compară cu cel al doamnei Renaud, pe care o găsi mai frumoasă… pentru că prefera brunetele, fiind născut cu această aplecare.

XIII

După un timp, doamna Renaud a dat un bal, o recepţie sau o seară dansantă, cum vreţi s-o numiţi. Invitaţi au fost întâi toţi locatarii casei, se înţelege de la sine; apoi, domnul şi doamna Dubois, spre marea mulţumire a lui Mendès; domnişoara Aglaé, spre marea bucurie a lui Alvarès; domnul şi doamna Lenoir, copiii lor, părinţii şi verii lor; tânărul Ternande, prietenul Morel, plus un număr mare de burghezi şi burgheze, care au contribuit mai mult sau mai puţin la înfrumuseţarea seratei şi la consumul băuturilor răcoritoare.

Coaforul — căruia prefer să-i spun aşa, considerând că, astfel, acest cuvânt miroase mai bine a pudră de pudrat, a parfum de stânjenel şi a bârfe galante de pe vremea pastelurilor şi a marchizelor —, aşadar, coaforul venise de la ora cinci s-o coafeze pe doamna Renaud. După aceea, urcase la Alvarès şi Mendès, pentru înfrumuseţarea cărora ondulatorul şi pomada s-au războit două jumătăţi de ceas încheiate; de acolo, trecuse la domnul Henry, care nu dorise decât o ondulaţie, o formă. Moş Renaud profitase de ocazie să se tundă şi chiar Shahutsnischbach, simţind nevoia să-şi împodobească capul, ceruse să fie frizat în formă de ciupercă, ca un truver sau un chelner de cafenea.

Ce revoluţie! Ce zgomot la bucătărie, în oficiu, în salon, în camere, peste tot! Se făcuse curăţenie în toată casa. Toată mobila fusese bine ştearsă, toate covoarele bătute; fuseseră închiriate lămpi de la lampist şi servitori de la negustorul de fripturi; pianul fusese mutat, fotoliile nu mai aveau huse, pe scară fuseseră puse flori şi la intrare lampioane. De fiecare dată când un invitat se oprea acolo şi se auzea cum era lăsată treapta de la trăsură, Mendès şi Alvarès se repezeau să-i vadă pe cei nou-veniţi şi să fie de faţă când intrau.

Doamna Dubois sosi prima, Mendès aproape că leşină când o văzu scoţându-şi haina de blană, în vestibul, şi descoperindu-şi umerii graşi, care luceau ca alabastrul în contrast cu rochia de catifea grena. Partea de sus era atât de strânsă, încât carnea ieşea în afară pe margini şi părea tăiată de stofă. Draga doamnă purta un colier mare de perle şi avea în mână un evantai, probabil foarte folositor când voia să-şi răcorească faţa rumenă.

Dar inima lui Alvarès tresăltă la fel de puternic în piept când

domnişoara Aglaé, mai vaporoasă, mai delicată şi mai diafană ca niciodată, cu fireturi în păr şi mănuşi albe, garnisite cu puf de lebădă, lungi până la cot, trecând prin faţa lui şi aproape atingând pardoseala, îl salută graţioasă, făcând să-i tremure buclele şi cerceii. Era urmată de fratele ei, care îi ducea şalul şi etola de pene.

În sfârşit, pe la nouă, sosiră şi ceilalţi invitaţi, în haine de sărbătoare şi înfăţişare de ceremonie; cavalerii îşi luară de mână doamnele şi balul începu pe dată. Dansară păşind înainte, înapoi, pantofii lustruiţi alunecau pe podeaua ceruită, domnii zâmbeau şi doamnele se arătau modeste.

Copilul doamnei Lenoir, îmbrăcat tot în artilerist, cu chipiu, sabie şi pinteni, adormi pe o banchetă; domnişoara Clara dansă toată noaptea, lângă tatăl ei; domnişoara Hortense, verişoara mai mare, cu o coroniţă de trandafiri pe cap şi o eşarfă albastră la gât, se privea într-o oglindă, fandosindu-se în faţa fratelui domnişoarei Aglaé, care excela în postura de cavaler singur; Shahutsnischbach, în anticameră, ajuta servitorii să ducă platourile din sufragerie în salon; Ternande avea faţa întoarsă pe trei sferturi, astfel încât să fie văzut de domnişoara Lenoir, care se uita atunci la Alvarès, care o contempla pe domnişoara Aglaé, care avea aerul cel mai neînţeles din lume. Doamna Dubois se străduia să-şi facă privirea languroasă şi îşi arăta graţia durdulie, nezărită în parte de Mendès din cauza unui tânăr aşezat exact în faţa lui, care se juca melancolic cu lornionul şi privea în tavan cu un aer visător, ca să-şi expună capul admiraţiei generale.

Doamna Renaud nu dansa, era puţin obosită şi, de altfel, se menaja pentru vals. Când nu ieşea să dea vreun ordin, stătea în fotoliu, în mijlocul unui mic cerc de persoane apropiate, unde fiecare venea pe rând să-i prezinte omagiile sau să schimbe două-trei vorbe. Era aşezată în colţul salonului, nu departe de mesele de joc instalate în biroul domnului Renaud, unde totul fusese dat peste cap pentru această serată, căci busturile fuseseră scoase şi dosarele înghesuite în dulapuri.

Henry o contempla în rochia ei galbenă cu reflexe aurii. Doamna Renaud stătea calmă ca o zeiţă. Faţa, puţin palidă la lumina lumânărilor, avea în ziua aceea ceva extraordinar, o maiestate neobişnuită, ochii îi străluceau, părul îi lucea, dinţii sclipeau între buze, lumina lămpilor traversa albul braţului gol şi se prelingea parcă pe pielea catifelată.

Henry se apropie şi inspiră parfumul emanat de corpul ei. Se

aplecă peste umărul ei să-i vorbească şi se îndreptă, cu obrazul îmbujorat, încins ca de un cuptor.

Punciul era excelent, se ocupase de el moş Renaud care, de altfel, făcea de minune onorurile casei, se deplasa de la unul la altul, râdea, strălucea, adresa complimente sexului frumos, dădea mâna cu bărbaţii, îi îndopa pe copii cu prăjituri, turna vin din belşug şi dansa într-un mod grotesc. În pauza de după un contradans, se aşează la pian şi apăsă pe claviatură cu coatele, asta stârni hohote de râs şi el se arătă foarte mulţumit.

Atmosfera îi însufleţea chiar şi pe bărbaţii gravi, printre care se număra Ternande; acesta, cu mâna în vestă şi manşetele cămăşii ridicate până peste manşetele fracului, îşi păstrase o atitudine byroniană care o întrista pe doamna Lenoir. Trompeta cu piston răsună şi mai tare, vioara scârţâi mai dihai ca niciodată, mâinile se strânseră, un foc se aprinse în priviri. Morel îndrăzni un dans liber, care avu imitatori, şi, la trei dimineaţa, buclele erau desfăcute, coafurile răvăşite, jupoanele puţin călcate de pantofi şi toate mănuşile murdare.

Ah, ce bine e să valsezi la ora aia! Atunci când bătrânele au plecat, când zburzi pe podeaua alunecoasă ducând în braţe dansatoarea obosită, mototolindu-i dantelele, adulmecându-i părul, uitându-te mereu în oglinzi, sub lumina lustrelor, până când te cuprinde o dulce sfârşeală privind acei ochi strălucind întruna sub privirea ta, simţind aceeaşi mişcare regulată care vă face să palpitaţi în acelaşi ritm, în atmosfera caldă de emoţii feminine şi de flori ofilite! Atunci începe deseori iubirea şi apare durerea inimii.

— Dansează odată, îi zicea încet doamna Renaud lui Henry.

— Dar nu ştiu, îi răspundea el.

— Minţi, zicea ea. Încearcă… Hai, te rog, cu mine! Mă refuzi?

Domnişoara Aglaé cânta la pian o mazurcă înfocată, Ternande o luă la dans pe doamna Lenoir, Mendès o înşfăcase deja pe doamna Dubois; tânărul cu lornion fusese deja agreat de doamna Renaud, care valsa minunat. De fiecare dată când trecea prin faţă, rochia îi atingea uşor picioarele lui Henry, satinul mătăsos aproape că i se agăţa de postavul pantalonilor şi el o aştepta să treacă din nou cu o nelinişte infinită.

Doamna Renaud se reaşează în fotoliu.

— Chiar n-ai să încerci? îl întrebă ea.

— Ştii bine că nu pot.

— Cine vrea poate.

— Şi e încă prea multă lume.

— Înseamnă că numai vanitatea te împiedică, nu te credeam atât de fudul.

— Vanitate! O, nu! Dar…

Ternande se apropie, o prinse de mână pe doamna Renaud şi plecară împreună. De data asta, trecea şi mai repede; Henry, în acelaşi loc, în picioare, sprijinit cu spatele de zid, o vedea apărând şi dispărând cu o atitudine de persiflare provocatoare, cu corpul cambrat, capul dat pe spate, gura pe jumătate deschisă. („Cocheta! îşi zicea. Crede c-o admir?"). O admira totuşi şi o râvnea în sufletul lui, tăindu-i rochia de jos în sus şi imaginându-şi-o goală, goală de tot, în postura asta.

— Eşti foarte posac, îi zise ea, când se aşeză iar în fotoliu.

Apoi, după ce-şi trase sufletul:

— Sunt sigură că, dacă ai vrea, ai valsa ca oricare altul.

— Sigur, îmi pare rău că n-am învăţat, dar n-aş dori să încerc cu tine, răspunse Henry.

— De ce nu? Sunt o profesoară bună, îi zise ea.

— Adevărat?

— Bineînţeles, făcu ea râzând şi privindu-l în ochi.

Râse şi el, observând totuşi că era luat peste picior.

— Ah! O să-mi acorzi pe ziua de azi această favoare, inimioara mea? întrebă domnul Renaud, apropiindu-se de soţia lui.

— Eşti prea amabil ca să te refuz, frumosule cavaler, răspunse ea pe acelaşi ton.

Domnişoara Hortense începu un vals de Strauss, Ternande păşi înainte, Mendès îl urmă, domnul şi doamna Renaud valsau împreună; poza în Apollo chinez şi se balansa de o parte şi de alta cu o afectare languroasă, ea râdea ca o nebună şi se lăsa purtată de el.

Shahutsnischbach plecase demult la culcare; Morel se eschivase ca să-şi îmbrace costumul de căpetenie a canibalilor şi să-şi termine noaptea la balul mascat de la Operă. Invitaţii plecau, serata dansantă se apropia de sfârşit. Domnişoara Aglaé murea de oboseală în braţele lui Alvarès, Mendès transpira din greu după ce tot dansase cu doamna Dubois, domnişoara Hortense nu mai avea ce să cânte, domnul Lenoir pierduse cincizeci de franci şi, temându-se să nu piardă mai mulţi, dorea foarte mult să doarmă, dar domnul Renaud nu se dădea bătut şi soţia lui era la fel de fermecătoare. Uneori, dansatorii, luându-se unul după altul, treceau într-o

încăpere vecină şi Henry rămânea singur; le auzea de acolo zgomotul paşilor, râsetele, strigătele şi, atunci, îi venea în mod ciudat să plângă. Simţea un frig în inimă şi toată fiinţa lui tresărea de tristeţe. Cumplite sunt aceste momente de vanitate amară, în care ne simţim singuri pe lume, izolaţi în mulţime, abătuţi în mijlocul bucuriei generale, lipsiţi de fericirea la care visam şi în dispreţul celorlalţi!

După ce plecă toată lumea, urcă în camera lui, dar nu se culcă; deschise fereastra şi respiră aerul de afară. Noaptea era blândă, se bucură de ea în tăcere; aerul proaspăt îi înviora ochii obosiţi şi îi răcori fruntea fierbinte. Stătu mult timp aşa, cu coatele sprijinite de pervaz şi privind în întuneric; ziua se ivea lent, stelele se albeau pe cer; se gândea fără să vrea la toate zâmbetele, la toate privirile femeilor care tocmai plecaseră, la mireasma hainelor lor, la zgomotul muzicii amuţite, la strălucirea luminilor acum stinse. Chiar dacă balul îl plictisise, îl regreta deja şi visa la el ca la ceva de demult. Vântul făcea copacii să freamăte, un cocoş cânta în depărtare, din când în când, o maşină trecea pe stradă şi făcea să se cutremure pavajul, nişte câini lătrau. Norii dimineţii, subţiri şi grăbiţi, dispăreau unul după altul topindu-se în aer, dincolo de Paris, dincolo de orizontul înecat în pâclă; era frig, se lăsa ceaţa.

Aproape adormit de oboseală şi ameţit de mulţimea gândurilor de tot felul, frânturi de idei şi de amintiri care îi treceau prin minte mai iute şi mai confuz decât frunzele din păduri smulse toamna de aceeaşi rafală, Henry revăzu, ca nişte umbre evocate, zilele din trecutul lui, unele vesele, altele triste; întâi, cele în care se juca, copil fiind, râzând vieţii, fără visuri şi dorinţe, apoi, ziua în care intrase la colegiu şi cea în care îl terminase, ziua în care sosise la domnul Renaud, cea în care ea intrase în camera lui şi o sărutase pe gât, dar şi cele petrecute împreună cu Jules, plimbându-se, mergând braţ la braţ, când cumpărau cireşe şi le mâncau împreună, aşezaţi pe malul unui şanţ sau culcaţi pe burtă în iarba pajiştilor. Apoi, orele lungi şi plictisitoare ale tinereţii, cu coatele pe pupitru visând la viitor şi imaginându-şi iubirile viitoare; şi primele bucurii de voluptate trupească, şi serile de iarnă petrecute în camera lui, acolo, când lucra liniştit şi serios, la lumina domoală a sfeşnicului; apoi, acea zi din grădina Tuileries, când zăpada îi scârţâia sub paşi, dar şi amurgurile alburii din zilele proaste, când vrei să nu mai trăieşti, şi altele, şi altele! Se gândi la prima lui iubire pe când era copil şi la iubirea de acum, pe care o credea mai serioasă, gândul îi zbură la

vocea tristă a dădacei, când îi cânta lângă leagăn să-l adoarmă, la vocea clară, catifelată şi vibrantă a doamnei Renaud când vorbea; se gândea la tot ce ne gândim, visa la tot ce visăm.

Auzi jos, în camera ei, pendula bătând ora şapte. Închise fereastra, se aşeză pe un scaun şi adormi. Lumânarea încă ardea pe şemineu reflectându-se în oglindă.

XIV

Ajunse seara la Morel, plin de noroi, ud până la piele, cu vocea emoţionată şi obrajii palizi. Îndată ce intră, se trânti pe un fotoliu, sprijinindu-şi capul în mâini, ca un om disperat.

— Ai grijă, îmi şifonezi dantela hainei, îi zise Morel.

— Ah, dragă Morel!

— Ridică-te puţin, te-ai aşezat pe pantalonii mei.

— Sunt un om tare nefericit! continuă Henry.

— Unde naiba mi-am pus cizmele de marochin roşu? se întrebă Morel.

Luă vătraiul şi căută sub pat.

— Dacă ai şti cât sufăr!

— Să vedem sub comodă, zise Morel, vorbind cu el însuşi. M-am întors totuşi cu ele! Dacă le-aş fi uitat, cred că aş fi băgat de seamă negreşit.

— Nu, nu, nu mai rezist! exclamă Henry. Trebuie să se termine odată!

— A, uite-le! Recunoaşte că ar fi fost păcat şi că rar vezi unele ca ele. Închipuie-ţi, bătrâne, că am petrecut într-o nebunie. După şampanie, a urmat punciul, după punci, am băut grog, pe urmă vişinată, rom, toate nebuniile, pe urmă am mâncat un hering sărat pentru digestie şi ne-am apucat să bem vin timp de două ceasuri. Înainte să ne despărţim, s-a servit masa şi a trebuit să mâncăm iar. Am băut cel mai mult, nu mai pot!

Şi căscă de-i pocniră fălcile, îndepărtându-şi braţele şi trosnindu-şi coatele şi încheieturile mâinilor.

— Dacă ai şti ce mi s-a întâmplat! O, Doamne, Doamne!

— Ce-am mai râs! Fusese poftit la supeu un fel de baron german, care venise cu mica Irma. Nu-nţelegea niciun cuvânt franţuzesc, voia să sărute toate femeile, era cherchelit ca un polonez

şi bea din pălărie; toţi îl luau în râs, dar el nu-şi dădea seama. L-au pus să înghită o grămadă de chestii, oţet, muştar, ridichii întregi ca o pilulă, să mori de râs, nu alta! Avea însă trabucuri bune!

— Ai fi putut să crezi asta despre ea tu, care o cunoşti?

— Despre ea? De cine vorbeşti? De Louisa? Zău că nu! Acel biet Boucherot nu merita asta. Recunosc că e prost, dar după ce-a făcut pentru ea… să toci cinci sute de mii de franci pentru gâsca asta şi să fii refuzat! Nu, nu, nu!

— Am suferit prea mult! Am suferit prea mult! murmura Henry cu glas şoptit.

— Să refuzi în plin bal braţul bietului băiat pentru cel al cretinului ăla de duce de Noyon! Şi asta fiindcă ălălalt se duce la vale şi mâine i se va pune sechestru! Şi să treci prin faţa lui rânjind! Ce lepădătură! Toate sunt aşa, fete bune când eşti bogat, necruţătoare când nu mai ai un sfanţ! Aşa că eu…

— Şi eu care credeam că mă iubea, căci mi-a spus-o, şi destul de des!

— Grăsana Henriette nu-i aşa, cel puţin exista o excepţie. Ştii cine? Grăsana Henriette de la *Vodeville*. D'Ambourg o părăsise pentru o englezoaică, care venise aici anul trecut odată cu ambasada. Ei bine, când ambasada a plecat, ea a venit imediat, ca şi cum nu s-ar fi întâmplat nimic, chiar dacă moş Maurissot, idiotul acela de bancher de pe strada Laffitte, îi oferea sume babane ca să rămână cu el şi că, la urma urmelor, d'Ambourg o chelfăneşte puţin din când în când, după ce trage prea mult la măsea, ceea ce se întâmplă în fiecare zi.

Henry nu zicea nimic şi se uita uimit la Morel, care continua.

— Fată bună asta! continuă el. Am cunoscut şi eu una, în Cartierul Latin. Trăgea mâţa de coadă de la unu' la altu'. Parcă o văd ş-acum cu boneţica şi ciorapii albaştri.

Dacă nu-i vorbeşti celui care suferă de suferinţa lui, înseamnă că-i vorbeşti într-o limbă străină. Cu ochii aţintiţi în jos, Henry auzea cuvintele înşirându-se unul după altul, fără să le caute sensul, cu gândul numai la durerea lui.

— De-aia, ne reîntâlnim întotdeauna cu plăcere. Ce cancan obraznic am dansat la sfârşit! Formaserăm un cerc, ea avea un costum de andaluză delirant, eu eram îmbrăcat în căpetenia canibalilor… Auzi? Ce zici de figura şi de paşii ăştia? Unu, doi, înainte — hop! — pac! — unu, doi — pac! O, au! strigă el. Ce m-am lovit la genunchi! M-am împiedicat de masă… Nu se vede nimic

aici! Tocmai mă sculasem când ai intrat şi n-am deschis nimic. E beznă aici ca într-un cuptor sau ca într-o frază de Sainte-Beuve.

Trase perdelele şi lumina, intrând brusc în cameră, îi arătă lui Henry dezordinea care domnea acolo, lecţie morală care nu-l impresionă deloc. Totul era claie peste grămadă, răsturnate, amestecate, vădind omul care se întorsese acasă prea târziu de la un supeu la care zăbovise îndelung. Astfel, o cămaşă zăcea pe pardoseală, un palton, aruncat pe masă, răsturnase o călimară, o cizmă zăcea într-o pălărie, pantalonii, sub scaune, nişte piepteni ajunseseră într-o carte, cravata aterizase în lighean şi mănuşile în oala de noapte. Iar Morel, încă în izmene, cu picioarele goale în papuci mari de postav gros şi având pe el o redingotă veche de catifea drept halat de casă, părea frânt de oboseală şi căsca întruna. Orgia din ajun îi lăsase pe faţă acea paloare verde, care apare abia a doua zi ca o remuşcare a trupului şi îi face pe cei vii să semene cu morţii, chipul tern, pielea năduşită, ochii sensibili la lumina zilei. Era într-adevăr trezirea din beţie, cu jalnica ei înfăţişare, căldura ei cu mirosu-i acru şi delirul care dispare.

Se aşeză călare pe un scaun, în faţa lui Henry.

— Ce mai e nou? îl întrebă.

— De o oră îţi vorbesc.

— Despre ce?

— Despre ea.

— Care ea?

— Ea, doamna Renaud.

— A, aşa e! Ai căzut în plasa femeii cinstite. Ce să zicem despre ea? Să ştii că balul a fost destul de drăguţ. Vinul a fost bun, servitorii şi-au făcut bine treaba.

— Dar ea, nu-i aşa că era foarte frumoasă? întrebă Henry.

— Nătărăule! exclamă Morel. Eşti fericit?

Henry zâmbi şi-i veni să nu meargă mai departe cu confidenţele, dar continuă.

— Poate nu pe cât crezi.

— De ce? Oare nu mai suntem iubitul acelei creaturi cereşti?... Ce rău m-am lovit la genunchi! adăugă el, frecându-şi rotula. Ce idiot am fost să vreau să dansez!

— Ai observat, când stătea în fund, sub candelabrul de bronz, cum se deosebea de celelalte femei? întrebă Henry. Ai fi zis că avea chipul luminat de o aureolă. Nu-i aşa?

— Hai, hai, iar ne aprindem! Deci, ce spuneai adineauri?

— Eu? Nu ziceam nimic.

— Ba da. Ai zis: „Poate nu aşa de fericit pe cât crezi”.

— Da, da, răspunse Henry, readus astfel de la frumuseţea femeii pe care o iubea la ura pe care o provoca această iubire. Îl cunoşti pe Ternande?

— Tânărul ăla cu un păr fantastic şi frac verde? Da, şi?

— Ştii numele celuilalt, care-şi agita lornionul?

— Nu, dar n-are importanţă! Continuă.

— Când ne-am despărţit, la ora patru, domnişoara Aglaé i-a promis doamnei Renaud că va veni să-i facă o vizită după-amiază.

— Bine. Şi?

— A venit cu fratele ei, domnul Dubois.

— Aşa.

— Era foarte frumos după-amiază. Ştii?

— Nu, nu ştiu, dormeam. Zi mai departe.

— Nu zici că le-a venit ideea să vrea să facă o plimbare în Bois de Boulogne?

— Şi?

— Ternande, care venea, nu ştiu de ce, s-o vadă pe doamna Renaud, s-a întâlnit cu celălalt pe stradă şi au ajuns amândoi. Mendès şi Alvarès au vrut să meargă şi ei… Trebuie să fii nebun după echitaţie, nu-i aşa, ca să te urci pe cal după ce ai dansat toată noaptea?

— Da. Pe urmă? Doamne, ce mă mai doare genunchiul!

— Eu m-am dus să anunţ manejul să trimită cai şi am plecat de acasă de la domnul Renaud în ordine, doi câte doi. Doamna Aglaé mergea înainte, lângă Ternande, doamna Renaud, între mine şi tânăr.

— Şi ce s-a întâmplat? Vorbeşte! Au fost omorâţi domnii? Au fost violate doamnele? Ai căzut cumva în vreun puţ? Ai căzut în râu? Te văd ud leoarcă!

— Nu, a plouat.

— Şi ceilalţi au păţit la fel!

— Nici vorbă.

Şi începu să-i povestească în sfârşit toate decepţiile zilei, evenimente ridicole, evenimente pline de cruzime. Întâi, i se rupsese un elastic de la manşeta pantalonilor şi un crac i se ridicase până la genunchi, doamna Renaud râsese; cravaşa i se rupsese şi fusese obligat să meargă în spatele celorlalţi, la mare distanţă; Ternande galopase minunat, sărise peste o barieră şi ea îl admirase;

încercase să facă şi el la fel şi calul căzuse în genunchi. Fatalitatea îl urmărise până la sfârşit, toată lumea era deja la Château de Madrid când mârţoaga lui abia dacă ajunsese la Poarta Chaillot; acolo a început ploaia şi nicio pardoseală sau pavaj nu mai fusese vreodată mai bine spălat de apă ca el; întregii societăţi i-ar fi fost greu să nu izbucnească în râs când îl văzuse sosind, cu apa şiroind pe el şi pe animal, cu hainele lipite de corp, cu mănuşile decolorate, cu marginile pălăriei căzându-i pe ochi. Doamna Renaud nu-i zisese nimic, doar strânsese din buze, ca şi ceilalţi; Ternande fluiera uşor, Mendès vorbea încet, într-un colţ, cu doamna Dubois; Alvarès şi domnişoara Aglaé discutau între patru ochi.

I se spuse să se apropie de şemineu şi să se încălzească. După trei minute, se depărtase de foc, încă îngheţat de frig până în măduva oaselor şi copleşit de tristeţe, dar zicând că se uscase, că nu era nimic, încercând să râdă. Culcată pe jumătate pe o canapea mare, cu o pernă sub braţ şi scuturându-şi cu vârful cravaşei poalele rochiei de călăreaţă, doamna Renaud vorbea despre căsătoriile de convenienţă şi căsătoriile din dragoste cu frumosul dandy aşezat la picioarele ei pe un scăunel; îşi continuase discuţia, aruncându-i doar o privire lui Henry şi clipind atât de repede încât pupilele îi fuseseră ascunse şi genele foarte apropiate unele de altele. Neştiind ce să facă, jucaseră cărţi, el nu; toţi se amuzaseră copios, el se plictisise.

Pentru că ploaia nu se oprise, doamnele ceruseră trăsuri la întoarcere, care fuseseră aşteptate îndelung şi, în acest timp, doamna Renaud, capricioasă şi bosumflată, îl acuzase pe Henry de această întârziere. Îi făcuse reproşuri, îl chinuise, îl torturase, el nu ştiuse nici ce să spună, nici ce să facă, furia şi iubirea îi sfâşiaseră rău de tot inima, ar fi vrut să bată pe cineva, dorea să apară brusc pericole ca să se avânte în vârtejul lor, sacrificii pe care să le facă, lucruri sublime pe care să le îndeplinească spre a-i umili pe toţi; dar nu se întâmplase nimic extraordinar prin care să crească în ochii celei pe care o iubea.

Întâmplarea făcu din nou ca Mendès şi Alvarès să urce în aceeaşi trăsură cu el, fiind singuri cu Henry, deoarece doamna Dubois şi domnişoara Aglaé voiau să se întoarcă cât mai repede acasă, iar doamna Renaud le însoţea în cealaltă trăsură, împreună cu Ternande şi celălalt tânăr, care se arăta la fel de zelos pe lângă ea. Onorabilii copii ai Lusitaniei şi-au destăinuit unul altuia marea bucurie a inimii lor; îşi frecau mâinile, vorbeau repede, oftau,

gesticulau, ridicau ochii la cer şi cântau surâzând.

— Ea mi-a spus: „Sigur c-am să-mi amintesc mult timp de tine”, zisese Alvarès.

— Ea mi-a spus: „Ce păr negru ai!” zisese Mendès.

— Ce talie! exclamase Alvarès.

— Ce piept! replicase Mendès.

— A observat, sunt sigur, că o iubesc.

— Ce prost sunt că mai şovăi încă! N-am simţit că-mi apăsa braţul când valsam?

— Crezi c-am să reuşesc, Mendès?

— Păi cum! Dar eu crezi că am vreo şansă?

— Bineînţeles! Ce zici dacă i-aş scrie?

— Cred că asta aş face şi eu.

— Ai observat cum mi-a zis mulţumesc când i-am ţinut scăriţa să urce pe cal?

— Ai băgat de seamă cum m-a privit când am salutat-o?

— Va reveni curând la doamna Renaud.

— Exact, voi coborî în salon, vom lega din nou conversaţia şi-i voi strecura biletul.

— Ba nu! Eu o s-o prind imediat de mijloc.

— Da, sunt hotărât, îi voi spune la ureche: „Te ador!”

— N-are decât să se supere.

— Puţin îmi pasă.

— O iau brusc.

— Zarurile sunt aruncate!

— Ba bine că nu, m-a înţeles.

— Cu prima ocazie…

— Totuşi, dacă… Ştii, ar trebui să merg la sigur.

— Păi eu nu?

— Ba şi tu! Cum nu?

— Vivat!

— Vivat!

Se rostogoleau pe pernele trăsurii, loveau cu pumnul în geamuri, gata să le spargă.

Agasat de vocile lor şi de gălăgia pe care o făceau, Henry coborâse şi dăduse fuga la Morel, ca să găsească pe cineva cu care să vorbească, cu care să plângă; avea neapărat nevoie de un prieten, un confident, inima lui dădea pe dinafară de preaplinul lacrimilor. Ce fericit l-ar fi făcut o vorbă de milă, ce bine i-ar fi făcut o mângâiere!

Cititorul îşi imaginează foarte bine că şi-a istorisit toate pătimirile în alţi termeni decât am făcut-o noi şi că şi-a însoţit povestirea cu blesteme înverşunate la adresa perfidiei femeilor, a vanităţii bărbaţilor, a ploii, a cailor, a elasticelor de la cracii pantalonilor care se rup şi a jurămintelor.

— Trebuie s-o trimiţi la plimbare, zise Morel.

— Dar ţin la ea!

— Asta e partea proastă. Atunci, dojeneşte-o.

— Pot s-o dojenesc?

— Eu cred că…

— Ba nu! Ce-ai vrea să-i spun?

— Atunci fă cum crezi.

— Ieri, continuă Henry, în timp ce valsa, îmi râdea în nas şi părea să-mi spună: „Nu, nu, niciodată”. Îl privea pe *el* cu bunăvoinţă, şi pe Ternande, şi pe soţul ei, ca să fie tacâmul complet. Îţi vine să crezi? Venea lângă mine şi pleca imediat, jucându-se cu inima mea cum fac copiii cu jucăria lor, pe care o rup când n-o mai vor. Şi azi a urcat singură în trăsură cu ele, cu el, cu toată lumea, numai cu mine nu... Şi idioţii ăia fericiţi de care uitasem, care râdeau şi zbierau pe limba lor! O, Doamne, Doamne! Dar o urăsc, nu pot s-o sufăr, am oroare de ea, n-o mai iubesc, poate să iubească pe cine vrea, cu atât mai rău, cu atât mai bine, o să râd… Dar uite că turbez de furie şi plâng!

Şi chiar plângea.

— Bietul meu Henry! zise Mortel aproape întristat.

— Da, bietul meu Henry! repetă el cu amărăciune, plângându-şi de milă.

— Hai, puţină tărie! Consolează-te.

— Pot să mă consolez? răspunse el furios.

— Ce naiba! Când ai o femeie de două luni, ca tine, ai avut destulă plăcere ca să suferi puţin, mai ales când această suferinţă e pricinuită de un motiv ca acesta. Hai, spune-mi ce-i! Nu vrea să se mai culce cu tine? Zi pe şleau, fir-ar să fie! Care-i treaba?

— Nu, răspunse Henry, stânjenit.

— Atunci, de ce mă pisezi la cap şi te mai plângi?

„Mojic, om fără inimă şi sentimente”, îşi zise Henry.

„Tinerelul acesta începe să mă cam plictisească”, îşi zicea Morel.

— Hai să iei cina cu mine şi să bei puţin vin tare ca să-ţi alungi melancolia.

— Nu, mulţumesc.

— Atunci, rămâne pe altădată. Să ieşim împreună! Sunt grăbit, am rămas în urmă cu treaba, n-am mai lucrat nimic de două zile şi am de terminat memoriul ăla îngrozitor… Uite, trebuie să analizez toate hârţoagele astea până miercuri! Ce viaţă mai am şi eu! Ce iad! Tu eşti fericit!

— Despre ce e vorba? întrebă Henry.

— Un memoriu al Societăţii Naţionale a Ipsosului contra Societăţii Ipsosului din Paris.

— Doar atât? replică Henry râzând cu o umbră de dispreţ. Mare chestie!

— Mare chestie! Mare chestie! Bineînţeles, drăguţule, că e mare chestie! Un faliment de opt milioane!

— O fi! Dar pe mine nu prea mă interesează.

— Se poate, dar pe mine mă prea interesează… Doamne, ce mă doare genunchiul! O să şchiopătez ca un invalid, mi s-a rupt ceva, am ţopăit prea mult azi-noapte. Mă doare şi gâtul, am strigat prea mult la supeu.

Henry venise la Morel ca să-şi spună durerile şi, fiind puternice, credea că trebuia să vorbească mult despre ele şi că noi cuvinte vor veni de la sine să exprime o suferinţă foarte recentă, dar sfârşi repede şi se miră foarte mult că avea atât de puţine lucruri de zis. Aşa că se ridică să plece.

— La revedere, Morel.

— La revedere, Henry. Curaj şi fii mai înfipt altădată.

„Să te ia naiba! îşi zise Henry, închizând uşa. Deschide-ţi inima bărbaţilor, arată-le rănile şi ei o să-şi întoarcă repede capul cu oroare sau o să râdă de slăbiciunea ta, pentru că ei nu suferă şi sunt preocupaţi de altceva. Ah, aş avea nevoie de Jules ca să-i spun toate astea! Bietul Jules! El e bun, Morel e însă un neghiob! Ce suflet îngust! Ce mă călca pe nervi cu poveştile lui despre fetiţe şi bal mascat! Ce se mai văita pentru o zdrelitură! Ce mult preţuia dinainte memoriul tâmp pe care o să-l facă!”

„Oare sunt hazlii neserioşii ăştia cu sentimentalismul lor? îşi zicea Morel, coborând scara şi ţinându-se de balustradă să nu cadă. De-ăsta am început să mă cam satur. Ce-mi păsa mie că ea a dansat vals cu altul şi că Alvarès şi Mendès au urcat în aceeaşi trăsură cu el, că a plouat după-amiază pe când dormeam şi că e negru de supărare?”

Ajuns în camera lui, Henry îi scrise lui Jules o scrisoare lungă şi

exuberantă, în care îi vorbea despre singurătatea lui, despre existenţa tristă şi iubirea înşelată. Ce să facă acum în viaţă? La ce bun să meargă mai departe pe această cale dureroasă, unde picioarele sângerează la fiece pas pe pietrele care o acoperă? Prezentul era trist, viitorul şi mai rău, voia să moară, îl îmbrăţişa şi-i zicea adio.

Lacrimi mari îi căzură din ochi şi udară hârtia.

Morel scria şi el. După ce cinase în grabă, se întorsese imediat acasă şi scria memoriul Societăţii Naţionale a Ipsosului contra Societăţii Ipsosului din Paris, dar genunchiul îl durea încă foarte rău şi penele de scris erau toate o porcărie, ceea ce îl agasa peste măsură.

XV

Nici Jules nu era fericit. Bernardi era tot bolnav, teatrul şoma de cincisprezece zile şi trupa se risipea treptat. Junele-prim se dusese chiar să joace într-un departament vecin cu o parte din decoruri şi costume, toate astea întârziau reprezentaţia cu piesa *Cavalerul de Calatrava*, din care Jules nu putuse să le citească actul al cincilea, faimosul al cincilea, care trebuia să-i aducă marea glorie. Ai fi zis că Bernardi ar fi jurat să nu-l asculte. Azi, îl durea capul, mâine, era prins cu socotelile, altădată era prea ocupat, în altă zi, luase un purgativ. Zadarnic venea Jules în fiecare dimineaţă, înainte de a se duce la birou, să-i facă o vizită, să vadă cum se mai simţea, zicea el, de fapt, ca să aducă întâmplător în discuţie numita lectură. Zilnic aceeaşi decepţie! Directorul părea surd şi răspundea vorbind despre altceva. Totuşi, dacă ar fi vrut, totul ar fi mers foarte repede! Jules avea manuscrisul pregătit în buzunar şi l-ar fi scos pe loc, dar pudoarea îi ţinea limba în frâu, oricât de dornic ar fi fost să fie înţeles.

Totuşi, îşi dădea foarte bine seama că se umilea făcându-i curte acelui om, el, atât de mândru şi de nobil, şi roşea de ruşine faţă de el însuşi. Cu toate astea, picioarele îl purtau singure în fiecare dimineaţă la hanul *Lion d'Or* şi, în iluzia creată de vanitatea lui, credea că aproape ţinea la Bernardi şi era atras spre el de o simpatie reală. De altfel, oare marii oamenii nu fuseseră împiedicaţi tot aşa de mii de obstacole, contestaţi, jigniţi, potopiţi de injurii? Oare o

parte din geniul lor nu le adusese numai necazuri? Cam asta îşi spunea ca să se consoleze şi poate chiar îl consola.

Se ştia în oraş că-i frecventa pe actori şi că voia să-i convingă să-i joace ceva şi asta constituia un adevărat eveniment, despre care se vorbea foarte mult. Oamenii care îl vedeau în fiecare zi erau miraţi şi rămâneau cu gura căscată, era dezaprobat în general, iar foştii colegi afirmau că va fi fluierat. Numai tinerii de rând îl aprobau şi ar fi vrut să fie în locul lui, ca să meargă gratis la spectacol şi să intre în culise. Mama lui se temea de pericolul unui anturaj dăunător, iar tatăl îl avertizase în privinţa aventurilor amoroase şi-l sfătuise să-şi ţină bine punga. Duminica, la marile mese de familie, la acele mese tradiţionale ale burghezilor, la care orice tânăr este chemat să răspundă prezent, ca la serviciul militar şi la plata impozitelor, bărbaţii între cincizeci şi şaizeci de ani, oameni la casa lor, căsătoriţi, proprietari şi mulţumiţi de guvernarea ţării, îi luau în râs pretenţiile literare şi-l ironizau subtil dându-i sfaturi: „Unde o să te ducă asta? Fă ca toată lumea, ascultă-mă pe mine. Ce idee ţi-a venit! Ce-ai să câştigi cu asta? E o adevărată nebunie! O să-ţi treacă, te asigur!” Urmau apoi anecdotele, exemplele, dovezile şi se ajungea la concluzia că tânărul greşise.

Dar comparaţia pe care o făceau între el şi prostia lor îi întărea şi mai mult sentimentul propriei forţe. Aşezat pe orgoliu ca pe un tron, trăia cât se poate de calm.

Lângă teatru, se afla o alee de tei care se întindea de-a lungul râului. Acolo veneau seara doamnele din ţinut, în cursul verii, să se răcorească, bătrânele cu mopsul, celelalte, cu soţii şi copiii. Deşi nu sosise încă anotimpul cald, domnişoara Lucinde se plimba în fiecare seară, însoţită de doamna Artémise, care părea să fie mama ei, deoarece o urma peste tot ca o umbră sau ca o călăuză.

Odată, trecând pe acolo, Jules le-a zărit, le-a salutat şi şi-a văzut mai departe de drum, fără să fi întors capul după ele, cum se face zilnic pe stradă. A doua zi, la aceeaşi oră, a trecut prin acelaşi loc. Erau aşezate pe o bancă. El mergea mai repede decât cu o zi înainte, doamna Artémise îl salută rostindu-i numele şi îl pofti să se aşeze lângă ea.

Era o femeie cu vorbă mieroasă şi afectuoasă, foarte politicoasă cu tinerii şi rostind cu dragă inimă lucruri plăcute care te fac să roşeşti. Îi vorbi mult despre drama lui, despre succesul pe care îl va avea, despre actorii care o vor juca, despre efectul pe care îl va

produce şi se despărţiră în mod amabil, promiţându-şi să se revadă a doua zi, şi tot aşa în zilele următoare. În fiecare seară, ajungând sub copaci, Jules le găsea pe cele două femei plimbându-se împreună pe malul râului sau aşezate pe o bancă şi privind cum curgea apa.

Domnişoara Lucinde vorbea puţin, privea în mod obişnuit cerul şi-l întreba pe Jules numele stelelor; de cele mai multe ori, cu capul în jos, se juca cu piciorul în iarbă, surâzând numai la ceea ce se vorbea. Numai pentru ea, ca să-i privească ochii ridicaţi în sus, ca să se bucure de plăcerea de a o vedea îndura flecărelile interminabile ale însoţitoarei, întrebările inutile, complimentele exagerate.

Uneori, citind o carte preferată, savurând fiecare cuvânt, bucurându-ne de fiecare frază şi plimbând-o prin minte aşa cum plimbăm pe limbă un fruct zemos, intrând atunci în gândirea autorului şi visând la orizonturile pe care ni le dezvăluie, ni s-a întâmplat probabil să sărim în sus de durere la sunetele unei flaşnete care începea o romanţă, la scârţâitul uşii care anunţa vizita unui nepoftit. Jules suporta în fiecare zi această neplăcere, şi mai insuportabilă prin faptul că era prevăzută, ca să citească pe chipul tinerei un cânt vag scris nicăieri în altă parte, ca să se hrănească în voie cu această poezie nouă, care i se dezvăluia până şi în suflul nărilor şi cutele hainelor; se făcuse prietenul şi aproape iubitul însoţitoarei cu dinţi stricaţi şi voce răguşită, pentru care avusese, încă de la început, o aversiune profundă.

Lucinde îl chema însă fără voia lui, frumuseţea acelei femei emana ceva care atrăgea. Nimic nu era mai suav decât chipul ei, nimic mai simplu ca purtarea ei şi, totuşi, întreaga-i persoană stârnea tulburare; te simţeai imediat dispus s-o adori, să mori pentru ea, apoi, brusc, inima se revolta şi începeai s-o urăşti fără motiv. Părul lung şi şaten, în care lumina desena filoane de aur, abundent şi mătăsos, atât de bogat încât capul îi părea greu, răsucit în împletituri la ceafă, aproape că-i cădea pe umeri; despărţit în faţă în bucle lungi care fluturau după cum bătea vântul, după cum se ridica sau mergea şi îi mângâiau faţa. Avea în mod firesc poze nonşalante, pline de candoare sau preţiozitate, şi păşea uşor ca acele păsări care ar fi putut să zboare dacă ar fi vrut. Poate că o ironie necruţătoare palpita pe buzele ei subţiri, în contururile gurii discrete; ochii, ridicaţi spre tâmple, umezi şi mereu alunecoşi sub pleoape, ca în extazele lascive, aveau, în afara atracţiei, o veselie

senină, un fel de naivitate copilărească, trezindu-ne vag gândul la acea rasă a fiicelor Evei născute să-i ducă pe bărbaţi la pierzanie, la acele femei magice care se joacă cu şerpii, îşi lasă corpul înlănţuit în inelele lor şi îi linişteşte vorbindu-le, la acele amante de regi care pricinuiesc catastrofe publice, creaturi perfide şi întotdeauna iubite, care ne trădează cu o sărutare, ne vând pentru bijuterii şi ne oferă otrava râzând, în mijlocul petrecerii, jucându-se pe genunchii noştri.

Oare din cauza asta Jules aproape nu îndrăznea să-i vorbească, se temea să rămână singur că ea, lăsa ochii în jos când o vedea de departe? Era respect, contemplaţie sau spaimă? Şi, mai întâi de toate, o iubea?

Se îndoi el însuşi de asta, mai târziu, e adevărat, când, după ce trăise îndelung o viaţă ideală şi imaginară, în mijlocul unor iubiri celeste şi sentimente imposibile, ajunse să nege frumuseţea pentru că o iubise prea mult şi să râdă de toate pasiunile pentru că le tot studiase. Dar, atunci, trăia încă în temeinicia iluziei şi a vieţii, fără să vrea să-şi măsoare iubirea pe scara infinitului. Manie funestă, care ne dezgustă de lucrurile mari şi ne îmbătrâneşte de timpuriu! De ce n-ar fi iubit-o? Orice bărbat îşi începe viaţa sentimentală cu o iubire serioasă; a făcut şi el ca toată lumea.

De altfel, era pe atunci credul şi nebănuitor. Plăcându-i să iubească, vrând să viseze frumos, entuziasmându-se uşor, admirând ce se admiră şi chiar mai mult, făcea parte dintre acei oameni candizi şi tandri care n-ar îndrăzni să trezească un copil adormit, nici să strivească flori sub picior, care mângâie animalele, cărora le place să vadă zburând rândunelele şi care îşi petrec nopţile privind luna. Fire sensibilă şi feminină, inima lui suferea de orice, se agăţa de orice; Jules era vesel fără vreo cauză, trist fără motiv, orice îl făcea să viseze; ura mult adversităţile vieţii şi era de-a dreptul fanatic pentru unele cuvinte; dorea cu ardoare lucrurile mediocre, regreta frivolităţile şi începea din nou să adore neroziile. Forţa exuberanţei pe care i-o dăruise cerul îi sporea intensitatea bucuriilor şi durerilor; se înflăcăra scriind, devenea elocvent tot vorbind, se înduioşa singur şi se însufleţea pentru că se simţea bun. Considera retorica un lucru grav; când scria, hiperbola îl purta dincolo de ce gândise şi folosea expresii splendide pentru subiecte destul de sărace.

Viaţa îi fusese până atunci plată şi uniformă, închisă în limite precise, iar el se credea născut pentru o existenţă amplă, plină de

aventuri şi de lucruri neprevăzute, pentru lupte, imensitatea mării, călătorii în ţinuturi pierdute, preumblări nesfârşite prin lume.

Ceea ce îl făcea demn de compătimit era faptul că nu ştia să deosebească bine ceea ce este de ceea ce ar trebui să fie; suferea permanent de ceva ce îi lipsea, aştepta tot timpul ceva care nu venea niciodată.

Oricâtă asemănare ar fi fost între el şi Henry, erau totuşi foarte diferiţi: Henry era mai liber, mai superficial, mai categoric în atitudini; Jules era întotdeauna jenat ca unul care se sufoca, era mai exagerat, mai încăpăţânat şi mai absurd, dar avea înclinaţia de a râde de el însuşi când se privea cu răceală, care era departe de tenacitatea cordială a lui Henry; acesta avea mai multă vanitate şi mai puţin orgoliu, nu înţelegea la fel de bine ironia şi ar fi fost mai şocat decât celălalt dacă i s-ar fi făcut caricatura.

Perii erau în floare, margaretele şi ciuboţica-cucului se iveau deja în iarbă, când Henry se întoarse acasă în vacanţa de Paşti. Cu câtă bucurie îşi îmbrăţişă mama! Cu câtă plăcere revăzu casa! Ce şuvoi de cuvinte revărsă când se revăzu cu Jules!

Încă de dimineaţă se duceau împreună să se plimbe în afara oraşului, mergeau pe cărări ce şerpuiesc printre curţi plantate cu arbori şi, ajunşi pe coastă, se aşezau pe pământ, îşi aprindeau ţigara de foi şi stăteau acolo de vorbă până la ora mesei.

Era foarte plăcut să revadă locurile unde copilăriseră împreună, să retrăiască, pas cu pas şi ţinându-se de mână, momentele de altădată, să reînceapă viaţa cu ce avea ea mai bun. Au vorbit despre trecut, dar nu i-au găsit chiar atât de mult farmec ca atunci când ar fi fost bătrâni; viaţa e ca orice tablou, ca să pară frumoasă trebuie văzută de la distanţă.

În izolarea în care trăia, Jules era copleşit de plăcerea de a-şi revedea prietenul. Ţinea la el din tot sufletul, mai mult decât la el însuşi, tot atât cât la capodoperele lui viitoare. Henry era singurul om care îl înţelegea când vorbea, avea întotdeauna mintea pregătită să-i primească ideile, urechea destupată să-i accepte confidenţele. Henry nu s-a bucurat poate de toată plăcerea la care se aşteptase revenind acasă, se gândea la Paris şi la doamna Renaud. A doua zi după sosire, se plictisea; mâncarea i se părea totuşi excelentă şi gustul vinului de Chambertin la fel de plăcut.

Era vizitat seara, după cină. Cei care veneau erau curioşi să vadă dacă se schimbase şi să vorbească cu el despre plăcerile capitalei. Doamnele îi vorbeau despre Operă şi bogăţia prăvăliilor,

iar bătrânii celibatari, despre *Café des Mille Colonnes* şi despre domnişoara Mars14. Apoi, îl luau deoparte, într-un colţ, şi-l întrebau confidenţial câte amante avea, ce trăsnăi făcuse şi câţi soţi încornorase.

Henry nu minţi prea mult şi menţinu un echilibru între adevăr şi respectul uman. Totuşi, îşi dădea uneori aere de mare senior plictisit care displăceau foarte mult. Unii găseau că părea uzat, rezultat probabil al exceselor făcute, iar oamenii cumsecade, care îşi închipuiau că Parisul era un loc al plăcerilor, unde se ducea în mod firesc o existenţă plină de fileuri de căprioară în sos madera şi prinţese străine care te copleşeau cu daruri, se priveau cu un aer discret şi ziceau între ei: „Parisul, cu atâtea ocazii, l-a făcut aşa! Toţi tinerii ăştia îşi distrug sănătatea, n-am să-l trimit aşa repede acolo pe Charles!”

Tânărul, care nu voia să-şi piardă prea mult din reputaţie în oraşul lui şi ţinea la stima publică, zâmbea la toate astea cu un aer modest, acceptând totuşi cel puţin jumătate din admiraţia proştilor şi din dezaprobarea neghiobilor.

Chiar şi lui Jules îi fusese greu să creadă când aflase care era situaţia; asta îi tulbura ideile pe care şi le făcuse dinainte. Henry îi spusese că nu voia o iubire trupească, că-i trebuia altceva şi-i făcea o descriere fermecătoare a doamnei Renaud, fără să adauge că avea poate puţină burtică, nici că, iarna, frigul îi înroşea vârful nasului şi-i amorţea obrajii. Nu-i spuse nici tot ce-i destăinuise lui Morel cu atâta aprindere, în ziua funebră în care se dusese la el, şi că doamna Renaud se purtase cu atâta cruzime.

Îi mărturisi totuşi o parte din necazuri, dar vag, fără să precizeze faptele, sporind importanţa lucrurilor mici şi poetizându-le pe cele vulgare, înfrumuseţând puţin povestea ca să aibă mai mult efect. Îi plăcea să vorbească cu Jules despre dragostea lui, iar Jules îi vorbea la rândul lui despre drama sa şi despre domnişoara Lucinde; era un schimb de sentimente în care fiecare, primindu-le pe cele adresate inimii sale, şi le regăsea pe ale lui.

Deşi Henry, mai obişnuit deja cu viaţa, simţea mai puţin decât Jules acele clocotiri generale, în care am vrea ca toată fiinţa noastră să treacă în persoana pe care o iubim, era încă tânăr şi pregătit pentru acele speranţe comune pe care ni le facem în doi, asemenea coroniţelor de iasomie sau de liliac pe care copiii le împletesc împreună.

Inima este ca mâna, întâi tandră, roz, delicată, apoi, puţin mai

fermă, dar încă slabă, agilă, suplă şi gata pentru orice, pentru joacă şi pentru studiu; dar, repede, pielea se acoperă de peri şi unghiile se întăresc; se îndoiesc amândouă în funcţie de munca sau pasiunea lor, au ridurile lor şi-şi îndeplinesc sarcina, mâna frământă pâinea sau agită sabia, în inimă, dorinţa se distilează şi ambiţia fermentează; apoi, se contractă, se frâng, se închid, una se usucă şi cealaltă se stinge.

Erau la vârsta la care mâna tremură plimbându-se pe pânze mătăsoase, la care inima tresaltă auzind glasuri dulci întrebând în noapte: „Eşti aici? Tu eşti?”

Jules zicea:

— După ce Bernardi se va însănătoşi, vor juca drama mea, vei veni să asişti la reprezentaţie, va fi aplaudată furtunos, voi pleca de aici, o voi lua pe Lucinde, vom trăi împreună, ea va juca şi eu voi scrie. Ştii cât de repede se câştigă o reputaţie, o voi avea, voi fi bogat, voi călători, voi avea o viaţă de iubire şi de poezie, o viaţă de artist. Mă voi duce cu ea în Spania, în Italia, în Grecia; vreau să vedem împreună strălucind stelele pe o mare albastră, inspirând mireasma portocalilor şi atingându-i părul.

— Să nu speri chiar toate astea, îi răspundea Henry, care se gândea şi el la o existenţă la fel de frumoasă.

Visa la sărutările celei pe care o iubea şi-şi imagina zile lungi şi foarte plăcute. Poate nu preciza, ca Jules, toate formele viitorului, dar, ca şi el, îl clădise în inimă şi îl adora ca pe un idol. În pofida ezitărilor recente, era conştient că fericirea era aproape, o simţea ivindu-se în inima lui şi se emoţiona deja ca de altă virilitate care acum se înfiripa.

— O s-o vezi şi o să-mi spui pe urmă dacă sunt multe femei ca ea, îi zise lui Jules. Are un suflet distins, adoră florile şi muzica, citim împreună versuri şi le înţelege îngereşte.

Jules găsea la Lucinde aceleaşi calităţi şi, fiind tânără, în consecinţă fecioară, o curăţa de toată materialitatea vieţii, fără să se gândească că ar putea avea şi ea maţe în burtă şi bătături la picioare, şi o aşeza în al nouălea cer, pe nori tiviţi cu aur. Henry, mai cu picioarele pe pământ şi mai puţin supus *subiectivismului*, cum ar zice filosofii, o iubea pe doamna Renaud aşa cum era, cu anturajul ei de fiecare zi, cu mediul în care trăia, cu corpul întreg şi sufletul întreg, cu toate capriciile şi ironiile. Toate astea îi aparţineau şi făceau din ea ceea ce era, o deosebeau de celelalte femei, pentru toate astea o iubea.

— Uite-o! În stânga… Ea e, zise Jules de braţ cu Henry, într-o zi pe când treceau pe pod, la poalele monumentului religios care se afla acolo.

Domnişoara Lucinde şi doamna Artémise păşeau în faţa lor.

— Ce zici? întrebă el, după ce trecură. Ai văzut-o bine?

— Da…

— Şi?

— Nu e rea.

— Cred şi eu, făcu Jules, râzând.

— Mi se pare că are ochii mici, continuă Henry.

— Ba nu! Îi are foarte mari, însă îi ţinea în jos. Dar i-ai remarcat talia?

— Nu.

— Dar părul? Mai ales părul!

— Dacă vrei…

— Trebuie s-o vezi de-aproape, atunci când îi vorbeşti e frumoasă, chipul tot i se luminează şi surâde.

Ar fi vrut ca Henry să se asocieze imediat admiraţiei sale, detaliind ca el toate motivele, aşa cum, într-o noapte cu lună plină, suferim văzând că cineva nu zice nimic când îi spunem: „Uite perlele de aur care se rostogolesc în fluviu şi ceaţa argintie care estompează colinele! Ce frumos strălucesc stelele! Ce plăcut e afară! Auzi privighetoarea?”

Henry îl ascultase cu atenţie şi îl aprobase şi când Jules îi vorbise despre dramă, dar nu zisese nimic despre multe lucruri. Ar fi trebuit întâi să discute planul, apoi, să comenteze fiecare scenă, să se oprească în detaliu asupra stilului şi să-l aprobe în ansamblul său, nu făcuse destule observaţii, vorbiseră prea puţin despre asta şi nu reveneau mereu asupra acestui subiect, aşa cum ar fi dorit autorul.

Părerile lor nu prea coincideau în privinţa literaturii. Jules îşi păstrase vechea admiraţie faţă de anumiţi autori; Henry, care citea mai mult ziare, se dezisese de unii şi-şi schimbase părerea despre alţii; era mai puţin pasionat de marii poeţi şi mai indiferent faţă de cei fără talent. De altfel, nu prea era preocupat de artă la Paris. Jules nu înţelegea de ce nu mergea mai des la teatru şi nu încercase să se împrietenească cu toate celebrităţile epocii; nu manifesta nici acea preocupare exclusivă faţă de frumos, care vede în lume numai subiecte de dramă, antiteze prolifice şi apusuri de soare.

Doamna Artémise, care îl îndrăgea pe domnul Jules şi îi era

foarte favorabilă, îi trimise într-o dimineaţă o epistolă destul de prost împăturită, prinsă cu ace de gămălie, ca acelea pe care infanteriştii le adresează compatrioatelor lor, plină de excentricităţi ortografice, din care reieşea cererea, foarte clară de altfel, a sumei de o sută de franci. Avea o nevoie urgentă şi urma să-i înapoieze în cincisprezece zile, după cum se obişnuia.

Trebuia aşadar să găsească o sută de franci oriunde, indiferent la cine, oricum, dar trebuia neapărat. Dacă dorinţa ar fi putut să facă să iasă bani din ziduri sau din măruntaiele pământului, ar trebui să cadă din lambriuri şiroaie de ludovici, s-ar întredeschide pământul şi ar pufni bani de aur. Atunci, în momentele de dorinţă aprigă, când tropăim de furie, ne zboară gândul la diavol şi am fi tentaţi să credem în el ca să-l putem chema în ajutor.

Să-i ceară tatălui său? L-ar fi luat peste picior, l-ar fi refuzat poate. Mamei sale? Ar fi fost şi mai rău. Colegului de birou? Dar îi mai împrumutase cincizeci de franci ca să-l poată frecventa pe Bernardi şi să facă faţă la cafenea; nici nu prea ştia cum îi va înapoia. Atunci, cui? Nimănui. Să vândă? Ce? Să câştige la cărţi? În provincie! Şi apoi, avea nevoie de ei imediat, pe loc, ar fi trebuit să-i aibă deja.

„Nu eu trebuia să-i vin în întâmpinarea dorinţei? îşi zicea el. Ar fi trebuit să fiu la ele acasă, mă aşteaptă. Par un om care chibzuieşte, care ezită, căruia îi e teamă sau un sărman care se ascunde… Şi eu, care o iubesc atât de mult! De ce n-are nevoie de sângele meu? Nu m-aş zgârci! Dacă aş fi bogat! Bani, bani! Şi eu care voiam să-i dăruiesc un trai de lux, s-o fac să fie mândră de mine!... Şi n-am o sută de franci, o sută de franci, douăzeci de monede de o sută de *sou*! N-am s-o mai văd niciodată!... Ce mult mă va dispreţui! Cât de mic, de infim şi de jos par!”

— Îi voi avea, îi voi avea! strigă el deodată, căci îl străfulgerase un gând. Se gândise la Henry, care trebuia să plece în seara aceea la Paris şi putea să le ceară bani părinţilor care să-i dea. Zbură la el!

Tinerii îşi înţeleg astfel de dureri. Henry îşi primise deja suma pe trei luni, îşi deschise punga şi Jules băgă mâna în ea.

Abia era zece dimineaţa; a fost totuşi primit. Doamna Artémise se îmbrăca, în faţa unei oglinzi, iar domnişoara Lucinde, încă în pat şi cămaşă de noapte, se juca cu un prepelicar negru dăruit de Jules. Avea lângă ea un pachet de biscuiţi şi un borcan cu dulceaţă; lua biscuiţii unul după altul, îi acoperea cu dulceaţă şi îi dădea câinelui, care se lingea pe bot şi bătea cu coada în cuvertură. Când fostul

stăpân intră în cameră, se repezi în întâmpinarea lui, dar Lucinde îl chemă imediat, iar el sări pe pat şi se culcă pe genunchii stăpânei. Era un câine negru cu o pată albă pe spate; Jules îl avea de trei ani; domnişoara Lucinde îl văzuse într-o seară şi îl găsise drăguţ; Jules i-l dăruise.

Cămaşa de noapte cu care era îmbrăcată era plisată pe lungime şi se umfla puţin în jurul ei; îi ascundea răsucirea corpului, întins pe o parte, cu picioarele îndoite şi pieptul înainte. Corsetul şi rochia erau agăţate în cuierul de perete de lângă fereastră, şnurul atârna până la pământ, Jules se împiedică în el şi puţin lipsi să nu cadă.

În cursul acestei vizite, domnişoara Lucinde vorbi mai mult ca de obicei şi cu un fel de intimitate, de nonşalanţă; Jules se simţi mai în largul lui, mai liber în mişcări, mai spiritual şi mai graţios. La despărţire, chiar le adresă celor două actriţe un salut pe care îl consideră de o distincţie fermecătoare.

Fără să ştie, avea frumosul aplomb al bărbatului care plăteşte şi este convins că e stimat; un aplomb care n-are pereche pe lume, nimic nu se apropie cât de cât de valoarea lui. Dintre doi oameni care iau masa împreună la restaurant, cel care plăteşte se aşază mai greoi pe scaun, face să-i trosnească speteaza, cheamă chelnerul strigând mai tare şi se înfurie din cauza raţei prea prăjite şi a fripturii arse. Într-un debit de tutun, cel care plăteşte alege cel mai îndelung ţigara de foi potrivită şi împinge într-o parte cutia cu mai multă bruscheţe, plângându-se amarnic de monopol; prietenul căruia i se face cinste se mulţumeşte să râdă şi aprinde ce i s-a dat. La o femeie de moravuri uşoare, tot cel care plăteşte îşi şterge cizmele pe pernele de pe sofa, îşi dă jos bretelele şi-şi descheie vesta ca să se simtă mai comod, o prinde de mijloc pe cameristă în faţa stăpânei casei, îşi molfăie scobitoarea, râzând de propriile-i glume şi debitând vorbe obscene. Trăiască omul care plăteşte! Insolenţa lui este justificată de venalitatea „produsului”, iar încrederea în el însuşi, de zelul cu care i se oferă totul spre cumpărare. Cinste lui! Glorie lui! Jos pălăria, domnilor, e stăpânul nostru, al tuturor!

Jules simţea nevoia să mai dea ceva, voia ca Lucinde să aibă de la el un obiect oarecare pe care să-l poarte la ea, să-i folosească în fiecare zi şi să ţină la el. Se gândi aşadar la un săculeţ în care să-şi pună batistele. Voia să fie din satin alb, brodat cu flori roz şi albastre, cu parfum de stânjenel şi panglici lungi, moi şi delicate, vesel şi cel mai drăguţ din lume. Îi încredinţă această sarcină lui Henry, i-o explică îndelung, cu o mulţime de detalii, şi-i atrase

atenţia de nenumărate ori să nu uite. Henry plecă seara spre Paris. Mama îl conduse până la diligenţă, împreună cu bătrâna lui bonă, care îi ducea paltonul şi geanta de călătorie; doi-trei prieteni de familie veniră şi ei să-l îmbrăţişeze înainte de plecare. Jules era şi el acolo şi-i vorbea iar despre săculeţ.

— O să ai grijă să-l comanzi imediat, aşa cum ţi-am spus? Aşa îl vrea ea, auzi? Nu uita!

Un angajat al societăţii de diligenţe, cu o pană la ureche şi o hârtie în mână, făcu apelul domnilor călători, Henry îi îmbrăţişă pe toţi, pe mama lui a treia oară; îşi ocupă locul şi portiera se închise. Le întinse din nou mâna pe geam, Jules urcă pe treapta trăsurii.

— Ai grijă să fie tighelit pe dinăuntru, îi şopti la ureche.

Se auzi pocnitura biciului, diligenţa se puse în mişcare şi o porni la drum, iar cei care îi conduseseră pe călători plecară fiecare pe drumul lui.

XVI

Henry se plictisi în timpul drumului. Stătea între un bărbat gras îmbrăcat într-o cazacă, care sforăia, şi un englez, care călătorea ca să se instruiască şi scria în album numele tuturor popasurilor.

Pentru că nici nu dormea, nici nu scria, se cuibări bine în locul lui, ca un melc în cochilie, şi începu să se gândească. Se lăsa în voia mişcării diligenţei, care se legăna lent ca o navă în galopul celor şase cai; privea copacii care se succedau prin faţa portierei şi şirurile de pietre de pe marginea şanţului. Ca să treacă vremea, se uită şi la mutra de om îmbuibat de băutură a grăsanului ce dormea, şi la favoriţii roşcaţi ai englezului.

Revăzând locurile pe care le văzuse prima oară în urmă cu şase luni, se gândi la acel timp trecut şi la toate evenimentele petrecute de atunci; asta îl distră o oră întreagă.

Pe măsură ce se apropia de Paris, Henry se simţea mai vesel. Era cuprins de o dorinţă de nespus să revadă casa domnului Renaud, pe doamna Renaud, s-o regăsească aşa cum o lăsase, să-şi reia existenţa obişnuită, să-şi reînnoade viaţa de amintirile care îl fermecau. I se părea că va găsi ceva nou, speranţă vagă care îi zgândărea inima.

Avu o tresărire inefabilă când zări barierele; respiră mai în

voie; sosise, trebuia s-o vadă imediat, peste câteva momente. Mirat să-şi simtă inima bătând atât de puternic, se întreba de unde atâta bucurie şi nu putea să găsească motivul.

Grăsanul se trezi şi-şi scoase şapca de pluş ca să-şi pună pălăria atârnată în plasa de bagaje; englezul, care adormise cu braţul petrecut după o curea şi cu creionul în mână, se trezi şi el, îşi strânse creionul şi albumul.

Henry simţea nevoia să alerge, o birjă n-ar fi mers destul de repede; ar fi sărit ca o minge, simţea că avea arcuri de oţel în pulpa picioarelor. Îşi dădu bagajele unui hamal şi plecă. Însă îl chemară înapoi să-şi plătească locul.

Se oprea uneori gâfâind, sprijinindu-se de un zid să nu cadă. „Oare ce-am? Ce-am de merg aşa de repede? îşi zicea el. Ce mă grăbeşte?" Şi începea să meargă mai încet, dar, curând, se surprindea alergând din nou. La capătul fiecărei străzi, îşi zicea: „Am mers un sfert din drum, o treime, jumătate, acum, aproape trei sferturi, încă un sfert şi am ajuns".

Când intră pe strada pe care locuia, numără felinarele şi, după ultimul, numără casele. Mai avea încă trei, încă două…

Se opri o clipă în faţa uşii şi o privi; întinse mâna şi bătu.

XVII

Henry către Jules

Ieri seară a venit în camera mea.

Întreaga zi mă privise într-un fel ciudat şi nici eu nu mă puteam desprinde de privirea ei, care mă împresura ca un cerc în care trăiam. De un timp, schimbase locurile de la masă şi mă aşezase lângă ea; uneori, stând de vorbă, întorcea capul să-mi adreseze un cuvânt în şoaptă şi chipurile noastre ajungeau unul lângă altul, aproape atingându-se, ne priveam în ochi, apoi, după cum obişnuia, mă privea clipind şi suspina.

La prânz, când m-am întors acasă, m-a auzit mergând pe scară; şi-a deschis uşa, a ieşit în prag şi m-a salutat invitându-mă să intru la ea. Camera era plină de mobile şi avea perdelele trase; era cald, mirosea bine, miresmele veneau dinspre măsuţa de toaletă; la fel mirosea şi ea; era ceva cald şi răcoros totodată, ca o adiere de vară.

Păşea înaintea mea, eram în spatele ei, foarte aproape; îi vedeam gâtul, unde firele mici de păr negru se lipeau singure pe piele, ai cărei pori păreau să-mi aspire răsuflarea. M-am apropiat şi mai mult, se oprise, am întins capul; între corp şi veşmânt, cămaşa îi strălucea, îi vedeam toată dunga din spate, a cărei linie se pierdea repede la curbura taliei.

S-a întors spre mine şi a început să râdă.

— Pentru ce e pasta asta subţire? am întrebat-o.

Mi-a răspuns:

— Ca să-mi frec braţele.

— Şi sticla asta roşie?

— E cu apă de trandafiri, ca să-mi clătesc gura.

Nu vorbeam, o priveam, la fel şi ea. Deşi nu eram departe unul de altul, ne-am pomenit deodată şi mai apropiaţi şi am simţit într-adevăr că gura îi mirosea a trandafir. Ochii ei emanau un fluid luminos, erau măriţi, nemişcaţi; umerii goi, pentru că nu avea şal şi rochia părea trasă în jos, erau de un grena palid, netezi şi fermi ca o marmură veche; vinişoare albastre i se zăreau sub pielea fierbinte, sânul, palpitând, se lăsa şi se ridica, eliberând o răsuflare înăbuşită, care îmi umplea pieptul.

Totul dura parcă de un secol, tot pământul dispăruse, nu-i vedeam decât pupilele din ce în ce mai dilatate; în liniştea completă în care eram cufundaţi, nu auzeam decât respiraţia ei.

Şi am făcut un pas, am sărutat-o pe ochi, care erau călduţi şi moi.

M-a privit foarte mirată.

— Mă vei iubi, mă vei iubi mult? m-a întrebat.

Am lăsat-o să vorbească fără să răspund, o ţineam în braţe şi-i simţeam bătăile inimii.

S-a desprins de mine.

— O să vin diseară… lasă-mă… lasă-mă… pe diseară… pe diseară…

Şi a fugit.

La cină, şi-a ţinut piciorul pe piciorul meu şi mă atingea uneori cu cotul, uitându-se în altă parte.

În fine, seara, a venit în camera mea aşa cum promisese. Se făcuse noapte. O aşteptam deja, părăsise salonul mai devreme decât de obicei, era abia opt şi jumătate. A intrat încet, în vârful picioarelor, fără să facă zgomot; am recunoscut-o totuşi după scârţâitul botinelor. Era ea, cu un deget la gură, cerându-mi să păstrez tăcerea, păşea timid pe lângă perete, ca să mă ia prin surprindere; în cealaltă mână, îşi ţinea cheia camerei, pe care o luase ca şi cum s-ar duce acolo.

Era în hainele de fiecare zi, cu rochia maro, bluza de mătase, capul descoperit, fără mănuşi.

Stăteam pe scaun, şi-a trecut mâna prin părul meu şi m-am înfiorat tot la atingerea degetelor ei; am prins-o de mijloc şi am tras-o la mine. Ochii îi străluceau ca două flăcări şi parcă mă ardeau; sufletul meu îi sorbea de pe buze toată viaţa sufletului ei şi ne desfătam, însetaţi, de această fericire inepuizabilă.

— Îngerul meu, îngerul meu! zicea ea. Iubire… iubire!

Şi, cu toate eforturile pe care le făceam să fiu calm, simţeam ca şi ea un delir de voluptate care mă rostogolea în valurile lui.

Patul era aproape, am tras-o spre el, ea striga şi-mi respingea capul cu braţele, apoi mi-l cuprindea cu amândouă mâinile şi-l săruta cu furie. I-am văzut ciorapul alb ivindu-se după pantoful negru care îi strângea glezna, apoi a apărut forma gambei pline. În locul unde era strânsă jartiera, apărea trupul ei, cu toate seducţiile iadului, şi se întindea parcă la infinit, precum ispita întruchipată.

A fost în sfârşit a mea, am avut-o, acolo, în acel loc.

Din acel moment, camera mea e plină de fericire, găsesc în aer ceva din ea. Dacă mă aşez pe o mobilă, membrele mi se lasă în locurile unde şi le-a pus pe ale ei; ziua, merg pe pardoseala pe care a mers ea, iar noaptea, mă întind cu bucurie pe acest pat, al cărui aşternut este călduţ încă, pe această pernă pe care a parfumat-o cu părul ei. Îi rupsesem guleraşul; l-a scos şi mi l-a dăruit, îl am aici, îl voi păstra. Apoi, mi-a luat sfeşnicul şi, aranjându-şi în faţa oglinzii părul răvăşit şi netezindu-l cu palma, a zis:

— Cum să mă duc aşa la mine? O să se vadă… Uite cum arăt!

Nu ziceam nimic, eram amândoi năuciţi ca nişte oameni care se trezesc.

După o oră, a venit din nou, dar dezbrăcată, toată în alb, cu braţele goale; era şi mai frumoasă.

Azi-dimineaţă a venit iar, abia trezită din somn şi zâmbind ca un copil, voioasă şi dezmierdătoare.

Când nu mai e aici, o aştept să se întoarcă, visez la ultimele ei cuvinte, la ultimul gest pe care l-a făcut şi, când mă părăseşte, ne jurăm de o mie de ori să ne vedem puţin mai târziu. Zice că n-o iubesc de-ajuns, dar îmi mulţumeşte de o sută de ori pe zi pentru că o iubesc, pentru că îi plac; se lasă în voia mângâierilor mele, alunecă spre mine ca o şopârlă şi mă cuprinde cu o mie de braţe nevăzute, şi ne făgăduim să trăim împreună, să nu ne adorăm decât pe noi, să murim în aceeaşi zi.

O aud că vine. Adio, adio!

Nu era doamna Émilie, era Catherine, bucătăreasa, care îi aducea domnului Henry o scrisoare. Recunoscu timbrul oraşului său şi scrisul lui Jules. Îi păru rău că o încheiase atât de repede pe a lui, dar, pentru că o lipise deja şi, ca s-o deschidă, ar fi trebuit să piardă o pagină şi s-o ia de la început, ceru să fie dusă imediat la poştă, fără să vadă ce mai putea să-i spună Jules. Iată însă ce-i scria prietenul lui:

Jules către Henry

Totul s-a sfârşit, au plecat.
Ieri-dimineaţă m-am dus la Bernardi.
— A plecat azi-noapte, mi s-a spus.
— Şi domnişoara Lucinde?
— A plecat cu el.
— Şi doamna Artémise?
— Şi ea.
M-am dus la teatru, portarul nu era acolo, nu era nimeni. M-am întors l-a hotel şi am întrebat iar de ei.
— V-au însărcinat să le achitaţi datoriile? m-a întrebat proprietarul hotelului. Abia dacă ne-au dat ceva bani! A trebuit să-i lăsăm să plece. Ce să le faci unora ca ei?
Am urcat în camerele lor; nu mai erau. În cea a lui Lucinde, am găsit, pe şemineu, moaţe din sugativă şi ace de păr negre. Asta era tot. Măturau deja podeaua şi aşternuturile erau schimbate. În fine, am plecat, am coborât în stradă, am ieşit din oraş, fugeam fără să ştiu unde. Ce trădare! Nu-mi venea să cred… Dar aveam să-i regăsesc, să-i revăd, măcar pe ea, să-i spun adio.
Am mers mult pe şoseaua care duce la drumul spre Paris; mi s-a părut o eternitate să străbat acea cale lungă mărginită de plopi drepţi care fremătau în vânt cu un foşnet rece şi deznădăjduit. Lumea părea pustie, priveam înainte, numai praful se ridica uneori în vârtejuri şi urca până în vârful copacilor.
Am întâlnit un căruţaş şi l-am întrebat dacă n-au trecut pe lângă el nişte trăsuri, cu două-trei ore în urmă, şi ce trăsuri erau. Mi-a spus că văzuse una închiriată sosind în primul sat pe care îl voi întâlni în cale pe când el pleca; a adăugat că poate o voi prinde din urmă, deoarece caii trebuiau să se odihnească, iar drumul mai departe era o coastă greu de urcat.

Eram fericit, aveam să-i revăd, să-i vorbesc din nou, măcar un cuvânt să-i spun, trebuia.

M-am oprit în vârful colinei ca să-mi trag sufletul şi am zărit departe la orizont acoperişuri de ţiglă. Acolo era satul unde se aflau, acolo se oprise trăsura lor, acolo era şi ea, mi se părea c-o vedeam în depărtare. Am luat-o la fugă şi am alergat din toate puterile.

Am ajuns acolo. Nu-mi mai amintesc nimic, doar că, pe un pod vechi, roata unei mori m-a stropit când am trecut. După pod, începea coasta. Furia mi-a dat putere şi am vrut s-o urc, dar, nemaiputând, m-am prăbuşit la o cotitură pe marginea drumului, copleşit de tristeţe, gemând, fără vlagă.

Am ridicat capul. În depărtare, în mijlocul liniei albe a drumului, se târa un punct mare şi negru care se micşora depărtându-se de mine. Era linişte; auzeam numai un zgomot înăbuşit care ajungea până la mine; din când în când, punctul negru se oprea, apoi pornea din nou. În acel moment, soarele a ieşit din nori şi a luminat vârful muntelui, care părea să atingă cerul; am văzut ivindu-se, dintr-o parte a drumului, două forme, una după alta. Soarele a strălucit şi mai puternic, astfel încât solul părea să lumineze el însuşi, ca un pahar luminat dinăuntru, şi-am zărit vizitiul trăsurii şi cei doi cai care trăgeau din greu în capătul de sus al pantei. În stânga, se afla un mic crâng, de unde ieşiseră cele două forme vagi, care atingeau acum treapta trăsurii. Mi s-a părut că zăream ceva albastru fluturând ca o rochie. Şi apoi, toate obiectele s-au mărit şi le-am văzut clar. Lucinde se ţinea de braţul lui Bernardi, care s-a apropiat de ea şi a sărutat-o; cred că râdeau şi vorbeau despre mine. Şi a reînceput un huruit mai puternic, m-am culcat cu urechea la pământ ca să-l aud mai mult timp.

Am coborât în vale, am trecut încet prin satul pe care îl traversasem în fugă, m-am sprijinit cu coatele de parapetul podului să văd apa învârtejindu-se sub arcadă şi ducând cu ea firele de iarbă pe care le smulgea de pe maluri, spuma urca pe zid şi venea spre mine, vrând parcă să mă prindă, torentul vorbea şi mă chema la el. Oh! De ce nu eram una dintre acele picături de apă care se rostogoleau cu frenezie şi dispăreau imediat în aburii furiei!

— Pomană! Pomană! a murmurat la urechile mele o fetiţă în zdrenţe, care mergea cu picioarele goale prin praf şi întindea mâna spre mine surâzând.

— Pleacă! Pleacă! i-am strigat cu putere.

Pentru că-mi venise imediat s-o trag după mine într-un vârtej, să-i aud ţipetele disperate, s-o văd cum se strivea odată cu valurile de pereţii

alunecoşi şi udaţi de râu şi am fugit ca şi cum aş fi ucis-o.

Am rătăcit toată ziua în afara oraşului, trist şi hoinar ca un lup; călcam în picioare grâul, smulgeam frunzele, mă lăsam zgâriat de mărăcinii din pădure, de pietrele celor mai apropiate cărări şi mă bucuram că-mi vedeam mâinile sângerând, că-mi simţeam picioarele rănite, plângând şi strigând, căutând o pradă, dorind să mor.

Am rămas într-un câmp de rapiţă culcat pe burtă, cu capul în mâini, copleşit de nenorocirea mea, plângând din toată inima şi gândindu-mă îndelung la sinucidere.

Apoi, m-am ridicat şi am mai putut să-mi târăsc paşii în altă parte. Se înserase probabil, nu mai vedeam, tot peisajul plutea într-o ceaţă înnegurată; tâmplele îmi zvâcneau şi nu ştiam unde să mă duc, nefericirea mă ţinea pe loc, îmi era frig, îmi era foame, dârdâiam, îmi era teamă de orice.

Lângă mine, pe un drum lateral, a trecut un căruţaş pe un cal de povară, care mergea la pas, cu hamul pe el; bărbatul se lăsa legănat pe spatele animalului şi fluiera o melodie câmpenească. M-am ţinut după el ca să merg şi eu după cineva. S-a oprit la o barieră şi am intrat odată cu el, am cerut să mă odihnesc la fermă şi să mi se dea puţin lapte şi puţină pâine. După aceea, aveam să plec.

Am rămas singur în bucătărie, aşezat pe o bancă, în timp ce fermiera se dusese după lapte; balansierul pendulei mari se mişca regulat. Muştele bâzâiau pe pardoseală şi pe masă, unde căutau firimituri de pâine. În curte, vacile păşteau iarba sau rumegau culcate la umbră; găinile cotcodăceau, ascunzându-şi capul sub aripă; un cocoş cânta pe o grămadă de bălegar.

Şi am invidiat zilele tihnite ale celor care se trezesc în zori şi se culcă la lăsarea serii, care îşi petrec viaţa aplecaţi peste plug, mergând chiar ei în brazda pe care au tras-o, apoi, făcând grămezi, cântând, fânul pe care l-au uscat, temându-se numai de furtunile care strică recolta.

Mulţumesc pentru săculeţ, Henry, a ajuns prea târziu. N-am putut să-l dăruiesc celei pentru care l-am dorit, dar îl voi păstra pentru mine, va fi amintirea mea, relicva iubirii mele înşelate, singura ruină a acestei speranţe spulberate… dacă lucrurile neînsufleţite nu au cumva ironia lor.

Ah, ce minciună e viaţa! Ce amărăciune, numai când te gândeşti! Când vedem frunze, se ofilesc pe loc; când atingem un fruct, se strică; ceea ce urmărim se preschimbă într-o umbră şi într-o fantomă, care şi ea ne părăseşte, lăsând mai mult decât nimic, amintirea unei iluzii, regretul

unui vis.

Am dat greş în toate; acea femeie şi-a bătut joc de mine, alta a făcut la fel înaintea ei. Îţi aminteşti de doamna Herminie, acea lenjereasă la care, când eram la colegiu, vă duceaţi toţi şi care se ascundea întotdeauna când treceam prin faţa prăvăliei ei? Sunt blestemat! Am dat greş în toate: artă şi iubire, femeie şi poezie. Mi-am recitit drama şi mi-a fost milă de omul care o scrisese; e ceva fals şi nătâng, fără valoare şi emfatic. La urma urmelor, ce importanţă are arta? E un cuvânt lipsit de sens, în care ne investim întreg orgoliul şi care se sparge în mâini când vrem să stoarcem ceva din ea.

Nu mai am nici speranţă, nici planuri, nici forţă, nici voinţă şi trăiesc ca o roată care e împinsă şi se va rostogoli când va cădea, ca o frunză care zboară în vânt atâta timp cât o susţine aerul, ca piatra aruncată, care coboară până dă de fund, maşinărie umană ce varsă lacrimi şi secretă dureri, lucru inert aflat aici fără motiv, creat de o forţă imposibil de înţeles şi care nu înţelege nimic nici ea.

Viaţa e frumoasă pentru cei care au o pasiune de satisfăcut, un scop de atins, dar eu, ce pasiune vrei să am? Spune-mi una. Ce scop aş putea urmări? Arată-mi unul. Totul e o absurditate oribilă, o furie searbădă, amestecată cu spaime.

Voi păstra săculeţul pe care mi l-ai dat. Dacă mor, să le spui să mă îngroape cu el, să mi-l lege pe piept, cu acele panglici lungi ce trebuiau să fie înnodate şi deznodate în fiecare zi de mâini mai vesele; vreau ca acel satin parfumat să-mi apere inima de contactul cu giulgiul, îmi va ţine de cald în somnul veşnic.

Doamna Renaud intră şi Henry o puse să i se aşeze pe genunchi, apoi petrecură o oră spunându-şi că se iubeau şi că erau fericiţi.

XVIII

De vreme ce se credeau fericiţi, chiar erau; fericirea depinde numai de ideea pe care ţi-o faci. Cel care o leagă de o pereche frumoasă de cizme, este probabil încântat când îşi poate permite să-şi cumpere unele de călărie, iar pescarul amator îi va mulţumi poate cerului când, aşteptând să prindă o ştiucă, va scoate un păstrăv.

Am cunoscut un amărât care trăia din pomeni, la marginea

unui drum. Dormea într-un bordei de pământ pe care şi-l făcuse cu mâna lui, adunând noroi când ploua; un negustor de lenjerie retras din activitate, care cumpărase un castel din apropiere, i-a dat cincizeci de franci pe an ca să-i păzească porcii, să cureţe cocina unde se culca cu ei şi să-i îngrijească când erau bolnavi. Am intrat într-o zi acolo, abia puteai să respiri. „Ei bine, domnule, mi-a zis arătându-mi grămada de paie care îi ţinea loc de pat, acum sunt fericit, am o locuinţă frumoasă”, în timp ce un rândaş ar fi fost indignat să se culce în cocină şi încântat să doarmă în oficiu, ceea ce l-ar fi revoltat pe valet.

Fericirea este la fel, colivie sau cuşcă mai mult sau mai puţin largă pentru animale mici sau mari; gaia s-ar sufoca în cea în care canarul zboară în voie, iar altele, în care sunt închişi vulturii, i-ar face să moară pe lei. Dar, indiferent că gratiile sunt mai strânse sau mai largi, vine o zi când ajungi, gâfâind, la margine, privind cerul şi visând la spaţiul fără oprelişti.

Henry şi amanta lui trăiau într-o iubire deplină. În primele zile şi în starea de îmbătare de care se bucurau, abia dacă puteau să creadă ce li se întâmpla. Se priveau însetaţi de iubire şi stupefiaţi, temându-se să nu se piardă unul pe altul şi dorind ca totul să dureze o veşnicie.

Fiecare oră le dăruia o plăcere diferită, nu erau fericiţi dimineaţa aşa cum erau seara, nici noaptea în acelaşi fel ca ziua; lucrurile cele mai obişnuite sau cele mai indiferente aveau pentru ei o semnificaţie aparte. Astfel, ea îi promitea că la o anumită oră va mişca din loc o mobilă, va fi un semnal, se va gândi la el şi, când se apropia ora, Henry aştepta; el îi făgăduia că va merge lovind tare cu picioarele, iar ea îl asculta păşind şi apăsându-şi inima cu amândouă mâinile.

Henry cobora în grădină să citească şi o găsea pe doamna Renaud, care venise acolo din întâmplare; sau doamna Renaud îşi lua lucrul de mână şi se aşeza sub boltă, iar Henry, ivindu-se brusc de după un copac, o făcea să tresară. Aceste mici evenimente erau pentru ei mari aventuri.

Pentru ea, Henry era mereu puternic şi frumos, îi admira înfăţişarea mândră a capului; pentru el, ea era distinsă şi frumoasă, îi admira strălucirea umedă din ochii blânzi. Fiecare trăia o nevoie inepuizabilă de celălalt, care renăştea satisfăcându-se, se redeştepta fără încetare, nu avea nici sfârşit, nici repaus, creştea mereu.

Ea îl copleşea zilnic cu o mulţime de comori de iubire, mereu

altele. Când momente de melancolie adorabilă, în care i se topea inima, când suferinţe chinuitoare, pline de o durere veselă care se preschimba în delir; alteori, sprijinindu-şi dinţii albi de trupul amantului, muşcăturile ei fierbinţi aveau ferocitatea anticei Venus, în timp ce mâna, moale şi mângâietoare, îi presăra pe piele efluvii dogoritoare în stare să trezească şi un mort, dorinţe irezistibile pentru care ţi-ai fi vândut tatăl ca să simţi o secundă contactul unei unghii. Noaptea, înăbuşindu-şi strigătele de teamă să nu fie auziţi, ea însăşi îşi astupa gura cu braţul, se îndoia în convulsii, izbucnea brusc în râs şi în hohote de plâns şi îl săruta cu lăcomie; apoi, calmă deodată şi adresându-i cuvinte disperate, ridicându-şi capul asudat, îl privea cu ochi ficşi, strălucitori ca două flăclii.

Altădată, întorcându-se dintr-o vizită, îmbrăcată încă, purtând pălăria mare cu pană albă care se mişca întruna, cu mănuşile mulate pe mâini, cu încălţările mici şi lustruite, cu rochia care mătura podeaua şi stârnea un curent de aer călduţ în jurul ei, îi punea toate astea în braţe să le mototolească, să le turtească, să le rupă pentru plăcerea lui. Se coafa intenţionat ca el să-i scoată pieptenul şi să-i desfacă şuviţele; pierdea mult timp cu îmbrăcatul, alegea broderiile cele mai fine, rochia cea mai nouă ca Henry, într-o dezlănţuire, într-o răbufnire de patimă, să-i smulgă baticul, să rupă nodul cu dinţii şi să calce în picioare toaleta aleasă cu grijă pentru el, sacrificată dinainte, oferindu-şi ocazia de a o realiza ca să-i simtă mai târziu întreaga plăcere. Pe scară, când urcau treptele, se strângeau de mână, se sărutau pe fugă, genunchii li se atingeau la masă. Când era lume în salon şi doamna Renaud, decoltată şi subţire îmbrăcată, se oprea când la unul, când la altul, stăpână a casei răsfăţată de omagiile celor bătrâni şi râvnită în tăcere de tineri, Henry se simţea foarte mândru, zicându-şi că acel umăr acoperit se dezvelea pentru el, că acei sâni ascunşi, a căror formă putea fi intuită prin rochie, se dăruiau buzelor lui, că acei ochi liniştiţi sau sfielnici se aprindeau de o pasiune necunoscută tuturor acelor oameni şi că şi acum, în faţa tuturor, în pofida lor, se uneau prin amintire şi dorinţă!

Şi, când se lăsa din nou noaptea, la ceasul obişnuit, se întâlneau numai ei, singuri şi, bucurându-se de fericirea lor ascunsă ca nişte hoţi care îşi privesc comoara, Henry îi zicea:

— Cât erai de mândră! Abia dacă te uitai la mine.

— Nu-i aşa? îi răspundea ea sărutându-l.

— Cine ar fi putut să spună altceva?

— Cine bănuieşte?

Toate felurile de plăcere şi de vanitate se contopeau în acel tot complet numit iubire, aşa cum numim lumină tot ce străluceşte în ochii noştri, de la firicelele albe ce trec prin zidurile închisorilor până la întinderea de aur diafană pe care soarele de la tropice o revarsă deasupra capetelor noastre.

Cu toate că locuiau în aceeaşi casă şi luau parte la toate momentele unei existenţe comune, nu le era de-ajuns, ar fi dorit să trăiască numai împreună, fără niciun martor, fie el stupid, într-un pustiu poate, ca doi singuratici, mulţumindu-se unul cu celălalt. Astfel, chiar atunci când sunt beţi, beţivii cer să mai bea şi amanţii vor să mai iubească.

Henry îşi reproşa că nu simţea exagerările nemaipomenite pe care le citise în cărţi şi totuşi, zilnic, în inima lui se iscau senzaţii imposibil de exprimat, pe care nu le visase niciodată, tresăriri neaşteptate care îl surprindeau. În acest punct, se crezu ajuns la capătul iubirii. Nu-l îndrumase ea pas cu pas pe acea cărare magică ducând pe culmile de unde contempli viaţa cu o privire atât de mirată? Nu trăise uimirea, presentimentul, speranţa? Nu cunoscuse oare rând pe rând îndoiala, deznădejdea, ca apoi să revină la dorinţă şi să ajungă în cele din urmă la triumf şi bucurie, iar acum, în sfârşit, la o beatitudine amoroasă care i se părea că trebuia să fie starea normală a sufletului său?

Îşi dădeau întâlniri în Paris, la colţul unei străzi, într-o piaţă, se întreceau care sosea primul. Zâmbeau de departe văzând cum se apropiau unul de celălalt, se luau imediat de braţ şi mergeau împreună ca soţ şi soţie, ca amant şi amantă: Henry, mândru că avea lângă el o doamnă atât de frumoasă, ea, mândră că mergea la braţul unui cavaler atât de chipeş şi uitându-se cu grijă la toate femeile care îl priveau în trecere.

Vorbeau despre ei şi dragostea lor, pentru că se plimbau prin mulţime ca să fie mai singuri şi mai în largul lor. Văzându-i mergând astfel pe trotuar, s-ar fi zis că aveau vreo treabă urgentă şi se grăbeau să ajungă undeva anume.

Existau zile în care, uşor tulburaţi de fericirea lor şi mai trişti ca de obicei, îşi vorbeau mai puţin şi se iubeau şi mai mult şi, de mână, se lăsau, tăcuţi, în voia legănării vechiului tramvai, care îi plimba peste tot de-a lungul bulevardelor. Henry se gândea la perechile fericite care călătoresc împreună pe şoselele ce duc spre Elveţia şi Italia, tolănite în berlina lor, după o zi lungă de vară,

către seară, când ridică storurile ca să admire amplele ondulări ale munţilor şi toate capriciile peisajului. Atunci, doamna Renaud zâmbea fără să vrea şi-l făcea copil.

O dată, dar asta s-a întâmplat o sigură dată, sub pretextul unor treburi de familie, Henry a plecat dimineaţa, anunţând că se va întoarce seara târziu, iar doamna Renaud făcuse la fel, spunând că avea multe drumuri de făcut, că va lua cina la domnişoara Aglaé şi va reveni acasă abia după ora la care se terminau spectacolele.

La o sută de paşi de casa doamnei Renaud s-au reîntâlnit şi au plecat împreună la Saint-Germain, ca să petreacă acolo ziua. Când simţiseră şirul de vagoane pornind pe şine, o speranţă imensă pusese stăpânire pe ei, li se părea că plecau pentru totdeauna, lăsându-şi în urmă trecutul şi începând o viaţă nouă, în care viitorul avea să depindă numai de ei şi să se supună iubirii lor. Trecând prin tuneluri, se strângeau de mână, dar, când se făcea iar lumină, reveneau imediat la o ţinută decentă din cauza celorlalţi călători.

Timp de douăsprezece ore, de la unsprezece dimineaţa la unsprezece seara, au trăit împreună, izolaţi în egoismul lor, ca şi cum ar fi fost singurele fiinţe ale creaţiei. Au mâncat singuri pe câmp şi s-au întors noaptea, mai fericiţi decât regii. Astfel de amintiri, când există, le încălzesc oasele septuagenarilor şi-i fac să regrete viaţa.

Întâi, îşi dăruiseră o şuviţă de păr, cu promisiunea că o vor purta tot timpul; apoi, au schimbat inele, după aceea, şi-au comandat portretul în miniatură pe care l-au fixat pe fundul unei cutiuţe capitonate, care era deschisă de o sută de ori pe zi. Henry era pictat în halat de casă, cu gâtul gol, privind în depărtare, cu părul în vânt; doamna Renaud era surprinsă din faţă şi zâmbea, purta acea rochie galbenă care o făcea foarte frumoasă, mai cu seamă seara, şi la care Henry ţinea mult.

Totuşi, probabil că moş Renaud se născuse să fie soţ de vreme ce nu observa nimic, ba chiar s-ar fi zis că neglijenţa celor doi amanţi voia să provoace unele dintre acele ciocniri casnice care colorează viaţa burgheză şi-i conferă proporţiile artei. Doamna Renaud intra de o mie de ori ziua în camera lui Henry şi Henry în camera doamnei Renaud; îşi vorbeau încet când se întâlneau undeva, ieşeau la puţină vreme unul după altul şi se întorceau aproape la aceeaşi oră; ba chiar recunoşteau, în faţa tuturor, un fel de intimitate intelectuală care, spuneau ei, îi făcea să le placă mult să fie împreună.

Doamna Renaud nu manifesta toată reţinerea proprie sexului ei. Într-o zi, pusese prinsoare cu Henry că va bea din paharul lui tot timpul cinei, ceea ce şi făcuse sub nasul soţului, care nu observase absolut nimic, fiind ocupat cu istorisitul unei întâmplări hazlii.

Doamna Renaud se amuza mult cu tot felul de ofense mascate. Astfel, când se vorbea despre două lucruri, nu avea importanţă care, numai să se poată stabili o comparaţie sau o apropiere oarecare, ea lua imediat cuvântul şi parafraza subiectul conversaţiei într-un mod cam greu de înţeles pentru ceilalţi, e foarte adevărat, dar foarte limpede pentru Henry, atât de laudativ pentru el, atât de degradant pentru domnul Renaud, încât chiar şi eroul nostru era uneori scandalizat şi plin de admiraţie.

Bietul soţ ar fi fost foarte rău primit şi tratat cu duritate dacă i-ar fi trecut prin minte măcar să observe cu glas tare că lumina din camera lui Henry se stingea seara cu mult mai devreme decât în trecut, în timp ce în camera doamnei Renaud rămânea aprinsă până foarte târziu; sau dacă ar fi spus că, de la un timp, uşile scârţăiau noaptea ceva îngrozitor! Însă el adormea prea devreme şi sforăia prea tare ca să bage de seamă. Dar zău că asta nu i-ar fi adus niciun câştig!

La începutul căsniciei lor, când îi dăruise unei cameriste o eşarfă de ziua ei, doamna Renaud îi făcuse o scenă înspăimântătoare, în stare să-i distrugă internatul dacă s-ar mai fi repetat vreodată. Dar, la drept vorbind, nu se gândea deloc la virtutea soţiei sale, dacă avea sau nu. Numai să ţină bine casa şi să-i măgulească pe părinţii elevilor cu răsfăţurile ei materne, să primească în fiecare dimineaţă pâslarii de Strasbourg şi seara, înainte de culcare, veşnica ceaşcă cu ceai, numai să fie mulţumită toată lumea de felul în care asezona salata şi de calambururile pe care le debita el la desert, nu cerea nimic mai mult. De altfel, câştiga bani şi era dispus să vadă lucrurile din această lume într-o lumină favorabilă. În acel moment, se gândea la un nou manual pentru bacalaureatul în litere, care avea să confere un mare renume şcolii sale, căreia îşi propunea să-i adauge, în anul următor, o clasă de literatură pentru tinere persoane.

Doamna Renaud părea cuprinsă de o nouă iubire faţă de el. Seara, înainte să se despartă, îl săruta pe frunte şi, după dejun, îl lua în grădină, ca altădată, ca să stea de vorbă în tihnă, în timp ce tundea cu foarfeca vârfurile măceşilor. Henry, care îi privea de la fereastră plimbându-se, încercând zadarnic să ghicească ce-şi

spuneau, simţea în inimă, fără să vrea, frământări ciudate de gelozie, repede domolite de privirea ironică şi tandră a celei care le provocase. Mai repede, zău aşa, decât valurile potolite de faimoasa ameninţare a lui Neptun15, atât de admirată de profesorul meu de retorică!

A vrut să ştie măcar de ce se prefăcea atât de mult că-l iubea şi dacă, uneori, măcar un minut, nu era cumva sinceră; pentru că acest biet domn Renaud era un om bun şi putea fi iubit; Henry ţinea mult la el şi aproape avea remuşcări că-l înşela atât de josnic.

— Poţi să crezi asta? i-a răspuns ea cu mânie.

— Cine ştie? a replicat Henry.

— Ce gând oribil poate să-ţi treacă prin minte! Eu, să-l iubesc!

A început să plângă şi a fost nevoit s-o consoleze.

Ea făcea pe geloasa şi-şi sâcâia soţul legitim din cauza doamnei Lenoir, acuzându-l că nutrea de mult faţă de ea o pasiune adevărată.

Dacă domnul Renaud îi adresa cea mai simplă galanterie sau făcea cea mai mică glumă, avea parte de o mutră dezamăgită toată săptămâna, însoţită de o tăcere demnă, întreruptă de oftaturi expresive.

Henry se lăsă şi el păcălit.

— Chiar eşti geloasă? o întreba el.

— Eu, geloasă pe ea? Pe grăsana aia? Şi, la urma urmelor, nu mi-ar păsa nici dacă ar fi frumoasă! Ce, îl iubesc?

— Eşti sigură? întreba Henry.

— Cum poţi să te-ndoieşti! răspundea ea.

Apoi, îşi petrecea braţele după gâtul lui şi-i săruta pleoapele.

XIX

Era o seară de vară. Doamna Renaud, care fusese destul de tristă întreaga zi, întinsă leneş în fotoliul soţului ei, părea cufundată în gânduri; moş Renaud, care fusese însă destul de vesel în timpul cinei, cu chipul fericit şi obrajii roşii, stătea pe pervazul ferestrei şi adulmeca aerul ca să grăbească digestia. În faţa lui, Henry se uita cu coada ochiului la doamna Renaud. Nimeni nu vorbea, timpul era frumos şi soarele scăpăta după turnurile bisericii Saint-Sulpice. În fine, moş Renaud se ridică şi-şi luă pălăria.

— Pleci undeva? întrebă doamna Renaud.

— Da, draga mea.

— A, pleci! zise doamna Renaud alene. Foarte bine! Şi unde te duci?

— Unde mă duc? repetă soţul mirat.

— Da, unde te duci? Hai, caută cât de cât un pretext! Să-ţi faci probabil plimbarea? O plimbare care va dura trei ore, cât să te duci în strada Saint-Honoré, să stai acolo şi să te întorci (pe strada Saint-Honoré locuia doamna Lenoir). Hai, răspunde, nu te ascunde! Acolo te duci?

— Dar îţi dai seama ce spui?

— Foarte bine, la fel de bine ca tine! Dar, hai, grăbeşte-te, eşti aşteptat!

— Ai dreptate, e timpul, răspunse cu naivitate domnul Renaud. Poate chiar…

— Ah, asta le-ntrece pe toate! exclamă doamna Renaud, aprinsă în obraji de mânie. Mi-o spui în faţă! Mi-o spui în gura mare! L-ai auzit, Henry? Se duce la ea, nu se ascunde, o spune, se laudă cu asta!

— La cine? întrebă moş Renaud.

— Asta mai lipseşte, să mă forţezi să-i rostesc numele!

— Care nume?

— Care nume? repetă doamna Renaud. Numele *ei*, numele care ţi-e drag.

Şi-şi ascunse capul în fotoliu, răsucindu-şi tot corpul, ca şi cum ar fi avut convulsii.

— Dar, draga mea…

— O, nu jura!

— Să mă ia naiba dacă…

— Da, minţi, minţi, fii şi ipocrit după ce eşti neruşinat, adu-mi ofensă după ofensă, nu te jena, domnule! Te cunosc, nimic nu mă va mira, mă aştept la orice, îmi voi face datoria până la capăt, voi bea paharul până la fund, până la moarte.

— Dar zău dacă te înţeleg… Ce s-a-ntâmplat?

— Ai răbdare, nu va dura mult, curând vei fi liber; biata femeie nu va mai fi şi, atunci, scăpat de toate opreliştile din calea pasiunilor tale…

— De faţă cu lumea! Taci odată, Émilie! E aici domnul Henry. Eşti nebună!

— Nebună! repetă ea imediat, privindu-l cumplit. Da, nebună

de durere. Şi tu eşti cauza!

Henry o admiră, avea o expresie tulburată care o făcea superbă.

Doamna Renaud continuă:

— Îmi ceri să tac? E ca şi cum le-ai cere schingiuiţilor să râdă! Le-am suportat pe toate, răceala, dezgustul, neglijarea, izolarea, ofensa, gelozia şi câte şi mai câte!

Hohotea cu faţa ascunsă în batistă.

— Dar, Dumnezeule mare, ce-am făcut?

— Mai întreabă! Mai întreabă!

— Da, întreb, repetă moş Renaud agasat. Spune!

— A, poartă-te ca un om bine crescut! replică doamna Renaud cu semeţie. Te răsteşti la o femeie care plânge. O femeie care se plânge, o biată femeie care suferă, căci inima ei frântă sângerează.

Se înduioşă din nou şi reîncepu să plângă.

— Noi, femeile, nu suntem la fel de puternice ca voi. Când sunteţi nefericiţi, când vă pierdeţi o convingere, când o iubire vă părăseşte, aveţi ştiinţa, ambiţia, jocurile de noroc, banii, gloria, orgiile, cafeneaua, vânătoarea, caii, biliardul şi mai ştiu eu ce? Inima voastră de piatră nu se înmoaie, se consolează întotdeauna, ba chiar se făleşte cu suferinţele ei. Ce vă pasă vouă că îngerul pe care l-aţi întinat urcă la cer, de vreme ce nu credeţi în asta? Trăiţi oare şi voi nopţi de deznădejde, nopţi lungi petrecute gemând într-un aşternut plin de fierbinţeală, însetaţi de acea iubire divină pe care ne-o refuzaţi întotdeauna, pentru că n-aţi simţit-o niciodată? Pentru voi, nu există suflet, sunteţi atei; trupul, numai trupul contează şi, după ce v-aţi potolit poftele murdare, vai de noi! Nu mai slujim decât ca piedestal pentru execrabila voastră vanitate sau ca ornament pentru casele voastre.

— Ei, atunci, n-am să mai plec nicăieri! zise moş Renaud.

Şi-şi dădu jos pălăria.

Urmă o lungă tăcere.

— Dar de ce nu pleci? Du-te să te plimbi unde-ţi place, dragă, eu nu te ţin.

— Nu, rămân, răspunse moş Renaud, rămân.

Şi se aşeză pe un scaun.

— Trebuie să te duci unde ai treabă, îl îndemnă doamna Renaud.

— Nu, o să mă duc mâine.

— Ba da, eu trebuie să mă supun. Pleacă!

— Nu, că nu e nicio grabă!

— Să nu te-mpiedice ce-am spus.

— Nu, din moment ce nu voiam…

— Ce dacă?

Se ridică, se apropie de el, îl prinse de nasturele hainei şi, jucându-se cu el fără să-l privească, zise:

— Hai, am greşit! Am fost nedreaptă, nu trebuie să te iei după mine. Sunt prea iute, mă aprind, o iau razna. Poate te-am ofensat fără să vreau, iartă-mă, să nu ne mai gândim la asta, da? Sunt o copilă, mama m-a răsfăţat foarte mult, ştii asta. Nu se pricepea, ca tine, să educe bărbaţi. Altădată o să fiu mai cuminte, o să vezi! Asta pentru că te iubesc atât de mult! Nu trebuie să te miri că sunt geloasă, dar greşesc. Nu-i aşa că o adori pe Émilie a ta? Nu-i aşa că ai fi mâhnit s-o superi, dragule?

Îi mângâia faţa cu mâinile, moş Renaud făcea ochii mari în spatele ochelarilor.

— Da, eşti bun, tăicuţă. Hai, sărută-mă, repede, o sărutare… Hai, hai, bunule!

— Da, draga mea.

— Hai, încă una!

— Da, puicuţa mea.

— Hai, hai, dragule!

— Da, hai, hai.

Şi se mângâiau tandru, cu acel mormăit sentimental neapărat necesar în astfel de cazuri.

— Ca să-mi dovedeşti că nu eşti supărat pe mine, trebuie să faci ca şi cum n-aş fi zis nimic.

— Ba nu.

— Ba da, altfel o să cred că ai necaz pe mine.

— Vreau să cedez şi eu şi să rămân acasă.

— Tu porunceşti aici şi vreau să pleci.

— Nu e nicio grabă.

— Ce dacă! Te rog!

— Nu, ca să-ţi fac plăcere, rămân, rămân.

— Eu trebuie să-ţi fac plăcere, pleacă, pleacă!

— Nu, n-am să mă mişc.

— Hai, uite, poftim pălăria.

— De ce, dacă nu-ţi place deloc, mă îndemni să te părăsesc?

— Nu te gândi la ce-am spus, pleacă, i-aţi bastonul.

— Nu.

— Ba da.

— Ia-l!

Şi cearta ar fi continuat poate, dar, chiar atunci, intră Catherine.

— Domnul Mendès vă roagă, domnule, să nu uitaţi să vă duceţi după doctor, suferă mult. Bietul de el e alb ca varul şi, uneori, scrâşnete din dinţi. Atunci, domnul Alvarès îi spune câteva cuvinte şi domnul Mendès îi răspunde furios repetând: „*La puta! La puta!*”

— A, *la puta*! făcu moş Renaud uimit. Delirează probabil.

— Să-i spun că vă duceţi? întrebă Catherine.

„Drace, un bolnav la mine-n casă! îşi zicea el. O boală gravă! Dacă le-o dă şi ălorlalţi, sunt pierdut!... El, care face parte dintr-o familie importantă din Lisabona! Dacă moare, s-a sfârşit, n-o să mai am niciun portughez… Şi cine-o să-mi mai trimită lada cu portocale de Anul Nou?”

— Atunci, trebuie să ieşi, zise doamna Renaud.

— Dar… dar trebuie? îngână încă emoţionat moş Renaud.

— Duceţi-vă, domnule, duceţi-vă, insistă Catherine.

— Da, mă duc, zise el deodată. Dau fuga, dar nu stau mult.

Rămas singur cu doamna Renaud, care îşi reluase, în fotoliu, atitudinea visătoare, Henry admira încă izbucnirile pasiunii prefăcute pe care le văzuse înainte şi le compara cu altele pe care le avea faţă de el mereu; compara aceste îmbufnări şi furii recente, precum şi reîntoarcerea bruscă a blândeţii mângâietoare cu furiile amoroase şi copilăriile divine cu care îl vrăjea în fiecare zi, iar această alăturare involuntară îl punea pe gânduri. Şi asocia în minte dezgustul trădării inutile cu care această femeie se delecta copios.

Tresări brusc. Doamna Renaud se ridicase şi se afla în faţa lui; îl privea zâmbind şi părea să-i spună: „Toate astea le fac pentru tine”. Şi privirea aceea îi pătrundea până în adâncul inimii şi-i atingea coarda sonoră a orgoliului. Începu şi el să zâmbească şi-i întinse braţele cu o sete nestăpânită, o strânse la piept şi îi sărută apăsat fruntea curată şi albă, atât de candidă pentru el şi atât de perfidă pentru ceilalţi.

— Vorbeşte încet, vorbeşte încet, să nu vină, zise ea muşcându-şi buzele.

— Ah, cum îl mai înşeli! exclamă el.

— Da, da, murmură, strângându-l în braţe şi gâfâind uşor. Da, da, numai pentru tine, pentru tine!

— Mă iubeşti? întrebă Henry.

Iar ea, cu privirea rătăcită, îi răspunse:

— Îl urăsc! Îl urăsc!

Uşa anticamerei era întredeschisă, în casă era lume, putea să intre cineva, mergea pe scară, poate că erau auziţi din grădină, tremurau de spaimă, iar această spaimă era o voluptate în plus peste cealaltă; îi delectau toate bucuriile adulterului într-o fericire tăcută, într-o îmbătare reţinută. Astfel, întunericul e plăcut, minciuna se preschimbă în entuziasm, sacrilegiul emană parfumul lui de infern şi incită la delir. Iubirea fatală, care a format aceste legături, este atât de mândră să rupă altele, încât se simte bine să le calce în picioare cu o ferocitate obscenă.

În acest timp, Mendès, zăcând în pat şi asudând sub cuverturi, aştepta sosirea doctorului; Alvarès, aşezat la picioarele lui cu o pernă la spate, nu arăta nici el mai bine.

— Dacă aş fi câştigat-o, în loc să…, zicea primul.

— Şi eu mi-am pierdut speranţa, zicea al doilea.

— În fine, asta e! ofta Mendès resemnat.

— Nu, nu, până la moarte! repeta încet Alvarès.

În fine, sosi şi frumosul doctor Dulaurier. Ştiţi, acea celebritate ştiinţifică, sprijinit la început de femeile întreţinute, şi-a croit drum cu ajutorul evlavioşilor şi, de atunci, a devenit un exemplu financiar în urma muncii îndârjite şi a talentului. Atunci însă nu era bogat şi venea imediat ce era chemat. Doctorul văzu de la prima privire ce avea prietenul nostru Mendès.

— O! O! exclamă el, examinându-l. E vorba de o complicaţie care se cere tratată.

Şi începu să-i scrie o reţetă.

Suferinţele inimii nu erau singurele vinovate de starea în care se afla Mendès. Se gândise mult timp la doamna Dubois; mai bine de şase luni, o visase în fiecare noapte şi vorbise despre ea în fiecare zi. Copiase pentru ea texte cât pentru patru volume, cumpărase, ca să-i fie pe plac, nu ştiu câte cravate fanteziste şi veste cu pene aurii; aproape la fiecare cincisprezece zile, imediat după vizitele ei la doamna Renaud, jura să-i mărturisească totul, să-i spună că o adora şi să cadă la picioarele ei. Apoi, după ce trecea termenul, amâna din nou, dar noua lui hotărâre dispărea ca şi celelalte în faţa pieptului abundent al acestei bune doamne Dubois. Temperamentul de portughez, zgândărit de o dorinţă continuă, era pe punctul de a exploda ca un cazan cu abur când, într-o seară, într-o preafericită seară, plecase de la doamna Renaud, străbătuse cartierul Saint-Germain, traversase podurile şi se dusese să se plimbe în prejma

străzilor Helder, Michodière, Grange-Batelière.

Se întorsese la miezul nopţii, entuziasmat, în camera lui Alvarès. A doua zi, ieşise din nou şi se întorsese foarte mulţumit, la fel şi a treia zi. Totuşi, într-o zi ieşise şi se întorsese nu foarte încântat.

Iată de ce doctorul Dulaurier scria în acest moment o reţetă atât de lungă şi de ce, timp de trei săptămâni, trăsurica lui galbenă se opri în fiecare dimineaţă în faţa casei domnului Renaud.

Pilule, poţiuni, pastile şi ceaiuri… Mendès se însănătoşea treptat şi promitea deja să meargă să-şi încerce puterile la balul de la Ranelagh, să facă acolo cunoştinţă cu persoane plăcute, care să alunge complet amintirea doamnei Dubois şi să-i ofere totuşi toate şansele posibile de fericire. Voia o midinetă, curăţică şi drăguţă, o tânără croitoreasă, cu o boneţică de Opera comică, cu nas cârn şi fire nebunatică, ca să împartă împreună mansarda şi iubirea. Fredona deja: „Ce bine se trăieşte-n pod la douăzeci de ani!” Şi asta contrar multora, care socotesc să s-ar simţi mai bine oriunde în altă parte, chiar şi în beci.

Alvarès în schimb slăbea pe zi ce trecea, privirea îi devenea ternă, se cocârjea, o melancolie stupidă şi preafericită punea stăpânire pe fiinţa lui şi-i toropea puţina glagorie pe care o avea. Iubirea pe care o simţea încă pentru domnişoara Aglaé, nu la fel de înfocată şi de furioasă ca a lui Mendès, dar mai intimă şi mai profundă, se transformase într-o manie înverşunată care îi stingea amărâtului viaţa. Chipul palid al acelei femei slabe, cu părul lung, îl însoţea peste tot şi îl obseda ca o fantomă, iar această amintire, renăscând zi de zi mai puternică decât în ajun, îi trezea dorinţa abia domolită şi îl răscolea zdravăn. S-ar fi învârtit o veşnicie, ca un cal la manej, în jurul acestei idei fixe şi încremenite, nu mai vorbea despre ea, dar se consuma solitar, în tăcerea inimii sale.

I s-a prescris întâi lapte de măgăriţă, recomandându-i-se aerul de ţară şi mişcarea. În fiecare joi şi în fiecare duminică, Mendès şi moş Renaud se duceau la plimbare în afara Parisului, la ţară sau măcar pe bulevardele exterioare, în zilele în care se simţea mai fără vlagă. Îndată ce era soare în grădină, cobora din camera lui şi se aşeza lângă spalier, într-un fotoliu adus special pentru el; se amuza privind peştii roşii înotând în bazin sau vâna limacşi cu un băţ ascuţit.

Se apropia luna august, perioada concursurilor şi examenelor, domnul Renaud avea treabă până peste cap. Henry, care amânase

pentru iarnă primul examen la Şcoala de Drept, nu făcea absolut nimic şi aştepta cu răbdare momentul în care avea să se întoarcă în plictisitoarea lui provincie. Doamna Renaud era atât de frumoasă, atât de frumoasă şi de amuzantă!Viaţa era foarte plăcută la moş Renaud: nu-i asculta sfaturile şi se culca cu nevastă-sa!

Lua deseori cina cu Morel, pe care îl punea întotdeauna la curent cu micile evenimente şi momentele de mare fericire din care era formată viaţa lui. După cină, se ducea să mănânce îngheţată la cafenea sau, când Morel avea timp, intrau împreună la vreun teatru, la Théâtre-Français, la mimul Debureau sau la Théâtre des Variétés, niciodată în altă parte, pentru că lui Morel nu-i plăcea muzica. Într-o zi, după ce cinaseră la un restaurant de pe Champs-Élysées, intrară la circ, ca să se destindă puţin privind articulaţii suple, caii care sar peste bariere şi coapsele mari ale femeilor care îi călăresc. Henry era atât de preocupat să vorbească despre grosolăniile lui moş Renaud, despre mutra lui proastă de soţ, despre adorabila lui soţie şi despre toate festele grozave pe care ea i le juca, încât însoţitorul lui pierdu jumătate din spectacol, obligat să întoarcă întruna capul ca să-i răspundă şi, cu toate că era aşezat în primul rând, abia dacă, tot privind în binoclu, putea s-o vadă în întregime, când trecea prin faţa lui, pe călăreaţa zâmbitoare care, sprijinită pe vârful unui picior şi cu celălalt în aer, cu braţele întinse şi formând un cerc, se rotea purtată de bidiviu, în timp ce biciul pocnea şi nisipul zbura, trecând apoi din nou prin faţa lui, semeaţă, cu capul sus, cu mâna în şold, cu părul ridicat din cauza trapului, care făcea să-i fâlfâie rochia subţire ca un drapel.

După ce toată hărmălaia asta luă sfârşit, Henry se simţi foarte mulţumit, deoarece îl împiedicase pe Morel să-l audă şi pe el să-şi concentreze gândurile.

— Nu, nu ştii ce înseamnă să fii iubit de femeia pe care o iubeşti, îi zise el pe drumul de întoarcere. Numai atunci vei şti ce se înţelege prin cuvântul fericire. Nu vorbesc despre voluptăţile trupeşti, astea nu înseamnă nimic, ci de acea intimitate completă care te uneşte şi mai strâns, acea simpatie înflăcărată care îţi umple inima şi te înalţă atât de mult încât nu mai simţi nici ură, nici dorinţă.

— E adevărat că n-am cunoscut niciodată asta, răspunse Morel.

— Când doar te apropii de femeia iubită, continuă Henry, simţi că ţi se trezeşte în suflet o bucurie şi un fel de cântec interior se porneşte brusc. Eu, când o aud mergând… Ah, nu pot să-ţi spun!

Uite, zilele trecute, mi-a dat o garoafă.

— La revedere, am ajuns la Pont de la Concorde! îi zise Morel.

Şi îi strânse mâna, ezitând să-l părăsească.

— La revedere, bărbat fericit!

— Îmi zici bărbat fericit?

— Da, îi răspunse bărbatul matur tânărului. Să ştii că te invidiez, aş vrea să fiu în locul tău. La revedere, adăugă el cu tristeţe.

Şi cei doi prieteni se despărţiră.

Luna plină se oglindea strălucitoare în apa râului. Era atât de frumoasă în seara aceea, încât Henry se opri s-o privească. O picătură mare şi argintie, căzută parcă din înaltul cerului, se lăţea pe apă; perle aurii, turtite şi rostogolindu-se unele peste altele, scânteiau în raza mare de lună, ce părea să coboare până în fundul fluviului şi să se agite în undele lui ca un şarpe luminos. Umbra podului, cu arcadele lui monstruoase, se proiecta în faţă şi tremura pe margine; restul era cufundat în acel abur albăstrui şi lăptos din nopţile de vară, care dăruieşte naturii nuanţa viselor.

Dar, după cinci minute, o porni din loc, pentru că îl aştepta doamna Renaud; se gândea cu voioşie la faptul că Morel îl invidia pentru fericirea lui şi respira în voie. Noaptea era caldă, nu era nimeni pe străzi, pavajul lucea sub razele lunii, aerul era suav ca într-un parc.

Vedea deja casa, zidul lung şi alb al grădinii care contrasta puternic cu masa neagră a copacilor. Ceva alb apăru la etajul întâi, în spatele verdelui întunecat al pomilor, în ceaţa argintie a nopţii.

Se opri, forma nu se mişca din loc. Înaintă şi văzu mai clar prin frunzişul deschis la culoare al unui salcâm.

Deodată, se auzi un tuşit uşor. Ea îl recunoscuse după pas.

— Hm! Hm! făcu ea.

— Hm! Hm! îi răspunse Henry.

XX

Marile dureri psihice, ca şi ostenelile corpului, ne vlăguiesc atât de tare, încât nu mai suntem în stare să concepem o dorinţă şi nici să ne punem în mişcare membrele. Cel al cărui sânge şi ale cărui lacrimi au curs mult timp găseşte chiar o oarecare fericire în

buimăceala de după durerea usturătoare a rănilor sau după suferinţele sufletului; trebuie să fi plâns mult ca să ţi se pară plăcut să gemi.

În această perioadă, pe care o voi numi de *disperare ponderată*, ajunsese repede prietenul lui Henry, bietul Jules, căruia, într-o singură zi, soarta nefericită îi răpise toate iubirile, toate speranţele, aşa cum un lup înfometat prăduieşte într-o noapte o turmă întreagă.

Ce tristă şi goală i se înfăţişa acum viaţa omenească, pe care o întrezărise aşa de frumoasă în zorii ei! Unde era pasiunea pe care o visase? Unde era gloria de care fusese sigur? Dispărute! Dispărute! Dispărute odată cu trupa de cabotini care lăsase datorii la han.

Jules era mai posomorât şi mai deprimat decât după o orgie, iar evenimentele trecute îi păreau a fi fost unul dintre acele vise imposibil de descris, în care ne-au apărut frumuseţi supraomeneşti şi splendori de nespus, iar amintirea lor vagă devine un adevărat supliciu. După ce derulase în sinea lui suişul şi coborâşul tuturor zilelor şi minutelor care trecuseră din dimineaţa în care îl întâlnise pe Bernardi până în seara în care revenise la tatăl lui cu moartea în suflet; după ce analizase totul în ansamblu, apoi fiecare detaliu, o luase de la început, o dată şi încă o dată, şi tot aşa, ca o galerie de tablouri pe care am lua-o de la capăt, oprindu-se la fiecare subiect, la fiecare formă, la fiecare surâs care îi venea în minte, la fiecare vorbă, la o anumită cută a veşmintelor, şi hrănindu-se cu toate din destul, până când saţietatea îl făcu să vrea să guste altă amărăciune. Îşi închidea ochii cu mâinile şi încerca să şi-o imagineze pe Lucinde sau să-şi amintească sunetul vocii ei; se sprijinea cu coatele de marginea podului unde îl ispitise moartea, străduindu-se să retrăiască cât de vag emoţiile pe care le avusese; se oprea pe coastă, în acelaşi loc, trăgea cu urechea la foşnetul aceloraşi frunze. În fiecare seară, plecând de la birou — se întorsese acolo şi, ca altădată, scria pe aceeaşi hârtie —, trecea pe sub ulmii unde ele se aşezau deseori, cu speranţa zilnică, nemărturisită nici lui însuşi, de a le găsi poate din nou acolo.

În jurul lui, în afara lui, totul era la fel ca altădată, părinţi şi cunoştinţe, haine şi mobile, totul era asemenea cu ceea ce era. Natura exterioară este nespus de ironică: cerul nu se acoperă de nori atunci când avem inima grea; florile înmiresmează aerul atunci când îl umplem de strigăte; păsările ciripesc şi se drăgostesc în chiparoşii sub care îi îngropăm pe cei mai iubiţi de noi. A început aşadar să-i urască pe oameni, pentru că avea nevoie imediat de ură

şi de furie; ascunzându-le-o din ruşine nesănătoasă, nu folosea acea ură din slăbiciune.

Lipsindu-i iubirea, a negat iubirea; deoarece fusese înşelat din pricina poeziei, a renunţat la ea, considerând-o minciună. De altfel, ceilalţi socoteau că devenise mai potolit şi oamenii maturi îl priveau ca pe unul mai puţin aprig în discuţii, chiar şi şeful de birou era încântat de el, muncea mai mult decât era sarcina lui, muncea cu îndârjire, ca şi cum i-ar fi făcut plăcere să se înjosească şi să râdă de el însuşi.

Totuşi, uneori, se ridica brusc, înălţându-se deodată din hăul degradării sale şi exagerându-şi forţa, din lipsă de perspectivă.

Ca să găsească ceva asemănător cu ceea ce se petrecea în sufletul lui, căută la poeţi şi la romancieri o situaţie apropiată de a lui, un caracter ca al lui. Dar ceea ce vedea peste tot era, ca să se poată realiza asemănarea, lipsit de precizia care face să iasă în evidenţă conturul, de detaliul care îi dă culoare, de acea particularitate pe care o căuta. Credea că nimic nu semăna cât de cât cu durerea lui, că toate celelalte erau mărginite, numai a lui era infinită.

Reciti *René* şi *Werther*, acele cărţi care te dezgustă de viaţă; reciti Byron şi visă la singurătatea sufletelor mari ale eroilor săi, dar admiraţia lui suferea prea mult de acea simpatie personală care nu are nimic comun cu contemplarea dezinteresată a artistului adevărat. Ultimul cuvânt în acest gen de critică, expresia sa cea mai prostească ne este furnizată zilnic de o mulţime de oameni cumsecade sau de doamne fermecătoare, care se ocupă de literatură, care dezaprobă cutare caracter pentru că e plin de cruzime, cutare situaţie pentru că este echivocă şi puţin cam indecentă, considerând, în ultimă instanţă, că, în locul unui anumit personaj, ei n-ar fi făcut la fel, fără să înţeleagă nimic din legile fatale care guvernează formarea unei opere de artă, nici din deducţiile logice care decurg dintr-o idee.

Această confuzie între durerile sale personale şi idealul poeţilor le înfrumuseţa prea mult ca să nu le îndrăgească, chiar când se domoleau; era ca atunci când soarele face să arate a perlă fiecare picătură de ploaie şi a diamant fiecare pietricică. De aceea, amintirea acelui timp îi rămase pentru totdeauna ca perioada sa de viaţă poetică prin excelenţă, vârsta de aur a inimii sale.

Mai târziu, când va deveni bărbat în toată firea, se va gândi deseori la ea cu o indulgenţă superficială, aşa cum popoarelor

ajunse la maturitate le face plăcere să se gândească la timpurile îndepărtate când trăiau cu ghindă şi dormeau în corturi.

Se resemnă aşadar şi trăi mai liniştit, în speranţa unei morţi apropiate. Hotărât să moară, viaţa i se păru mai frumoasă şi zâmbea cu tristeţe, ca după o boală lungă. Se gândi să se sinucidă, şi asta îl preocupă şase luni, apoi, dori s-o facă în alt fel, şi aşa se sfârşi anul. După acest timp, se obişnui cu deprimarea şi nu se mai gândi la moarte.

Zilele şi nopţile treceau la fel de triste, cu veşnicele mişcări monotone, cu mese la aceleaşi ore, cu făcutul toaletei în fiecare dimineaţă şi pregătirea de culcare în fiecare seară. Tot ce-i interesa pe oameni îi era total indiferent, tot ce era nedemn îl lăsa rece; amanţii se plimbau pe sub crengile copacilor, soldaţii plecau la război, savantul stătea aplecat peste cartea lui, gânditorul visa la propria-i operă, măgarul îşi căra povara, judecătorul împărţea dreptate, valetul îşi fura stăpânul şi stăpânul îşi exploata valetul… Dar ce-i păsa lui de toate astea?

Viaţa oamenilor îi făcea impresia unui bal mascat, plin de înghesuială şi strigăte, unde unii sunt îmbrăcaţi în costume albe de Pierrot, alţii în costume de Arlechino, în dominouri, unde se îmbulzesc femei cinstite care aşteaptă aventura, femei galante care o provoacă, marchizi cu haina roasă-n coate, regi care îşi dau aere, prostănaci care se distrează, o mulţime de gură-cască care priveşte. El stătea într-un colţ şi se plictisea, fără să vrea să ridice măştile sau să se urce la galerie ca să se bucure de întreg spectacolul.

Ştia totuşi foarte bine că, pentru a fi fericit, trebuie să intri în horă, să-ţi alegi o meserie, o profesie, o manie, o marotă oarecare şi să atragi atenţia asupra ta, să faci politică sau să cultivi pepeni, să pictezi acuarele, să reformezi moravurile sau să joci popice. Dar nu avea tragere de inimă pentru toate astea şi cea mai mică tentativă de a intra în viaţa pozitivă îi provoca greaţă, după cum viaţa speculativă îl obosea şi i se părea găunoasă.

Cufundat în această apatie, mai nemişcat şi mai rece decât marmotele care dorm sub zăpadă, rămase insensibil la îndemnurile şi la raţionamentele lui Henry când acesta se întoarse în ţinut să-şi petreacă acolo vacanţa. Şi ce mai zâmbi de milă văzându-i ardoarea juvenilă, convingerea că era fericit şi iubirea pentru frumoasa lui doamnă de la Paris! Şi totuşi, aşa fusese şi el! Vorbise şi el cu patimă şi exaltare despre o buclă sau despre forma unei unghii. Dar ce departe erau deja toate astea! Cât de mult se schimbase de

atunci! Oricât de posacă, ce superioară era starea lui acum faţă de cea de atunci! N-ar fi vrut s-o schimbe, deoarece avea certitudinea că iubirea lui nu era una obişnuită, iar imensitatea ei se dovedea înspăimântătoare pentru că inima în care se afla cuprinsă era nemărginită.

Când Henry îi vorbea despre întâlnirile pe care i le dădea amanta şi-şi descria cu lux de amănunte bucuria, Jules îl lăsa să vorbească, răspunzându-i monosilabic. Când Henry îi citea scrisorile pe care le primea de la ea — îşi scriau des, Henry îşi trimitea scrisorile la domnişoara Aglaé şi doamna Renaud, la Jules —, prietenul se prefăcea că le admira, dar, în sinea lui, stilul i se părea detestabil, epitetele, bizare şi franceza, foarte echivocă. Cine ştie dacă n-ar fi fost totuşi foarte bucuros să primească şi el unele la fel?

Era cu neputinţă ca Henry să vorbească despre altceva. Jules ştia pe de rost toate camerele casei lui moş Renaud, toate rochiile doamnei Renaud, inclusiv cămăşile de noapte lungi sau scurte. Henry ar fi vrut să-l vadă fericit ca el, Jules spera să ajungă într-o zi să se uite la toate astea cu dispreţ.

Uneori, se întreba ce s-ar fi întâmplat totuşi dacă Lucinde l-ar fi iubit şi ce scrisori sublime i-ar fi trimis, ce fraze înflăcărate i-ar fi adresat în genunchi în faţa ei. Dar Henry nu se gândea la trecut şi nu-l visa altfel decât îl trăise, pentru că numai nefericiţii îşi pun imaginaţia la astfel de practici.

Iubirea îl făcuse mai frumos, fruntea îi părea mai lată şi privirea, mai pătrunzătoare, talia îi devenise mai robustă şi mai suplă, avea mult mai multă siguranţă în mişcări, arăta ca un bărbat iubit. Jules se îmbrăca însă într-un mod stupid, purta costume fără nasturi şi pălării prea mari.

XXI

Ce bucurie pentru amanţi să se revadă după o despărţire de două luni! Doamna Renaud le petrecuse copleşită de tristeţe, departe de inima care o înţelegea şi de ochii în care îi plăcea să se oglindească. Pereţii camerei sale auziseră cu siguranţă multe suspine melancolice şi, dacă geamul ar fi putut să vorbească, am fi ştiut cu ce priviri tandre urmărea norii călătorind spre ţinutul iubitului, asemenea unei castelane care stă pe marginea ferestrei

arcuite şi visează la trubadurul plecat în cruciadă. Număra zilele pe calendar, scria o scrisoare, aşteptând alta, le citea pe cele primite; intra în camera lui Henry şi privea în voie perdelele, parchetul, scaunele, patul, toţi acei martori muţi ai fericirii lor.

Domnişoara Aglaé venise deseori s-o vadă, ei nu i se ascundea nimic, i se spunea totul sau cel puţin era lăsată să-l ghicească şi, după mărturisiri, când era rugată să vină în ajutor, o făcea cu dragă inimă. Era o femeie născută pentru asta, cunoştea foarte multe comedii şi ştia pe de rost atât de multe poezii de dragoste, încât ar fi putut să dea lecţii pentru conducerea unei intrigi amoroase sau perfectarea unei căsătorii, de la prezentare sau prima întrevedere până la încheierea fericitului eveniment. Lumea vorbea astfel despre fiinţele repede experimentate, care deţin ca pe o ştiinţă toate vicleşugurile vieţii, fără să fi acţionat vreodată pentru ele însele, şi toate subtilităţile dragostei, fără să fi iubit, care se amestecă în toate, văd totul, îşi risipesc energia în intrigi de amor, stârnesc pasiuni, aţâţă uri, ne chinuie ca să ne amuze şi ne resping din orgoliu, trăind cu dorinţa şi murind fecioare. Domnişoara Aglaé era una dintre ele, avea aerul unei cochete, ştia mai multe decât o fată inocentă şi făcea pe mironosiţa.

Ea comandase inelele schimbate de Émilie şi Henry; ea alesese pictorul pentru portrete şi scrisorile lor treceau prin mâinile ei. Dar, chiar dacă nu deschidea niciuna, după ce le citea prietena ei, o punea să i le citească şi recitească, plăcându-i la fel de mult ca şi când i-ar fi fost adresate.

Era atât de bună cu cei doi îndrăgostiţi, le înţelegea atât de bine toate capriciile, încât, uneori, rămânea cu ei când erau singuri, astfel încât Henry, în loc să facă curte unei femei, le făcea la două, căci trebuia să-i spună şi ei câteva vorbe galante, iar domnişoarei Aglaé îi plăcea mult acest joc, nu însă şi doamnei Renaud.

— Ne este foarte devotată, îi zise aceasta lui Henry a doua zi după întoarcerea lui, dar nu vreau să mai vină când vei fi aici, nu vreau ca altcineva în afară de tine să audă ce spun. O să stea când o să fie lume, alte persoane, când nu vom fi singuri.

Îl întrebă ce făcuse în vacanţă.

— Unde te duceai ca să-mi citeşti scrisorile? Eu mă închideam în camera mea şi le ascundeam pe urmă la piept. Te-a întrebat cineva dacă ai o iubită? Ce-ai răspuns, Henry? A vrut să ştie dacă era frumoasă?

Apoi, îl puse să jure că nici o alta nu-i plăcuse şi că amintirea

lui Émilie a lui, asemenea unui talisman infailibil, îl ferise de orice seducţie, ceea ce Henry jură de douăzeci de ori, pentru că i-o cerea deseori, nu că l-ar fi bănuit că o uitase, ci să fie mai sigură.

În prima şi în a cincisprezecea zi a fiecărei luni, invitaţii erau aşteptaţi ca şi în anul care trecuse; veneau aceleaşi persoane. În zilele acelea, Émilie era mai tristă.

— Nu-mi place că e atât de multă lume în jurul meu, zicea ea. De ce trebuie s-o suport! Ce mult mă obosesc şi mă plictisesc toate figurile astea! Ce nebune şi vanitoase sunt femeile astea, nu-i aşa? Ţie îţi fac plăcere? Îţi plac, te privesc, încearcă să te atragă.

Îl privea cu ochii ei mari, negri şi languroşi.

— Mi-e tare frică să nu te pierd; n-am ce să mai sper acum decât să continue iubirea noastră. De-asta mă tem de toate, totul îmi stârneşte bănuiala. Îmi zic: „Mă iubeşte, dar mâine mă va mai iubi? Poate că alta mai frumoasă sau mai înflăcărată…”

— Taci, taci! răspundea Henry, tulburat ca în primele zile de această pasiune. Ştii bine că nu, chiar tu ai spus-o adineauri.

— Ce mândră trebuie să fie femeia pe care o iubeşti! Iubirea ta e ca o coroană! Trebuie să ne gândim la cei care o invidiază.

— Dar cine ţi-o invidiază?

— Toată lumea sau toată lumea poate să mi-o invidieze. Tu nu şti, ca mine, copile, câte jinduiesc după tine. Eu le văd, fereşte-te de ele!

— Te înşeli.

— O, nu! Am dreptate şi mare dreptate. Dar cine n-ar ceda? Eşti aşa de frumos, de dulce! Mai ales vocea!

Şi îl strângea în braţe cu o tandreţe ce părea plină de tristeţe.

Alteori, Henry se apropia de ea. Dar îl respingea:

— Nu mă mai iubi, nu vreau să te mai iubesc, te-aş face prea nefericit, te-aş face să mori.

Apoi, dezmeticindu-se brusc, ca şi cum ar fi comis o crimă, îl implora:

— Ba nu, iubeşte-mă… iubeşte-mă aşa cum mă iubeşti, chiar şi mai mult, din tot sufletul!… Nu mă lăsa singură, inima mea e pustie când nu eşti aici! Nu mă părăsi, fiindcă aş muri!

Pasiunea lor, fermentând prea mult, începea să se înăcrească, ca vinul vechi. Ajunse la un anumit grad, toate sentimentele, chiar cele mai tandre, devin serioase, aşa cum ideile cele mai grave devin groteşti.

Émilie devenea mai intransigentă şi chiar mai dură în tandreţea

ei. Din zi în zi, Henry se simţea dominat de ea; ea comanda şi el se supunea, făcându-i plăcere să se lase în voia acelei femei, a cărei iubire, tot mai puternică, îl invada ca pe o cucerire. Ea ţinea acum loc de orice pasiune şi de orice sentiment; îl îngrijea, îl îmbrăca, îi aranja părul şi îi alegea culoarea costumelor, aşa cum face o mamă pentru tânărul ei fiu; îi dădea sfaturi şi-l supraveghea ca un tată, iar el îi încredinţa planurile şi speranţele ca unui prieten. Ea îl îndemna să apuce pe o cale dreaptă şi să-şi croiască repede drumul în lume.

Când pleca de acasă, trebuia să-i spună ora exactă când se întorcea şi, dacă întârzia puţin, ea tremura îngrozitor să nu fi dat o trăsură peste el, să nu fi fost muşcat de un câine turbat sau să nu se fi înecat trecând podurile.

Uneori, spre dimineaţă, când Henry, culcat lângă ea, adormea de oboseală, imobilitatea trăsurilor lui o înspăimânta brusc, se apleca peste nările lui ca să-i ascultare răsuflarea, de teamă să nu fi murit. Gândul acesta o urmărea deseori.

— Dacă te-aş pierde, dacă ai fi bolnav, dacă ai muri, ce s-ar întâmpla cu mine? se întreba ea.

Într-o zi, pe când se plimbau împreună, trecură pe lângă un cimitir şi ea plânse.

Femeilor nu le place moartea. Le sperie acea iubire profundă a neantului pe care poeţii de vârsta noastră o poartă în ei. Fiinţa dătătoare de viaţă se mânie că viaţa nu este eternă. Să nu le spuneţi că vă plac găvanele goale ale craniilor îngălbenite şi pereţii verzui ai mormintelor; să nu le spuneţi că aveţi înlăuntrul vostru o aspiraţie enormă de reîntoarcere în necunoscut, în infinit, aşa ca picăturile de apă care se evaporă ca să recadă în ocean; să nu le spuneţi, o, gânditori cu fruntea palidă, să vă însoţească în călătoria voastră, nici să urce muntele împreună cu voi, pentru că n-au ochiul îndeajuns de sigur ca să privească genunile gândirii, nici pieptul destul de larg ca să respire aerul înălţimilor. Dar nu asta îi cerea Henry ei, cu atât mai puţin ce-i cerea ea lui Henry.

Îi cerea să nu se mai întâlnească cu Morel, pentru că Morel era un bărbat pe care ea îl detesta, râdea întruna, lua totul peste picior; îi cerea să nu se mai ducă la teatru, să nu mai lipsească mult de acasă, să nu mai danseze când se dansa — învăţase între timp —, să spună atunci că era bolnav sau obosit şi să stea jos lângă ea. Era geloasă pe domnişoara Aglaé, pe doamna Hortense, pe doamna Lenoir, pe doamna Dubois, pe toate femeile, de la cele mai bătrâne la cele mai urâte. Când veneau la ea acasă, îl acuza pe Henry că se

uitase prea mult la ele sau că le vorbise prea mult.

— Aşadar, nu mă mai vrei? Ce ţi-am făcut? întreba.

Apoi, după ce Henry îi dovedea cu nesfârşite mângâieri că se speria degeaba, îi zicea:

— Am vrut să văd dacă mă mai iubeşti, căci ştiu foarte bine că mă iubeşti.

De asemenea, de la o vreme, îl îndemna să vorbească mai des cu domnul Renaud şi să reia cu el lungile conversaţii din anul trecut; trebuia să se facă iubit şi mai mult şi să-l îmbrobodească definitiv, ca să-l poată înşela mai uşor.

— Să mă cobor într-atât încât să mă prefac că sunt prietenul lui? Niciodată! Mă dezgustă! răspundea Henry. De altfel, nu e soţul tău? Eşti a lui.

— Nu, sunt a ta, a ta şi numai a ta, replica ea, cuprinzându-l cu braţele.

— Ai fost totuşi a lui… Înaintea mea, el te-a avut, te-a posedat ca un stăpân.

— Nu ca tine, dragule… O, nu ca tine!

— Nu contează! Trebuie să-l urăsc, la fel ai face şi tu dacă ai fi în locul meu. Ei bine, îl urăsc, pentru că sunt gelos pe acest bărbat! El te poate iubi şi poate să ţi-o spună în faţa tuturor.

Şi avea acele porniri de ură care ne împing la furii năprasnice când sunt prea mult ţinute în frâu. Figura lui moş Renaud, care îi fusese simpatică altădată, îi stârnea acum un dezgust fără margini; se indigna de familiaritatea grosolană a acestui bădăran, care îi tutuia amanta şi o săruta în faţa lui, fără să se poată repezi la el sau să-l scuipe în faţă.

Uneori, în inima lui Henry se năpusteau îndoieli cumplite. Şi-o imagina pe Émilie în camera ei, ca în fiecare seară, cu lampa de noapte a cărei lumină tremurătoare, trecând prin abajurul de porţelan, albea perdelele albe, ca atunci când venea el, ţinându-şi răsuflarea şi mergând tiptil pe lângă ziduri… dar, acolo, în locul lui, şi-l închipuia deodată pe moş Renaud apropiindu-se, cu râsul lui abject, apropiindu-se şi mai mult şi sărutându-o pe buze. Îşi închipuia că ea putea să-i spună acelui om aceleaşi cuvinte ca lui; îşi amintea mângâierile, tresăririle, delirurile ei şi-şi mărturisea cu spaimă că soţul ar fi putut avea toate astea ca şi el, că încă le avea şi că aşa va fi mereu. Atunci, furia îi cuprindea sufletul şi scotocea şi mai mult în măruntaiele acestei bănuieli amare, dornic să găsească motive de ură şi noi torturi.

Altădată, făceau dragoste fără teamă şi fără îngrijorări; siguri de ei, se abandonau plăcerii de a iubi fără să prevadă obstacolele şi pericolele, dar, de la o vreme, erau cuprinşi de spaime bruşte, care îi făceau să pălească. Scârţâitul unei uşi, un zgomot de paşi, vântul vuind prin copaci, aerul care şuiera prin broasca unei uşi, totul îi speria. „El e! El e! îşi ziceau. Suntem pierduţi!”

Deveniseră timizi şi superstiţioşi, visele îi nelinişteau şi încercau să le găsească un sens ascuns, care le-ar fi putut lămuri viitorul.

— Te vei căsători, vei iubi altă femeie, mă vei uita, îi zicea uneori Émilie lui Henry.

— Şi crezi că iubirea ta va dura mai mult decât oricare alta? îi replica el cu amărăciune.

— Asta va dura cât mine, e viaţa mea, răspundea ea. Dar a ta se va sfârşi prima.

Tot auzind repetată această prezicere, eroul nostru s-a înspăimântat şi, deoarece vanitatea sa se revolta dinainte, se supraveghea şi îşi aţâţa această iubire deja atât de înrădăcinată în inima lui. Avea o mulţime de scrupule ciudate şi de precauţii; dorinţa îndreptată spre o altă femeie i se părea un furt şi un sacrilegiu; se ferea ca de diavol, dedicându-i amantei sale un cult exclusiv şi total. Totuşi, ştia foarte bine că existau pe lume altele mai frumoase, dar niciuna în acelaşi fel de frumoasă, niciuna la fel de frumoasă pentru el.

Ar fi vrut ca berjera lungă în care se aşeza în timpul zilei să fi fost făcută special pentru ea şi dăruită de el, ca nimeni să nu-şi arunce privirea pe covorul pe care păşea cu picioarele goale, ca buzele, când i se deschideau să rostească cuvintele cele mai simple şi mai neînsemnate, să se deschidă doar pentru el, pe scurt, ca toată viaţa ei să fi fost ca o melodie tainică şi deosebită pe care s-o fi compus-o chiar el.

Mai demult, la începutul relaţiei, îşi povestiseră întreaga viaţă; fusese dorinţa amândurora să-şi cunoască tot trecutul şi inima să le fie deschisă ca să-şi poată vedea până şi fundaţiile şi ruinele.

Henry îi povestise iubirea din copilărie, de la şapte ani, pentru fetiţa care se juca cu el, o altă iubire, pentru o doamnă întâlnită pe stradă, apoi pasiunea mai lungă pentru negustoreasa de corsete, prin faţa căreia trecea în drum spre colegiu, şi fericirea facilă la pieptul femeilor uşoare, şi toate visele, şi toate dorinţele. Émilie nu iubise atât de mult, deşi era mai mare decât el. Se căsătorise de

tânără cu domnul Renaud, pe care crezuse că îl adora, spune ea, pentru că el o găsea drăguţă; dar, repede deziluzionată, se pomenise într-o singurătate îngrozitoare. Atunci apăruse un bărbat, un bărbat căruia nu-i spunea numele, pe care îl iubise, dar care plecase, nu se mai gândea la el, era foarte mult de atunci. Trecuseră zece ani! Dar, aşa cum tot mai rămâne ceva care nu se spune şi în cazul celor mai sincere confidenţe, poate că trăise mai mult decât povestise. Oare pudoarea, iubirea sau lipsa de experienţă în a vorbi despre astfel de lucruri o împiedicase să spună mai mult?

În zilele în care nu erau fericiţi — asta se întâmpla acum, câteodată, fără o cauză evidentă, fără motiv —, îşi reproşau aceste confidenţe şi se acuzau unul pe celălalt că nu fuseseră complete.

— O mai iubeşti? întreba ea.

— Mă mai gândesc eu la ea?

— Nu minţi, Henry, visezi la ea, o regreţi.

— Pe cine?

— De unde să ştiu eu? Pe cea sau pe cele pe care le-ai iubit.

— Dar te iubesc numai pe tine, ştii foarte bine, n-am iubit niciodată pe alta.

— E adevărat, copile? întreba ea, clipind.

Şi se apropia de el.

— Mai întrebi? răspundea el, cuprinzând-o în braţe şi strângând-o la piept.

— Atunci, mai spune o dată… spune-mi-o mereu.

Sau se întâmpla ca ea să cadă pe gânduri şi să ofteze.

— Ce ai? o întreba Henry.

— N-am nimic. Lasă-mă…

— Da, te las să te gândeşti la el!

— La cine?

— De unde să ştiu? Mi-ai spus măcar cum îl cheamă? Îmi ascunzi totul.

— El! Dumnezeule mare! Blestemat să fie dacă mă gândesc vreodată la el!

— Aşa o să mă blestemi mai târziu, când altul îţi va aminti de mine.

— Poţi să crezi asta? Vorbeşti serios? Glumeşti?

Şi-l privea aprig drept în ochi.

— Spune-mi că nu gândeşti ceea ce spui, Henry! Spune repede, aştept.

Henry gândise poate asta cu cinci minute înainte, nu şi cinci

minute după.

Iată cum o temere vagă îi chinuia în pofida fericirii, aveau presentimente triste, urmate de revenirea speranţei. Nu mai râdeau nici când erau singuri şi-şi vorbeau pe şoptite; nu mai îndrăzneau să iasă în Paris de teamă să nu fie surprinşi împreună. Émilie nu-l mai lua peste picior pe domnul Renaud, pe care îl mai sâcâia totuşi când era vorba de doamna Lenoir, iar Henry nu putea să-şi dea nici el seama dacă această gelozie era prefăcută sau reală, derutat de persistenţa cu care vorbea despre asta în faţa soţului ei şi de felul în care păstra o tăcere totală despre acest subiect când el nu era acolo.

Şi astfel treceau zilele, nopţile fiind întotdeauna fierbinţi şi chinuitoare. Îi părea de fiecare dată mai frumoasă, îl surprindea cu felurite voluptăţi în care amantul se pomenea prins ca în nişte trădări succesive, simţea că o iubea până în străfundul fiinţei şi că îl chema la ea cu o forţă invincibilă. Uneori, se zbătea să scape de aceste legături, dar se dădea mereu bătut. Era o seducţie care creştea privind-o, o ameţeală care îl atrăgea.

În timp ce Henry, cu inima rănită de iubire, rând pe rând întristat şi vesel, indispus din când în când şi îmbătat alteori, continua să trăiască în acea casă, ale cărei ziduri, când trecea pe lângă ele, radiau spre el căldură, înţelegând parcă ce simţea, Jules începea să înveţe ebraica şi se străduia să citească în greacă. Avea masa plină de cărţi de istorie, de călătorii, atlase, albume cu gravuri străvechi după marii maeştri, operele unor poeţi din vechime într-un volumaş, lucrările unor savanţi moderni în volume mari. Dar nu citea toate astea, ci visa cu coatele pe ele.

Deoarece aceia cărora ar fi putut să le destăinuiască suferinţele lui nu le-ar fi putut înţelege şi lipsindu-i în acelaşi timp firile destul de inteligente cu care să împărtăşească aceleaşi sentimente, fusese nevoit întâi să se resemneze la o singurătate completă şi să trăiască numai pentru el, înăuntrul lui. Astfel, diferitele faze ale existenţei sale s-au derulat sub ochii tuturor fără ca cineva să fi văzut ceva, pentru că cele mai mari peripeţii ale acestei drame strict psihologice nu s-au prelungit dincolo de circumferinţa capului său.

Lipsit de tânăr de iluzii, dar crezând încă în ele, văduvit de plăcerile zgomotoase şi sătul să viseze distracţii domoale, a început într-o zi să-i fie milă de el, de el şi de tot calabalâcul vieţii sale, dorind să iasă în sfârşit din acel soi de închisoare invizibilă unde se învârtea în jurul lui, ca un urs în cuşcă. Fiind obosit să tot

gândească sau de ceea ce i se părea lui că făcea, a vrut să simtă gustul acţiunii. Astfel, cast, şi-a dorit brusc voluptatea; născut burghez, a jinduit bogăţia; făcut de cer mai blând decât mieii, a început să-i placă zgomotul trompetelor şi a reflectat la şocul ciocnirii armatelor. A îndrăgit aşadar toate pasiunile, şi-a deschis braţele tuturor dorinţelor, tuturor aspiraţiilor, tuturor poftelor. Acestea au venit repede una după alta, ca nişte iepe sălbatice care galopează în voie, nechezând şi cu coama în vânt, pe întinsa câmpie a inimii sale.

La început au fost banii.

I-a iubit ca un risipitor şi ca un hoţ, ca să aibă spaţii verzi umbrite de stejari seculari, păduri unde căprioarele aleargă pe muşchi, un palat cu peristil de marmură, cu statui antice şi o galerie cu tablouri vechi, o seră, unde palmierii cresc direct din pământ, unde poţi să simţi mirosul de aloe şi de cactus, să mănânci fructe necunoscute şi să atingi frunzişuri ciudate; ca să aibă un bidiviu negru, cu un căpăstru de aur în gură şi o piele de leu pe spate, călărit de un negru atletic, purtând o jachetă de mătase roşie cu fermoare de argint, cu braţele şi picioarele goale, cu forme splendide şi alură impunătoare; ca să aibă o mulţime de servitori bine îngrăşaţi, care se înghesuie în anticameră şi-ţi toarnă de băut când mănânci; ca să facă din noapte zi, să se delecteze cu îngheţată vara şi cu fructe iarna, să se încălzească cu lemn de abanos, să-şi spele picioarele cu vişinată, să ducă o viaţă insolentă şi dispreţuitoare, să se simtă adorat de secături şi detestat de burghezi, să hrănească o droaie de puşlamale şi să umilească o liotă de idioţi. Ar fi vrut să păşească într-o mină de aur ca să simtă, în măruntaiele pământului, emanaţiile calde ale metalelor.

Dar nu s-a gândit să câştige bani, prea ocupat să viseze la ei.

Curând, dorinţa lui căpătând proporţii ideale, viaţa modernă i s-a părut prea mică şi s-a întors la Antichitate ca să găsească motive de plăcere şi subiecte demne de râvnit. Acolo, a văzut pentru prima oară cupele de aur cizelat lucind la lumina făcliilor şi frontispiciile templelor strălucind în soare şi nu s-a mai gândit din acel moment decât la acele festine colosale care luminau tenebrele, unde regii cântau împreună cu concubinele, în timp ce vinul curgea în sunetul instrumentelor şi sclavii ţipau supuşi supliciilor. I-a înţeles pe împăratul Caligula care se tăvălise în aur şi Cleopatra care băuse diamante.

Aceste fiinţe venite pe lume să uimească oamenii nu s-au

bucurat singuri de plăceri; visătorul se înfiora încă la aceste amintiri din lumea antică, regăsind probabil în adâncul lui ceva din acea bucurie smintită şi acele tresăriri de orgoliu.

Jules se distra cu aceste reverii şi, când se sătura de ele, inventa altele. După ce dobândi convingeri ferme despre construirea unei case şi văzu că aceea a unui milionar era mai puţin frumoasă decât o colibă acoperită cu paie, viţă şi struguri; după ce înţelese că a trăi confortabil însemna doar a vieţui într-o mizerie onestă şi adunase destulă ură contra cizmelor fine şi mănuşilor albe, nu mai dori să fie bogat, o rentă de un milion părându-i-se abia tolerabilă, deoarece n-ar fi putut, cu dublul acelei sume, să poruncească să fie tras de tigri sau să se plimbe cu o galeră cu trei rânduri de vâslaşi, pânză purpurie şi catarg din lemn parfumat, cu bufoni şi maimuţe.

După ce renunţă aşadar la bani, îşi îndreptă atenţia spre femeie, cerând de la acest nou vis fericirea pe care o căuta. O dorea intactă şi pură ca în ziua în care ieşise din mâinile Domnului. Întâi, îşi creă un tip absolut, pe care îl înzestră cu toate similitudinile pe care le observa în lume, dar le respingea repede indignat, mâhnit. Era în căutarea celui mai lung păr, a celui mai drept tors, a pielii cea mai albă, a celei mai delicate încheieturi ale mâinilor, a celui mai elegant profil; se gândea tot timpul la eterna frumuseţe a acestei creaturi mergând goală pe ţărmurile insulelor îndepărtate, printre scoici, pe un nisip galben, şi-o imagina dormind sub copaci mari, culcată într-un hamac de bambus. A avut şi el, rând pe rând, toate visele de frumuseţe pe care bărbaţii le au succesiv, în fiecare an al tinereţii lor, trecând, asemenea lor, de la un fel de dorinţă la alta, de la o formă de corp la alta. A trăit toate elanurile pătimaşe şi melancoliile iubirii, le-a simţit în fiinţa lui, de la privirile blânde şi stăruitoare pe care păstorii din Geneză le aruncau fetelor Sionului, seara, în preajma puţurilor unde îşi adăpau turmele, până la sărutarea scurtă a tocului roşu la Versailles, până la împreunarea cinică de pe vremea Directoratului.

Jindui după toate astea, chemându-le în gând ca pentru uzul personal; îl credeai sobru şi reţinut, iar el trăia cu sultana cu văl, care merge la baie în palanchinul ei purtat de patru negri, escortată de patru eunuci cu sabia în mână; se gândea la toată tristeţea din serai şi la acei ochi negri migdalaţi care străluceau prin crăpătura vălului alb. Dar iubea şi chipurile palide ale lui Holbein, cu ochii albaştri şi părul blond, melancolia de altădată pe care noi nu o mai avem.

Visa împreună cu Horaţiu sclava ioniană care dansează în sunetul castanietelor şi-ţi aruncă vin în faţă; are pe umăr o urmă de dinte, pe care stăpânul i-o făcuse ieri făgăduindu-i c-o va elibera. Ce bine se pricepe să chinuie inimile şi să apuce moştenirile!

De la pasiunea greacă, graţioasă şi suspinătoare, trecu la iubirea romană, acea străveche iubire caldă şi cherchelită, mirosind a capră şi a blană de animal şi care, pornind de la Cezar, se ramifică spre toate nebuniile, extinzându-se la toate desfrânările, rând pe rând egipteană în timpul lui Antoniu, asiatică la Neapole sub domnia lui Nero, indiană odată cu venirea la putere a lui Heliogabal, siciliană, tătară şi bizantină pe vremea Teodorei, amestecând întotdeauna sângele cu trandafirii şi etalându-şi întotdeauna trupul rozaliu sub arcada marelui ei circ, unde răgeau leii, înotau hipopotamii, mureau creştinii.

O adora pe curtezana antică, aşa cum venise pe lume într-o zi cu soare, femeia puternică şi frumoasă care a construit piramide cu darurile primite de la iubiţii ei, în faţa căreia se întind covoare cartagineze şi tunici din Siria, cea căreia i se trimit ambra sarmaţilor, velinţe de puf din Caucaz, praf de aur din Sennahar, coral din Marea Roşie, diamante din Golkonda, gladiatori din Tracia, fildeş din India, poeţi de la Atena; la uşa ei aşteaptă să se trezească satrapul regelui Persiei, emisarul sciţilor, fiii de senatori, arhonţii, consulii şi popoarele venite s-o vadă. Este fiinţa palidă cu ochi de foc, vipera Nilului care prinde în strânsoarea ei şi sufocă; răstoarnă imperii, conduce armatele la luptă şi îşi pierde cunoştinţa la o sărutare; cunoaşte licori care te fac să iubeşti şi băuturi care aduc moartea, mamele îşi înspăimântă astfel fiii şi regii tânjesc după dragostea ei.

Ca să reconstituie în întregime această amintire pierdută, visa toată ziua la nebunia lui Solomon, la grădinile Semiramidei, la galera care fugea de la Actium, la lampa fumegândă a Messalinei şi la gluga ei arămie; medita la misterele din Atrium odată cu mânia lui Iuvenal şi la orgiile imperiului descrise de fraza energică a lui Tacit.

O iubi apoi pe marea doamnă din secolul al XVI-lea, dispreţuitoare şi discretă, albă la faţă şi fardată, cu capul ţeapăn în gulerul plisat à la Medici, care citeşte paginile scrise de regina Navarrei şi se duce la Montfaucon să râdă de cadavrele spânzurate, este prietena lui Brantôme, domnişoara onestă căreia îi plac mascaradele, bomboanele cu vanilie, mănuşile de Florenţa, vorbeşte

italiana mieros şi e înnebunită, în taină, după un paj tânăr al regelui, pe care îl va împinge curând la desfrâu şi apoi îl va ucide din gelozie, dacă nu cumva nu se otrăveşte de disperare.

Căută şi în romanele din secolul trecut, în cărţile cu muchiile roşii şi în broşurile anonime învelite în hârtie groasă cenuşie aventurile voioşilor libertini ai lui Dancourt şi ale văduvelor suspecte, patroane de tripouri; frecventă asiduu actriţele din timpul comediei de altădată, domnişoarele cu talie trasă prin inel şi crinoline largi, micuţe perfide cu tenul roz care îi ruinau pe perceptori pentru un poetaş ros în coate ce le făcea versuri; trebuia să le dăruiască un vizitiu solid, pudrat, o pereche de cai la fiecare şase luni şi o casă mare pe bulevard. Totuşi, în această lume, între priapismul lui Piron[16] şi banalităţile domnului de Bernis[17], a fost plăsmuit Desgrieux plângând la picioarele lui Manon şi Jean-Jacques îşi descria noaptea de la doamna d'Epinay.

Jules a mers până la capăt, până la sfârşit. A făcut cunoştinţă cu senzualitatea limitată a lui Faublas[18] şi i s-a făcut milă de acest viciu cu fustă care se ascunde în trăsuri şi după uşi, dezonorând adulterul prin vulgaritatea lui joasă; i-a preferat de o sută de ori monstruozităţile lui Justine[19], acea operă frumoasă de atâta oroare, unde crima te priveşte în ochi şi-ţi rânjeşte în faţă, depărtându-şi gingiile ascuţite şi întinzându-ţi braţele; a coborât în acele adâncuri tenebroase ale firii umane, a tras cu urechea la toate acele gemete, a asistat la acele convulsii şi nu s-a speriat. Şi apoi, poezia nu se găseşte peste tot, dacă se găseşte undeva! Cel care o poartă în el o va vedea în lume asemenea florilor ce cresc pe marginea mormintelor şi pe cele mai proaspete peluze; poezia emană spre noi din inima fecioarei şi din somnul copilului, ca şi din scândura eşafodului şi din lumina incendiilor.

Ajuns la idealul materiei, a început să urască materia, deoarece această excludere a oricărei idei, această negare a bunătăţii îl enerva ca fiind ceva fundamental fals în sine, contrabalansare izolată şi monotonă a unui alt cântec mai cunoscut; îi era lehamite de acest trup mereu fericit şi de minciuna permanentă a zâmbetului său; îi era milă de cei ce se opresc aici, destul de naivi ca să nu râdă de toate astea.

Atunci, virilitatea firii sale s-a deschis ca o plantă robustă, a avut nevoie de pericole inutile şi de primejdii ameninţătoare, i-au plăcut căştile cavalerilor, lungile lor săbii grele pe care le ridicăm cu amândouă mâinile; se înfiora când atingea platoşele deformate

de lovituri pe care le purtau piepturile largi şi simţea pofta de luptă pe care sunetul tromboanelor o trezeşte în noi; pasul regimentelor mărşăluind sub ferestre, cu săbiile călăreţilor bătând coastele bidiviilor şi şirurile mari de oameni înaintând în câmpii, îi plăceau toate astea ca unui copil. Îşi prelungea veghea nopţii ca să citească din Plutarh despre războaiele de altădată unde eroii, după ce-şi rupeau armele, luptau cu mâinile goale, atacau cu pumnalul şi cădeau pe spate, mureau cu faţa la soare. Urmări şi aclamaţiile triumfului lui Alexandru, strigătele hoardelor barbare care alergau spre Roma, arabii care galopau pe plaja Africii, partizanii luptând în munţi şi regretă timpul în care, cu pana la pălărie şi flinta în mână, potrivnicii se tăiau galant şase contra şase, toţi călare şi bine înarmaţi, până la ultimul rămas în viaţă.

Această dorinţă a valorii de altădată l-a dus la mare, ca să audă trosnind catargele corăbiilor în nopţile de furtună, să asculte fâlfâirile înăbuşite ale pânzelor sau, sprijinit de proră şi şuierând în bătaia brizei, să privească orizontul unde o să apară o nouă lume.

A citit şi *Imitatio Christi* şi a admirat vitraliile pictate ale catedralelor. În amurg, se plimba prin navă, păşind pe dalele tăcute, ascultând orga şi visând la simfoniile serafimilor; contempla feţele placide ale trupurilor de piatră întinse pe morminte, gândindu-se la acele suflete care îşi petrecuseră viaţa pe acest pământ colorând paginile cărţilor de rugăciuni sau cioplind capete de îngeri în piatră. Dar, când, lăsându-şi în jos privirile dinspre bolta sub care răsunau clopotele, îi vedea pe credincioşi în genunchi, repetându-şi rugăciunile, inima îi era cuprinsă de o uimire infinită şi de noian de băşcălie.

Aceasta era viaţa pe care o ducea în orăşelul lui, în timp ce Henry, la Paris, o trăia în casa doamnei Renaud; unul se lăsa în voia propriilor idei şi celălalt, a curentului inimii sale. Jules nu se amuza deloc, dar, în unele zile, se delecta în egoismului lui spiritual ca un vultur în nori.

Nu oferi liturghia iubirii, pe care i-o dăruise cerul, unei fiinţe sau unui lucru, ci o răspândi în jurul lui, în raze de simpatie, însufleţind piatra, vorbind cu arborii, aspirând sufletul florilor, punând întrebări morţilor, împărtăşind acest sentiment cu lumea întreagă. Se retrăgea treptat din concret, din mărginit, din restrâns, ca să se păstreze în abstract, în etern, în frumos. Iubea mai puţine lucruri pentru că iubea mai mult, nu mai avea opinii politice tot ocupându-se de istorie.

Încerca să dobândească, prin intermediul naturii, o aptitudine nouă, cu care voia să se bucure de lumea întreagă ca de o armonie completă. Plănuia să studieze geologia ca să se ocupe de epocile în care mastodonţii, dinoterii stăpâneau pământul, pe când, sub copaci gigantici, trăiau şerpi monstruoşi, când oceanul se retrăgea de pe coline şi-şi începea fluctuaţiile sacadate într-o mare albie de nisip. Privea stejarii legănându-şi crengile şi foşnindu-şi frunzişul aşa cum alţii contemplă părul care pluteşte şi buzele care tremură. Amesteca într-o meditaţie comună muşuroaiele de furnici, acele cetăţi sonore, vitele care mugesc, copiii care plâng, ciocârlia care cântă şi viroaga care vuieşte. Asculta mieunatul pisicilor care făceau dragoste pe streaşină şi strigătele lor de tandreţe dureroasă ca romanţa amantului pentru iubita lui şi tot ce îi răspunde ea celui care îi face inima să bată cu putere.

Istoria îi deschidea şi ea perspective infinite: când India, India antică şi sacerdotală, cu elefanţii ei albi şi zeii dăltuiţi în subterane; când Egiptul, sub mâlul uscat al bătrânului Nil, la umbra coloşilor de granit, Grecia, cu panglicile pentru frunţile preoţilor care îi cântau imnul; când epocile obscure în care omenirea, trezindu-se, neliniştită şi îndoielnică, îşi căuta vechii zei şi găsea alţii noi.

Încă superficial şi confuz, înflăcărat şi totodată leneş, trecea fără să vrea de la o idee la alta, oprindu-se la o literă şi trecând pe deasupra unei limbi, plin de ezitări şi de aserţiuni, entuziasmându-se pentru un sistem sau o imagine; făcând analiză, se preocupa prea mult de sinteză astfel încât detaliul îi scăpa, iar când ajungea la ansamblu, particularităţile îl stânjeneau, ciocnindu-se şi contrazicându-se unele pe altele. Credea prea mult în puterea inteligenţei sale; avea ochii mai mari decât burta; se obişnui totuşi să nu ceară de la ideal mai multă strălucire decât avea, de la viaţa omenească mai multă fericire decât cuprindea. Îi veni greu să se deprindă cu acest regim aspru, deoarece se născuse cu mari aptitudini spre a căuta portocale în meri şi de a lua cioara drept porumbel.

Îşi începuse tinereţea cu iubire şi o încheiase cu deznădejde.

Avusese succesiv toate pasiunile, cu naivitate, cu seriozitate, dar, în loc să le facă să funcţioneze, se topiseră de la sine şi se risipiseră într-o poezie imposibilă; apoi, văzuse că pasiunile şi poezia trebuiau lăsate la locurile lor, şi atunci începu să studieze toate astea într-o ordine logică, fără să se plângă nici că spinii înţeapă, nici că ploaia udă.

Neiubindu-şi patria, înţelese omenirea; nefiind nici creştin, nici filosof, simpatiza toate religiile; nemaiadmirând *La Tour de Nesle* şi uitând retorica, aprecie toate literaturile.

La momentul la care am ajuns cu povestirea noastră, îşi împărţise viaţa în două: se ocupa de o istorie a migraţiilor în Asia şi de compunerea unui volum de ode. Avea pentru istoria lui un plan simplu şi fecund, îl voia croit în mase largi, divizat pe grupe bine formate şi totul dominat de o unitate puternică şi reală; cât priveşte versurile, lucra la mlădierea ritmului tuturor capriciilor gândirii, era o culoare în relief, cu fantezii impresionante, o muzică avântată.

În mod voit şi ca un rege care abdică în ziua în care este încoronat, renunţase pentru totdeauna să posede tot ceea ce se câştigă şi se cumpără în lume, plăceri, onoruri, bani, bucurii ale dragostei şi triumfuri ale ambiţiei. Îi spunea inimii să-şi înceteze furtunile şi trupului să-şi domolească impulsurile. Studia, la el şi la alţii, organismul complicat al pasiunilor şi ideilor; se examina atent fără milă, se diseca asemenea unui cadavru, găsind uneori la el ca şi aiurea, motive lăudabile pentru acţiunile care sunt condamnate şi josnicii în adâncul fiinţei femeilor frumoase. Nu voia să respecte nimic, sonda temeinic, întorcea pe dus căptuşeala sentimentelor bune, făcând să sune găunoşenia cuvintelor, căutând pe trăsăturile feţelor pasiunile ascunse, ridicând toate măştile, smulgând voalurile, dezbrăcând toate femeile, intrând în alcovuri, cercetând rănile, aprofundând toate bucuriile.

Astfel, îşi făcea foarte puţine iluzii, chiar dacă, veţi spune, trăia perioada clasică a iluziilor. Nu visa nici femeia diafană, nici ameliorarea genului uman, nici iubiri de andaluză, nici chitare în gondole, nici o fiinţă care să-i înţeleagă inima, nici o credinţă care să-i potolească setea sufletului şi alte lucruri din acelaşi aluat, care sunt îndrugate prin foiletoane.

XXII

— Ai paşapoartele noastre, Henry?

— Uită-le!

— Ai schimbat banii în bancnote englezeşti sau ai uitat?

— Nu, nu, totul e pregătit, într-o oră ne sosesc o valiză mare şi un sac de dormit. Neştiind dacă ai cutie de pălării, ţi-am cumpărat

una.

— Ce bun eşti, dragule!

Şi-şi petrecu braţele după gâtul lui, pe la spate, şi-l sărută cu naivitate, apoi, îndepărtându-se şi privindu-l cu tandreţe, zise:

— Te gândeşti la toate, prevezi totul, eşti puternic şi blând, am impresia că eşti pentru mine şi tată, şi mamă. De unde ai învăţat tot ce ştii? Ai mai fost în astfel de situaţii? Eu, care sunt mai bătrână decât tine, dacă aş fi fost în locul tău, n-aş fi fost deloc în stare să fac toate astea.

— Iubirea te maturizează, răspunse Henry zâmbind, pe un ton jumătate vesel, jumătate trist.

— Ba nu, întinereşte, replică Émilie, continuând să aranjeze diferite haine de damă pe pat şi să le împăturească unele peste altele.

A urmat o tăcere lungă, le venea greu să vorbească.

— Dar tu ce iei cu tine? întrebă ea deodată. Cu ce te îmbraci de plecare?

— Cu ce am acum pe mine.

— Şi pardesiul?

— N-am.

— Dar ai nevoie.

— Ştii că nu suntem bogaţi. Călătoria va costa mult. Iau haina neagră, veche, îmblănită, dacă mi-e frig, mă folosesc de ea.

— Dă-mi fularele tale, mai am loc. Păstrează trei-patru să le punem pe cap noaptea.

— Dacă vrei, poţi să-mi dai un şal, o să-l pun pe fundul valizei mele, sub cărţi.

Émilie îi dădu un şal, Henry ieşi să-l ducă în camera lui şi se întoarse.

— Ce facem cu toate hârtiile noastre? o întrebă el. După ce plecăm, or să scotocească peste tot, or să spargă tot.

— Cel mai bine ar fi să le ardem, răspunse ea.

— Bine, zise Henry, să nu lăsăm nimic după noi. Trecerea noastră pe-aici să fie ştearsă, aşa cum poate fi şi amintirea noastră în inima lor! Dar şi tu vei arde tot, nu? Tot?

— Uite cheia de la secreterul meu, deschide-l şi aruncă în foc scrisorile pe care le găseşti acolo, nu vreau să păstrez niciuna.

Şemineul era deja plin de cârpe, de lenjerie şi de frânturi de stofă sau de hârtie, pe care doamna Renaud le aruncase acolo rând pe rând, ajungând la lucrurile de care avea nevoie. Luă din mâinile

lui Henry cele două-trei teancuri de scrisori pe care i le întindea şi le aruncă în vatră, reînsufleţind focul gata să se stingă, şi arse repede toate gunoaiele care acopereau suportul de lemne.

— S-a sfârşit, zis ea. Acum e rândul tău.

Henry reveni curând, ducând în braţe ofranda sertarelor sale, o puse pe colţul şemineului înainte de oficierea sacrificiului. Avea acolo notiţele de istorie, caietele de drept, scrisorile de la familia lui, scrisorile lui Jules, invitaţii la bal, ferpare.

Henry se aşeză pe un scaun, îşi aşeză picioarele pe platbanda de aramă care reţinea cenuşa şi, lăsând în mâna stângă un morman de hârtii scrise, începu să le frunzărească şi să le citească. Din când în când, punea una pe foc, alteori părea să le arunce cu furie, apoi, flacăra care arsese se domolea şi camera, luminată o clipă de acea vâlvătaie bruscă, îşi recăpăta nuanţa cenuşie. Era pe înserate, în luna martie, soarele palid din primele zile frumoase tocmai apusese, încă luminând cu o sclipire tristă copacii golaşi. Perdelele de la ferestre erau trase, se vedeau grădina, frunzele uscate de pe alei, mugurii maronii ai liliacului şi vârful roşcat al teilor desfrunziţi; nuanţe palide, de la roşu purpuriu până la portocaliu, se oglindeau în geamuri, se aprindeau rând pe rând şi dispăreau unele după altele, ca nişte valuri de lumină tot mai slabe. Se lăsa noaptea şi colţurile încăperilor erau cufundate în umbră, numai în şemineu mai ardeau câţiva cărbuni. Henry se apleca spre ei ca să poată citi pentru ultima oară ceea ce distrugea pentru totdeauna; rând pe rând, fiecare foaie care ardea îl ajuta s-o recunoască pe următoarea. Astfel dispărură tandrele îndemnuri ale mamei sale şi toate cuvintele mângâietoare alăturate numelui său, munca lui de doi ani, poeziile de altădată, jurnalul lecturilor, extrase din romane, bucăţi alese din culegeri de versuri, scrieri vechi cu marginea îngălbenită şi scrisorile lui Jules, pe care le sacrifică una câte una, ca şi restul, prinzând din zbor, din când în când, un cuvânt, o frază care îi amintea de cele dinainte şi de următoarele. Abia dacă mai vedea, se făcuse noapte. Ca să mai citească alte câteva clipe, se dusese până lângă geam, dar, epuizând repede această ultimă sursă, se reaşeză pe scaun, luă ce mai rămăsese pe şemineu şi aruncă totul în foc cu o singură mişcare.

— Totul s-a sfârşit, zise şi el, privind două-trei pene uitate într-un caiet care sfârâiau pe cenuşă.

Apoi, începu să râdă.

— De ce râzi? întrebă Émilie. La ce te gândeşti? adăugă ea,

venind să se sprijine de umărul lui.

— La ce mă gândesc?

— Da, le ce te gândeşti?

— Că nu numai viitorul nostru se preface în scrum. Priveşte trecutul!

Şi se uita la bucăţile mici de hârtie înnegrite, care se stingeau şi urcau de-a lungul plăcii.

Émilie nu zicea nimic, privea şi ea, aşezată pe genunchii lui.

— Îţi aminteşti cum, într-o seară de iarnă, erau cu toţii adunaţi lângă foc şi un ghemotoc de hârtie ca astea ardea şi zburătăcea în şemineu? întrebă el.

Ea nu-i răspunse, îi venea să plângă.

— E-atât de mult de-atunci, nu-i aşa? Ce ne-am mai iubit de-atunci! Émilie, n-o să ne mai strângem de mâini sub masă.

— Nu, răspunse ea, oftând.

— N-o să ne mai plimbăm împreună în grădină.

— Adevărat!

— Adio pe vecie serilor liniştite în care te priveam tăcut! Adio acestei camere!

— Şi camerei tale, care îmi plăcea atât de mult! zise şi ea.

— Ah, ce fericiţi am fost acolo! Cei ce vor veni după noi vor dori degeaba să fie şi ei, nu-i va primi cu aceeaşi blândeţe.

— Dar am şi suferit acolo, eu mai ales!

— Şi eu?

— N-are importanţă! Nu-mi amintesc decât fericirea. Îţi aduci aminte de zgomotul paşilor mei pe acel parchet, pe care îi auzeai acolo sus, şi de fereastra care se deschidea?

— Îţi aminteşti lumina blândă a lămpii care se revărsa în fiecare seară peste fruntea ta aplecată şi abajurul cu acele floricele roz decupate? Cercul pe care îl forma pe tavan era pentru mine un întreg cer. În timp ce mă visai, eu, aşezată lângă tine, contemplam gândurile noastre comune care pluteau prin cameră.

— Da, nimic n-o să ne mai aducă înapoi toate astea, zise ea, vorbind pentru sine.

— Nimic n-o să ne mai aducă înapoi toate astea, repetă el.

— Mâine! Mâine! continuă imediat Émilie.

— Tu ai vrut-o, zise Henry. Ce-o să se întâmple cu noi pe viitor? Dumnezeu ştie!

Şi se cufundă din nou în visare.

— Te căieşti? întrebă ea deodată, fixându-l cu o privire plină de

foc. Nu mă mai iubeşti? Ce vrei să faci? De altfel, nu mai e timp.

— Nu, nu mai e timp, repetă el, ca şi cum ar fi dat ascultare unui impuls străin. Ah, dacă mi-ar fi spus cineva în ziua când te-am văzut pentru prima oară la capătul de jos al scării!

— Regreţi timpul acela?

— Destul! Destul!

— Dar despre asta vorbeşti întruna!

— Taci! Taci! exclamă Henry, ridicând capul cu o tresărire. Nu mă chinui cu îndoielile tale. Vezi bine că-ţi dau totul, că renunţ la toate.

— Şi eu!... Dar nu ţin la asta.

El continuă:

— De ce nu am şi mai mult ca să pot sacrifica pentru tine! Spune-mi ce trebuie să fac, ce vrei? Hai, vorbeşte, nu eşti mulţumită de mine?

Ea îl sărută.

— Da, am făcut bine, cerul ne-a inspirat această idee. Aici, eram doar pe jumătate fericiţi, lumea ne stânjenea, totul ne stânjenea; acolo, vom fi singuri, vom fi liberi.

Se plimba prin cameră, vorbea tare, făcea gesturi energice şi chipul îi radia ca la conceperea unor gânduri fecunde.

— Aici te sufoci, continuă el. Rămânând, ar fi însemnat moartea şi ar fi fost o crimă să te las singură. Vino cu mine, să plecăm împreună! Dacă societatea a pus piedică iubirii noastre, s-o lăsăm cu predilecţiile şi prejudecăţile ei, să plecăm împreună, ai încredere în mine, te voi susţine, ţi-am promis, nu m-am răzgândit.

— Şi în cine aş avea încredere, dacă nu în tine? răspunse ea. Cine mă iubeşte pe lumea asta, dacă nu tu?

— Dacă Dumnezeu a vrut să ne iubim, nu ne va părăsi în unirea noastră. Şi apoi, zilele, dimineţile, serile, toate vor fi ale noastre, Émilie, vei purta numele meu, vei fi soţia mea, numai a mea, sunt soţul tău, singurul tău soţ!

— Aş vrea deja să fiu, zise ea.

— Eu o să-ţi rânduiesc viaţa, îţi voi alege un colţ de lume, îl voi aranja ca un cuib ca să-mi aşez acolo iubirea, îl voi tapisa cu dantele şi catifea, îl voi mobila cu culorile tale, cu ale mele; va fi al nostru, nimeni nu va călca acolo, te voi proteja şi te voi apăra. Dacă cineva te va jigni, voi avea dreptul să-l ucid, fericirea noastră nu va mai avea nevoie de laşităţi ca s-o acopere, se va arăta soarelui şi va înflori în voie.

— Când mă gândesc la toate, zise ea, inima mea e fascinată. Am fost atât de fericiţi în casa asta încât…

— N-am fost niciodată, o întrerupse el. N-am blestemat-o de atâtea ori, chiar în momentele noastre cele mai frumoase? Să nu ne mai gândim, pentru că amintirea asta mă chinuie ca o remuşcare. Într-o zi, ne vom întoarce în Franţa, nu-i aşa? Dar când unirea noastră va fi consfinţită de timp; lumea care ne respinge acum ne va accepta atunci, voi fi bogat.

— Bogat?

— Da, bogat. De ce nu? Voi face la fel ca toţi oamenii puternici, care au clădit piatră cu piatră palatul în care tronează şi s-au întors în caleaşcă în satul de unde plecaseră desculţi. Mulţi făceau mai puţine parale decât mine şi niciunul nu avea, asemenea mie, ca să-l susţină în zilele de slăbăciune, îngerul reconfortant care îmi ia capul în mâini şi-mi şterge lacrimile.

— Toate speranţele ţi se înfăţişează de-odată, copile.

— Nu, nu mă bizui pe nimic, doar pe tine şi pe mine, continuă el mai calm. Nu contează ce soartă ne hărăzeşte cerul, numai să fim împreună, să călcăm pe acelaşi pământ, să avem acelaşi acoperiş deasupra capului. Nu e tot ce ne trebuie?

— Da, să plecăm! Să plecăm! zise ea. Încă douăzeci şi patru de ore aici înseamnă o eternitate; încă o oră în plus, ar fi o adevărată nebunie. Am fi fost descoperiţi într-o zi, poate bănuieşte deja; pregătiţi să fugim, fiecare minut mă face să tremur. Dacă am fi surprinşi, Henry, dacă am fi surprinşi? Oh, o viaţă tot aşa! Ce iad! Mereu cu şiretlicuri, mereu să tremur şi să mă ascund, să-i suport prezenţa, să împart cu el soarta!

Şi-şi ascunse faţa în mâini.

— Să ştii că asta ne-ar fi pierdut pe toţi. Eram speriat de propria-mi ură, mă simţeam împins la ceva cumplit… O, niciodată nu te-am iubit mai mult ca acum, Émilie, niciodată, niciodată!

Dacă este adevărat că nu există nimic mai complet decât durerea, atunci o iubea, pentru că iubirea îl chinuia ca un supliciu. Asta e sita oricărui sentiment: durerea. Cel care nu rezistă la această încercare nu-şi merită numele, mare fiind numai acel care devine şi mai mare.

Unde era timpul în care o mână strânsă, un cuvânt în treacăt, o sărutare care abia dacă atingea buzele le umpleau inima cu o lumină mai plăcută decât cea a razelor de lună? Nu mai aveau acea nepăsare copilărească de la începutul pasiunilor, care se mişcă pe

marginea prăpăstiilor şi ar îndrăzni să meargă pe apă. Orele treceau altădată în ritmul aceloraşi clipe fericite, aceloraşi aşteptări languroase; n-ar fi vrut să îmbătrânească, totul era în ei, totul pornea de la ei, înotau în dragostea lor ca nişte lebede pe un lac fără să atingă malurile.

Dar, tot iubindu-se, tot spunându-şi-o, tot scotocind cu o mână risipitoare în comorile naturii lor, deveniseră de o cupiditate insaţiabilă şi, pentru că viaţa omenească nu are băuturi pentru setea tuturor, nici bucate care să sature toate apetiturile, însetaţi, înfometaţi, se contemplau cu durere. Când erau despărţiţi, când erau departe unul de altul, le apărea în minte imaginea celuilalt radiind de atracţii irezistibile, dar, când se regăseau, simţeau în inimă o uimire subită văzându-se simpli ca în trecut şi arhicunoscuţi unul altuia. Acest fel de deziluzii nemărturisite se transformau în noi dorinţe, mai chinuitoare şi mai nebuneşti decât celelalte, aşa cum toamna are uneori sclipiri de primăvară şi, asemenea ei, amurguri împurpurate, boboci de trandafir şi efluvii pătrunzătoare. Văzându-i că abia îşi vorbeau în lungile lor întâlniri, tremurând când privirile li se întâlneau, căutându-se şi fugind rând pe rând, ai fi crezut că începeau să se iubească, pe când ei se gândeau la trecutul lor şi visau la viitor. Într-adevăr, îşi închipuiau alt viitor, mai amplu, mai imens, insesizabil, radios; neputând să precizeze nimic, totul la el li se părea frumos; neavând nimic de aşteptat, tot ce ar fi venit ar fi fost superb. El se îndepărta totuşi, aşa cum se îndepărtează cerul şi se înalţă pe măsură ce urcăm o coastă, dar tot îl vedeau şi credeau încă în el.

Monotonia existenţei lor, regularitatea fericirii înseşi îi iritau, îi făceau să dorească o fericire mai mare, mai puţin mărginită; o plasau în altă parte, într-o patrie nouă, departe de cea veche şi separată de tot trecutul lor de adâncurile mărilor. Nu mai puteau să stea în aceeaşi casă cu domnul Renaud, înconjuraţi de elevii lui, ameninţaţi să fie descoperiţi în orice moment, luptând cu iscoditul fiecăruia, apoi cu ofensa din partea tuturor. Zidurile îi apăsau de parcă ar fi fost de închisoare; deşi liberi, nu se simţeau deloc aşa, deşi neştiuţi, se simţeau prea cunoscuţi. Henry era nerăbdător să fie bărbat şi să iasă de sub tutelă, voia să se folosească de viaţă şi s-o modeleze după voia lui, ca o argilă docilă. Iubirea lui Émilie îl maturizase, roşea pentru că nu-i era util şi o iubea fără devotament. Ar fi vrut să muncească pentru ea, să cumpere din banii lui patul în care dormea, florile din buchetul ei şi visa în această privinţă o

existenţă viguroasă şi calmă, în care el ar fi stăpânul, în care ar da totul, ar face totul, în care forţa lui, bunăstarea, orgoliul şi iubirea ar izvorî numai de la el ca dintr-o sursă unică, spre satisfacţia amândurora.

Doamna Renaut nu ţinea la nimic pe lume, căci, în spatele aparenţei afectuoase, îndrăgea cu adevărat puţine lucruri; în afara iubirii ei, cred fără rezervă că ar fi privit cu indiferenţă cum piere totul. Afecţiunea ei se limita la el, a-l iubi şi a-l urma era aproape o lege a structurii sale şi-i părea a fi întregul ei destin, nu presupunea nici pentru el, nici pentru ea alte evenimente decât cele care se petrecuseră, nici viaţa lor organizată în alt fel; aşa cum prin ochelari verzi vedem totul în verde, nu vedea nimic decât prin această iubire, totul se topea în ea şi căpăta nuanţa ei. În univers exista un bărbat; în spatele lui, în plan secund, se agita restul omenirii. Fără el, nu vedea nimic bun şi frumos, el desluşea viaţa, era cuvântul ei suprem. Soţul ei, prietenele, Aglaé însăşi, îndatoririle, interesele ei, totul rămânea în umbră lângă figura strălucitoare care îi lumina inima.

Astfel, abandonă orice grijă, se detaşă de ea însăşi, sacrificându-şi individualitatea. Amesteca şi religia în toată povestea asta şi se ruga uneori Fecioarei pentru ei, dar în secret, pe ascuns, fără să-i mărturisească lui Henry, care ar fi râs de bună seamă ca de o slăbiciune. O recunoştea în sinea ei? Deoarece adoraţia faţă de oricare altă fiinţă s-ar fi părut poate un sacrilegiu. Când vorbea el, tăcea şi-i asculta sunetul vocii aşa cum asculţi pe cineva cântând, fără să cauţi sensul cuvintelor când muzica e frumoasă. În fiecare seară, îi revenea în minte întreaga zi, lungă ca amintirea unui an, cu toate că acea zi trecuse ca un minut; ar fi cumpărat un zâmbet de-al lui, ar fi plătit cu propriul sânge o sărutare. Totuşi, asta o făcea uneori să fie tristă, dar era o tristeţe senină, care îi dădea o forţă ciudată şi-i stârnea un fel de radiaţie interioară; l-ar fi slujit ca o sclavă, îl adora ca pe un zeu, îl iubea ca un câine, dacă e să spunem totul!

Trebuia să plece împreună, în căutarea unor zile mai liniştite, în alte zări; nu regreta nimic la plecare, pentru că luau totul cu ei. Henry aproape că nu-i mai scria lui Jules, ar fi avut prea multe lucruri să-i povestească şi totodată nu îndeajuns pe cât ar fi vrut; cât priveşte părerea pe care ar fi avut-o familia faţă de călătoria lui, acesta era un subiect la care nu-i plăcea să se gândească. Când copiilor le e frică de ceva, întorc capul în altă parte şi trec mai

departe în fugă.

Îşi aleseseră ca reşedinţă oraşul New York. Henry avea de gând să trăiască acolo dând lecţii de franceză şi de latină, scriind articole în ziare, făcând orice. De altfel, cei şase mii de franci pe care îi avea acum îi vor ajuta un timp, la ei adăugându-se cei pe care se aştepta să-i câştige sau care îi vor fi trimişi, după aceea îşi puneau toată speranţa în Dumnezeu. Doamna Renaud îşi vânduse toate bijuteriile şi împrumutase bani de la Aglaé. Henry împrumutase şi el de la Morel şi ceruse şi de la familia lui ca să achite nişte aşa-zise datorii, dar, pentru că le mai trebuia, au fost tentaţi să fure de la domnul Renaud. Doamna Renaud n-ar fi avut cine ştie ce scrupule, dar Henry respinse ideea de a-i datora ceva; consideră mai expeditiv şi mai bine să falsifice semnătura tatălui său şi să-şi procure astfel banii despre care ştia că se aflau la un mandant.

Totul decurse cu uşurinţă, fără piedici, fără vreun obstacol. Se spune că există un Dumnezeu al pungaşilor şi ce să mai zici când le dă o mână de ajutor şi iubirea? Niciun furnizor nu s-a lăsat aşteptat, nimeni în casă nu observă nimic, doamna Renaud era calmă ca de obicei şi, de două zile, Henry stătea de vorbă cu moş Renaud mult mai mult decât în ultima vreme; epistola căpitanului, căruia îi scriseseră ca să obţină informaţii, sosi în ziua de 12 a lunii, trebuiau să plece pe 15. Cât priveşte martorii care să certifice numele şi identitatea, aşa cum se cerea pentru eliberarea de paşapoarte, Henry a oprit doi lustragii de pe bulevard şi le-a oferit o sticlă de şampanie, după care poliţia franceză a fost cât se poate de dispusă să-i lase să fugă într-o ţară străină pe acel tânăr depravat împreună cu femeia lui vicioasă. Erau ei înşişi miraţi de puţinele piedici întâlnite în cale şi priveau asta ca pe un semn bun.

Locurile lor fuseseră reţinute la compania de transport sub un nume fals; trebuia să plece a doua zi, la şase seara. Doamna Émilie urma să urce în birjă ca şi cum s-ar fi dus la teatru, Henry s-ar fi dus să ia cina la Morel, ba chiar îi dăduse întâlnire acestuia la Palais Royal, galeria cu geamuri.

În ultima noapte, când nu prea dormise, moţăind între vis şi veghe, zări o siluetă uşoară trecând pe lângă lambriuri: era Émilie, tot ca altădată, tremurând şi emoţionată ca în primele zile, toată în alb, cu capul descoperit şi trupul cald.

Dimineaţă, se plimbă în grădină cu ea, o însoţi încă o dată în toate locurile unde, în diferite zile, mersese, visase, iubise. Intră şi în biroul domnului Renaud, se aşeză pe scaune, pe fotolii, privi

titlurile cărţilor, vizită toate camerele, rătăci pe coridoare şi pe scară. Contemplând acea natură inertă şi totuşi expresivă prin amintirile pe care le evoca, se întreba cum va face să se detaşeze de ea şi dacă nu contribuia la însăşi substanţa inimii sale.

Pe măsură ce se apropia seara, ar fi vrut să dea înapoi la nesfârşit sau ca totul să se întâmple imediat, pe neaşteptate. Astfel, omul pare făcut spre a fi guvernat de hazard, căci orice eveniment care depinde de voinţa lui îl uimeşte, îl tulbură ca o sarcină prea grea pentru el; îl cheamă cu o dorinţă arzătoare şi, brusc, îl imploră să se tragă înapoi, ca o fantomă evocată de care ne este teamă.

În fine, a venit şi ora plecării, care a sunat indiferentă pentru ceilalţi, dar a fost în viaţa celor doi punctul suprem, apogeul patetic.

Tremurau atât de tare, încât nu îndrăzniră să se privească, nici să-şi vorbească la primul popas, nemişcaţi fiecare în colţul lui. Celelalte persoane din interior nu ştiau că cei doi călătoreau împreună. Totuşi, o dată, pe când se dormea, îşi întinseră mâinile şi le strânseră. Abia la Havre, singuri în camera de hotel, începură să respire liber.

Se putea vedea până dincolo de docurile pline de nave, ale căror catarge apropiate se înălţau în ceaţă. Ieşiră pe balcon să contemple acest spectacol, încercând, fără să-şi spună, să ghicească, dintre toate acele pânze strânse, pânza care se va ridica pentru ei. În faţa ferestrelor, tineri muşi se jucau printre parâmele unei goelete; steguleţul ei flutura în vânt, fluxul, care începuse deja, ajungea până în port, iar ambarcaţiunile, legate cu cabluri, tresăreau parcă nerăbdătoare să iasă în larg. Ecluzele deschise îşi încetau zgomotul puternic de apă, în oraş se aprindeau luminile şi străluceau printre frânghiile catargelor, iar trăsurile mergeau pe caldarâm.

Nu coborâră la masă, cerură să li se aducă cina în cameră, ca unor proaspăt căsătoriţi aflaţi în călătorie.

Seara, ieşiră pe dig, unde adia briza şi valurile biciuitoare se răsfrângeau pe pietrele parapetului. În depărtare, ca două stele, lumina farurilor strălucea în umbră; din când în când, un val, care se spărgea pe un banc, desena o linie cenuşie în întuneric, apoi dispărea şi venea altul. Ascultau refrenul cadenţat al acelei mări întunecate şi se strângeau în braţe; era frig, ceaţa unsuroasă din nopţile de iarnă le îngheţa pielea; Émilie se înfofolea în haina groasă şi-şi încălzea degetele îngheţate sub blana de la manşete. Era

o haină veche de satin negru, cu mâneci şi glugă, căptuşită cu hermină presărată cu pete maronii, o haină suplă şi plăcută, mângâietoare şi călduroasă. O desfăcu într-o parte şi-l înveli pe Henry care, îndoind genunchii, îşi petrecu braţul drept după mijlocul ei şi se ghemui lângă ea ca să se încălzească de la dogoarea acelui trup. Se amuzară de acest gest dezmierdător de copil. Ea avea picioarele ude, apa unui val mai puternic decât celelalte, care ajunsese până la ei, îi trecuse dintr-odată prin încălţămintea subţire. De altfel, să poarte încălţări prea fine era una dintre maniile ei; în orice anotimp, purta doar ghetuţe subţiri de vară, care cedau la cea mai mică ploaie sau erau stricate pe loc de o pată de noroi, dar suferea cu veselie. În seara aceea, de exemplu, lovea cu vârful degetelor de la picioare gresia parapetului şi bătea pasul pe loc legănându-se ca un şcolar.

— Să ne-ntoarcem, mi-e frică pentru tine, îi zise Henry.

Se duseră să-l întâlnească pe căpitanul lor. Acesta îi asigură că se vor simţi foarte bine la bordul vasului său şi se vor bucura de toate desfătările vieţii: libertate completă, plăcerea plimbării pe puntea de la proră şi pe cea de la pupa, plus pâine proaspătă de trei ori pe săptămână. Le arătă cabina, cu covor şi două ligheane de faianţă albastră, îndemnându-i, dacă doreau să se instaleze deja acolo, vasul urmând să ridice ancora a doua zi; puteau să-şi trimită bagajele şi să vină şi ei.

Ca să se împrietenească cu el, îl invitară la masă la hotelul lor înainte de a se îmbarca; căpitanul acceptă fără fasoane. Era un normand gras, de pe undeva între Vire şi Falaise, căruia îi plăcea la nebunie cidrul la sticlă şi femeile de culoare, două motive pentru care zicea că se născuse în ţinutul lui şi mergea des în Martinica. De altfel, dorea foarte mult să se retragă la ţară, ba chiar trăgea cu ochiul de vreo zece ani, în acest scop, la o căsuţă situată pe marginea drumului ce ducea de la Caen la Cherbourg, cu o livadă cu meri de soi şi o păşune în spate, totul închis cu garduri vii şi palisade. Ar fi putut s-o cumpere de mult timp, dacă n-ar fi cheltuit nebuneşte în străinătate de fiecare dată când cobora pe uscat. Îndată ce arunca ancora, jupân Nicole lăsa echipajul şi vasul şi-o pornea pe străzi bând, alergând după fete, petrecând zi şi noapte, dansând cu negresele şi jucând popice cu sticle. După opt zile, tocase toţi banii, aşa că trebuia să pornească imediat pe mare, motiv pentru care o ura din tot sufletul, considerând-o doar un rezervor de peşti pentru pescari şi de monede de cinci franci pentru

marinarii ce fac cabotaj. De aceea, când Henry îi vorbi despre plăcerea pe care o avea navigând şi despre fericirea simţită probabil în momentul când urma să plece, acesta îi răspunse:

— Nu-nţeleg! Pentru dumneavoastră, poate, pentru că e ceva nou, pe mine însă mă plictiseşte straşnic să văd preţ de două luni o câmpie fără iarbă. Sper totuşi că e pentru ultima dată, altfel mă arunc în doc la întoarcere. Să mă ia naiba dacă o să cheltuiesc un bănuţ când o să ajung acolo! Iar fără nevastă-mea, care-mi şterpeleşte puţin din bani de fiecare dată când mă întorc, n-aş putea să cumpăr căsuţa de care vă spuneam adineauri.

Băuseră cafeaua, bagajele fuseseră duse la bordul vasului *Aimable-Constance*; Henry îi plăti patronului, care îi ură călătorie plăcută, şi ieşiră toţi din hotel.

La unsprezece dimineaţa, vremea era frumoasă, soarele strălucea pe dublura de aramă a bastingajelor, iar globurile balustradelor scării care coboară la cabine scânteia ca aurul. Cu puntea spălată care se usca la vânt, cu oamenii care cântau pe arboradă, alunecând de-a lungul vergilor şi soarele puternic care făcea totul să strălucească, vasul avea un aer de sărbătoare.

— Dă-te de-aici, mârlane, ca să poată să treacă această doamnă! se răsti căpitanul Nicole, lovindu-l cu piciorul în şale pe un negru adormit, culcat pe punte cât era de lung. Să n-aud o vorbă că te snopesc!

Doamna Renaud şi Henry se aşezară lângă cârmă, privind pregătirile de plecare, iar negrul se duse să-şi continue somnul puţin mai departe; purta o livrea veche, zdrenţuită şi o pălărie cu ceapraz aurit cu fundul spart şi găurit; prin cizmele uzate i se vedeau degetele, în nişte cârpe pline de praf şi pătate de sânge; părea epuizat de oboseală, dormea ca un mort. Se întorcea în ţara lui, după ce fusese servitor în Franţa; jupân Nicole îl luase de milă, cu condiţia să-l slujească pe durata călătoriei.

În acest timp, vasul se pusese în mişcare. Marinarii, femeile, copiii, şirul lung al oamenilor care trăgeau de frânghie îl remorcară până în afara docurilor ca să se poată aşeza în bătaia vântului şi să plece, apoi, au dat drumul la frânghie, au strigat, au făcut cu mâna, cu pălăria, cu batista un semn de adio şi vasul a plecat.

Un vânt bun dinspre nord-est îi împingea spre larg şi, curând, dispărură la orizont.

În sufletul lui Henry s-a stârnit probabil o mişcare imensă de speranţă când, singur la bordul acelei nave care îi purta inima şi

iubirea, s-a simţit pornit spre un tărâm nou. Uşor înclinat pe chilă şi cu pânzele pe jumătate umflate, vasul despica valurile însoţit de nenumărate zgomote vesele; drapelul flutura în aer şi se răsucea în vânt, franjurile cortului se agitau, atingându-se uşor unele pe altele, catargele se aplecau şi se îndreptau la loc şi carcasa însăşi, ca un corp monstruos care respira şi se mişca, îşi trosnea articulaţiile şi coastele. Sprijiniţi cu coatele de bastingajul de la pupa, priveau dâra învolburată care se forma sub privirile lor apoi se lărgea şi dispărea. Nu-şi vorbeau, dar, ţinându-se de mijloc, stăteau lipiţi unul de altul; s-ar fi zis că, fără ajutorul cuvintelor, voiau să-şi treacă unul în inima celuilalt amintirile comune, speranţele făcute împreună, temerile vagi, regretele, îngrijorările poate şi să le pună pe toate la unison.

Henry se simţea mândru şi puternic ca primul bărbat care şi-a răpit femeia, care a prins-o în braţe şi a tras-o în bârlogul lui. Atunci, iubirea este însoţită de orgoliu, sentimentul propriei puteri se adaugă bucuriei posedării, eşti într-adevăr stăpânul, cuceritorul, amantul. O privea calm, senin, nu avea nimic în suflet decât indulgenţă şi satisfacţie, îi făcea plăcere să-şi zică că ea era slabă şi fără apărare în lume, că părăsise totul pentru el, sperând să găsească totul la el, şi-şi promitea să îndeplinească această speranţă, s-o protejeze în viaţă, s-o iubească şi mai mult, s-o apere întotdeauna.

Ea, nepăsătoare, nonşalantă, aproape amorţită, părea să nu se gândească la nimic; femeile fac uneori gesturi magnifice de eroism, care poate nu le costă mare lucru. Regreta Parisul? Pe Aglaé? Casa? Viaţa obişnuită? Totuşi, nu pe soţul ei! Aşa cum corabia se lăsa împinsă de vânt şi despica marea, şi ea se lăsa purtată de suflul iubirii care o făcea să traverseze viaţa, comparaţie ce nu e nouă, dar e impusă de împrejurare; acesta-i era locul.

Nu cunosc decât din vis şi nu pot să vă descriu această supremă melancolie a călătoriei pe care dâra navei o lasă probabil în suflet; n-am văzut ceruri mai trandafirii răsfrângându-se pe petale mai mari, nici firmament mai strălucitor oglindindu-se în mări mai albastre. Trebuie să fie plăcut, când se lasă noaptea, să savurezi pacea bătrânului ocean care doarme, să asculţi scripetele scârţâind, pânza lăsându-se, orizontul fremătând. Voi vedea vreodată luna care străluceşte în vârful catargului, parâmele care îşi lasă umbra pe punte şi soarele ce iese din valuri scuturându-şi în aer coama roşie de raze?

Henry şi iubita lui îşi petreceau timpul plimbându-se în sus şi în jos, puneau întrebări despre ţările pe care aveau să le vadă, despre manevrele care se executau; priveau, fără să înţeleagă, mişcările roţii ce făcea cârma să se învârtească şi acul care se înclina la dreapta sau la stânga pe cadran. În amurg, se aşezau de preferinţă la proră, pe grămezile de frânghii care se aflau acolo, şi priveau scăpătatul soarelui; ascultau apa ţâşnind din pântecele vasului, îl priveau înaintând singur pe drumul lui, mare fiind plăcerea să te simţi mergând pe căi nebătute.

Totuşi, uscatul întârzia să apară şi, în fiecare dimineaţă, descopereau, ca în ajun, doar suprafaţa imensă şi netedă. Când Henry ieşea din cabină, un impuls îl făcea să privească întotdeauna în urmă, ca şi cum ar fi căutat ceva pierdut. Se ghemuia în spatele pilotului şi stătea acolo ore în şir, cu ochii ţintă la valuri, străbătând cu gândul spaţiul parcurs: urma aceeaşi linie şi făcea cale întoarsă, revenea în Franţa, la Paris, în trecutul lui, în zilele scurse şi se întreba: „Unde sunt acum? Ce fac? Se gândesc la mine? Ce-au spus despre fuga noastră? Ce se va întâmpla?” Şi-şi închipuia locurile, îşi imagina conversaţii şi aventuri probabile, cu hainele, mutrele şi gesturile lor obişnuite.

Apoi, venea Émilie, îl prindea de braţ, făceau o plimbare pe punte, vorbeau puţin cu căpitanul Nicole sau se distrau privindu-l pe Statoë care, cu lama unui briceag, cioplea portretul împăratului pe tigva de cocos.

Jupân Nicole, care purta tot timpul o vestă tricotată gri şi avea pe cap o bonetă de lână peste pălăria impermeabilă, era un om minunat, care spunea glume bune la desert. Regreta mult vremurile comerţului cu sclavi şi vorbea prea adesea de căsuţa *de pe drumul spre Caen*, ca şi de educaţia frumoasă pe care voia s-o dea unui nepot de-al său, fiul unui frate mort cu un an în urmă de malarie, la Havana, şi din care avea de gând să facă amiral sau cel puţin căpitan de corvetă. De altfel, era foarte suportabil şi chiar îşi ocăra rareori oamenii, mai ales când îl apucau durerile de dinţi. În astfel de momente, spumega, spărgea tot, lovea tot, înjura ca un renegat şi te-ar fi rupt ca un buldog, dar, de obicei, durerea se calma după două nopţi; atunci, începea să bea supiere întregi de punci, zăcea mahmur, după care totul intra în normal şi nu se mai vedea nimic. Aşadar, la bord nu se auzeau prea multe înjurături, nici şuturi în fund nu prea vedeau, genul maritim era aici mediocru, ai fi căutat zadarnic un trădător.

Sarcinile lui Statoë, căruia moş Nicole îi zicea Morico, erau să lustruiască cizmele patronului şi să-l servească la masă; în rest, făcea ce dorea, adică dormea aproape tot timpul. Îl găseai întotdeauna culcat în primul loc întâlnit în cale, unde sforăia din toţi rărunchii; părea că Europa îl obosise şi, urcând la bordul acestui vas, se odihnea în sfârşit pentru prima dată după mulţi ani.

În pofida figurii obosite şi a părului cărunt din chica lui lânoasă de culoare arămie, membrele îi erau încă robuste şi privirea îi sclipea când nu era stinsă; părea trist. Îşi scotea deseori livreaua zdrenţuită, o punea jos şi se culca pe ea ca pe un covor, apoi îşi desfăcea cârpele în care avea înfăşurate picioarele, şi le scărpina râzând şi le lăsa expuse la vânt; atunci, deschidea braţele şi ofta.

Tatăl îl vânduse pe un pachet de cuie; venise în Franţa ca servitor, furase un batic pentru camerista pe care o iubea şi fusese condamnat la cinci ani de muncă silnică. Se întorsese de la Toulon la Havre pe jos, ca să-şi revadă iubita, n-o găsise şi acum se înapoia în ţara negrilor. Avusese şi el parte de educaţie sentimentală.

Lui Henry îi era rău, suporta cu greu marea. În primele zile, crezuseră că se va obişnui, dar vedea el însuşi că trebuia să se resemneze să sufere încă mult timp. Émilie îl îngrijea ca un înger, se culcau în aceeaşi cabină, ea se scula noaptea şi-i dădea apă. Bietul copil! Cu ce ochi mâhniţi o privea şi mâna-i moale o căuta pe a ei în timpul acelor ore lungi şi neplăcute, în care spaima îl rostogolea ca într-o mare de dureri! Totuşi, uneori, când se apropia de el şi-i atingea capul suferind, iubirea îi încălzea inima şi zâmbetul i se aşternea pe buze.

— Tu ai vrut-o! zicea el. Ţi-ai legat viaţa de a mea. Uite acum!

— Pe mine mă plângi pentru ce fac, pentru ce ţi-ar fi făcut mama ta, pentru că te iubesc? răspundea ea. Aici suntem liberi, Henry, pot să stau cu tine toată noaptea, toată ziua, să te privesc şi să te consolez. Dormi, copile, dormi, odihneşte-te, curând te vei simţi mai bine.

De obicei, seara, la vremea brizei, îi era mai bine şi urca pe punte. Émilie îl ajuta, îi vorbea despre vremea când se plimbau în grădină, când el îi oferea braţul să urce scările în salon, când se sprijinea de el aşa cum făcea acum.

— Îţi aminteşti cum tremuram? întreba Henry.

— Şi cum te priveam?

— Îţi lipeam cotul de inima mea. Nu-i simţeai bătăile?

— Priveşte-mă aşa, în felul acela… mult! zicea Henry. Îmi

aminteşti primele zile în care te-am văzut.

După cină, se plimbau din nou pe punte, la lumina stelelor; Émilie îl înfăşura în mantoul ei şi mergeau astfel sub el, fiindu-le comod, ca şi cum ar fi fost făcut intenţionat pentru ei. Era într-adevăr una dintre acele haine rafinate, care ştiu întreaga existenţă a unei femei, haine pline de amintiri, frumoase cândva, făcute atunci ca să fie aruncate pe umerii goi, la ieşirea de la bal, ca hermina să strălucească pe piele şi satinul se alunece pe trup, apoi, ca să fie purtate în vizită din când în când, cu ocazii deosebite, şi îmbrăcate mai târziu, deşi nu mai sunt la modă, îndrăgite ca un prieten, cu care mamele îşi înfăşoară copiii când sunt mici, cu care apoi îşi acoperă genunchii în călătorie, rămăşiţe de sentimente, de afecţiune, de pasiune, de visare şi de lucruri nebuneşti, care sunt uzate până la rupere şi nu se dau săracilor.

Émilie se simţea în schimb foarte bine, suporta ruliul, mâncarea de la bord, fierbinţeala soarelui, frigul nopţilor, veghea, oboseala, nu avea niciodată nici cea mai mică indispoziţie şi era admirată mult de căpitan. De altfel, îşi organizase viaţa ca şi cum ar fi trebuit să şi-o petreacă toată la bordul vasului, îşi găsise ocupaţii regulate care aproape o amuzau. Întâi, brodă o pungă pentru Henry, apoi, o pereche de papuci, dar cât mai încet posibil, ca să lucreze cât mai mult pentru el; îi plăcea să dea de mâncare la găini, le arunca pâine fărâmiţată printre gratii, iar porumbeii de la bord, care stăteau cocoţaţi pe catarge, veneau să ciugulească din mâna sau din şorţul ei.

O dată, ca să-şi facă de lucru, avu ideea să prepare o prăjitură, pe care au lăudat-o toţi, cu excepţia lui Henry, care n-a putut să guste din ea, marea fiind foarte agitată în ziua aceea. Nu ştiu nici măcar dacă s-a simţit bine văzând-o la cantină împreună cu bucătarul, cu mânecile suflecate până la coate, cu mâinile în unt şi mânjită toată de făină. Femeile de acest fel au manii ciudate; acesteia, de exemplu, îi plăcea mirosul de corn ars şi adora oţetul, îl bea cu lingura.

Dar se simţea în blândeţea mângâierii sale un fel de forţă reţinută, de virilitate ascunsă, care o făcea să subjuge, să încânte. Astfel, mâna ei, de o moliciune umedă la o simplă atingere, avea uneori strângeri brutale, aşa cum ochii ei tandri, mereu pe jumătate închişi, lansau în unele momente o privire rapidă, tăioasă, muşcătoare; apoi, peste toate astea, domina un calm plin de distincţie, o nonşalanţă plină de lentoare şi de naturaleţe, puţină

melancolie visătoare, o simplitate fermecătoare, ceva de soţie fără copii şi de fecioară fără virginitate.

Émilie nu îmbătrânise deloc de când o cunoscuse Henry; buzele ei aveau aceeaşi graţie, tenul, aceeaşi prospeţime, corpul, acelaşi parfum, iar ceea ce o înălţa şi o înnobila în ochii lui ar fi dezonorat-o, ar fi degradat-o în ochii altor bărbaţi.

Chiar dacă avea pentru ea, în adâncul fiinţei, o dorinţă mai puţin vorace şi nu mai simţea atât de des acele efluvii de iubire prin care întreaga lui substanţă se revărsa asupra substanţei ei, armonie supremă în care infinitul părea să capete nivelul lor, se surprindea în schimb iubind-o în alt fel şi parcă sub un alt aspect al inimii. Simţea mai mult respect, contemplare, pioşenie. Îi apărea consolatoare, tonică, sursa oricărei fericiri, principiul vieţii, ea însăşi fiindu-i singurul scop, imitând fără să ştie ceea ce făcuse şi omenirea când, sătulă de femeie şi după ce îi palpase cu mâna mizeria trupească, cu tristeţe dar iubind-o totuşi, deoarece acesta-i este destinul, a aşezat-o la sânul Domnului şi a început s-o adore.

În mijlocul acestei fericiri era însă un mare gol, inima i se agita acolo nehotărâtă. Nemaiavând ce să aştepte de la Émilie, aştepta totuşi ceva şi încă spera comori nedezvăluite, ca şi cum nu-i fusese încredinţat totul. De aceea, cu toate că prezentul era plăcut, viitorul i se părea o mină inepuizabilă, unde ultimul cuvânt urma să fie rostit. Fiecare oră era frumoasă; cu toate acestea, în adâncul acestui cadru fermecător, stăruia un regret ciudat faţă de ceea ce trecuse şi nu avea să se mai întoarcă vreodată.

Cine-mi va da înapoi sunetele clopotului care bătea ieri, în amurg, şi ciripitul păsărilor care cântau dimineaţa în stejari? Şi totuşi, mă plictiseam la apusul soarelui şi căscam de oboseală la răsăritul lui!

Henry o admira pentru că nu avea niciodată vreo nelinişte, avea fruntea senină şi, el nefiind în stare de atâta virtute şi resemnare sau indiferenţă, cobora în propria-i stimă şi era mâhnit că nu putea să fie ca ea; nu ştiu dacă o invidia, dar cu siguranţă o admira.

Luaţi în seamă că răul de mare nu dispune la reflecţii glumeţe şi că vedem cu uşurinţă lucrurile în negru când vomităm fiere.

Cabina unde dormeau avea două cuşete; cea a lui Henry era foarte îngustă, abia dacă putea să se întoarcă şi să-şi întindă picioarele. Din fericire, pe podea era o saltea sau un pat de odihnă, pe care se culca când voia să-şi mai schimbe poziţia şi, acolo,

deseori, fie că lampa suspendată îşi legăna deasupra capetelor lor lumina slabă şi gălbuie, fie că luna, strălucind pe valuri, îşi trimitea razele prin hubloul mare din sticlă albă aflat la nivelul apei, fie că soarele amiezii, lovind cu arşiţa lui din înaltul cerului, încălzea storul tambuchiului şi desena pe podeaua lor rozeta pictată pe el, acolo, foarte des, te asigur, cititorule, n-o găsea nici calmă, nici senină, nu-i apărea deloc fortifiantă şi nu se simţea deloc sătul de femeie, nici de mizeria trupului ei!

XXIII

Tatăl lui Henry era un om care scria „vişinată” cu *w* şi zicea „sbor”; purta de obicei o cravată albă foarte groasă care îi ascundea bărbia, favoriţi tăiaţi ca cimişirul, care se întindeau de la urechi la nari şi păreau să-i despartă obrazul în două, o pălărie mai largă sus decât jos, foarte trasă pe ochi, o vestă de nanchin cu nasturi de sidef, un baston din papură ornat cu un inel metalic gros şi brelocuri la ceas; ceasul care era prins de gât cu un *lanţ de siguranţă* din păr blond.

Seara, ca să citească ziarul, îşi punea ochelari, dar nu înţelegea că te puteai folosi de lornion şi-i lua peste picior foarte subtil în această privinţă pe cei care purtau.

Detesta apa de colonie şi în general toate parfumurile şi mirosurile, nu-i plăceau nici bărbaţii care purtau mănuşi albe; considera că mustăţile li se potriveau numai militarilor şi că trebuia să fumezi doar dacă erai marinar.

Avea idei preconcepute despre toate subiectele posibile. Pentru el, orice tânără era *pură*, orice tânăr era *neserios*, orice soţ, *încornorat*, orice sărac, *hoţ*, orice jandarm, *brutal* şi orice loc de la ţară, *încântător*.

În materie de artă, ţinea în salon gravurile bătăliilor imperiului şi, în cabinet, deasupra biroului, *Amor cerând tolba cu săgeţi mamei sale*.

Dorea libertatea cultelor, dar spunea că aceea a presei a fost împinsă până la libertinaj şi că ar fi bine, de exemplu, să fie trimişi câţiva jurnalişti la ocnă din când în când. Protesta tot timpul împotriva guvernului şi, la cea mai mică răzmeriţă, se declara pentru măsurile cele mai violente. Nu suferea preoţii, despre care

spunea că sunt toţi ipocriţi, făţarnici, dar afirma totuşi că era nevoie de o religie pentru popor. Fiind proprietar, apăra proprietatea, tremura întotdeauna pentru a lui şi-i era frică de proletari.

Îi admira în egală măsură pe Voltaire şi Rousseau, ale căror cărţi le avea în bibliotecă, pe care nu le citise, pe care nu le-ar fi înţeles. Vorbea deseori despre Henric al IV-lea, căruia îi spune Bearnezul, şi despre „găina din oală" pe care acest *bun monarh* voia să le-o dea de mâncare copiilor lui în fiecare duminică; cita şi, „spânzură-te, Crillon"[20] şi, „pana albă"[21], precum şi „totul e pierdut în afară de onoare"[22] şi „loveşte, dar ascultă"[23].

După desert, fredona cu dragă inimă din cântecele lui Béranger şi socotea că, în acel moment, n-ar fi fost deloc neplăcut să audă şi o mică melodie la pian; tot ce nu era contradans însemna pentru el muzică de înmormântare.

Bea şampanie nefrapată şi-şi vărsa cafeaua în farfurioară.

Când trecea, pe câmp, prin faţa cocioabei unui ţăran, zicea: „Ah, mie îmi place! Ce bine e! Să trăieşti la ţară! Toate locuinţele astea respiră un aer de curăţenie, de belşug". Iar când revenea în oraş: „Iată cel puţin case frumoase! Aici găseşti cu adevărat bunăstarea, confortul!"

Iarna, încălzindu-se la şemineu, exclama: „Ce bine e aici! Ne aflăm aici, cu toţii, în familie, liniştiţi". Primăvara zicea: „A, a venit primăvara! Ce anotimp frumos! Vezi totul cum creşte, îţi face plăcere, e promiţător!" Vara spunea: „Îmi place vara, poţi să te aşezi pe iarbă, să faci picnicuri la ţară, nu mai eşti închis între patru pereţi". Iar toamna, putea fi auzit decretând: „Trebuie să recunoaştem că cel mai frumos anotimp al anului este toamna. Ce poate fi mai încântător decât să-i vezi pe ţărani strângându-şi recoltele!"

Om foarte bun,vederea unei înmormântări îl întrista şi luna plină îl făcea gânditor. Se distra la bal privind cum dansau tinerii, zicea „ vârtejul plăcerilor" şi juca seară de seară pichet.

Înainte să dea un gologan unui sărac, voia să ştie dacă nu era cumva leneş şi de ce nu lucra în fabrică.

În casa lui, bineînţeles, îi plăceau ordinea şi bunele moravuri şi ar fi fost indignat dacă ar fi ştiut că bona se culca cu servitorul, în schimb se veselea mult de păţaniile scandaloase din casele altora şi ierta cu uşurinţă toate ştrengăriile.

Plângea la melodrame şi se înduioşa la vodevilurile de la *Gymnase*; ba chiar dorea să se împrietenească cu actorii care veneau

să joace în oraşul lui şi încerca să-i întâlnească în afara scenei; le-ar fi făcut cinste din toată inima cu un păhărel la cafenea, dar s-ar fi socotit dezonorat dacă ar fi primit pe vreunul la cină, la masa lui.

Filosof, filantrop, prieten al progresului şi civilizaţiei, entuziasmat de cultura cartofului şi de eliberarea negrilor, declara tot timpul că oamenii sunt egali, dar ar fi fost uimit dacă băcanul nu l-ar fi salutat primul când trecea prin faţa prăvăliei sale; era sever cu servitorii , zicându-le „oamenii ăştia" când vorbea despre ei şi considera întotdeauna că muncitorii îşi pierdeau timpul.

Era unul dintre oamenii din marea turmă, nici buni, nici răi, nici înalţi, nici scunzi, cu o figură comună şi o minte ca toate celelalte, crezându-se cu judecată, dar plini de absurdităţi, lăudându-se că nu au prejudecăţi, dar plini de pretenţii, vorbind tot timpul despre judecăţile lor, dar mai înguşti ca o pungă de hârtie care crapă imediat ce bagi ceva în ea; care nu bat pe nimeni pentru că nu sunt născuţi violenţi, nu asasinează pentru că au oroare de sânge, nu fură pentru că n-au nevoie de nimic, nu se cherchelesc pentru că vinul le face rău; care se tem puţin de Dumnezeu când tună şi mai mult de diavol când mor; care vor să fii de părerea lor, să ai gusturile lor, să le împărtăşeşti interesele, să le vorbeşti limba, să le porţi costumul, să fii din ţara lor, din oraşul lor, de pe strada lor, din casa lor, din familia lor şi care, probabil, în sinea lor, sunt totuşi blânzi, umani, sobri, cumpătaţi, morali, patrioţi şi virtuoşi, care consideră unele lucruri elevate drept neghiobii, dar luând în serios mai mult unii bufoni, începând cu ei înşişi.

Cunoaşteţi unii ca ei? Aţi văzut uneori — dacă nu cumva vă număraţi printre ei — că au oroare de păianjeni şi că se căsătoresc cu femei în vârstă, că permit să fumeze şi altcineva cu pipa lor, dar nu îngăduie să le bea cineva din pahar, şi strigă că vorbirea răspicată e cinism, dar o pun în practică zilnic, că nu pot să doarmă după o tragedie, dar mănâncă cu poftă după ce asistă la un proces la Curtea cu Juri, că socotesc justă bombardarea Constantinopolului pentru că e vorba de turci, dar se fac roşii de supărare dacă li se sparg gemurile pentru că se atentează la drepturile lor! Totul depinde de cuvânt, de perifrază, de luneta pe care o foloseşti, dacă e telescop sau microscop. Îngheţata este excelentă vara, dar cine o doreşte iarna? Şi totuşi, îngheţata e mereu îngheţată; focul dilată metalele, el pricinuieşte evaporarea lichidelor şi face ouăle tari, îl blestemăm răcnind când ne arde, iar cei care se culcă în zăpadă l-ar alimenta, sunt sigur, şi cu scândurile sicriului mamei lor.

Şi viaţa, viaţa însăşi nu este oare aceeaşi trăncăneală plată, aceeaşi veşnică melodie, cu notele ei acute, care rănesc urechea, şi joase, înăbuşite continuu, care ţin măsura? V-am văzut cândva numind-o melodie divină, la auzul căreia vi se topea inima, dar nu vă găseaţi cuvintele să exprimaţi extazul provocat de încântarea acelei compoziţii superbe; dădeaţi pe dinafară de bucurie ca o cupă prea plină şi plângeaţi de fericire. Dar azi, pentru că soţia v-a murit, câinele a dispărut, aveţi cizmele găurite sau sunteţi urmărit pentru datorii, ziceţi că e o zdrăngăneală oribilă şi o muzică infernală, vă astupaţi urechile la aceleaşi refrene, închideţi ochii la acelaşi soare.

Dacă cineva i-ar fi spus tatălui lui Henry „fiul dumitale a sedus o mare doamnă onestă şi bogată, cu un nume mare şi proprietara unui castel frumos, s-a căsătorit cu ea, e o partidă grozavă”, omul i-ar fi mulţumit destinului şi şi-ar fi invitat pe dată prietenii, căpăţânoşii locului, la un festin copios, s-ar fi băut cel mai bun vin al lui şi ar fi fost felicitat pentru fericirea care a dat peste el, apoi ar fi făcut o călătorie la Paris să-şi îmbrăţişeze fiul îndrăgit şi să se bucure de spectacolul oferit de noua lui poziţie; ar fi înzestrat-o pe nora lui cu toate virtuţile posibile şi cu toate calităţile imaginabile. În cazul altei presupuneri, dacă Henry ar fi cucerit inima fiicei unui cărbunar sau a unui negustor de legume şi ar fi adus-o acolo cu un plod în braţe, nevrând să se înjosească luând-o de nevastă, tatăl l-ar fi privit, foarte probabil, ca pe un ştrengar nebunatic şi dibaci; în adâncul bătrânei sale indulgenţe filosofice, nici măcar n-ar fi fost supărat de succesele fiului său şi ar fi vrut poate s-o vadă pe biata fată care îl găsise demn de iubit.

Aceste eventualităţi, aflate printre cele la care se gândise, nu i s-ar fi părut foarte ciudate dacă s-ar fi realizat, deoarece sunt lucruri întâlnite, pe care le văzuse, la care se aşteptase vag în zilele în care, gândindu-se la Henry şi imaginându-şi tot ce i s-ar fi putut întâmpla, bine sau rău, construise acele ipoteze şi acele aventuri pe care ni le închipuim în lipsa persoanelor dragi nouă. Întâi, prevăzuse un duel şi se oprise la o rană, una chiar destul de gravă, dar nu periculoasă — rar se moare în duel! —, îndepărtase imediat ideea morţii, căci propriile gânduri ne sperie, şi a revenit la un simplu accident, la o boală. Se gândise şi că ar fi putut să fie surprins într-o răzmeriţă şi ţinut câteva zile la închisoare; se mai gândise că ar fi putut să se îndrăgostească de cea care servea la tejgheaua cafenelei pe care o frecventa, dacă frecventa vreuna, şi consuma poate foarte mult ca să-i fie pe plac, apoi, neputând plăti,

s-ar fi împrumutat, ar fi luat bani de la cămătari şi ar fi avut atunci datorii la nesfârşit, viaţa unui tânăr la Paris era o medalie cu două feţe, avându-l pe Cupidon pe una şi pe creditor pe cealaltă. Se resemnase aşadar să i le plătească dacă ar avea. Din mulţimea necazurilor posibile — dar asta îi displăcea mai mult — întrezărise şi o anumită femeie periculoasă pentru bărbatul bun, „stricata" de care se teme atât de mult burghezul pentru copilul lui, cea care îi toacă timpul şi banii, nu-l lasă să înveţe, îi transmite patima luxului şi a jocurilor de noroc, dezgustul faţă de provincie şi-l împiedică mai târziu să trăiască pe picioarele lui. Îşi zisese totuşi că va face toate eforturile să-l scoată din prăpastie şi să-l readucă pe linia de plutire. Prevăzuse totul, îşi imaginase totul, ar fi acceptat orice, era pregătit pentru orice, dar, neputând nici să prevadă, nici să-şi imagineze că fiul lui ar fi putut să fugă cu doamna Renaud, a fost cuprins, când a aflat, de o surprindere, de o uluire, de o înmărmurire de nedescris. Scrisoarea îi căzu din mâini şi, dacă braţele ar fi putut să-i cadă din corp, ar fi luat calea scrisorii.

Morel îi aduse această veste, era într-o marţi dimineaţa. Plecaseră cu trei zile înainte, sâmbătă seara, nu se ştia unde fugiseră. În plus, Morel povestea felul în care o şterseseră englezeşte şi cum făcuseră rost de bani pentru călătorie.

Se frecară la ochi, nu voiau să creadă; trebuia însă şi erau nevoiţi să vadă ce aveau de făcut. Îi cerură sfatul notarului, care nu se pronunţă foarte clar şi nu indică niciun mijloc bun de pus în practică.

Fără să mai spună cuiva, domnul şi doamna Gosselin se hotărâră să plece pe dată la Paris şi să afle chiar de la domnul Renaud ce însemnau toate astea.

Se duseră întâi la Morel care, aşteptându-se la sosirea lor, nu se arătă deloc surprins; suportă aşadar fără prea multă istovire efuziunea durerii părinteşti, lacrimile, gemetele, căci se resemnase dinainte, ceea ce este foarte important în astfel de cazuri. Ca să poţi juca bine toate scenele vieţii, totul depinde de pregătirea prealabilă pe care trebuie s-o faci în culise; nu găseşti tonul potrivit din prima, trebuie să parcurgi gama, uneori chiar mergi mai departe şi, pătruns de spiritul rolului, te străduieşti să râzi sau să plângi în sinea ta, chiar dacă n-ai niciun chef. Dar Morel nu avea nevoie să-şi stârnească emoţia, nefiind de altfel în stare de o delicateţe atât de scrupuloasă sau de o iluzie atât de fecundă; chiar îi compătimea pentru necazul lor, atât cât putem compătimi durerile altora; apoi,

ţinea la domnul Gosselin, era o veche cunoştinţă, sinceritatea şi probitatea acestuia îi plăceau foarte mult! Poate că şi vulgaritatea lui avea o oarecare contribuţie. Ne agăţăm cu uşurinţă de toate afinităţile firii noastre, indiferent care ar fi ele, inferioare sau superioare, le îndrăgim mai mult pe primele şi ne entuziasmăm pentru celelalte.

Morel puse la inimă toată această întâmplare şi le oferi serviciile sale.

— Să mergem întâi la soţ şi să vorbim cu el, le sugeră. Dacă nu obţinem nimic, apucăm în altă parte.

Şi, fiind un om expeditiv, trimise imediat după o birjă, îi urcă în ea pe cei doi burghezi şi se îndreptară spre aşezământul şcolar Renaud.

Doamna Gosselin, obosită de călătorie şi cu ochii roşii de plâns, părea bolnavă şi suferindă. Pălăria de mătase cafeniu-deschis, al cărei voal era înnodat sub bărbie ca să-i ţină urechile calde, crăpase şi se deformase în mai multe locuri; mănuşile de aţă erau agăţate, ciorapii albi i se murdăriseră şi pantofii cu panglici negri se răsuceau în picioare, plini de praf. Domnul Gosselin avea faţa obosită, tenul iritat, barba lungă, cravata i se cam îngălbenise sub maxilar şi mai ales pulpanele hainei ar fi avut nevoie de un fier de călcat. Dar bieţii oameni nu se gândeau deloc la toaleta lor.

— Ah, cine ar fi crezut, domnule Morel! zise mama. Cine ar fi putut să spună, într-o casă ca aceea!

— S-a-ntâmplat, dragă doamnă.

— O casă care se recomanda atât de bine de la sine! Am adunat totuşi toate informaţiile posibile! Dumnezeule! Dumnezeule!

— Uite cum te-nşeli! zise tatăl.

— O femeie măritată! repetă doamna Gosselin.

— Asta nu-i o garanţie, răspunse domnul Gosselin. Sunt cele mai rele când îşi dau osteneala, cele mai neruşinate.

— Serios? Dar unde credeţi că au plecat, domnule Morel?

— Asta trebuie să aflăm.

— De altfel, nici nu mă miră, continuă doamna Gosselin.

— Cum aşa?

— Da, de la o vreme… în scrisorile lui… mi s-a părut că observ…. Ceva… aşa… nu pot să spun… dar…

— În scrisori zici?

— Da. N-ai băgat de seamă că avea un stil ciudat… fraze ciudate, exaltate… expresii…

— Romantice! exclamă domnul Gosselin. Dumneata ai fi crezut asta, domule Morel?

MOREL: Dar nu-i un motiv ca să…

Dl GOSSELIN: Probabil şi-a pierdut capul, e un moment de nebunie, de rătăcire…

Dna GOSSELIN: Ea l-a zăpăcit, da!

Dl GOSSELIN: Se poate, nu m-ar mira…

MOREL (liniştit): O să ne fie foarte greu să-l smulgem din braţele ei!

Dl GOSSELIN (oftând): Asta n-o să fie bine pentru viitorul bietului băiat… (Însufleţindu-se.) Ce idee! Ce idee, Dumnezeule, ce idee! Aş fi preferat, dacă voia neapărat să facă farse, să-şi ia la o adică o amantă ca toţi tinerii. Ce naiba! Se ştie bine că la douăzeci de ani nu poţi trăi ca un pustnic, am fost şi eu ca el, ştiu bine cum e.

Dna GOSSELIN: Ce uşuratică! Să mi-l corupă în halul ăsta pe bietul meu Henry!

Dl GOSSELIN: Să-ţi mai trimiţi copiii la Paris!

Dna GOSSELIN: Da, să mai ai încredere!

Dl GOSSELIN: Îi crezi în siguranţă, învăţând, bine supravegheaţi, ocupându-se de treburile lor…

Dna GOSSELIN: Şi nimic! E destul o mizerabilă…

Morel se uită prin portieră şi i se păru că trăsura mergea încet.

Dna GOSSELIN (continuând): O mizerabilă ca să le otrăvească existenţa! (Cu un gest energic.) Femeile astea ar trebui spânzurate.

Dl GOSSELIN: Eu n-am văzut-o niciodată pe femeia asta. Cum arată?

MOREL (făcând ochii mari şi zâmbind): Păi arată…

Dna GOSSELIN: O oroare, dragul meu, o oroare!

Dl GOSSELIN: Înaltă, scundă, brunetă, blondă?

MOREL: Înaltă.

Dna GOSSELIN (întrerupându-l de fiecare dată când voia să vorbească): O mare desfrânată!

MOREL (continuând): Brunetă.

Dna GOSSELIN (întrerupându-l): Neagră ca o cârtiţă.

MOREL (continuând): Cu o prestanţă destul de frumoasă, energică.

Dna GOSSELIN (cu furie): Da, o vacă! Mereu fără corset!

MOREL: Ochi negri frumoşi.

Dna GOSSELIN: Un aer indecent! O uşuratică, dragul meu!

Trăsura se opreşte, treapta de coborâre să lasă în jos. Vizitatorii întreabă de domnul Renaud, este ocupat, o să vină imediat. Personajele noastre sunt poftite într-o încăpere mică de la parter, care dădea spre grădină, un fel de vorbitor şi de anticameră între bucătărie şi sufragerie.

În fine, domnul Renaud coboară, e în halat de casă, în halatul de casă pe care îl cunoaştem; pantalonii negri îi intră în pâslarii de Strasbourg, ochelarii sunt ridicaţi pe frunte, îi scoate cu vioiciune, ducând în acelaşi timp mâna la tichia lui grecească, scuzându-se că se făcuse aşteptat. După ce dă mâna cu Morel, întreabă amabil cu ce le putea fi de folos.

Dl GOSSELIN (ridicat în vârful picioarelor, cu un aer demn şi reţinându-şi furia): Domnule!

Dl RENAUD (pe un ton politicos): Domnule!

Dl GOSSELIN (ridicând glasul, cu un aer şi mai demn): Domnule!

Dl RENAUD (mirat): Domnule!

Dl GOSSELIN (izbucnind): Ei bine, domnule!

Dl RENAUD: Ei bine, domnule, ce doriţi de la mine?

Dl GOSSELIN: Am venit să-mi văd fiul, domnule. Vreau să-l văd, aş vrea să ştiu unde e.

Dl RENAUD: A plecat din casa mea sâmbăta trecută şi jur că nu ştiu deloc unde ar putea să fie.

Dna GOSSELIN: Cum, domnule, vi l-am încredinţat şi nu ştiţi…

Dl GOSSELIN (soţiei sale, liniştind-o): Taci, dragă, taci, lasă-mă să vorbesc. (Către domnul Renaud.) Dacă nu ştiţi unde e, ştiţi totuşi cu cine e…

Dna GOSSELIN (cu iritare): Da, că doar n-a plecat singur!

Dl RENAUD: Ce vreţi să vă spun? E vina mea? Nu cred că…

MOREL: Totuşi, ar trebui să fiţi răspunzător.

Dl RENAUD: Dar, prietene…

MOREL: Cu atât mai rău pentru dumneata! Au dreptul să te dea în judecată, e minor.

MOŞ RENAUD: Cum să fiu dat în judecată? Dar pentru ce? Ce-am făcut? Ce vreţi să fac? Ştiam eu cumva? Puteam să bănuiesc?

Dl GOSSELIN (cu brutalitate): Trebuie întotdeauna să bănuieşti!

MOŞ RENAUD (îngrijorat în privinţa consecinţelor acestei aventuri şi temându-se să nu-i dăuneze aşezământului său): Fiţi buni şi vorbiţi mai încet, vă implor! Puteţi fi auzit, domnule.

Dl GOSSELIN: De ce să nu fiu auzit? O să fiu auzit, voi spune

peste tot, voi spune că vi l-am încredinţat pe fiul meu, un tânăr de familie bună…

Dna GOSSELIN: Cu părinţi onorabili.

Dl GOSSELIN: Persoane înstărite! Cunoscute! Nu suntem nişte oarecare, oameni ca toată lumea, să ştii! Şi asta n-o să rămână aşa! (După ce şi-a tras sufletul, mai vehement.) Vi-l încredinţasem, ziceam, l-am lăsat în casa dumitale şi l-ai corupt!

MOŞ RENAUD: Ce!

Dl GOSSELIN (vorbind din ce în ce mai repede):… Sau a fost corupt, cum doreşti… În loc să veghezi asupra moralităţii, sănătăţii, instruirii lui, l-ai lăsat să se pervertească, să se destrăbăleze, i-ai favorizat desfrâul şi, în fine, ai lăsat ca o femeie, nevasta dumitale, să-l răpească, şi asta de-aici din casă, fără să zici nimic, fără să vezi, fără să observi sau fără să vrei să observi. Da, voi spune asta, vreau să mi se facă dreptate, să-mi fie înapoiat fiul.

Dna GOSSELIN (plângând): Bietul meu copil, Henry al meu, unde e? Mort poate?

MOREL (consolând-o): Nu, nu, îl vom găsi.

Dl GOSSELIN: Unde vrei să-l căutăm noi, părinţii?

Dna GOSSELIN (plângând): Bieţii lui părinţi!

Dl GOSSELIN: Priveşte-o pe mama lui, vezi cum e! O să-şi piardă minţile. Iar pe mine, tatăl lui, crezi că mă amuză toate astea? Ce vrei să credem, ce să facem? Putem trăi aşa? Unde să-l căutăm? Hai, zi, vorbeşte!... Fă ceva, fir-ar să fie, găseşte-l, e treaba dumitale! Dacă nu te interesează să ştii unde ţi-e nevasta, îţi spun că eu vreau să ştiu unde mi-e fiul, şi imediat. A, o să te ocupi de asta, o să ni-l înapoiezi! O să mă duc peste tot! Înţelegi ce spun? O să fac pe dracu-n patru, am prieteni, am relaţii, Morel ne va ajuta, mă voi duce la ministru, la rege dacă e nevoie, o să dau la ziar…

MOŞ RENAUD: Îndurare, domnule! Îndurare, în numele cerului! Mă ruinaţi, îmi discreditaţi casa, sunt un om pierdut. Fără publicitate, vă rog! Aveţi milă de mine, vedeţi bine cum am fost înşelat, cât sunt de nenorocit! Locuia aici, Dumnezeule, ca ceilalţi; nu părea să ţină la ea mai mult ca ceilalţi, mai mult decât Mendès, mai mult decât Alvarès, decât Shahutsnischbach, eu îmi vedeam de lecţiile mele; venea la lecţii în biroul meu, apoi se întorcea în camera lui să studieze toată ziua, niciodată n-am observat nimic. Era blând, amabil, niciodată nu ridica tonul, n-aş fi crezut niciodată… Şi ea, domnule! Părea să mă iubească şi ea… Eu o iubeam tare mult! Credeţi că numai dumneavoastră sunteţi de plâns

şi că nu sufăr şi eu? Desigur, durerea pe care o aveţi e respectabilă, dar a mea, domnule, a mea e cumplită, pentru că era soţia mea, da, soţia mea adorată!... Biata mea Émilie! Ţinea casa, ea se ocupa de toate, persoanele care veneau aici o respectau, domnul Dubois, domnul Lenoir, domnişoara Aglaé…

MOREL (printre dinţi): Mare scofală!

MOŞ RENAUD (continuând): Şi, odată cu soţia, trebuie să-mi pierd aşadar şi reputaţia, casa, averea, onoarea, viitorul, tot! Dumnezeule, tot! Cine o să mai vrea acum să-mi încredinţeze elevi? Sunt dezonorat! S-a sfârşit! Şi ateneul pe care voiam să-l deschid la anul, cursurile mele de seară pentru tineri! Mamele nu vor dori să mai vină… Ah, Émilie, Émilie! Cine ar fi zis? Şi totuşi, nu-i refuzam nimic! Iată-mă ruinat, ruinat, ruinat!

Biata mamă se gândea la fiul ei pierdut nu se ştia pe unde, pierdut în lume, rătăcind alături de un demon; şi-l închipuia bolnav, trăgând să moară, gândindu-se la toţi cu regret, neputând să-i mai vadă vreodată, pentru că plutea, în mintea ei, în mijlocul unei nenorociri imprecise, cu atât mai cumplită când te gândeai la ea cu cât nu putea să fie precizată, imaginată sub o formă oarecare. În picioare, nemişcat şi cu braţele încrucişate, simţind că nu mai avea nimic de zis, lucru care îl enerva şi mai mult, brusc oprit din furia lui de această slăbiciune pe care n-o prevăzuse, soţul ei se uita fix la domnul Renaud cu ochi mânioşi, injectaţi de sânge, dar şi plini de lacrimi. Se aşteptase la ceva care să i se împotrivească, la un obstacol de înfruntat, şi nu găsea nimic de care să se prindă, ca şi cum ar fugi brusc de sub noi pământul în care urma să lovim cu piciorul.

Domnul Renaud, cu capul în piept şi suspinând înăbuşit, îşi vedea deja casa pierdută, goală, cu afiş de vânzare şi evaluatori la poartă, vânzând la licitaţie lenjeria de pat, oalele de la bucătărie şi frumosul serviciu de porţelan. Se gândea la îmbunătăţirile visate, la ateneul literar ratat, la aripa din grădină cu care voia să-şi mărească locuinţa, la numele târât peste tot, tipărit în ziare, şoptit pe băncile colegiilor, acum motiv de zeflemea şi de povestioare nostime. Apoi, în adâncul sufletului, umilit de acel tânăr blestemat care era cauza acestei nenorociri, dar şi de femeia frumoasă care fusese a lui, care ar mai fi putut fi, care era totuşi a lui şi al cărei piept generos, pe care îl văzuse gol altădată, poate că atunci, în acel moment, palpita sub pieptul altuia…

Morel îi privea pe toţi trei şi îi compătimea.

— N-au lăsat nimic? îl întrebă el pe domnul Renaud. Nicio scrisoare, un bilet cumva, cu două-trei cuvinte din care să li se înţeleagă intenţia? N-aţi văzut nimic în camerele lor?

— Habar n-am, răspunse domnul Renaud.

— N-aţi intrat acolo?

— Dumnezeule, nu!

— Ce neglijenţă! exclamă domnul Gosselin.

— E de neînţeles! zise şi doamna Gosselin.

— Dar vă puteţi duce, răspunse el domol. Căutaţi, uitaţi-vă, vă conduc.

Urcară întâi în camera doamnei Renaud. S-ar fi zis că tocmai atunci o părăsise, perdelele de mătase albastră şi de muselină albă erau trase şi ascundeau lumina zilei, aşternutul patului atârna pe covor; în şemineu, pe tăciuni albicioşi, se mai găseau resturi ale hârtiilor pe care le arseseră, iar, pe masa de toaletă, ligheanul încă plin cu apă, o sticlă mare şi roz cu dopul scos, pomezile şi esenţele înşirate, împreună cu periuţa de unghii care se uzase la mâner şi pieptenii ce se plimbaseră prin părul ei. În mireasma plăcută şi răcoroasă a acelei camere închise, un poet ar fi simţit cu siguranţă amintiri de femeie şi de tandreţe amoroasă, parfum compus, răspândit de toate acele haine întinse pe mobile, de acele săpunuri umede încă, de acele lambriuri tăcute şi pe care îl simţeai ca pe o emanaţie de adulter. Oare n-au pereţii magnetismul lor secret, care refractă spre ceea ce conţin în prezent ceva din ceea ce au cunoscut cândva? De aici vine farmecul imens pe care îl emană ruinele, ce ne cuprinde sufletul şi ne stârneşte gânduri pline de o melancolie atât de amplă şi de profundă!

Dar profanară totul, infamii! Începură să controleze, să privească şi să scotocească prin toate colţurile; unul dintre ei se aşeză într-un fotoliu, poate cel în care Henry obişnuia s-o pună pe genunchii lui şi să-i vorbească de cele mai frumoase lucruri ale vieţii; altul, cu amândouă mâinile, atinse măsuţa rotundă cu floare galbenă, la care ea se aşeza în fiecare zi când lucra la fereastră; după cum ştiţi, privirea i se oprea la această floare galbenă în timpul celor mai frumoase visări.

Nu putură să găsească nimic, deşi deschiseră sertarele şi se uitară pe sub toate mobilele. La ce bun să înfăţişăm toate lucrurile grosolane şi inepte pe care le-au debitat? Domnul Renaud, mâhnit, repeta întruna: „Émilie, biata mea Émilie!” Doamna Gosselin se indigna de dezordinea din acea cameră, care nu se potrivea deloc cu

ideile ei de menajeră şi de provincială, iar soţul ei găsea că acolo domnea în general un aer de moliciune şi de viciu care nu era genul lui de viciu şi-l scandaliza peste măsură.

— A, uite, uite! zise el. O grămadă de pomezi, de parfumuri, de apă de gură, de leacuri şi de reţete! Eram sigur! Asta spune tot, nu e nevoie să ştim mai mult.

Apoi, cu un aer de dezgust virtuos:

— A, Dumnezeule! A, Dumnezeule!

Morel se aşezase direct pe pat; inspira savoarea de camfor şi de paciuli şi privea mobilierul din faţa lui, comparându-l cu altele asemănătoare, cu care era foarte obişnuit; i se părea că acestuia îi lipsea o sofa mare şi un şifonier cu oglindă.

Camera lui Henry, după cum ne putem închipui, a fost şi mai puţin cruţată. Întâi, doamna Gosselin îi inspectă comoda şi văzu că lăsase aproape toate lucrurile. În ansamblu, nu fusese totuşi nimic schimbat: portretul surorii Louise, puşca, floretele erau la locul lor, iar, pe şemineu, cutia în care îşi punea scrisorile rămăsese între sfeşnice. O deschiseră, era goală; doar sub fundul dublu, Henry uitase o scrisoare veche de la Jules. Domnul Gosselin începu s-o citească şi, fiind vorba de iubire şi de poezie, de artă sau de femei, cam tot ce întâlneşti până la urmă în scrisorile tinerilor la vârsta frumoasă la care scriu, o mototoli cu ciudă, ca şi cum ar fi descoperit ceva rar şi monstruos.

— Şi el era băgat în ciorba asta! zise domnul Gosselin. Ăsta e genul lor de fraze, de vorbărie confuză şi periculoasă. Uite, îl sfătuieşte să renunţe la drept şi să mâzgălească hârtia ca el! De altfel, am avut întotdeauna rezerve faţă de pramatia aia mică! Îi sucea minţile, îl înfierbânta!

— Posibil, foarte posibil, zise domnul Renaud, care nu-l cunoştea nici pe Jules, nici scrisoarea cu pricina, dar căruia îi cădea bine să se arate de aceeaşi părere cu domnul Gosselin.

— Toate astea nu ne spun nimic, continuă acesta. Să vedem pe biroul lui.

Îi răsfoiră aşadar caietele şi notele şi citiră titlul cărţilor puse stivă.

Dl GOSSELIN (luându-le în mână una după alta): Ce e asta? Ia să vedem! A, versuri! Spuma! Meditaţii religioase! Ce-i trebuia asta? Un Chateaubriand! Ăsta e un autor bun, dar i-a susţinut prea mult pe preoţi, de altfel, e carlist… În toate astea, nu văd multe cărţi de drept, nu văd nici măcar un Cujas. Ştiţi unde e exemplarul lui,

domnule Renaud?

— Nu.

— Nu ştiţi nimic! Ar fi trebuit totuşi să-i supravegheaţi studiile şi să vedeţi dacă avea măcar un Cujas, ce naiba!

Apoi, continuând să cerceteze cărţile.

— Avea? Avea vreunul? Şi, toate astea, măcar dacă ar valora ceva! Dacă ar fi „autori buni”!

Dl RENAUD: Asta îi spuneam şi eu mereu, domnule. Citeşte clasicii, citeşte Racine, citeşte Boileau!

Dl GOSSELIN: Da, Voltaire, Rousseau, La Harpe, Delille… Dar nu!

Dna GOSSELIN: Prefera piesele de teatru.

Dl GOSSELIN (continuând să cerceteze masa de lucru a lui Henry): Ia uite acum, Schiller! Chestii germane! Himere, visări germane! (Mormăind printre dinţi şi înşirând cuvintele unul după altul, fără să le acorde o idee diferită.) Da, Schiller, Herder, Heller, Haller, Schlegel, Wogel, Hegel, da, da, subtilităţi, inepţii, lucruri la modă… Ia uite! Ce văd aici? Cartea asta îmbrăcată în hârtie… Scrie pe ea „Émilie”.

Dl RENAID: Émilie, soţia mea?

Dna GOSSELIN: Îi împrumuta deci cărţi?

Dl GOSSELIN: Bănuiam.

Dna GOSSELIN: E o carte stricătoare, dragul meu? Să vedem.

Dl GOSSELIN (Apăsând pe fiecare silabă). No-tre-Da-me-de-Paris. (Stupefiat.) *Notre-Dame de Paris*!

MOREL: Sigur că da! Asta trebuie să fie, îmi vorbea mereu despre ea.

Dna GOSSELIN (cu o expresie de nedescris): Victor Hugo! Victor Hugo!

Dl GOSSELIN (cu demnitatea domnului Renaud): Îţi laşi elevii să citească Victor Hugo? La dumneata în casă?

Dl RENAUD: Dar, domnule…

Dl GOSSELIN (indignat): Niciun domnule, destul! (Vorbindu-şi sieşi.) Nu mă mai miră… o imoralitate!

Dna GOSSELIN: Oare nu în cartea asta, dragul meu, este înfăţişat un preot care…

Dl GOSSELIN: Da, în cartea asta.

Dna GOSSELIN: Şi ea i-a dat-o lui s-o citească!

Dl GOSSELIN (foarte lent): Permiteai asta? Bine, foarte bine, domnule, nu mai zic nimic, nu mă mai mir de nimic…

— Ce? Pe adresa mea! exclamă el deodată şi luă o foaie de hârtie aşezată pe masă, cât mai la vedere, dar pe care n-o zărise încă, şi citi aceste cuvinte:

Scuzaţi-mă, iertaţi-mă, a trebuit, veţi primi veşti de la mine. Vă voi spune unde sunt şi ce fac. Nu vă fie teamă pentru mine, o să vă scriu. Adio.

Fiul vostru care vă iubeşte,

Henry.

Doamna Gosselin se repezi la foaia de hârtie şi o citi de douăzeci de ori, concizia ciudată o chinuia şi, chiar dacă îngrijorarea trebuia să i se fi calmat, curiozitatea arzătoare pe care i-o stârnise îi provoca alte temeri la fel de mari.

— Nu vom şti mai mult, zise Morel. Trebuie să aşteptăm, nu vrea să ştim unde au plecat. Trebuie să ghicim noi şi dumneavoastră, domnule Renaud, trebuie să-i faceţi să se întoarcă.

Dl GOSSELIN şi dna GOSSELIN (într-un glas): Da, dumneata, domnule Renaud, trebuie să-i faci să se întoarcă.

Dl RENAUD: Dar…

Dl GOSSELIN: Pe mâine, domnule, vom avea onoarea să ne prezentăm din nou aici.

Domnul Renaud îi conduce politicos până jos, le deschide uşa, o închide în urma lor oftând din toţi rărunchii şi revine, pe gânduri, în mica anticameră în care se aflau mai adineauri.

Se aşază, priveşte pardoseala şi cade pe gânduri; totul e calm, nu se aude niciun zgomot, hărţile şi tabelele sinoptice ale popoarelor de pe glob stau agăţate în cuiele lor, cele trei scaune sunt încă în locul unde au fost lăsate; sus, în camerele lor, elevii lucrează. Se pregăteşte cina, uşa care dă spre bucătărie nu e închisă, cratiţele gâlgâie, rasolul clocoteşte.

În ăst timp, uşa se întredeschide, apare o femeie, moş Renaud ridică încet capul.

Catherine e în corset, fără broboadă, fără cămaşa de noapte, cu picioarele goale în papuci, cu un batic pe cap şi cercei mari de aur; juponul îi coboară până la mijlocul pulpei piciorului ascunsă de un ciorap albastru, iar mâneca cămăşuţei, cu puţin mai jos de subsuoară; are braţele goale, un trup ferm şi tânăr, rozaliu, aproape de culoarea sângelui, plinuţ mai ales la încheietura mâinilor, unde pielea, încreţită de apa clocotită, pare să se rupă ca întinsă de

grăsime. Are faţa zâmbitoare, o faţă albă, cu obrajii puţin buhăiţi şi palizi, nasul cârn, buzele umede; ochii sunt de un albastru-deschis, iar cele două mici moaţe, care se văd sub batic, de un blond cenuşiu. A rămas în uşă.

— Intră, o îndeamnă domnul Renaud. Hai, apropie-te, apropie-te, vino!

Catherine se apropie, ochii lui moş Renaud prind viaţă, îi apare roşeaţa în obraji, o prinde de braţ.

— O, ce braţ frumos!

CATHERINE: Nu mă strânge aşa! Mă doare!

MOŞ RENAUD: Ei bine, vino aici, vreau să-ţi vorbesc. (O prinde de talie şi o trage la el.) Stai aici! (Catherine se aşază pe genunchii lui şi se joacă cu ciucurele auriu al tichiei lui greceşti.)

CATHERINE: Auzi, ce voiau domnii şi doamna?

MOŞ RENAUD: Erau tatăl şi mama lui Henry.

CATHERINE (râzând): Dar celălalt? A venit după doamna?

Moş Renaud nu răspunde.

CATHERINE: Auzi, eşti supărat rău că a plecat doamna?

MOŞ RENAUD (sărutând-o): Ştii bine că nu, ştrengăriţo! Că te iubesc mai mult decât pe ea!

CATHERINE (apucându-l de urechi şi privindu-l în ochi): Sincer? Atunci, ar trebui să-mi dăruieşti ce mi-ai promis. Da?

MOŞ RENAUD: Adică ce?

CATHERINE: Un şal, un şal mare cum avea doamna când ieşea… şi pe urmă, nu mă duci niciodată la teatru.

MOŞ RENAUD: Dacă aş fi sigur că mă iubeşti mult, că nu mă înşeli…

CATHERINE: Ei, iaca! Ce idee! Dacă aş şti că zici asta de-adevăratelea…

MOŞ RENAUD: Nu, nu, ştiu că eşti cuminte, că mă iubeşti mult.

CATHERINE: Când mi-l dai? O să-l am duminica viitoare? O să trebuiască să mă duci şi la restaurant.

MOŞ RENAUD: Atunci, ia sărută-mă şi nu mai fii mereu bosumflată. Hai, o sărutare adevărată!

Catherine îl sărută pe ochi, moş Renaud e în al nouălea cer.

Între timp, Mendès care, de o jumătate de oră, îl aştepta în biroul lui ca să-i arate un discurs în franceză în care Scipio îndeamnă armata romană să învingă Cartagina, a coborât să vadă dacă mai întârzia mult. L-a căutat peste tot şi nu l-a găsit nicăieri. În fine, intră în anticameră în momentul în care moş Renaud,

ţinând-o în braţe pe Catherine, zicea: „Ah, ştrengăriţo, ce drăguţă eşti!” Iar Catherine îi răspundea: „Pungaş mare ce eşti! Chiar îţi face plăcere?” Face încă un pas, Catherine scoate un ţipăt şi fuge în bucătărie, moş Renaud îl vede pe Mendès şi-şi acoperă faţa cu mâinile. „S-a sfârşit! Sunt pierdut! Povestea de dimineaţă şi asta! Ce s-o alege de mine? Dumnezeule, sunt ruinat, ruinat, ruinat!”

XXIV

După o lună de îngrijorări, de demersuri, de percheziţii şi de căutări încăpăţânate, s-a aflat în sfârşit că un tânăr, care părea să fie Henry, însoţit de o femeie mai în vârstă, care părea să fie doamna Renaud, se îmbarcaseră la Havre la bordul vasului *Aimable-Constance* care pleca spre New York; de acolo, nava urma să ia o încărcătură pentru Havana şi să se întoarcă probabil abia peste doi ani. Aşa că Morel, care îi condusese pe domnul şi doamna Gosselin în toate birourile de minister posibile, la toţi procurorii regelui imaginabili, la poliţie, la ambasade şi ale cărui afaceri suferiseră într-adevăr foarte mult, i-a sfătuit, în aşteptarea unor detalii mai precise, să se întoarcă acasă, unde le va trimite imediat toate documentele şi informaţiile care ar apărea.

Aşadar, se întorseseră acasă de trei săptămâni când, într-o dimineaţă, primiră o scrisoare chiar de la Henry.

Începea prin a le cere iertare pentru supărarea pricinuită, dar deloc pentru banii pe care îl luase de la ei. Spunea că trebuise, că fusese împins de o pasiune mai puternică, că era ceva irezistibil şi fatal — domnul Gosselin nu înţelese aceste cuvinte —, în fine, că se afla acum la New York, intenţionând să se stabilească acolo, să facă avere şi să se întoarcă bogat peste câţiva ani. Avea să-şi continue studiile, va munci mai mult ca niciodată, i se promitea chiar un post de profesor la un colegiu. Apoi, va cunoaşte multă lume, va dobândi experienţă, se va căsători repede, judecata i se maturiza deja. Ba chiar dădea amănunte despre felul în care erau guvernate Statele Unite ale Americii şi făcea o descriere generală a aspectului ţării. Dar nu vorbea despre doamna Renaud, spunea doar că era foarte fericit şi că nu dorea nimic pe lume decât să-i ştie sănătoşi pe dragii lui părinţi; le dădea adresa şi-i ruga să-i scrie, francând scrisorile.

Neştiind încă ce hotărâre să ia, domnul Gosselin începu imediat

o lungă corespondenţă cu Morel, cerându-i mereu sfaturi şi punându-i întrebări. Morel îi răspundea întotdeauna cât mai concis, iar domnul Gosselin îi scria înapoi cât mai pe larg. Rezultatul acestui schimb de scrisori a fost acela că au lăsat evenimentele să-şi urmeze cursul şi, în consecinţă, au pus capăt demersurilor începute pentru aducerea înapoi a lui Henry, care, într-o zi, avea să revină singur, dar că nu-i vor trimite nici veşti, nici bani, privaţiune care ar fi putut să-l sensibilizeze.

Aşadar, sosiţi la New York, Henry şi doamna Renaud erau obligaţi să rezolve problema traiului. Îndată ce ajunseră, constatară că cei şase mii de franci ai lor se reduseseră la patru mii, banii topindu-se la fel de repede sub soarele celeilalte emisfere ca în emisfera noastră.

Banul e un animal pentru vânarea căruia ne uzăm viaţa; abia îl apucăm uneori de coadă că ne şi alunecă din mâini şi cădem în fund. O, n-am să-mi scot sufletul alergând după tine, vânat cu o sută de picioare şi cap de măgar! Dar, dacă ai să-mi cazi în mână, am să te strivesc, am să te arunc în aer şi am să te împrăştii în vânt, în cele patru colţuri ale lumii.

Dădu aşadar anunţ în ziare că era profesor de franceză, de literatură şi de istorie, dar nu veni nimeni să ia lecţii particulare. Închirie apoi un local mare ca să ţină un curs public, dar îi lipsiră auditorii; timp de o săptămână, avu perseverenţa să se aşeze în fiecare seară la tribună şi să privească, singur, cum ardeau lămpile cu ulei. După aceea, îşi petrecu serile acasă, împreună cu Émilie.

Viaţa materială căreia, până atunci, abia îi simţise zgârieturile începea să-l strângă cu toţi cleştii ei şi să-l sfâşie cu unghiile. Lucru hidos, se văzu nevoit să se îngrijească de ce va mânca şi unde va dormi! Se duseră la Boston, crezând că acolo vor avea mai mult noroc, apoi la Baltimore, ca să revină la New York, fără şansa să găsească ceva mai bun, dar sperând totuşi.

Zadarnic căuta în toate părţile şi se străduia să imagineze sau să realizeze ceva care să-l poată ajuta să-şi câştige existenţa, căci, neavând nici vreo ştiinţă, nici vreo pricepere oarecare, abia cunoscând „jargonul” uneia dintre ele, nu era în stare nici să pretindă să ţină scriptele unui negustor de seu sau de bumbac. În fond, era mândru de această incapacitate, dar, împins de nevoia care îl umilea la suprafaţă, bătu la uşa tuturor librăriilor, se prezentă ca traducător şi comentator de publicaţii de peste mare; dar nimeni nu avea trebuinţă de comentariile şi de traducerile lui,

mulţumindu-i-se pentru serviciile oferite.

Îngrijorarea faţă de viitor şi jena financiară actuală sporeau şi mai mult prin prezenţa lui Émilie, martora permanentă a decepţiilor şi spaimelor sale.

Obişnuită să-l privească ca fiind forţa şi geniul întruchipat, ca fiinţa măreaţă prin excelenţă, Henry îşi zicea că trăia faţă de el o decepţie permanentă, căci la ce-i era de folos? Ce bucurie, ce bunăstare îi oferea el în schimbul devotamentului şi iubirii ei? Trădase toate promisiunile, înşelase toate speranţele pe care şi le făcuse, distrugea idealul pe care i-l fixase.

Asta îl chinuia ca o remuşcare, astfel încât nu se mai gândi numai la ea făcând abstracţie de restul lucrurilor, ci doar la rănile orgoliului său, mărite de această iubire. Astfel, altă dată, s-ar fi plâns de fiecare dată când se întorcea după o nouă tentativă eşuată, pierzându-şi mai mult speranţa faţă de încercarea pe care urma s-o facă a doua zi; acum însă tăcea, ţinea totul în el, mimând încrederea, veselia, nepăsarea şi se prefăcea că râde de căptuşeala hainei care se zdrenţuia, el, atât de mândru, a cărui furie înăbuşită i se răsucea în inimă ca un şarpe pe care îl striveşti între două scânduri.

Émilie nu mai purta mănuşi noi şi încălţăminte lustruită; masa lor era modestă, locuiau la etajul al treilea şi ieşeau împreună doar noaptea sau când scăpăta soarele; Henry n-ar fi vrut, în plină zi, la plimbare, la teatru sau la concert, s-o ia cu el, s-o arate altora îmbrăcată atât de simplu. Cât timp nu fusese numai a lui, cât timp existase un bărbat care trebuia s-o protejeze în lume, nu se simţise solidar cu toate suferinţele pe care le putea simţi şi cu umilinţele pe care le putea suporta. Acum însă, când era răspunzător de fericirea ei, tot ce o afecta şi o înjosea trebuia prevăzut dinainte şi îndepărtat. O, ce mult suferea de această nepotrivire a realităţilor vieţii cu nevoile inimii sale! Ce chinuri! Ce necaz îi era! Se fac subscripţii pentru săracii care n-au pâine să le dea soţiilor lor, dar credeţi că nu sunt de plâns şi cei care, îmbrăcaţi şi hrăniţi, n-au cu ce să le dăruiască o floare?

Dacă, pe stradă, veneau spre ei, braţ la braţ, vorbindu-şi, zâmbindu-şi, doi tineri soţi sprinteni, degajaţi, cu haine frumoase şi rumeni la faţă, Henry îi atrăgea brusc atenţia lui Émilie în altă direcţie, ca să nu vadă acel spectacol. Tot aşa, când voiau să se oprească în faţa prăvăliilor ca să privească diamantele lucind în lumină, sau marile şaluri de caşmir atârnate în vitrine etalându-şi

arabescurile colorate, sau dantelele, sau guleraşele şi manşetele, şi batistele, cu ţesătura lor subţire albă ca zăpada, fruntea îi transpira de ruşine că nu-i putea satisface pe loc atâtea fantezii şi capricii care mijeau probabil în sufletul ei.

Cu cât îl iubea mai mult, i-o spunea şi-şi revărsa iubirea asupra lui, cu atât mai mult această tandreţe îl copleşea ca o povară prea mare; devotamentul ei, la care nu era în stare să răspundă cu nimic, îi părea reproşul cel mai amar şi toată iubirea şi mângâierile ei, un fel de pomană, de risipă umilitoare.

Copacii cresc sub ploaia care face să le înverzească frunzele, se dezvoltă în mijlocul uraganului şi rezistă la furtuni, până în ziua în care ramurile li se rup şi trunchiul putred se face pulbere la o adiere dintr-o noapte de vară. Aşa e şi iubirea. Suferinţele pricinuite de fiinţa iubită o fac să crească, să se înalţe atât cât poate să crească şi să se înalţe încă, dar, după ce, emanându-şi toate parfumurile, plină de flori, cu rădăcini trainice şi umbrar întins, a urcat până la înălţimea pe care i-a permis Dumnezeu s-o atingă, nefericirea nu-i mai foloseşte atunci decât ca să-i aducă moartea. Se întâmplă aşadar că, tot suferind pentru această femeie şi suportând pentru ea nenumărate chinuri, pe care le inventa această ardoare nebunească, ceva din pasiunea lui se pierdu puţin câte puţin şi dispăru.

El observă asta şi se enervă ca de o infirmitate nouă apărută în firea sa. Văzuse recent inutilitatea instruirii şi slăbiciunea forţelor sale morale, când trebuise să păşească în lume ca să-i exploateze minele ascunse, iar acum îşi descoperea sărăcia inimii care se golea văzând cu ochii. Atunci, se recunoscu slab şi neputincios în faţa tuturor lucrurilor frumoase ale vieţii; situaţiei financiare precare i se adăuga mediocritatea sufletului său şi, temându-se de amploarea acestor două calamităţi gemene, întrezărea un viitor apropiat de degradare completă, groază care îi chinuia fiinţa.

Se îndoi de el şi de tot ce iubise, de cele mai mari afecţiuni şi de suavitatea cea mai încântătoare, de sentimentele lui cele mai solide, de inteligenţa, de inima lui şi de iubirea pentru Émilie, care se menţinea încă doar din obişnuinţă sau din plăcere. Se îndoi de trecut, întrebându-se dacă fusese atât de fericit pe cât crezuse pe atunci şi dacă, chiar în acea vreme, nu se forţa să iubească şi nu-şi făcea iluzii fără motiv. Se îndoi şi de viitor, îl negă, îl strivi dinainte sub greutatea nenorocului de-acum; se îndoi şi de Isus, care, de bună seamă, uitase de el, după cum el însuşi îl uitase primul, şi, în inconsecvenţa egoismului său, îşi promise să-l urască mai târziu,

după ce restul de prietenie pe care îl mai păstra pentru el va dispărea cu totul din inima lui.

Émilie putea şi ea să simtă foarte bine în suflet decăderea iubirii, după cum o simţea el faţă de ea, şi poate că era cuprinsă de aceleaşi incertitudini şi de aceleaşi spaime; presupunere gratuită pe care îi plăcea s-o facă — nevrând să se coboare prea mult prin comparaţia permanentă pe care o făcea între ei doi — şi la care revenea mereu; ar fi vrut să fie sigur şi încerca să se convingă de asta.

Şi totuşi, ce frumoasă era femeia asta, a cărei voce blândă avea modulaţii accentuate care îi umpleau frazele cu un fel de mângâieri unice! Mereu calmă, senină şi surâzătoare, ca la trezirea după un vis frumos, niciodată nu se plângea, nu avea vreun regret. Cufundată în beţia pe care o sorbea în fiecare dimineaţă din ochii iubitului ei, îşi petrecea ziua digerând acea fericire, care se reînnoia în fiecare seară. Ce-i păsa de timpul rămas în urmă, la care nu se gândea, şi de timpul ce avea să vină, care va fi frumos ca azi? Ce-i păsa de greutăţile existenţei, pe care nu le simţea, şi chinurile sufleteşti ale lui Henry pe care, neavându-le şi ea, nu şi le putea imagina? Trăia cu el, în casa lui, numai ei doi. Ce-i trebuia mai mult? Se simţea bine să-l răsfeţe cu atenţii minuţioase, cu amabilităţi rafinate, străduindu-se să descopere ce-ar fi putut să-i placă şi să-l facă fericit, să-i aducă o bucurie sau un zâmbet pe buze, pe scurt, dorind să cuprindă viaţa lui Henry cu iubirea ei ca aripile unui înger. Avea grijă de toate detaliile menajului, iar farmecul căminului nu avea altă cauză decât prezenţa ei, căci atingea totul, făcea totul, înnobila, înmiresma fiecare lucru. Lenjeria pe care o purta Henry fusese cârpită de ea, făcea ea însăşi patul în care dormeau, îi ascuţea penele pentru scris, se apleca peste umărul lui când lucra; când pleca de-acasă pentru o treabă, îi făcea bezele de la fereastră şi, când se întorcea, îi sărea de gât de cum deschidea uşa şi-l săruta. Toate astea erau, din ce în ce mai mult, o abandonare completă a tot ceea ce nu era iubitul ei, o uitare profundă de Dumnezeu şi de oameni, un exclusivism complet, în care trăia ca într-o lume. Asemenea celor fericiţi, cerul ei avea o singură stea.

Dar, în momentele ei cele mai plăcute, deşi era vorba mai curând de o fericire calmă şi continuă, care umplea fiecare loc al existenţei, decât de acele expansiuni bruşte cu izbucniri zgomotoase, asemenea cascadelor primăvara, în ceasurile ei cele mai suave, ziceam, găsea mai puţine lucruri să-i spună şi nu-l mai

dezmierda aproape deloc cu acele alinturi copilăreşti cu care era atât de darnică altădată; nu-i mai vorbea despre alţii ca să dea o mai mare amploare faptului că-l prefera tuturor, nu mai avea confidenţe să-i facă, nici istorisiri de-ale inimii ei. Într-adevăr, totul fusese spus şi răspuns, repetat de o sută de ori, cuvântul devenea inutil, totul se exprima prin privire şi prin zâmbet, un zâmbet statornic! Cercul subiectelor exterioare se micşora din ce în ce, Émilie părea mai puţin în stare să vorbească despre o mulţime de lucruri despre care, la început, credeau că vor discuta la nesfârşit. Oriunde, mereu şi în toate privinţele, era vorba despre Henry sau despre ceva ce se referea la el, asociindu-i gândul cel mai îndepărtat, stabilind o legătură cu cauza cea mai străină.

Zadarnic dorea el uneori s-o vadă ieşind din acest exclusivism în care se complăcea atât de mult şi, debarasată un moment de lanţul care o aducea mereu la el, s-o facă să participe la alte viziuni ale gândirii, ea rămânea fixată în acelaşi loc, oprită în faţa aceloraşi limite. Îl urmărea câteva minute, cât vorbea despre felul lui propriu de a simţi şi de a percepe, dar, când ajungea la generalizarea unui sentiment, la ultimele consecinţe ale faptelor, când atingea ultima treaptă pământească spre a-şi lua zborul în spaţiile nedefinite, privirea ei mirată şi chipul încremenit îl avertizau atunci îndeajuns că între ei se afla o prăpastie şi că ea nu vedea zona pe care i-o arăta cu degetul. Totuşi, în pofida ei şi poate chiar a lui, Henry încerca mereu să navigheze mai în larg, s-o emancipeze spre altă sferă; plenitudinea acestei iubiri îl ghiftuise de fericire, mai voia, dar în alt fel.

În evoluţia comparată a unei pasiuni, a unui sentiment şi chiar în înţelegerea unei idei, unul o ia întotdeauna înaintea celuilalt, iar când al doilea a ajuns în punctul culminat, primul l-a depăşit sau a revenit deja în urmă. Sufletele nu merg în acelaşi pas, ca doi cai înhămaţi unul lângă altul la trăsură, ci, mai degrabă, unul în spatele celuilalt, încrucişându-se pe drum, lovindu-se unul de altul, părăsindu-se şi gonind disperaţi ca bilele de fildeş ale unui biliard. Adorăm o femeie care începe să ne iubească, care ne va adora aşa cum n-o vom mai iubi şi care va fi sătulă de noi după ce vom reveni la ea. Unisonul e rar în viaţă şi am putea număra uşor minutele în care două fiinţe care se iubesc profund au fost într-o armonie perfectă.

Apoi, o cunoştea atât de bine! Ştia pe de rost sfârşitul frazei pe care o începea, intonaţia pe care o avea, gestul cu care o însoţea,

privirea care o urma. Îşi aşezase de atâtea ori capul pe sânii ei goi şi mângâiase cu părul locurile trupului oferite privirilor lui! Fiecare por al pielii ei albe îi aspirase atât de des răsuflarea! O văzuse de atâtea ori dormind, trezindu-se, vorbind, îmbrăcându-se, mergând, mâncând! Îşi amintea foarte bine felul în care soarele dimineţii îi lumina faţa şi-i deschidea pleoapele închise, efectul cu care lumina, în plină zi, se ondula pe buclele ei sau aurea firele subţiri care scăpau din ele, ridicate de vânt, şi nuanţa palidă pe care o dădea umerilor flacăra slabă a lumânărilor. Zadarnic scotocise în toate amintirile şi căutase în viaţa lui un eveniment oarecare în care să nu fie o bucurie sau o durere în care ea să nu aibă vreun amestec, o găsea peste tot, îi umplea întreaga existenţă, îşi pierdea propria personalitate, nu mai era decât o umbră.

Unde ar fi fost fără ea? Ce-ar fi făcut, dacă n-ar fi întâlnit-o într-o zi? Prin ce alte peripeţii ar fi trecut? De ce o iubise atât de mult? De unde venea această fascinaţie de fiecare zi? De vină era slăbiciunea lui sau forţa ei? Totuşi, o iubea încă, îşi zicea el, simţea asta aşa cum simţi că respiri. Dar, dacă continua s-o iubească, de ce se îndoia uneori şi avea toate aceste spaime? Atunci, încerca să le alunge şi să reînceapă s-o adore cu toate vechile emoţii, cu pudorile sale de altădată, cu toate tresăririle primei înmuguriri.

Apoi, era cuprins de reveniri ale pasiunii ca bătrânii, agresive, violente, ultima gură din cupa pe care o înghiţi ca disperaţii, ultima flacără a orgiei inimii care încununează ultimul exces. O făcea trup şi suflet şi se impulsiona la beţia simţurilor, găsind chiar în motivele lui de dezgust sau de plictiseală noi surescitări; ceea ce-l dezamăgise îl fermeca, ceea ce îi răcise pasiunea îl încingea, cu cât i se păruse banală, cunoscută, cu cât iubirea ei îl obosise cu o zi înainte, cu atât, plonjând în acel trecut reîntinerit, voia să-i ofere mai multe bucurii necunoscute şi deliruri neîncercate. Tot strângând în braţe acel trup de femeie, sperând de fiecare dată că din el va izvorî poate o voluptate de altă natură sau cufundându-se nebuneşte în aceeaşi ca s-o găsească mai profundă, inima îi era năpădită de dorinţe monstruoase. Ar fi vrut ca forme dintr-o altă lume să sosească îndată ca să-i satisfacă poftele noi, să-i vadă pupilele arzându-l ca nişte cărbuni aprinşi, braţele, lungindu-se brusc, să-l sufoce în strânsori supraomeneşti, coapsele împreunate să-l cuprindă ca un şarpe, dinţii ei de marmură să-l muşte până la inimă, frumuseţea ei să-l înspăimânte. Chema în ajutor frenezia trupului, care venea, îl trăgea în vâltoare, îl ameţea cu ţipetele ei şi,

după ce oboseala îl adormea şi simţurile vlăguite amuţeau, lua această osteneală drept o dulce voluptate şi acest desfrâu drept iubire.

A doua zi, dacă îl lovea tristeţea, nu avea seninătatea care urmează împlinirii unor bucurii normale şi recădea în neliniştile lui. Era totuşi aceeaşi femeie, iar el, acelaşi bărbat, în ei nu se schimbase nimic şi se schimbase totul. De unde apăruse această fisură neştiută între ei ca pentru a-i îndepărta unul de altul? Niciodată melancolia pe care o isca amintirea zilelor frumoase, nici buimăceala posacă din urma exceselor nu-i pricinuiseră aceste răceli bruşte care îl opreau foarte surprins. În acelaşi timp, era mirat de diferenţa apărută între iubirea lui de altădată şi cea de acum, ca de o distanţă infinită apărută într-o singură noapte între ziua de ieri şi dimineaţa de azi, între entuziasmul dinainte şi calmul oribil de acum, astfel încât un motiv inexplicabil i se părea a fi cauza, credea într-o metamorfoză imperceptibilă şi aproape se mira că avea aceeaşi faţă.

Şi aşa trecea rând pe rând de la teamă la certitudine, de la convingerea că era fericit la îndoiala de el însuşi, de la beţie la dezgust, de la plăcere la nelinişte, iar aceste faze diferite, succedându-se destul de rapid ca să fie conştient de ele simultan, în inima lui se stârni un haos zdrobitor, în care se simţea pierdut. În interior şi în afara lui, totul era zbucium, tulburare şi confuzie; viitorul, acel refugiu al nenorocirilor prezente, devenise cea mai mare dintre frământările lui. Prezentul era şi el trist, cu nenumăratele griji ale vieţii şi durerile copleşitoare şi, ca o încununare a nenorocului său, trecutul îi apărea deseori frumos, splendid, ca fantoma unui rege, strălucind de poezie, plin de seducţiile lui atrăgătoare şi strigând: „N-am să mă mai întorc niciodată! Niciodată!”

Într-o zi — în ziua aceea, Henry încheiase cu directorul unui ziar o înţelegere prin care, pentru o sută de franci pe lună, i-ar fi predat două foiletoane pe săptămână, de douăsprezece coloane fiecare — primi o scrisoare de la Jules. Era un şir de tânguiri şi de doleanţe diluate într-un stil şlefuit, plin de metafore nepotrivite; tonul general era amar şi afectat, ironia, intenţionată, forţată, în timp ce pasajele tandre, câteva, dezvăluiau o sensibilitate puerilă şi maladivă. Henry nu-şi mai recunoscu prietenul, altădată naiv şi expansiv, felul în care se exprima mirându-l la fel de mult ca lucrurile pe care i le spunea.

Jules începea cu o tiradă împotriva vieţii pe care o ducea în provincie, viaţă mediocră şi banală, ocupaţii meschine, anturaj burghez; se lua peste picior şi se prezenta foarte ridicol ca să-i stârnească râsul lui Henry.

Se plângea apoi că nu avea niciun viciu izbitor care l-ar putea face foarte fericit şi regreta că nu se născuse cu pasiunea dominoului sau gustul pentru ziare. Ar mai fi dorit să poată să iubească o nevastă de notar sau de băcan şi să se amuze să-i înşele bărbatul, cum făcea probabil invariabil primul secretar al notarului sau primul ucenic al prăvăliaşului; de altfel, adăuga că femeile nu-l plăceau, lăsând totuşi să se înţeleagă că refuzase avansurile câtorva, de care avea nevoie când putea, că le adora cu dragă inimă, dar că-l plictiseau de obicei etc.; că le iubea într-un fel, dar în altul nu, pasaj de altfel puţin inteligibil în scrisoarea lui, din cauza extremei concizii a ideilor — lucru nou la el, care mai demult făcea risipă de repetiţii — şi a unei prea mari brutalităţi a tonului ca să poată fi reprodus aici; li se spunea lucrurilor pe adevăratul lor nume, însoţit numai de un epitet simplu, dar pitoresc, probabil din afecţiune pentru culoarea locală.

Paginile a treia şi a patra erau si mai pline de declamaţii furioase contra neghiobiei existenţei sale, amestecate cu sarcasme la adresa lui, ca şi cum i-ar fi făcut plăcere să se înjosească şi să se târască în noroi, de parcă ar fi vrut să se răzbune pe el însuşi. Totuşi, se preocupa numai de el, vorbea numai despre el în detaliu, se descria, se analiza până la ultima fibră, se vedea la microscop sau se contempla în întregul său; s-ar fi zis că orgoliul îl plasase deasupra lui şi se privea cu milă. În pagina a cincea, apărea în sfârşit numele lui Henry. Jules îi încuviinţa plăcerea, întreaga conduită în general şi zăbovea asupra iubirii pe care o purta amantei sale şi a fericirii pe care aceasta i-o dăruia.

Îi scria:

Ce fericit eşti, cât de mult îţi invidiez soarta! Destinul, care mie mi-a refuzat totul, pe tine te-a copleşit, eşti liber, n-ai nici piedici care să te stingherească, nici nu trebuie să ţii seamă de cineva, niciuna dintre acele relaţii în care inteligenţa aservită se zbate şi se zvârcoleşte, şi mai eşti şi iubit! O ai alături pe femeia pe care ai ales-o dintre toate femeile şi care te-a ales dintre toţi bărbaţii. Apoi, locuieşti într-o lume mai frumoasă, nu mai vezi cerul plumburiu deasupra capului, nu mai respiri aerul acesta apăsător care sufocă.

Urma o descriere a Americii, elogiul palmierilor şi al pădurilor ei virgine, apoi continua:

Spune-mi ce lucrezi? Ai cules vreun vechi cântec popular, vreo frântură din poezia primitivă a oamenilor de acolo, care trebuie să fie amplă ca marile lor fluvii, strălucitoare de rubine şi safire ca penele păsărilor lor? Cu cât mă gândesc mai mult la asta, cu atât te invidiez şi te admir mai mult. Ce bine ai făcut că te-ai dus acolo, toate drumurile îţi sunt deschise, mergi cu îndrăzneală pe cele mai bune! Probabil te-ai lansat deja, te vei întoarce la noi bogat. De ce nu? Ce-ţi lipseşte? Nu te afli în ţara unde oamenii merg să caute diamante şi de unde vin înapoi galioanele încărcate cu aur? La urma urmelor, ce importanţă are! Bogăţia e în inima ta, pentru că acolo e iubirea. Adio, Henry, gândeşte-te la mine şi într-o noapte frumoasă — căci toate nopţile sunt frumoase, se spune, în ţara unde te afli —, când, sprijinit pe umărul iubitei tale şi inspirând parfumul de lămâi şi de aloe, vei privi stelele şi ochii tăi îmbătaţi se vor închide orbiţi de strălucirea lor, gândeşte-te că şi eu, în fiecare seară, îmi ridic privirile spre un cer mai sărac, care nu-mi trimite decât apa norilor şi disperarea tristeţii sale. Adio, adio!

Imediat după ce o termină, Henry simţi nevoia s-o citească cuiva, ca să înţeleagă toate simţămintele pe care i le stârnea; nu era nimic de zis. Trebuia s-o citeşti şi să simţi în acelaşi timp intensitatea amărăciunii, uimirea şi furia care emanau pentru el din fiecare cuvânt, din fiecare literă, din puncte şi din virgule.

I-o citi aşadar lui Émilie — ar fi citit-o şi bornelor străzii sau pardoselii din camera lui! —, adică i-o dădu s-o citească singură, nesimţindu-se în stare să-şi mişte buzele. Émilie o deschise, Henry o urmărea cu ochii, o privi trecând de la un rând la altul, nerăbdător să vadă ce va spune şi pândind strigătul ce exprima zgomotos sentimentul care îl sufoca, dar nu surprinse pe faţa ei niciun semn de înţelegere a lucrurilor, niciun muşchi nu i se mişcă, niciun oftat nu-i agită pieptul, niciun cuvânt, nicio lacrimă, nici măcar un zâmbet de tristeţe nu făcu să-i tremure buzele. Respira cu calm şi continua să citească.

După ce termină, îndoi foile aşa cum fuseseră înainte şi le puse la loc în plic.

— Bietul băiat! zise ea, cu o expresie tristă şi miloasă, înapoindu-i scrisoarea lui Henry. Pare demn de plâns!

Şi ridică spre el ochii mari, negri şi înduioşaţi.

Amuţit de surprindere, palid şi cu privirea fixă, Henry căuta în ochii ei acea rază de simpatie cu care inimile se încălzesc. Uluit de tăcerea ei, o contempla tăcut, aşa cum contempli cu o spaimă uimită sipetul gol care conţinea o comoară. Nimic! Nimic! Veşnica expresie blândă şi neghioabă, acelaşi zâmbet al dinţilor albi. Chiar nu înţelegea nimic? Nu simţea nimic? Ce îngustime a spiritului şi a simţământului, ce exces de cruzime sau de prostie în efuziunea banală a tandreţii sale pentru acest egoist necunoscut, care se lamenta în fraze pompoase despre durerile lui imaginare!

Şi se depărtă de ea, o tentaţie înspăimântătoare îl împingea s-o bată ca s-o facă să plângă tare, s-o audă strigând şi să vadă cum i se schimba expresia feţei măcar o dată în viaţa ei. Vru să se plângă, dar vanitatea îl opri şi-l împiedică să vorbească; dori totuşi să găsească o frază, o frază cumplită. Efort inutil! Totul rămânea în el. Tot ce ar fi trebuit să ţâşnească afară nu putea să iasă, cădea înapoi şi-şi săpa acolo groapa ca nişte cărbuni stinşi.

Şi ce a făcut? I-a propus doamnei Renaud o plimbare; era o vreme splendidă. Ea îşi luă şalul şi pălăria şi ieşiră împreună.

Din ziua aceea, totul se sfârşi pentru eroul nostru; o ştiu şi şi-o confirmă cu claritate fără să fie mâhnit. Se resemnă aşadar de pierderea frumoasei sale pasiuni dispărute şi nu mai încercă să se gândească la timpurile trecute, nici să-şi redea o tinereţe imposibilă, înţelegând bine că intra atunci într-o altă perioadă a vieţii sale şi că iubirea este şi ea o dramă completă, care se joacă în inima omului, şi care în actul întâi, în actul al doilea sau, în fine, în actul al cincilea trebuie să moară, fie pe neaşteptate de o lovitură de pumnal, fie agonizând lent, otrăvită de nu contează cine, ca să facă loc apoi unui vodevil sau vreunei comedii mai serioase şi la fel de comică. Din acel moment, cerându-i mai puţin inimii, o găsi mai bogată; nemaivizând atât de multă iubire, deveni mai fericit.

Ca să pară frumoasă, viaţa are nevoie să ne aşezăm într-o poziţie mai potrivită, unde lumina din cer să nu cadă foarte puternică şi umbrele să nu fie prea negre. Totul depinde de perspectivă, nu măriţi orizonturile şi nu micşoraţi prim-planurile.

Nu putem spunem că Henry nu a mai iubit-o pe doamna Renaud; a iubit-o, dar într-un fel mai liniştit, nu cu aceeaşi plenitudine şi ardoare, pasiunea devenind mai senină şi mai domoală, consecinţă a celei mai în vârstă şi totodată antipodul ei, fără erupţii pătimaşe şi fără clocot interior, asemuindu-se puţin cu una vlăguită, cum ar fi spus maestrul Michel[24].

Dormi mai bine şi petrecu astfel zile mai liniştite; îşi reduse ambiţia pentru ea şi orgoliul din cauza ei, nu i se mai păru că era atât de sărac, iar seninătatea şi nepăsarea îşi reluară locul în inima lui ca altădată, când se simţea iubit la început. Ce mult seamănă sfârşitul cu începutul! Ce mult semănă amurgurile şi zorii!

Ceea ce ajunsese să simtă pentru fosta iubită — care era încă iubita lui, dar nu la fel totuşi — era doar o tandră înclinaţie de prietenie şi de obişnuinţă, asemenea celei pe care o avem faţă de vechile cunoştinţe şi de mobilele noastre vechi. Când un bărbat şi o femeie au trăit mult timp împreună, s-au văzut tineri şi se văd bătrâni, nu observă în fiecare zi frântura de sentiment frumos de altădată care se degradează şi se năruie, nici catifeaua ce se toceşte, mătasea care păleşte, cum se formează ridurile; îmbătrânesc împreună aproape în armonie, fără să bănuiască, fără să vadă sau să bage de seamă, şi ajung astfel la cea mai blândă şi la cea mai completă decrepitudine.

Henry era încă atras de ea în virtutea a ceea ce mai rămăsese din iubirea lui, a amintirilor pe care le respecta ca pe nişte relicve şi a recunoştinţei faţă de devotamentul ei — pe care îl admira totuşi mai puţin, având şi el tot atâta pentru ea, fără să se considere mai bun —, în fine, a ceva format din trup şi suflet, emanând de la unul şi de la altul, un amestec de înger şi de brută, care îl împinge pe bărbat spre femeie, care îl face s-o dorească un minut sau să moară râzând sub ochii ei şi pe care Dumnezeu l-a pus în fiinţa lui pentru răsplătirea şi pedepsirea ei.

Nu părăsi repede acea inimă în care era în întregime închis, nici acel trup care îi stârnea toate simţurile şi, când ea îşi punea mâinile în mâinile lui, uneori el tresărea încă, făcându-i şi acum plăcere vechile bucurii ale voluptăţilor care îşi pierduseră importanţa. Regularitatea plăcerii şi satisfacerea nevoilor fizice au înlocuit febra iubirii, freneziile ei violente şi melancoliile fericite; n-a mai existat decât o femeie frumoasă şi plăcuta relaţie pe care o legi cu ea, când are un caracter sociabil şi nu este prea plictisitoare în ceasurile caste ale zilei.

Deşi se zice că luna de miere este mai lungă pentru iubiţi decât pentru cei căsătoriţi, nu durează la nesfârşit, iar cea a amanţilor noştri trecuse. Iubirea este pentru toţi aceeaşi călătorie, făcută pe acelaşi drum, în galopul calului, în trăsură, pe jos sau şchiopătând; e întotdeauna aceeaşi cărare care traversează aceleaşi văi încântătoare, trece pe marginea aceloraşi prăpăstii, urcă pe aceleaşi

piscuri care ating cerul, cu aceeaşi încântare, aceeaşi oboseală, aceleaşi regrete. Nu rămânem la nesfârşit culcaţi în iarba plină de flori, ascultând privighetoarea şi inspirând parfumul trandafirilor; ajungem la capăt ca toţi ceilalţi, asemenea celor care au fost, celor care vor fi, aşa cum au făcut bătrânii, cum va face copilul care râde la sânul doicii. Pelerinaj etern, lung pentru unii, mai scurt pentru alţii, cu mai puţină ploaie sau mai mult soare; îl fac şi idioţii, şi eroii, şi strâmbii, şi cocoşaţii, şi zbanghii, şi orbii, şi piticii, şi giganţii.

Influenţând de bună seamă viaţa psihică, împrejurările exterioare i-o făceau mai suportabilă sau poate că sufletul, fiind mai liniştit, revărsa peste lucrurile din afară întreaga lui pace, dar Henry trăia aproape fericit şi-şi trecea zilele într-o melancolie calmă, ţesută din mici bucurii şi mici fericiri, ziua următoare semănând cu cea care tocmai trecuse, toate având acelaşi colorit.

Henry reuşi în sfârşit să predea câteva lecţii, care îi procurau ceva bani; de altfel, lua de peste tot şi nu era într-o situaţie chiar de plâns. Scria scrisori comerciale pentru negustori şi compunea sloganuri pentru cofetari; în plus, pentru şase franci, îţi făcea portretul pe hârtie albastră, cu creioane în două culori, asemănarea fiind infailibilă. Apoi, se obişnuise cu un trai foarte modest. Dimineaţa, cu fereastra deschisă, Henry însuşi îşi lustruia încălţările şi-şi peria hainele fluierând vesel, ca un student din strada Saint-Jecques, şi, din când în când numai, îşi bucura ochii privindu-şi iubita; Émilie făcea ea însăşi aprovizionarea, curăţa legumele cu cel mai cochet cuţit cu mâner de baga ce se poate vedea şi lua spuma din oala cu rasolul pe care nu-l punea în fiecare zi la foc.

Henry s-ar fi pierdut în această existenţă burgheză care li se pare altora decât noi partea cea mai fermecătoare din această carte, cea care s-ar fi pretat la cele mai frumoase naraţiuni şi la cele mai plăcute descrieri; dar, pe lângă faptul că am oroare de acest gen de stil şi vă cruţ de el, se apropie timpul ca fiecare personaj să-şi execute cupletul final; aşadar, Henry s-ar fi pierdut în această mediocritate de trai şi de simţire dacă ar fi durat mai mult; s-ar fi obişnuit şi ea l-ar fi înghiţit, aşa cum dumneata, dragă domnule, te-ai obişnuit cu provincia, cu soţia sau cu profesia, care te plictiseau foarte mult altă dată. La început ţipi, ţipi tare, apoi te obişnuieşti treptat, te obişnuieşti, începe să-ţi facă plăcere, te afunzi, te împotmoleşti, te murdăreşti şi, uite aşa, încă unul înoată în oţet şi trăieşte în borcan!

Dar le-a venit ideea să se întoarcă în Franţa, în acea patrie dragă unde fuseseră aşa de fericiţi. Henry şi-ar fi revăzut familia, şi-ar fi îmbrăţişat mama, îl apuca deseori un mare dor de ea şi, atunci, o pornea spre port ca să privească navele care soseau ori urmau să ridice ancora. Émilie recunoştea că şi ea ar revedea cu plăcere Parisul. Nu ştiu de ce doreau amândoi să se întoarcă, nici cine a vorbit primul despre asta, dar planul de întoarcere a fost adoptat cu tot atâta bucurie ca planul de plecare, în urmă cu optsprezece luni.

Poate că amândoi se gândeau de mult la el în taină şi nu îndrăzneau să vorbească din pudoare, aşteptând să se ivească de la sine momentul favorabil sau confidenţa celuilalt. De aceea, când a venit vorba, n-au fost surprinşi, pentru că, atunci când ceva trebuie să vină pe lume, există dinainte un fel de pantă alunecoasă pe care se rostogoleşte.

Se distanţaseră pe nesimţite unul de celălalt, dar, legaţi mai strâns de această speranţă comună, iubirea lor aţipită se trezi brusc în faţa fericirii care se ivea din nou pentru ei într-un viitor sigur, iluzie ce se adăuga la celelalte şi de care Henry se lăsă din nou înşelat. Mulţumit că revenea acasă şi îşi relua o viaţă mai sigură, crezu că Émilie contribuia şi ea cu ceva la bucuria lui, că, fără ea, nu s-ar fi simţit atât de fericit, şi o iubi mai mult, consecinţă a noii plăceri a cărei cauză credea că era ea.

Tot ce le lipsise în America, toate dorinţele înşelate erau acum transferate în Europa pentru viitor, în acelaşi condiţii ca în trecut. Sperând în continuare o bunăstare vagă care nu mai venea, nimic n-ar fi trebuit să-i facă s-o anticipeze; credeau în ea totuşi şi inima le bătea cu putere dinainte, aşa cum în fiecare an, în ciuda experienţei anilor trecuţi, ne aşteptăm întotdeauna, vag, la ceva nemaiîntâlnit şi mai bun. Ce diferenţă totuşi între ceea ce simţeau acum şi ceea ce simţiseră cu doi ani în urmă, în împrejurări asemănătoare! Erau veseli acum, dar satisfacţia lor era una dintre acelea pe care o refulăm, pe care am vrea aproape s-o ştergem, de care ne este ruşine, în timp ce tristeţea de la plecare, când fugeau împreună spre un pământ necunoscut şi un viitor necunoscut, era mai degrabă una dintre acele frumoase tristeţi în care se amestecă plăcerea, fiind îndulcite de o oarecare visare şi în care stăruie un fel de speranţă şi de amintire, pentru că ne îndurerează, dar ne plac.

Întâmplarea a făcut ca jupân Nicole să se afle atunci la New York şi să fie pregătit să se întoarcă în Franţa. Au ales vasul lui şi, cabinele toate fiind libere şi ei singurii pasageri de la bord, s-au

instalat în a lor. Călătoria a fost frumoasă, mai frumoasă decât la venire, au avut iar noroc de lună plină, astrul nopţii strălucind pe valuri şi albind pânzele.

După cină, se aşezau pe puntea din spate să asculte zgomotul cabestanului şi al lanţurilor, murmurul puternic din adâncul orizontului, valurile care clipoceau la proră. Această armonie le fermeca mai puţin auzul, inimile nu se mai deschideau ca să-i aspire frumuseţea: erau lucruri vechi şi cunoscute.

Deşi Henry suporta mai uşor marea, călătoria i se păru mai lungă şi aproape leşină când zări coastele Franţei.

De la Havre la Paris, trecură prin aceleaşi sate, revăzură aceiaşi copaci, verzi ca altădată şi mereu tineri; înfloriseră de două ori de când nu-i mai văzuseră.

Ajunşi la Paris, Henry şi doamna Renaud traseră la hotelul la care oprea diligenţa până aveau să-şi găsească o locuinţă convenabilă într-un cartier liniştit, izolat de centru.

Henry se duse repede la Morel ca să afle veşti despre familia lui şi să ştie care era situaţia.

Toată lumea se strădui să-l facă s-o părăsească pe doamna Renaud şi să-l readucă la un celibat mai puţin conjugal! Morel se implică personal, folosindu-şi elocinţa, inclusiv dialectica, şi reuşi în cele din urmă, ceea ce îl uimi mult, pentru că nu-i fusese chiar atât de greu pe cât crezuse la început şi Henry se lăsă uşor convins.

Henry avea la Aix un unchi bătrân, negustor de ulei; a fost trimis la el să-şi continue studiile legislative şi să încerce să-şi dea examenul de licenţă. Morel credea că în acest fel n-o va mai vedea pe doamna Renaud şi poate o va uita. Henry plecă aşadar în Provence, nu fără să-i fi promis totuşi lui Émilie că se vor revedea curând şi-şi vor scrie deseori: aceşti doi ani petrecuţi departe de ea nu erau decât o concesie neplăcută pe care o făcuse părinţilor ca să scape de ciorovăiala şi de intrigile lor.

Şi, într-adevăr, în primele şase luni şi-au trimis scrisori în fiecare săptămână, îşi scriau despre trecutul, despre iubirea lor veche deja, despre bolta din grădina plină de clematite, despre discuţiile intime din salon, numai între ei doi, stând în picioare lângă fereastră, despre şederea lor în America, pe care o regretau uneori, despre oraşele în care fuseseră împreună, despre vasul lor, despre marea şi serile petrecute pe punte, despre porumbeii de la bord care le ciuguleau din mână şi despre mantoul vechi de satin negru căptuşit cu hermină. Îşi repetau aceleaşi vorbe tandre, se

lamentau cu aceleaşi exclamaţii, dar fiecare îşi găsea din ce în ce mai greu cuvintele şi pana le scria din ce în ce mai rar.

Apoi, scrisorile au devenit din ce în ce mai scurte, rărindu-şi şi mai mult rândurile. După un an, Henry se supunea unei adevărate torturi când trebuia să reia veşnicul stil languros şi îl înfuria faptul că îi era atât de uşor altădată; de asemenea, abia mai deschidea epistolele doamnei Renaud, pline de aceeaşi vorbărie fără importanţă.

Se amuza mai mult duminica seara, când le privea pe fetele frumoase din Provence dansând sarabande la umbra măslinilor. Din când în când, făcea şi o escapadă până la Marsilia, cu doi-trei dintre prietenii lui hazlii, ca să mănânce ciorbă de peşte la restaurantul *La Réserve* sau să pescuiască ton în golful Oursins.

Ieşea şi în lume, adică la baluri şi dineuri în oraş; era căutat, invitat; era, zău aşa, un tânăr fermecător, care le plăcea domnilor şi nu le displăcea doamnelor.

Ba chiar era una, micuţă, cu ochi negri şi păr creţ, care începea să-l privească într-un mod foarte tandru şi să-i adreseze, când vorbea, fraze din acelea echivoce pe care le poţi interpreta în propriul avantaj. Henry fusese deja prezentat la ea acasă şi aştepta ocazia să-i facă un serviciu soţului. Dar să nu anticipăm.

Doamna Renaud, după ce locui un timp la prietena ei Aglaé, se întoarse sub acoperişul conjugal, rezultat al manevrelor abile ale domnişoarei Dubois, care reuşi să-i reunească pe cei doi soţi după o întrevedere solemnă pe care o aranjase la ea acasă şi care se desfăşură fără leşinuri sau suspine. Domnul Renaud se declară cât se poate de mulţumit să-şi ia înapoi soţia şi consimţi să uite totul, acordându-i iertarea cea mai generoasă.

Prosperitatea aşezământului său şcolar nu avusese de suferit din cauza tulburărilor casnice şi nu auzise ca iubirea lui pentru Catherine să fi ajuns cunoscută, nici că Mandès nu şi-ar fi ţinut gura. Dar nu ştia că acesta era rivalul lui, şi unul fericit care, în consecinţă, nu scotea o vorbă. Chiar în seara zilei în care o surprinsese pe Catherine aşezată pe genunchii lui moş Renaud şi trăgându-l de urechi, se duse la ea şi-i spuse cât se poate de clar că, de acum înainte, cunoscându-le secretul, erau la discreţia lui; că nu mai putea să invoce virtutea, pentru c-o văzuse într-o poziţie ce nu-i mai îngăduia să mintă şi că, în consecinţă, ar face mai bine să-l accepte ca iubit, păstrându-şi-l, dacă ţinea neapărat, pe bătrânul ei zgârciob, care va continua totuşi să-i facă daruri. Acest plan, expus

cu o perversitate profundă şi susţinut printr-o pantomimă plină de căldură, i se păru atât de satisfăcător lui Catherine, încât răspunse imediat printr-un gest aşa de expresiv şi direct, încât portughezului nostru i se tăie o clipă răsuflarea. Aşadar, din acel moment, a fost iubitul de suflet al domnişoarei Catherine, iar aceasta a început să-l iubească de-a binelea, astfel încât domnul Renaud a fost din ce în ce mai respins şi mai îndepărtat, în pofida insistenţelor sale continue şi a tuturor biletelor de la *Ambigue* pe care le cumpăra pentru această perfidă.

XXV

Doi bărbaţi merg pe stradă. Primul are în jur de 25 de ani, calcă pavajul uşor şi semeţ, o redingotă subţire şi albastră îi strânge talia fină, iar la butonieră poartă o camelie albă; are în mână un baston de papură, faţa lui emană încredere şi forţă, o faţă a cărei tinereţe este temperată totuşi de o expresie gravă şi deja matură. Al doilea este scund, corpolent, pătrat, gras, abdomenul i se simte în largul lui în pantalonii cu dungă, iar picioarele, probabil cu bătături, se grozăvesc în pantofi cu şireturi; poartă un fel de palton negru care flutură pe el şi pălăria joasă e aşezată spre ceafă pe părul şaten amestecat cu fire albe, ondulat puţin şi căzându-i peste guler. Ochelarii cu ramă de argint şi lentile albăstrui îi ascund ochii, nu are mănuşi, merge cu paşi mărunţi fără să înainteze foarte repede, deşi s-ar zice că se grăbeşte şi pare să gâfâie, după respiraţia zgomotoasă şi pometii roşii.

Iată-l înaintea porţilor de fier ale grădinii Luxembourg, cele care dau spre strada Vaugirard, în faţa galeriilor de la teatrul *Odéon*, unde ne duceam pe vremuri să ne fumăm ţigările şi să ne plimbăm când ploua. Unul vine dintr-o direcţie, al doilea, din cealaltă; s-au zărit, s-au recunoscut. Faţa rozalie a grăsanului roşeşte brusc; tânărul păleşte, din ochii lui ţâşneşte un fulger.

S-au oprit o clipă, dar îşi continuă drumul; înaintează unul spre celălalt, se privesc faţă în faţă.

— A, dumneata eşti! exclamă bătrânul.

— Şi? Ce vrei de la mine?

— Nu mă laşi să trec?

Corpurile lor aproape se ating, se înfruntă din priviri fără să

zică nimic.

— Desfrânatule! exclamă în cele din urmă cel mai în vârstă.

— Idiotule!

— Mizerabilule!

— Animal bătrân!

O să se bată, îşi strâng pumnii.

— Ah, infamule! scrâşneşte printre dinţi bărbatul scund. Tu eşti! Tu!

— Hei, încornoratule!

— Asta e prea mult!

— Da, eşti mult de tot!

— Neruşinatule! Canalie!

Şi apucă o carte a buchinistului de lângă el ca să-şi lovească în cap adversarul; o aruncă în el cu furie, cartea zboară prin aer şi cade în rigolă. Omnibuzul care pornea în acel moment trece peste ea şi o distruge de tot. Buchinistul răcneşte, tânărul începe să râdă, bărbatul cu ochelari se înfurie la culme, apucă un *Gradus*[25], dar buchinistul i-l smulge din mână. Grăsanul spumegă. Se năpusteşte asupra duşmanului nepăsător, vrea să sară la gâtul lui, dar se pomeneşte împins cu cotul şi cade la pământ. Se ridică tremurând tot, cu faţa schimonosită de furie şi ruşine. Lumea se adună în jurul lor, formează un cerc ca să-i vadă. Bărbatul mai în vârstă se repede din nou, cu capul în jos şi pumnii înainte, dar bastonul, şuierând în aer ca o cravaşă, îi loveşte pălăria, tăind-o în două. Mulţimea râde; bărbatul cu pălăria e exasperat. Atacă din nou, dar o lovitură de pumn îi sparge ochelarii; veselia poporului e la culme. Învingătorului începe să-i placă triumful şi continuă să se facă admirat prin palmele pe care i le trage celuilalt. Sângele curge, un ciob îi taie obrazul bietului om care plânge, hohoteşte şi ţipă în acelaşi timp. Văzându-l astfel, celălalt simte cum se aprinde în el ura şi i se aţâţă ferocitatea. Se înfurie şi el, abuzează de propria-i forţă, bătrânul se află sub el, îl rostogoleşte, îl striveşte, îl bate râzând şi se opreşte ca să nu-l omoare.

Între timp, sosesc vardiştii.

— Cine a început? Unde e agresorul? Să-i luăm pe-amândoi?

— Nu, nu, răspunde mulţimea, căreia nu-i plac învinşii. Numai pe ăla bătrân! Numai pe ăla bătrân!

Îl iau martor pe buchinist, care se afla acolo la începutul încăierării. Dar acesta, având un parapon vechi pe moş Renaud din pricina unei cărţi interzise împrumutate mai demult unuia dintre

elevii lui şi confiscată fără s-o mai fi văzut vreodată, plus o indignare recentă pentru un in-folio pierdut şi o rea-voinţă, cel puţin pentru spaima pe care o avusese pentru celelalte, nu ezită să-l declare imediat ca singurul vinovat, adevăratul vinovat, cel ce trebuia dus la închisoare şi aspru pedepsit; o confirmă şi un chelner de la *Café Tabourey*, care curăţa atunci geamurile de la parter. Acest chelner nu văzuse nimic, totuşi susţinu cu tărie declaraţia buchinistului şi jură pe cuvânt de onoare că spunea adevărul. În plus, povesti cum se petrecuseră lucrurile exagerând totul, făcându-se şi el părtaş, furnizând detalii noi, inventând injurii care nu fuseseră rostite, numai din plăcerea de a vorbi, de a perora în public, ca să facă pe omul necesar, ca să pozeze în faţa a două-trei domnişoare aflate acolo.

Cazarma gărzii municipale fiind în apropiere, moş Renaud a fost condus acolo, între timp fiind anunţat comisarul de poliţie. Henry îl urmă, împins de mulţimea care îl înconjura şi care se risipi îndată ce se putu intra.

Un tânăr cu o faţă lungă şi năroadă se aşeză lângă moş Renaud, pe aceeaşi bancă, şi începu să-i vorbească şi să-l consoleze; fusese împins în corpul de gardă fără ca santinela să-l vadă, iar soldaţii îl lăsau acum, crezând că era unul dintre scandalagii arestaţi.

Acesta nu era altul decât bietul Shahutsnischbach care, trecând pe strada Tournon — plecat să-i facă un comision doamnei Renaud —, îşi întâlnise profesorul în acea stare tristă, i se făcuse milă şi-l urmase.

— Dumneata eşti un om bun! îi spunea domnul Renaud.

Într-adevăr, bunul german îl îmbărbătă cum se pricepu mai bine, ieşi în curte, îşi udă batista la pompă, se întoarse la domnul Renaud şi-i şterse sângele care îi rămăsese prelins pe faţă; se oferi să alerge după un doctor, să cumpere un medicament dacă avea nevoie, să anunţe acasă, orice dorea. Având în vedere că, până atunci, abia dacă se uitase la el şi chiar îl dispreţuia pentru lipsa de spirit, moş Renaud îşi simţea inima mâhnită şi-i venea să-l strângă în braţe, să-l sărute ca pe un fiu.

În acest timp, comandantul, care se ducea acasă la cină în momentul în care mulţimea se înghesuia la porţile cazărmii, întrebă care era cauza acelui tărăboi. Henry îşi luă sarcina să-i explice, îi povesti totul ca un personaj important şi conchise rugându-l să aibă bunătatea de a ordona să i se dea o perie şi o bucată de săpun înainte să plece, deoarece toaleta lui avusese mult de suferit în

această încăierare.

Comandantul a fost încântat de farmecul înfăţişării eroului nostru, de aplombul şi manierele lui de gentlemen.

— Eşti la fel de amabil pe cât pari? îl întrebă el. Şi dacă te-aş invita la cină împreună cu nişte prieteni, ai fi destul de galant ca să primeşti?

— Vai, domnule comandant, asta înseamnă să mă angajez, pe viitor, să-i suport, cum am făcut azi cu acesta, pe toţi bădăranii din Paris care m-ar privi chiondorâş. Totuşi, nu veţi avea nimic împotrivă să mă aranjez puţin la primul frizer.

— Dar ce să facem cu celălalt? întrebă amfitrionul, arătând spre domnul Renaud. Să stea aici la noapte?

— Aş! Eliberaţi-l, răspunse Henry cu un aer de indulgenţă plin de măreţie. E un prost!

— Să nu spui nimănui, ai auzit? îi zise moş Renaud lui Shahutsnischbach pe când se întorceau acasă. Mai ales soţiei mele! Să zici că am căzut, că a dat peste mine o trăsură, că am zăcut mult timp fără cunoştinţă şi ăsta e motivul întârzierii mele, căci trebuie să fie foarte îngrijorată.

Comandantul avea la cină un calcan frumos cu sos alb şi macaroane delicioase care alunecau foarte bine; de altfel, masa a fost încântătoare, iar, la desert, Henry a distrat mult mesenii povestindu-şi aventura; le aduse la cunoştinţă motivul urii nefericitului duşman şi toţi râseră din toată inima. Seara băură grog şi fumară havane excelente.

Acestea au fost consecinţele ultimei întrevederi dintre Henry şi domnul Renaud.

XXVI

Cam tot pe atunci, lui Jules i se întâmplă ceva deplorabil. Ieşise pe câmp, se plimba, frunzele se rostogoleau în faţa sa, zburau în vânt, foşnind sub picioare; era seară, totul era calm, chiar şi sufletul lui.

Fumul ierbii care e arsă toamna urca încetişor spre cerul cenuşiu şi orizontul mărginit de coline era plin de un abur alb. Mergea şi niciun alt zgomot nu-i ajungea la urechi.

Numai gândurile îi vorbeau, în timp ce ochii îi hoinăreau la

întâmplare pe potecile ce şerpuiau, pe râul care curgea, pe tufişurile de la marginea drumului şi pe brazdele lungi de unde îşi luau zborul, la apropierea lui, ciorile cu ţipăt răguşit şi blând.

De câte ori nu văzuse acel peisaj câmpenesc şi sub toate aspectele, în toate anotimpurile, strălucind în soare, acoperit de zăpadă, cu copacii în floare, cu grâul copt, scăldat în roua dimineţii, seara, când se întorceau vitele de la păscut şi aproape în toate vârstele vieţii, în toate fazele inimii sale, veselă, tristă, bucuroasă sau disperată. Întâi, copil, la colegiu, când se plimba singur, retras faţă de ceilalţi, visând la marginea pădurii; apoi, adolescent, deschizându-şi inima vieţii, adulmecând parfumul florilor de drobişor, întins pe muşchi ca pe un pat şi tresărind de beţie la sărutările călduţe ale adierilor vântului care îi treceau peste faţă; sau cu Henry, mergând prin iarna udă, vorbind despre toate, fără să privească nimic; sau singur şi grav, când venea să contemple vigoarea vegetaţiei şi splendoarea zilei, ca să-şi îmbete spiritul de susurul pârâului pe pietre, de zgomotul plugurilor, de behăitul caprelor, de conturul florilor, de forma norilor, de nuanţele tot mai palide ale luminii, ca să înţeleagă toată acea armonie şi să-i studieze acordurile.

Îşi oprise la toţi copacii privirea senină şi pură sau întristată şi împăienjenită de lacrimi; rătăcise pe toate acele drumuri, radios şi în plenitudinea forţelor, dar şi cu pieptul apăsat de suferinţă şi tristeţea învăluindu-l în vijelie.

Tocmai se gândea la acele zile trecute, mai diferite între ele decât chipurile mulţimii când o priveşti trecând, comparându-le cu natura din faţa ochilor; se mira de imobilitatea ei senină şi admira în inima lui acea măreţie blândă şi calmă. Florile creşteau în crăpăturile zidurilor vechi; cu cât ruina era mai veche, cu atât era mai acoperită de flori, dar ele nu se găsesc şi în mijlocul ruinelor din inima omului, primăvara nu-şi deschide florile pe dărâmăturile ei. Câmpurile de luptă înverzesc din nou, macii şi trandafirii cresc în jurul mormintelor, care ajung să se ascundă sub pământ şi să se acopere şi ele; gândirea nu are acest privilegiu, îşi contemplă singură eternitatea şi se înspăimântă, ca un rege legat de tronul lui şi care n-ar putea să fugă.

Ciudată senzaţie a pământului pe care călcăm! S-ar zice că fiecare dintre paşii noştri de altădată au lăsat o urmă de neşters şi că, întorcându-ne, mergem pe medalii pe care ar fi descrisă istoria acelor timpuri trecute, ce se ivesc brusc în faţa noastră.

Înspăimântat de fidelitatea amintirilor, mai persistente prin prezenţa în acele locuri unde se petrecuseră fapte şi se iscaseră sentimente, se întreba dacă toate aparţineau aceluiaşi om, dacă o singură viaţă ar fi putut să fie de ajuns pentru ele şi încerca să le lege de altă existenţă pierdută, atât de departe îi părea trecutul lui! Se privea el însuşi cu uimire, gândindu-se la toate acele idei diferite care îi veniseră în faţa aceloraşi borne şi aceloraşi mărăcinişuri, la elanurile de iubire încercate acolo, la crispările de tristeţe pe care le avusese şi, nesesizând cu claritate motivele care le pricinuiseră şi tranziţiile care le legau unele de altele, nu descoperea în el decât tristeţi neexplorate şi profunzimi tenebroase, amărăciuni fără cauză, slăbiciuni sau furii fără motiv, bucurii melancolice şi visări inefabile, o confuzie, o întreagă lume căreia nu i se puteau înţelege secretul, unitatea, cu o durere vagă şi universală care plana peste toate. Ne mirăm că un schelet a fost viu, că ochii din găvanele goale putuseră să privească cu iubire, dar, uneori, nu ne vine să credem nici că inima noastră posedă ceea ce nu mai are şi tresare în vibraţii melodioase sub presiuni la care nu mai răspunde.

Calmul în care Jules dorise să trăiască din egoism şi înălţimile aride pe care se aşezase cu un efort de orgoliu îl îndepărtaseră atât de brusc de tinereţea lui şi îi ceruseră o voinţă atât de aprigă şi de susţinută, încât devenise insensibil la tandreţe şi aproape îşi îngheţase inima. În timp ce-şi agasa sensibilitatea prin imaginaţie, îndemna spiritul să-i anuleze efectele şi profunzimea senzaţiei dispăru odată cu ea.

Îndată ce i se strecura ceva în suflet, îl alunga fără milă, gazdă neospitalieră care doreşte ca palatul să-i fie gol ca să poată merge prin el mai în voie, şi totul fugea de biciul ironiei sale, ironie necruţătoare care începea cu el şi trecea la ceilalţi mai violentă şi mai ascuţită. Aproape pierduse obiceiul de a se plânge şi, atunci când era totuşi cuprins de vechea slăbiciune, de descurajare şi nehotărâre, nu-şi mai sporea nefericirea actuală, complăcându-se în ea ca altădată şi cufundându-se în ea tot mai mult, cu încăpăţânarea disperată care este esenţa durerilor creştine şi romantice. Din recidivă în recidivă şi din incertitudine în bâjbâieli, ajungea totuşi uneori să străbată în siguranţă un spaţiu lung pe drumul pasiunilor şi al ideilor. Pe măsură ce înainta, întrezărea mai multe limpeziri şi soare şi, asemenea călătorului din vârful muntelui ce se opreşte gâfâind, privind în urmă la orizont tot drumul pe care îl străbătuse, abia dacă vedea acum umbrarele sub care îşi odihnise altădată

grijile şi apa care îi potolise setea.

Nedrept cu trecutul lui, dur cu el, în acest stoicism supraomenesc, ajunsese să-şi uite propriile pasiuni şi să nu le mai înţeleagă bine pe cele avute. Dacă nu se simţise în fiecare zi forţat, ca artist, să le studieze şi să le caute la ceilalţi, apoi să le reproducă în forma cea mai concretă şi cea mai izbitoare sau să le admire sub plasticitatea stilului, cred că aproape le-ar fi dispreţuit şi ar fi ajuns la acest exces de neînţelegere.

Iată de unde îi venea uimirea, regăsind în foşnetul frunzelor uscate, pe care le îndepărta cu picioarele, rămăşiţele comorilor pe care credea că nu le avusese niciodată. Îşi zise că fusese totuşi tânăr, că, pe atunci, trupul şi sufletul lui erau apte pentru viaţă şi întreaga fiinţă i se deschidea spre fericire ca o plantă la soare; că, dacă cerul ar fi vrut, ar fi putut trăi fericit şi că există oameni pe pământ care se plimbă la braţul iubitelor privind stelele. Alţii aveau oare şi ei aceste frământări continue, care fac din inima unui om un iad pe care îl poartă cu ei? Poate era în acel moment singura fiinţă care se gândea la aceste lucruri. Apoi, i-au revenit în minte, rând pe rând, toate iubirile avute, toate înfăţişările de sărbătoare pe care le avusese în vise, toate costumele care îi plăcuseră: eşarfe fluturând la balcoane, rochii lungi cu trenă care atârnau pe covoare, iluziile de copil, iluziile de adolescent, marea lui iubire înşelată, perioada întunecată care urmase, gândurile de moarte, dorinţa de neant, revenirea bruscă, hotărârile enorme şi încântarea când îşi văzuse prima dată inteligenţa, planurile, aspiraţiile, fiorii inspiraţiei operelor frumoase, eşecurile gândirii, dezamăgirile pricinuite de tristeţe şi toată umilinţa căderilor, mai profunde de fiecare dată în funcţie de înălţimea de la care căzuse.

Din toate acestea rezulta totuşi starea lui prezentă, care era suma tuturor acestor antecedente şi îi permitea să le revadă. Fiecare eveniment produsese altul, fiecare sentiment se topise într-o idee. Şi astfel formulase, de exemplu, teorii despre voluptatea pe care n-o mai simţea, iar a lui venise în sfârşit ca o concluzie a faptelor; dacă era falsă, însemna că era incompletă; dacă era limitată, însemna că trebuia să se încerce lărgirea ei. Exista aşadar o consecinţă şi o urmare în această serie de felurite percepţii, era o problemă al cărei fiecare grad de rezolvare era o soluţie parţială.

Dar, dacă ultimul cuvânt nu vine niciodată, la ce bun să-l aştepţi? Nu-l putem presimţi? Şi nu există în lume un mijloc oarecare de a ajunge la conştienţa adevărului? Dacă arta era pentru

el un mijloc, trebuia să-l folosească. Şi chiar dacă ar fi avut el oare această idee de artă, de artă pură, fără durerile pregătitoare pe care le suportase şi ar fi fost încă prins în toate legăturile perfecţiunii? Cel care vrea să vindece rănile oamenilor se obişnuieşte cu mirosul lor, iar marinarul îşi înăspreşte mâinile ţinând vâslele; cel al cărui domeniu este inima omenească trebuie să se oţelească în locurile sensibile şi să-şi pună o vizieră pe faţă ca să trăiască liniştit în mijlocul incendiului pe care îl aprinde, invulnerabil în bătălia pe care o contemplă. Chiar dacă este angajat în acţiune, nu-i vede ansamblul, jucătorul nu simte poezia jocului din el, nici desfrânatul grandoarea desfrâului, nici amantul lirismul iubirii, nici preotul, poate, adevărata grandoare a religiei. Dacă fiecare pasiune, fiecare idee dominantă a vieţii este un cerc în care ne învârtim ca să-i vedem circumferinţa şi întinderea, nu trebuie să rămânem închişi în el, ci să ieşim afară.

De altfel, îşi zicea el, ca să-şi găsească singur dezvinovăţirea, să nu admiţi una dintre perioadele propriei existenţe nu înseamnă oare să te arăţi la fel de limitat şi de prost ca istoricul care ar contesta una dintre perioadele istoriei, încuviinţând o parte, dezaprobând alta, binecuvântând un popor, blestemând o seminţie, luând locul providenţei şi vrând să-i reconstruiască opera? Aşadar, tot ceea ce simţise, suferise venise poate din motive necunoscute, într-un scop fix şi constant, neobservat, dar real.

Atunci, îşi spuse că tot ceea ce i se părea atât de jalnic pe vremuri putea foarte bine să aibă propria frumuseţe şi armonie; sintetizând şi aducând totul la principii absolute, remarcă o simetrie miraculoasă fie şi numai în revenirea periodică a aceloraşi idei în faţa aceloraşi lucruri, a aceloraşi senzaţii în faţa aceloraşi fapte. Natura se preta la acest concert şi lumea întreagă i se înfăţişă ca reproducând la infinit şi reflectând chipul lui Dumnezeu. Arta desena toate acele linii, cânta toate acele sunete, sculpta toate acele forme, percepându-le proporţiile şi, pe căi necunoscute, le făcea să întruchipeze acea frumuseţe mai frumoasă decât frumuseţea însăşi, deoarece duce la idealul din care se trage şi ne stârneşte admiraţia, care este rugăciunea inteligenţei în faţa manifestării strălucitoare a inteligenţei infinite, imnul pe care îl cântă de bucurie că-şi recunoaşte în ea propria natură, asemenea glorificării pe care i-o aduce ca zălog al iubirii sale.

Jules ridică încet capul, aerul era pur şi înmiresmat de parfumul tufelor înflorite; îl respiră profund şi ceva proaspăt şi

însufleţitor îi pătrunse în suflet; cerul senin era alb ca o pânză de corabie, iar soarele, care scăpăta, nu mai avea raze şi-şi arăta chipul luminos uşor de privit. I se părea că se deştepta dintr-un vis, deoarece avea prospeţimea pe care o simţim la trezire şi surprinderea naivă ce ne cuprinde când revedem obiecte care ni se par noi, rătăciţi cum eram mai adineauri într-o lume care s-a risipit. Unde se afla deci? În ce loc? În care ceas al zilei? Ce făcuse? Ce-i trecuse prin minte? Încerca să-şi revină şi să se întoarcă în realitatea din care ieşise.

Auzi ceva alergând în iarbă, întoarse capul şi, brusc, un câine se repezi la el, lătrând şi lingându-i mâinile; acel animal scheuna şi se tânguia parcă. Era slab, costeliv ca o lupoaică, părea sălbatic şi nefericit. Murdar de noroi, cu pielea râioasă pe alocuri, abia dacă acoperită cu un păr rar şi lung, jumătate alb, jumătate negru, şi şchiopăta de un picior din spate. Se uita fix la Jules cu o curiozitate înfricoşătoare şi-i cerceta întreaga persoană, adulmecându-l şi învârtindu-se în jurul lui.

La început, Jules se îngrozi, apoi îl cuprinse mila, văzând cât de nenorocit era bietul animal abandonat. Era unul dintre acei câini care şi-au pierdut stăpânii, sunt goniţi cu huiduieli, rătăcesc la întâmplare pe câmp şi sunt găsiţi morţi la marginea drumului, fără să se ştie ai cui fuseseră. Jules îl goni, dar animalul se întoarse la el; îl ameninţă din nou, nevrând să-l bată, dar câinele sări spre el când îi auzi vocea şi-l linse mai cu sârguinţă. Până la urmă, Jules luă o piatră de jos şi-l lovi cu ea în coaste; animalul scoase un strigăt tânguitor şi, cu coada între picioare, târându-se pe pământ şi scoţând limba, se ascunse între genunchii lui, de unde nu mai voi să iasă.

De ce această încăpăţânare ciudată? Îl mai văzuse cândva? Dar unde? Fusese al unui prieten de-ai lui? Şi încerca să-l recunoască, în timp ce câinele, cu ochi aprinşi, îl privea parcă dornic să-i vorbească.

Nu cumva era Fox, prepelicarul dăruit mai demult perfidei Lucinde? Îl pierduse probabil şi, negăsindu-şi stăpâna, se întorsese în ţinutul lui, la fosta lui casă; avea aceeaşi mărime, aceeaşi alură, aproape acelaşi pelaj şi-l strigă de două ori: Fox! Fox! Câinele plecă de lângă el un moment şi se duse să bea apă dintr-un şanţ; intră în el până la burtă ca să-şi ude picioarele obosite, apucă cu dinţii două-trei fire de papură verde care creşteau pe margine şi începu să bea cu sete. Limba, lipăind, forma cercuri în apa gălbuie, nemişcată,

pe care o ultimă scânteiere a soarelui o făcea roşie şi aproape însângerată.

Înserarea cobora alene, culorile violet şi portocalii ale zilei se estompau treptat în albul cerului, care începea să se lumineze de luna ce răsărea. Câinele se culcă la picioarele lui Jules, îşi desfăcu lent maxilarele şi căscă într-un fel melancolic şi trist; un om n-ar fi oftat cu o amărăciune mai dureroasă.

Dar de unde venea acel animal? Ce voia? Pe măsură ce-l privea, avea impresia că-l revedea pe fostul lui prepelicar. Dar de ce nu-şi mai înţelegea numele? Poate Lucinde îi dăduse altul şi apoi îl alungase nemaidorindu-l, posibil să-l fi şi bătut ca să-l facă să plece. Trecuse mult timp de-atunci? În ce loc fusese cu ea? Unde o lăsase? Pe ce drumuri venise?

Şi Jules simţi o compasiune infinită pentru acea fiinţă inferioară care îl privea cu atâta dragoste! Îşi reaminti atunci ziua în care îl primise, era într-o joi, zi de sărbătoare, şi fusese adus într-o coş, pe vată. Îşi aminti vremea în care era mic de tot, când se pierdea prin iarbă, strănutând din cauza firelor care îi înţepau boticul; venea dimineaţa în patul lui, se juca în aşternut, muşca din cuverturi, trăgea prin cameră covoraşul de lângă pat. Seara, când Jules se întorcea de la colegiu, îi recunoştea pasul şi lătra auzindu-l de departe. Când ieşea, îl lua cu el, îl lăsa să alerge de colo-colo, vânând prin crâng, speriind găinile prin gardurile vii, se zbenguia, zburda, în timp ce stăpânul îşi continua plimbarea şi reveria. Apoi, crescuse, se făcuse frumos, era admirat, doamnele îl mângâiau, îşi treceau mâinile albe prin blana mare şi mătăsoasă, peste capul mic şi alungit; Lucinde îl văzuse, îl sărutase, îl dorise.

Ah, de ce nu plecase cu ea! De ce nu era şi acum ca pe vremea când labele lui subţiri răsunau pe parchetul ceruit din camera fostului său stăpân! „Tu eşti? îl întreba el. Tu eşti, Fox?” Şi-l mângâia. Dar senzaţia caldă iscată de acea piele goală şi aspră îl făcu să-şi tragă mâna cu dezgust şi se depărtă cu greaţă.

Câinele îl urmă iar. Nu era totuşi el, acesta fiind de altfel mai mic şi nu avea pata neagră de pe spate. Ah, oribil animal! O ulceraţie i se întindea pe coapsă şi şalele, curbate şi cocoşate, îi făceau capul aproape să atârne pe pământ, având aerul că dezgropa ceva; îl întorcea oblic când te privea, şchiopăta mai rău decât adineauri, acum abia de mai putea merge, sărind mai degrabă.

Dezgustat de urâţenia lui, Jules se străduia să nu-l mai vadă, dar o tentaţie irezistibilă îi atrăgea ochii spre el şi, după ce-l vedea

bine, când se sătura şi începea să i se facă frică, întorcea capul. Dar, imediat, o voce tainică, puternică, îl chema spre monstru şi revenea fără voia lui.

Apoi, se înarmă cu curaj; ca să sfârşească dintr-odată şi să scape de acea iluzie, se apropie de el, cu un gest ameninţător, în timp ce animalul îl privea întruna. Făcu încă un pas îndrăzneţ. Atunci, animalul sări cu greu pe cele trei picioare şi, cu urletul lui tărăgănat, se apropie de Jules şi-i aruncă o privire atât de tandră, încât îşi simţi inima înduioşându-se, în pofida spaimei care îl stăpânea.

Jules trecu mai departe. Încerca să se gândească la altceva, mergea repede, câinele venea după el, auzea în urma lui săriturile căznite şi grăbite pe care le făcea la fiecare pas. Tânărul merse şi mai repede, animalul îl urmă; începu să alerge, câinele la fel; în fine, se opri şi încetini pasul. Bătea vântul, copacii, pe jumătate goi de frunze, îşi înclinau capetele şi îl şfichiuiau cu crengile, frunzele gardurilor vii tresăreau.

La oarecare distanţă de râu, cu puţin înainte de a ajunge la pod, câinele trecu brusc în faţa lui Jules şi, întorcând din când în când capul spre el, fără să se oprească, păru să-l roage să vină după el.

Ajuns pe malul apei, apucă pe o potecă în sensul curentului, printre urzici şi sălcii, apoi străbătu drumul înapoi şi iar o luă înainte, lungind de fiecare dată traseul pe care îl străbătea cu şi mai multă repeziciune; lătra sacadat, furios, se ducea înainte şi venea înapoi, se apropia de Jules, îl părăsea, revenea la el, îl atrăgea pe urmele lui, îl ducea înapoi de unde plecase, îl conducea iar unde fusese. Gâfâia, părul i se zbârlea, tremura pe picioare, ochii i se deschideau larg, corpul întreg i se dilata convulsiv; lătrăturile regulate, care se opreau brusc şi reîncepeau în acelaşi fel, erau răguşite, dure, furioase, răsunau cu violenţă în aer, o făcea zdruncinându-şi coastele la nesfârşit şi, când trecea printr-un anumit loc, sub arcada podului, părea cuprins de o înverşunare nouă şi-şi sporea hămăielile sinistre.

Se lăsase noaptea, roata morii se oprise şi apa cădea nestingherită în întuneric; spuma care ţâşnea la bază apărea uneori la suprafaţa curentului rapid, care o lua imediat cu el; ecoul văii repeta lătrăturile ce răsunau în liniştea nopţii.

Jules încerca să descopere o diferenţă oarecare în monotonia acelor sunete furioase, tânguitoare şi frenetice totodată; se străduia

să le ghicească şi să le înţeleagă gândirea, împrejurarea, predicţia, întâmplarea sau plângerea pe care doreau s-o exprime, dar urechea lui nu prindea decât aceleaşi vibraţii aproape continue, stridente, toate la fel, care se prelungeau unele după altele. Obosit, enervat de ele, îşi folosea totuşi toate forţele minţii încercând să le înţeleagă şi implora la întâmplare o putere neaşteptată care să-l poată pune în legătură cu secretele dezvăluite de acea voce şi să-l iniţieze în acel limbaj mai mut pentru el decât o uşă închisă. Dar nu se întâmplă nimic, în ciuda zvâcnirilor inteligenţei sale de a pătrunde în acel suflet; vântul bătea, făcea frunzele să foşnească şi câinele urla.

Apoi, îşi aminti că într-o zi — oh, ce mult era de-atunci! — venise pe acel pod şi dorise să moară. Asta voia să spună animalul funebru care se învârtea în jurul lui? Ce era oare ascuns în râu ca să-i străbată fără încetare malul îndreptându-se întotdeauna, aşa părea, de la izvor la vărsare, vrând parcă să arate ceva ce ar fi curs deasupra, ce ar fi coborât? Oare nu Lucinde? Dumnezeule mare! Era ea? Să fi fost ea, înecată, pierdută sub torent? Atât de tânără! Atât de frumoasă! Moartă! Moartă! Şi sfredeli cu privirea întunericul, în depărtare, cu mult înainte, se aştepta să vadă… o vedea cu rochia albă, părul lung şi blond răspândit şi mâinile în cruce pe piept, plutind încetişor dusă de curent, purtată de valuri; era poate acolo, în acel loc, acoperită de apa rece, culcată pe fundul râului, pe pietrele verzi! „Asta vrei să spui, cu glasul tău care plânge ca şi cum ai urla pe un mormânt?” Şi-şi imagina cadavrul ei, cu gura uşor căscată şi ochii închişi.

Norii se deschiseră şi luna, desprinzându-se din puful lor cenuşiu, se ivi pe un cer de un albastru închis mărginit de nori negri; goneau şi se îngrămădeau unii peste alţii în înaltul cerului; luna urca urmându-şi cursul şi, uneori, o rază de-a ei cădea peste râu sau făcea să lucească în depărtare băltoacele rămase în făgaşele drumurilor. În acel moment, luna lumină câinele blestemat care urla întruna; animalul ridică atunci capul. Ai fi zis că, în întuneric, din ochi îi ieşeau firişoare de flacără subţiri şi strălucitoare, care se îndreptau direct spre faţa lui Jules şi se întâlneau cu privirea lui; apoi, ochii animalului se măriră brusc, căpătară formă umană şi în ei palpita un sentiment uman, revărsându-se în afară; era o efuziune de simpatie din ce în ce în ce mai puternică, care creştea mereu şi copleşea cu o seducţie infinită. „Nu eşti prietenul său, se întrebă el. De ce mă priveşti ca şi cum ai vrea să-mi câştigi prietenia? Ce vrei de la mine?”

Nu se mai auzea nimic, animalul amuţise şi nu făcea nimic altceva decât să-şi mărească pupilele galbene în care părea să se oglindească el; uimirea era reciprocă, se confruntau, întrebându-se unul pe altul lucruri ce nu se rostesc. Tresărind la acest contact reciproc, se înspăimântau amândoi, se speriau unul pe celălalt; omul tremura sub privirea animalului, unde credea că vede un suflet, iar animalul tremura de privirea omului, în care vedea poate o divinitate.

Crescând mai repede decât flacăra, gândirea lui Jules devenise îndoială, îndoiala, certitudine, certitudinea, spaimă, spaima, ură. „Ia mori! strigă el, tremurând de furie şi strivindu-i botul cu o lovitură de picior violentă şi bruscă. Mori! Mori! Cară-te! Lasă-mă!”

Câinele fugi, Jules se simţi în largul lui nemaivăzându-l. Revenea la calmul obişnuit, la libertatea lui; era surprins de emoţia prin care trecuse şi abia dacă o mai resimţea. Deodată, doi ochi luciră în umbră, apropiindu-se: se întorsese, era acolo, mergea prin răchitiş, se târa şchiopătând, labele îi intrau în noroi, aluneca. Jules luă de jos pământ şi aruncă în el să-l alunge; câinele fugi.

Jules porni în grabă spre acasă, încercând să ajungă cel puţin la primele locuinţe de la periferie, dar câinele făcuse un ocol mare pe câmp şi se ivea din nou. Jules îl alunga iar, câinele dispărea, apoi revenea; se lăsa brusc la pământ, Jules smulgea cu unghiile pietre, iarbă, ce apuca şi arunca în el până îl alunga foarte departe. Atunci, credea că n-avea să se mai întoarcă, că plecase pentru totdeauna, că asta fusese ultima dată… Dar nu! Animalul ieşea parcă din pământ, dispărea şi reapărea; i se aşeza brusc în faţă, îl privea, deschizându-şi botul şi arătându-şi gingiile cu o grimasă hidoasă. Nu mai lătra, abia dacă lăsa impresia că atingea solul, nu simţea loviturile pe care le primea, dar lăsa capul în jos între picioare, înclinându-se într-o parte şi, imediat, fugea ca o umbră.

Ploua, era o noapte întunecoasă, tot oraşul dormea, felinarele suspendate îşi legănau licărul roşiatic prin ceaţă, nu se mai auzea decât ploaia pe caldarâm, streşinile împroşcau apa din înălţimea acoperişurilor, rigolele se umpleau de râuleţe. Strada pe care locuia Jules era dreaptă şi înclinată, apele din cartierul de sus se revărsaseră şi curseseră pe acolo, drumul lucea ca şi cum ar fi fost spălat, ploaia îl biciuia şi ricoşa din pavaj, făcând un zgomot subţirel, regulat, continuu. Întoarse capul… Nu! Se înşelase.

„Iar a venit!” îşi zise. Şi, într-adevăr, auzi în urma lui ceva care ţopăia şi alerga după el. Dar, când se întorcea, nu vedea nimic.

Totuşi, o dată, îi auzi clar paşii, îi recunoscu. Atunci, fără să se uite în spate, lovi puternic cu piciorul în gol.

În fine, ajunse acasă, închise repede uşa, urcă în camera lui şi puse zăvorul.

După ce-şi schimbă hainele — era ud şi dârdâia de frig —, nu se culcă, începu să se gândească la ce i se întâmplase, la emoţiile pe care le avusese şi încercă să şi le reamintească una câte una şi să le examineze în profunzime, ca să le găsească motivele. Era totuşi sigur că nu visase, deoarece, în ceea ce se petrecuse între el şi pocitanie, în tot ce era legat de această aventură, exista ceva atât de intim, de profund şi de clar în acelaşi timp, încât trebuia recunoscută un alt gen de realitate şi totuşi la fel de aievea ca cea obişnuită, părând însă contrariul. Or, ceea ce existenţa oferă tangibil, impresionant dispărea din mintea lui, ca secundar şi inutil, asemenea unei iluzii care este doar aparenţă.

Şi se gândea mereu la întâlnirea avută; simţi dorinţa s-o repete ca să încerce din nou înfiorarea, să vadă dacă el va fi cel mai tare. Cu toate că nu zărise nimic pe străzi, câinele se ţinuse probabil după el până acolo, îl aştepta şi-l căuta încă; de altfel, aproape că şi el îl aştepta şi-şi dorea asta cu ardoare, în pofida ororii care îl stăpânea.

„Ce ciudat ar fi să fie acolo, în stradă, la uşă! îşi zise el. Hai să vedem!” Apoi, în timp ce cobora scările: „Ce nebunie m-a apucat! Ce prostie să cred… Şi dacă, totuşi, ar fi!”

Jules deschise uşa. Câinele era culcat pe prag.

XXVII

A fost ultima lui zi emoţionantă; de atunci, şi-a corijat spaimele superstiţioase şi nu l-a mai speriat întâlnirea pe câmp cu câini răpciugoşi.

Cu dorinţa încăpăţânată de a se instrui în toate privinţele, a învăţat geografia şi nu a mai plasat clima Braziliei la latitudinea New York-ului, înzestrându-l cu mulţi palmieri şi portocali, după cum am văzut că făcuse în scrisoarea către Henry.

A renunţat la afecţiunea pentru cizmuliţele evazate gen Louis XIII, preferându-le gambe drepte şi genunchi neîndoiţi; şi chiar mantiile purpurii, pe care le folosea cu dragă inimă în creaţiile lui şi

îi prilejuiau metafore atât de bogate, i-au părut până la urmă mai puţin frumoase decât torsurile pe care le puteau acoperi.

Iubirea furioasă pentru Veneţia i-a trecut şi ea, ca şi pasiunea pentru lagune şi entuziasmul pentru pălărioare de catifea cu pene albe; a început să înţeleagă că subiectul unei drame putea fi plasat la fel de bine la Astrahan sau la Pekin, locuri rar folosite în literatură.

Şi furtuna a pierdut din preţuirea lui; lacul, veşnicele lui bărci şi eternul clar de lună i-au părut atât de inerente albumelor de amintiri, încât şi-a interzis să mai vorbească despre ele, chiar în conversaţiile obişnuite.

Cât priveşte ruinele, a ajuns până la urmă să le urască din ziua în care, într-o veche fortăreaţă, visând culcat pe florile de ridiche sălbatică şi admirând o clematită splendidă încolăcită pe fusul unei coloane rupte, fusese deranjat de un negustor de seu cunoscut lui, care declarase că-i plăcea să se plimbe prin acele locuri pentru că îi stârnea amintiri, declamase pe loc o duzină de versuri scrise de doamna Desbordes-Valmore, îşi scrisese apoi numele pe zid şi plecase în cele din urmă cu inima plină de poezie, zicea el.

Îşi luă definitiv adio de la tânăra plină de inocenţă şi de la bătrânul împovărat de aerul venerabil, căci învăţase repede din experienţă că nu trebuie să găseşti întotdeauna ceva angelic la prima, nici patriarhal la cel din urmă.

Prea puţin bucolică din fire, păstoriţa din Alpi, în cabana ei, i se păru lucrul cel mai comun de pe lume. Oare nu-şi făcea brânza la fel ca una din Basse Normandie? Se împăcă totuşi cu păstorii, după ce văzu, undeva în Bretagne, un păstor de capre înfăşurat într-o piele de lup şi cu înfăţişarea frumoasă a celui mai îngrozitor ticălos de pe lume. Reciti tot ce putea să înţeleagă din opera barzilor şi truverilor şi recunoscu în mod deschis că trebuia să fii foarte ciudat alcătuit ca să găseşti toate astea sublime, în timp ce frumuseţile reale pe care le revăzu acolo îl impresionară totuşi mai mult.

În fond, nu mai dădea doi bani pe toate acele fragmente de cântece populare, traduceri ale unor poeme străine, imnuri ale barbarilor, ode ale canibalilor, cântece ale eschimoşilor şi alte adunături inedite cu care suntem pisaţi de o sută de ani. Treptat, s-a descotorosit chiar de acele predilecţii nătânge pe care le avem fără să vrem faţă de opere mediocre, gusturi pervertite pe care le căpătăm de timpuriu şi cărora estetica încă nu le-a descoperit cauza.

Aşadar, ca să se vindece de această manie, începu să studieze lucrări având un caracter deosebit de ale lui, un mod de a simţi depărat de al lui şi stiluri felurite care se prezentau diferit de al său. Îi plăcea să găsească dezvoltarea unei personalităţi fecunde, expansiunea unui sentiment puternic, care străpunge natura exterioară, o însufleţeşte cu propria viaţă şi-i dă culoarea ei. Dar şi-a zis că acest mod cât se poate de obiectiv, oricât de grandios ar fi uneori, ar putea să fie fals deoarece e monoton, limitat deoarece e incomplet şi a căutat imediat varietatea tonurilor, diversitatea liniilor şi formelor, diferenţa de detaliu, armonia ansamblului lor.

Înainte, avea o frază lungă, vagă, umflată, supraîncărcată, plină de ornamente şi înfloriturі, cam molâie la ambele capete, dar voia acum să-i imprime o turnură mai liberă şi mai precisă, s-o facă mai suplă şi mai puternică. Astfel, trecea de la o şcoală la alta, de la sonet la ditiramb, de la linia categorică a lui Montesquieu, tranşantă şi lucitoare ca oţelul, la maniera sclipitoare şi fermă a lui Voltaire, pură precum cristalul, ascuţită ca pumnalul, de la plenitudinea lui Jean-Jacques Rousseau la unduirile lui Chateaubriand, de la ţipetele şcolii moderne la expresia demnă a lui Ludovic al XIV-lea, de la naivităţile libertine ale lui Brantôme la rigoarea teologică a lui d'Aubigné, de la zâmbetul schiţat al lui Montaigne la râsul în hohote al lui Rabelais.

Ar fi dorit să reproducă ceva din seva Renaşterii, cu parfumul antic ce stăruia în gustul lui nou pentru proza limpede şi sonoră a veacului al XVII-lea, să-i adauge calitatea analitică a secolului al XVIII-lea, profunzimea psihologică şi logica lui, fără să se lipsească totuşi de câştigurile artei moderne şi păstrând, bineînţeles, poezia epocii sale, pe care o simţea de un alt fel şi căreia îi imprima amploare după cum simţea nevoia.

A pornit aşadar din toată inima la acest mare studiu al stilurilor; a urmărit naşterea ideii în acelaşi timp cu acea formă în care ea se mulează, evoluţiile lor misterioase, simultane şi potrivite una cu alta, fuziune divină în care spiritul, asimilând materia, o face eternă ca el. Dar aceste secrete nu se spun şi, ca să afli câteva, trebuie să ştii deja multe.

Tot contemplând frumoasele opere cu buna credinţă a inimii, impregnându-se de principiul care le produsese şi privindu-le abstract în ele însele când era vorba de frumuseţe, apoi relativ, în privinţa adevărului pe care îl manifestă şi îl expun, când e vorba de puterea lor, înţelese ce înseamnă originalitatea şi geniul şi simţi un

dispreţ total faţă de toate poeticele din lume. Dacă fiecare artist este chemat să reproducă ceea ce există general în lume şi în natură, după criteriul particular al talentului său şi sub o formă concretă unică, fără de care caracterul special al operei n-ar exista, dacă fiecare idee cere o formă pe măsura ei, dacă fiecare pasiune, în funcţie de omul în care se naşte, are un sunet diferit şi dacă inima omenească este o claviatură imensă pe care gânditorul trebuie s-o parcurgă din octavă în octavă şi din acord în disonanţă, de la intonaţiile cele mai înăbuşite până la cele mai acute; dacă fiecare foc are flacăra lui, fiecare voce, ecoul ei, fiecare intrând, ieşindul lui, dacă teaca e bine făcută pentru paloş şi limbajul pentru gândire, cum putem să nivelăm toate aceste înălţimi diferite, să apropiem ce trebuie să fie depărtat, să potrivim ceea ce nu are vreo legătură şi să vrem să menţinem în aceleaşi limite, să îmbrăcăm în acelaşi costum, să închidem în aceeaşi formă toate aceste diferenţe esenţiale de origine, naţionalitate, secole, epoci?

Scânteia care ţâşneşte din piatră, paloarea lunii, roşeaţa soarelui, stelele care scânteiază, cometele care strălucesc, toate acestea înseamnă lumină, esenţă unică manifestată în modalităţi diferite. Astfel, fiecare operă de artă are poetica ei specială, în virtutea căreia este făcută şi subzistă, iar cele ce vor veni se vor naşte şi ele după ce au stat în pântecele unor seminţe neîncolţite încă, stele diferite ale unei alte lumi, părţi din marea lumină a cărei sursă sălăşluieşte în miezul necunoscutului. Şi voi vreţi să impuneţi legi legii supreme, s-o guvernaţi, să repartizaţi după o simetrie misterioasă toate aceste licăriri diferite, să opriţi creaţia, s-o hotărniciţi din toate părţile, să-i măsuraţi viitorul, să cântăriţi infinitul!

Ajuns la această înaltă imparţialitate critică, care i se părea adevăratul sens al criticii şi care trebuie să-i fie cel puţin baza, a renunţat la comparaţiile în care se fac antiteze atât de indulgente şi în care, denaturând întâi cei doi termeni ai comparaţiei, se ajunge invariabil la obţinerea unui rezultat fals ca ea.

Atunci, descoperi frumuseţi neştiute la cei pe care nu-i agrea şi slăbiciuni ciudate în opere pe care le credea fără reproş; şi-a întărit aversiunea faţă de literatura academică şi universitară nu pentru că era a unei şcoli opuse, ci din dragoste pentru marii maeştri pe care îi degradează un entuziasm lipsit de inteligenţă şi îi înjosesc toate acele admiraţii ciuntite. Teoriile, dizertaţiile, protestele în numele gustului, „recitările” contra barbariei, sistemele despre ideea de

frumos, apologia anticilor, toate injuriile adresate de unii altora pentru apărarea limbii pure, toate prostiile care s-au scris discutându-se despre sublim n-au mai folosit decât să-l ajute să cunoască istoriceşte spiritul diferit al şcolilor şi epocilor în toată vanitatea lor rizibilă, utile pentru noi chiar prin excesul de ridicol. Erau convinse că lăsau pentru viitor un monument de neclintit şi iată că ceea ce au construit cu mare cheltuială a dispărut mai repede decât numele lor şi nu mai e bun decât să ne amintească clipa fugară în care au trăit!

Pe măsură ce înaintă în istorie, descoperi mai multă varietate şi totodată mai multă unitate; ceea ce, la prima vedere, apare contrastant, vag, dispăru treptat şi Jules întrezări faptul că tot ce era monstruos şi bizar avea propriile legi, ca şi tot ce era graţios şi sever. Ştiinţa nu recunoaşte monstrul, nu afuriseşte nicio creatură şi studiază cu aceeaşi afecţiune vertebrele şarpelui boa şi miasmele vulcanilor, laringele privighetorilor şi corola trandafirilor. Urâţenia există numai în mintea omului, este un mod de a simţi care îi dezvăluie slăbiciunea, numai el fiind în stare s-o conceapă şi s-o producă. Fără această infirmitate sau capacitate, oare de ce ar leşina de plăcere în faţa Frumuseţii atunci când o întâlneşte? Dar natura nu e în stare de asta, totul la ea este ordine, armonie, stâncile aride sunt frumoase, ogoarele acoperite de holde de grâu sunt frumoase, frumoasă e şi furtuna, frumoase sunt şi pădurile, păianjenii au frumuseţea lor, dar şi crocodilii, bufniţele, maimuţele, hipopotamii şi vulturii. Culcaţi în vizuini, vârâţi în mocirlă, urlând după pradă, sărind prin păduri, înotând în oceane, nu sunt oare, precum berzele care zboară şi iepele care zburdă pe pajişti, ieşite din aceleaşi pântece, îngânând acelaşi cânt, întorcându-se în acelaşi neant, raze ale aceluiaşi cerc care converg spre acelaşi centru? Încerca să sesizeze aceeaşi armonie în lumea morală şi, fără să-i fie teamă de ceva, studia criminalul, josnicul, grosolanul şi obscenul, toate acele nuanţe a ceea ce ne sperie şi ne dezgustă, şi le punea faţă în faţă cu ceea ce e mare, demn, virtuos şi plăcut, ca să vadă cum diferă, admirându-le punctele de contact când există.

Aşa cum poetul trebuie să fie, în acelaşi timp, şi poet, şi om, adică să concentreze omenirea în inima lui, să fie el însuşi o părticică din ea, îi cerea operei de artă semnificaţia generală şi, în acelaşi timp, valoarea plastică şi intrinsecă. Şi astfel a ajuns să studieze simultan omenirea în artă şi aş zice că aproape arta în omenire, căci există una în repetările periodice ale aceloraşi crize şi

ale aceloraşi idei, în combinaţia a ceea ce numim efect şi cauză, încât am putea jura că totul este coordonat dinainte, deoarece are comportamentul unui organism complet care se dezvoltă permanent şi funcţionează fără întrerupere sub o aparenţă normală.

De atunci, prin costum, epocă, ţară, căuta omul; în om, căuta inima. Făcea psihologia istoriei, de la istorie, cobora la analiză, şi din acest ansamblu care formează un secol şi are propria-i fizionomie, rezultat al tuturor părţilor care l-au compus, încerca să găsească speranţele parţiale care formaseră speranţa unei generaţii, amărăciunile particulare care îi conferise un aer atât de sumbru, toate bucuriile care îi insuflaseră atâta nepăsare faţă de problemele grave, energiile care constituiseră forţa lui, faptele de eroism tainice care îl făcuseră eroic.

Fiecare epocă pierdu în ochii lui culoarea distinctă sub care suntem obişnuiţi s-o privim; aspectului ţeapăn şi artificial al unităţii sale i-a luat locul un caracter mai schimbător şi mai divers care, atenuând diferenţele găsite între epoci, îi explicau în mai mare măsură tranziţia de la una la alta, originile şi consecinţele. Astfel, descoperind uneori o tandreţe delicată în inimi sălbatice şi cruzimi ciudate în priviri care păreau cele mai tandre, extrăgând comicul din lucruri serioase sau înţelegând imediat o dramă la auzul unei fraze foarte simple, îşi pierdu, în materie de istorie şi de critică, multe păreri preconcepute, maxime comode şi convingeri comune.

Dar posteritatea, care priveşte totul din profil şi doreşte opinii foarte clare ca să le cuprindă într-un cuvânt, nu are timp să se gândească la tot ce a respins, uitat, omis; a prins numai trăsăturile proeminente ale lucrurilor, apoi, cu riscul unei incoerenţe sau unei absurdităţi, le-a reunit sub o singură trăsătură şi le-a topit într-o singură expresie. Jules a fost cât pe ce să cadă în cealaltă extremă. Tot văzând zilnic falsitatea judecăţilor mulţimii, nerozia admiraţiilor şi prostia urii sale, ar fi admirat ceea ce ea dispreţuia şi ar fi detestat ceea ce o fermeca, dacă n-ar fi văzut, de cele mai multe ori, un fond de utilitate practică pentru viitor în toate ideile mai mult sau mai puţin juste pe care le are ea despre trecut. Aceste idei sunt importante prin ele însele, deoarece produc la rândul lor fapte. Ce importanţă are că 9326 a înţeles greşit Sparta, de vreme ce crezuse că o imita?

După ce studie puţin secolul al XV-lea, văzu altceva decât guleraşe plisate şi scrobite; se uită la secolul al XVII-lea, fără să se gândească doar la perucile mari, şi la secolul al XVIII-lea, fără să

privească numai tocurile roşii şi marchizele. Îi plăcea, în secolul grav al lui Ludovic al XIV-lea, să-i audă râzând pe Saint-Amant[27] şi pe Chaulieu[28], să-l vadă pe Gassendi[29] plimbându-se prin faţa abaţiei Port-Royal; după cum încă credea că secolul lui Ludovic al XV-lea, căruia i se reproşează tot timpul frivolitatea, ateismul şi amorurile zburdalnice, începuse cu La Bruyère şi cu Lesage, îi zămislise pe Saint-Preux şi se sfârşise cu *René*[30]. Epocă de scepticism, de bună seamă, care a stârnit un entuziasm nou, a adus libertatea unor lumi şi a eliberat inteligenţa.

De exemplu, când afla că efeminatul Henric al III-lea îi trimitea din Polonia domnişoarei de Valençay scrisori scrise cu sângele lui, că Nero, în clipa morţii, plângea pierderea unei amulete primite de la mama sa sau că lui Turenne îi era teamă de întuneric şi că mareşalul de Saxa avea oroare de pisici, Jules rămânea uimit, plin de admiraţie sau de milă, dar uimirea nu dura, admiraţia se transforma în înţelegere şi mila în indulgenţă. Astfel, căuta curajul de care dăduseră dovadă laşii, frica de care fuseseră stăpâniţi cei bravi; dorea să descopere virtutea practicată de vicioşi şi râdea de crimele săvârşite de cei buni. Această egalitate continuă a omului, oricare ar fi şi oriunde s-ar găsi, i se părea ceva drept care îi reducea orgoliul, îl consola pentru umilinţele interioare, îi reda în sfârşit adevăratul caracter de om şi-l reaşeza la locul lui.

Lumea devenind pentru el un spaţiu atât de larg de contemplat, văzu că, în privinţa artei, nimic nu exista în afara limitelor sale, nici realitate, nici posibilitate de a exista. De aceea, fantasticul, care i se părea altădată un regat atât de vast al continentului poetic, nu i se mai păru decât o provincie; înţelese că nu se va face niciodată nimic frumos inventând animale care nu există, plante care nu sunt, înzestrând cu aripi un cal, cu cozi de peşte trupurile unor femei, existenţe imposibile, revelaţii de tip evanescent, vise fără consistenţă care, oferind numai o faţă după vaga dorinţă care le-a creat, rămân izolate unele de altele în nemişcarea şi neputinţa lor.

Totuşi, acest supranatural, care apare la începutul artei unui popor şi pe care îl regăsim la sfârşitul ei, trebuie să-l acceptăm ca pe două figuri misterioase sculptate pe un leagăn şi pe un mormânt; a marcat primele reproduceri făcute de mâna omului, coexistă în operele cele mai reuşite, se transformă şi se infiltrează iar în cele de pe urmă. Izbucneşte întâi în India, care nu s-a dezbărat de el; se umanizează în Grecia, trece în arta romană, îl recreează cu capricii nebunatice sau îi înflăcărează sensibilitatea, devine cumplit în Evul

Mediu, grotesc în Renaştere şi se amestecă în sfârşit cu vârtejul gândurilor în sufletele lui Faust şi Manfred.

De bună seamă, acele statui mari de sfincşi monstruoşi care stau culcaţi pe nisipul deşertului au fost dăltuite ca să exprime ceva anume. Spre ce orizonturi privesc, din adâncul pagodelor, ochii larg deschişi ai idolilor? Ce înseamnă zâmbetul lor de beatitudine? Şi de ce au atâtea braţe care le atârnă pe lângă corp? Le putem contempla mult şi bine, dar niciun om nu va şti ce vor să însemne.

În unele momente ale vieţii omenirii şi a indivizilor nu apar oare elanuri care se manifestă în forme ciudate? Limbajul obişnuit nu mai este atunci de ajuns; nici marmura, nici cuvintele nu pot să conţină aceste gânduri care nu se spun, să satisfacă aceste dorinţe ciudate care nu se pot potoli; avem nevoie de tot ce nu există, tot ce există devine inutil: uneori din dragoste de viaţă, pentru a o dubla în prezent, a o eterniza dincolo de ea; alteori, din sete de infinit, pentru o întoarcere cât mai repede acolo, frenezie a bucuriei sau capricii ale disperării. Propria natură ne stânjeneşte, ne sufocă, vrem să ieşim din ea, iar sufletul nostru, care a copleşit-o, face să-i crape pereţii, ca o mulţime jenată într-o incintă prea mică. Ne năpustim fără o justificare logică în excesiv, în monstruos; ne punem o mască pe faţă, alergăm, strigăm, urlăm, suntem cuprinşi de nebunie şi de sălbăticie; râdem de urâţenia ei, ne tăvălim în josnicie, aşa cum, epuizat de posturi şi sângerând sub târsână, călugărul sihastru simte furnicături de voluptate la fiecare lovitură cu care îşi flagelează trupul şi leşină aproape de dragoste când vede cerurile deschizându-se deasupra lui, îngerii cu aripi albe şi serafimii cu harfe de aur. Redevenind calm, omul nu se mai înţelege pe sine, e speriat de propriul cuget şi visele îl înspăimântă, se întreabă de ce a creat djinnii şi vampirii, unde voia să se ducă călare pe grifoni, ce patimă trupească l-a făcut să pună aripi falusului şi în ce moment de angoasă a visat iadul.

Înţeles ca dezvoltare a esenţei intime a sufletului nostru, ca un preaplin al elementului psihic, fantasticul are locul lui în artă, cei mai sceptici şi cei mai ironici s-au folosit de el şi toată slăbiciunea unora nu a avut altă cauză decât de a nu fi putut să-l simtă şi să-l exprime. Iar cel ce generează din prejudecată fantezia artistului, prin imposibilitatea în care se află de a-şi exprima ideea sub o formă reală, umană, denotă în general îngustime spirituală şi o imaginaţie mult mai săracă decât se crede de obicei. Imaginaţia nu trăieşte efectiv din himere, are partea ei pozitivă ca fiecare dintre

noi, se chinuie şi se răsuceşte ca să-l nască şi nu este fericită decât după ce i-a dat o existenţă reală, palpabilă, durabilă, ponderală, indestructibilă.

A început atunci să nutrească o imensă dragoste faţă de acei câţiva oameni mai presus de cei mai mari, mai puternici decât cei mai puternici, în care infinitul se oglindeşte aşa cum se oglindeşte cerul în mare. Dar, pe măsură ce le contempla operele, acestea deveneau tot mai ample în mintea lui, aşa cum se înalţă munţii pe măsură ce vrem să-i escaladăm; cu cât credea mai mult că îi înţelegea, cu atât era mai strivit, era cuprins de năuceală, nu-i venea să creadă că omul putea să fie atât de mare.

Ştiau oare ce erau, simţeau oare profund ce făceau ei înşişi, acei nemuritori despre care vorbim? Întâi, evenimentele neprevăzute ale vieţii nu ajungeau până la ei, îşi scriau cântecele de dragoste din fundul temniţelor, îşi plăsmuiau rimele păşind spre moarte, cântau încă în timpul agoniei, sărăcia nu-i făcea nişte amărâţi, sclavia nu-i făcea robi, ar fi putut să-şi depene durerile în faţa lumii şi s-o amuze cu spectacolul inimii lor. Dar nu, îşi îndeplineau sarcina cu o încăpăţânare divină şi erau atât de puţin mândri după aceea, se făleau atât de puţin cu asta, încât parcă uneori nu i-au înţeles amploarea, asemenea unor făclii aprinse care nu ştiu că luminează. Le-a admirat profunzimea simplităţii şi caracterul general al lumii aparent în expansiunea personalităţii lor, astfel încât rezultatul este adevărul tonurilor şi totodată varietatea relativă a întregii creaţii, marcată de mâna unui om fără să-şi piardă nimic din realitatea şi din unitatea ei.

Homer şi Shakespeare au cuprins în cercul lor omenirea şi natura: orice om din vechime se află în primul, omul modern, în al doilea, în aşa măsură încât nu ne putem închipui Antichitatea fără Homer, nici timpurile moderne fără Shakespeare. Au fost atât de adevăraţi, încât au devenit necesari; ceea ce au făcut este opera lor, dar şi cea a lui Dumnezeu, sunt asemenea conştiinţei lumii, deoarece toate elementele sale se găsesc adunate acolo şi le poţi înţelege.

Dar, la aceşti părinţi ai artei, cel mai mult îl fermeca îmbinarea pasiunii cu armonia alcătuirii. Poeţii cei mai exclusivi, cei mai personali au avut mai puţină căldură, vitalitate şi chiar naivitate în expunerea unui singur sentiment care le conferea măreţia decât au manifestat în sentimentele variate pe care le-au reprodus, în timp ce literaturile târzii, cu toate şiretlicurile dobândite şi artificiile

studiate, n-au făcut nimic care să se apropie de armonia savantă pe care o găsim la aceşti maeştri în starea ei cea mai naturală şi completă, ca la sursa şi la principiul ei. A tras atunci concluzia că inspiraţia trebuie să ţină numai de ea singură, că incitările exterioare prea dese o slăbesc şi o denaturează, că trebuie să fii cu burta goală ca să cânţi băutura şi deloc mânios ca să zugrăveşti furia lui Aiax. Îşi aminti timpul în care încerca zadarnic să-şi stârnească sentimentul iubirii ca să scrie sonete.

Atunci, poezia supremă, înţelegerea fără limite, natura cu toate feţele ei, pasiunea cu toate ţipetele ei, inima omenească cu toate hăurile ei s-au îmbinat într-o sinteză imensă, căreia îi respecta fiecare parte din dragoste faţă de ansamblu, fără să vrea să îndepărteze nicio lacrimă din ochii oamenilor, nicio frunză din păduri.

A văzut că cine elimină scurtează, cine alege uită, cine taie distruge, că poemele epice erau mai puţin poetice decât istoria şi că, în cazul romanelor istorice, de exemplu, era o mare greşeală să vrei să fii poetic. Cel care, conform unei idei preconcepute şi ca s-o instaleze convenabil undeva, gândeşte trecutul în alte culori decât a fost, reface faptele şi adaptează oamenii, ajunge la o operă falsă şi lipsită de viaţă, istoria fiind întotdeauna prezentă, strivindu-l din înălţimea proporţiilor ei cu plenitudinea totalităţii sale: singurul mijloc de a o egala ar fi să ajungi la exigenţele ei şi să completezi ceea ce ea n-a zis. Dar de câtă pricepere ar fi nevoie ca să reuşeşti să înţelegi epoca! Câtă erudiţie iniţială ca să dobândeşti această pricepere! Câtă agerime ca s-o aplici! Ce inteligenţă apoi ca să vezi lucrurile aşa cum au fost! Ce forţă înnăscută ca să le reproduci şi ce înclinaţie mai ales ca să le faci înţelese de ceilalţi!

Jules se îmbogăţea astfel cu toate iluziile pe care le pierdea; pe măsură ce cădeau barierele din jur, ochii lui descopereau orizonturi noi. Depărtat în mod egal de savantul care se opreşte la observarea faptului şi de retorul care se gândeşte numai să-l înfrumuseţeze, exista la el un sentiment intrinsec lucrurilor, iar pasiunile umane se succedau dezvoltându-se din parabole matematice. Îşi reducea pasiunile proprii la formule ca să le poată desluşi mai bine, în timp ce ideile păreau să-i vină din inimă, atât de mare era căldura şi îndrăzneala lor.

A adus în domeniul artelor obiceiul, căpătat în urma studierii lumii şi, încet-încet, a analizării lui însuşi, de a parodia ceea ce-i plăcea mai mult, de a denigra ce iubea mai mult, diminuând

grandorile şi ponegrind toate frumuseţile, ca să vadă dacă se vor ridica după aceea în grandoarea şi frumuseţea lor dintâi; uneori, chiar nega complet o operă ca s-o poată privi mai bine sub un alt aspect. Dar, aşa cum catifeaua sfâşiată este mai frumoasă decât cea nouă şi o bonetă de hârtie pe capul lui Apollo nu-l înjoseşte, parodia nu poate să distrugă nimic din ceea ce este indestructibil, cuţitul ei se rupe în marmura neperisabilă şi mai curând înfrumuseţează ceea ce este frumos în comparaţie cu ce este urât. Gloria, ca să fie completă, trebuie deci să fie batjocorită; ar fi mediocru pentru mine triumful dacă nu s-ar găsi nimeni să-l insulte. Oare nu aceeaşi nevoie ne împinge să căutăm diatribele celor care ne sunt dragi şi caricaturile celor pe care îi admirăm, făcându-ne plăcere să auzim cum suntem bârfiţi ca după aceea să ne putem adula mai mult?

Deplângea admiraţia oamenilor slabi, care se speriau de ironie. Şi ce puţină forţă are în ea însăşi cea care a fost diminuată!

Auzise că epoca modernă era o epocă prozaică, operele care o puteau zugrăvi, având probabil un resentiment faţă de subiect, n-ar fi găsit în ea nicio profunzime şi n-ar fi dobândit nicio strălucire făcând-o. Or, după ce îşi însuşise ideile curente în prima tinereţe şi o detestase când se întorsese la Antichitate, la plastică, urând atunci fracul negru din dragoste faţă de mantie şi cizma văcsuită din pricina coturnului, s-a întrebat totuşi într-o zi dacă o jumătate de secol în care avusese loc o revoluţie ca să schimbe lumea şi un erou ca s-o cucerească, în care monarhiile fuseseră văzute prăbuşindu-se şi popoare, născându-se, religii dispărând şi apărând dogme, cadavre revenind din exil, regi care se întorceau acolo şi peste tot un fel de suflu de furtună care precipita evenimentele spre consecinţa lor, ciocnind ideile de fapte, filosofiile de religii, totul învârtejindu-se, totul atât de îndesat, de amestecat, de confuz încât toate teoriile se născuseră, toate concepţiile căpătaseră formă, credinţa, îndoiala, exaltarea şi descurajarea, corupţia şi virtutea, trădarea şi eroismul arătându-se rând pe rând unele în faţa celorlalte, uneori în aceeaşi împrejurare, la acelaşi popor, alteori la acelaşi om, astfel încât nimic nu putea fi mai unitar păstrând o varietate infinită, s-a întrebat aşadar dacă o astfel de epocă nu lăsa mai multă latitudine şi învăţăminte gânditorului şi mai multă libertate artistului decât contemplarea unei societăţi cu o înfăţişare mai inflexibilă în care, totul fiind limitat, stabilit şi cumpătat, omul avea mai puţin posibilitatea să acţioneze prin el însuşi şi totodată

nici providenţa nu-l prea împingea să mişte. Dar din această supraabundenţă de materiale rezultă punerea în încurcătură a artei, care nu ştie cum să folosească momentul prezent, nici cum să-l perceapă; ca să-l poată înţelege şi mânui, trebuie să-l găsească fixat undeva; istoria e frumoasă doar povestită şi cele mai splendide palate nu valorează cât ruinele lor. Din dragoste pentru frumuseţe, artistul poate să regrete uneori frontispiciile doborâte şi statuile mutilate; dar, dacă ar şti că trecutul este infinit şi că această perspectivă cu cât este mai lungă cu atât este mai frumoasă, ar fi tentat să binecuvânteze vântul care dezrădăcinează pietrele şi iedera care începe să le acopere.

Jules a căpătat aşadar convingerea că vor fi executate lucrări de artă splendide inspirate de secolul al XIX-lea, când vom fi îndeajuns de departe de el, încă nu atât cât ca să se piardă detaliile, dar nici prea aproape ca să domine ansamblul.

I se mai spusese că — citise în reviste —, deoarece caracterul individual se maturizase considerabil în urma preocupărilor politice ale naţiunii, rândurile se nivelaseră şi condiţiile se apropiaseră, comedia devenise un lucru imposibil, o formă de artă în întregime pierdută. Ei bine, odată cu trecerea timpului, s-a convins de contrariul! Este adevărat că avea mai puţin simţul comediei şi mai mult pe cel al tragediei, iar, în literatură, ca în lume, confunda deseori genurile.

S-a dus la Paris, a asistat la cursurile de la Sorbona şi convingerea sa dobândită recent a rămas întreagă. Auzind încă profesori predând regulile gustului şi oameni care nu ştiu să scrie patru rânduri învăţându-i pe alţii cum ar trebui să compună o carte, s-a amuzat şi mai mult şi a râs şi mai din toată inima decât dacă ar fi văzut o maimuţă bărbierind un om sau un caniş îmbrăcat în soldat încărcând arma în doisprezece timpi.

Ziarele îi păreau şi ele un izvor inepuizabil de glume, cu devotamentul lor faţă de ţară şi dragostea de morala publică, lipsa de eleganţă a stilului pe lângă felul neserios în care gândeau, cutii de plumb pline cu nisip. Cele mai mari, cele mai serioase, cele mai maiestuoase, cele mai arogante erau, după părerea lui, cele mai bune, astfel încât numai *Charivari* şi *Tintamarre* nu-l mai făceau să râdă.

A văzut la bursă că stirpea lui Turcaret[31] nu se stinsese; la Şcoala de Medicină, că, deşi nu mai purtau peruci, nepoţii lui Diafoirus[32] n-au degenerat; la Palatul de Justiţie, că încă îi poţi

întâlni pe alde Brid'oison[33].

Într-adevăr, exteriorul comic s-a diminuat, dar fondul pare să fi crescut în proporţie inversă; totul a devenit mai greu de surprins, mai complex, mai delicat, mai intim. De exemplu, ideea unei guvernări constituţionale: nu are în sine ceva cât se poate de străvechi şi de esenţial făcut să stârnească râsul? Sistemul sau gândirea imuabilă, ideea monarhică dacă vă place mai mult, care reapare continuu sub diferitele figuri din fiecare minister, nu te duce cu gândul fără să vrei la acele piese cu travestiuri, în care acelaşi personaj apare rând pe rând deghizat în ţăran, birjar, militar, bucătar, arătându-se rând pe rând mieros, cumplit, ingenuu ca să pună mâna pe dota bietei fete sau să-i răpească onoarea?

S-a dus la Operă, unde a văzut procesiuni, cruci, altare şi a auzit muzică de orgă şi cânt de psalmi. A intrat în biserici, unde se interpretau contradansuri, şi aceiaşi oameni, pe care îi văzuse cu o seară înainte pe scenă, îmbrăcaţi în preoţi sau în călugări, cântând atunci cu o expresie pe potriva costumului, se aflau acum acolo şi-şi continuau meseria, dar, de data asta, vioi şi veseli, cu părul ondulat, cu mănuşi albe, manşete şi un lanţ de aur. În schimb, îi reîntâlnea seara, la cină în oraş, pe cei pe care îi văzuse dimineaţă slujind liturghia în veşminte pontificale, bând şi mâncând cu poftă, sporovăind cu doamnele şi dându-se bine pe lângă ele.

„O, Molière! Molière!", a izbucnit în sufletul lui, admirând moralitatea procurorilor regelui şi civismul oamenilor de stat.

A fost invitat să facă parte dintr-o adunare filantropică şi s-a prezentat. Întâi, fiecare s-a înghesuit atât de mult la uşă ca să ocupe cel mai bun loc de lângă sobă, încât a fost cât pe ce să fie sufocat de la intrare. Era vorba de găsirea mijloacelor de ameliorare a omului interior; dar s-a iscat de la început un tărăboi aşa de mare pentru stabilirea primului care va lua cuvântul, încât s-a ajuns ca fiecare să răcnească ca să se facă auzit şi Jules a plecat de teamă să nu ia bătaie.

În altă zi, a asistat la reuniunea solemnă a unei societăţi contra alcoolului. Reuniunea a avut loc la nouă seara, după un mare dineu oferit de preşedinte. Aproape toţi membrii au venit beţi şi au declarat că le vor permite adepţilor lor cel mult ceaiul şi limonada; cei mai afumaţi au fost cei mai guralivi, durerile beţiei se zugrăveau pe feţele lor, unii chiar au vomitat. A cunoscut acolo un tânăr scriitor catolic, ale cărui cărţi de morală dogmatică erau vândute în mânăstiri, iar poeziile lui religioase erau recomandate de duhovnici

frumoaselor lor păcătoase. Jules l-a întâlnit la prostituate.

— Ha! Ha! Ce face aici omul de bine? l-a întrebat el.

— Ce? a răspuns celălalt. Nimic mai simplu. Cu banii pe care mi-i aduc iubirile diafane plătesc femeile uşoare şi predicând postul, iau masa la *Véfour*.

Cât priveşte geloşi, pungaşi, vanitoşi, aceştia sunt prea mulţi ca să fii atent la ei şi, de altfel, sunt mult prea specifici naturii omeneşti ca să poată fi amintiţi în mod special într-o anumită epocă spre deosebire de altele; dar, acordând atenţie numai elementului grotesc al unei societăţi şi comportamentelor ridicole cu care este înzestrată în mod special, a descoperit atât de multe în societatea noastră încât a ajuns, în raport cu acest gen de comic, la aceleaşi concluzii pe care le găsise în privinţa tragicului. Astfel, a dorit să se amuze întâi cu adepţii lui Saint-Simon, dar cei ai lui Fourrier au fost mai tari, aşa cum domnul Cousin[34] i se părea foarte hazliu înainte să-l fi citit pe Pierre Leroux[35]. Ce va mai stârni râsul când totul e rizibil? Este într-adevăr penibil pentru un autor să-ţi spună că, orice prostie i-ar pune să zică pe bufonii lui, oamenii serioşi vor rosti întotdeauna una şi mai şi.

Nu poţi să faci o caricatură din caricatura însăşi. De unde va trebui luat material pentru satiră? Cine ni-l va oferi? Cumva Universitatea? S-ar supăra iezuiţii. Poate oratorii patrioţi? Dar jurnaliştii veroşi nici nu se gândesc să se lase mai prejos. Savanţii? Dar artiştii, Doamne sfinte! Orgoliul tenorilor probabil? Dar al dansatorilor, îndurare! S-a gândit şi la Academie, formată din mari seniori ai burgheziei, miniştri destituiţi, pairi gutoşi, comisari de poliţie îmbogăţiţi, scriitori care au spiritul celor care n-au scris nimic şi câţiva critici care au avut nefericirea de a scrie, unde vor fi primiţi curând sobari-coşari, notari şi agenţi de schimb. Vai! Cei care o atacă nu au oare mai mult decât aroganţă, iar cei care vor să-i devină membri, mult mai multă platitudine?

A auzit într-un salon un bărbat recitând versuri. Versurile erau mediocre şi mâinile poetului, foarte murdare.

— Cine e bădăranul ăsta? şi-a întrebat vecinul.

— Nu-l vorbi de rău, e un mare om.

— Prin ce?

— E un pantofar care face versuri.

— Şi?

— Păi asta e minunea! Lângă el stă editorul lui, care l-a prezentat stăpânei casei, îl duc peste tot, e bunul lui, animalul,

lucrul lui; are mare grijă să-i recomande să vină cu şapcă şi să-şi ţină mâinile murdare, ca să se vadă bine că e proletar şi face încălţăminte. Ba chiar l-a îndemnat să-şi coasă caietul de poezii cu aţă unsă cu smoală; am mai aflat că l-a sfătuit să pună câteva greşeli de ortografie în locurile cele mai acătării, ca să fie admirate mai mult. El şi poetul lui au ajuns acum la modă, sunt invitaţi peste tot, uite cum se înghesuie lumea. După ce-l va fi târât pe bietul om din salon în salon şi nu va mai şti ce să facă cu el, o să-l lase baltă şi cizmarul va fi nevoit să coasă din nou cizme, doar dacă nu cumva vanitatea, sărăcia şi disperarea în ultimă instanţă nu-l vor face să dea ortul popii până atunci, ceea ce se va întâmpla în mod sigur.

— Şi cine e acest domn care vorbeşte atât de bine? l-a întrebat Jules pe vecinul din dreapta, arătând spre vecinul din stânga.

— Acest domn este un elenist, i s-a răspuns. Nu concepe ca cineva să poată scrie un articol de modă sau să recite o fabulă fără să cunoască la perfecţie cel puţin două limbi vechi şi vreo şase moderne. A scris un roman de moravuri înţesat de erudiţie, pe care nimeni nu l-a citit, dar se consolează semnalând anacronismele celor care se citesc şi râzând pe socoteala autorilor care au folosit o mulţime de cuvinte cărora nu le cunoşteau etimologia sau originea.

Bărbatul amabil care îi oferea lui Jules aceste amănunte era un tânăr dandy, invidios pe senzaţia pe care o făcea proletarul ce capta în acel moment admiraţia doamnelor şi nu mai puţin invidios pe cunoştinţele savantului, care îl umilea uneori în faţa bărbaţilor.

„Iar eu, se întrebă Jules, după ce a căutat în adâncul conştiinţei sale cauza repulsiei diferite pe care o simţea faţă de fiecare dintre acele personaje, nu m-aş simţi oare foarte bine dacă aş fi în locul cizmarului şi aş auzi răspândindu-se acel zvon plăcut stârnit în onoarea mea? În fond, eu urmăresc altceva? Poate versurile lui mi s-au părut proaste doar pentru că aş fi preferat să fie ascultate ale mele; acest om cumsecade le ponegrea cu mare sârg, dar aş fi foarte fericit dacă aş şti cât el. Chiar şi tânărul îngâmfat avea dreptate, trebuie să recunosc că-şi leagă cravata mai bine decât mine şi toaleta lui e ireproşabilă.”

Aşa trăia Jules, frecventând mai mult oamenii şi deschizându-le din ce în ce mai puţin inima. Izolarea lui intimă era, faţă de mulţimea care dădea năvală peste el, un rezultat multiplu al experienţei, al orgoliului rănit, al prejudecăţii şi al împrejurărilor exterioare.

Se întâmplă una din două: ori omul se cufundă în societate, îi

adoptă ideile şi pasiunile şi dispare atunci în nuanţa comună, ori se închide în sine şi nimic nu mai străbate în afară, diferenţe profunde apar între el şi semenii lui, existând adevărate prăpastii chiar şi în felul de a înţelege aceeaşi idee. Trăieşte singur, visează singur, nimeni nu se asociază la bucuria sa, nu are parte de mângâiere pentru dragostea lui, nici de consolare pentru suferinţă; sufletul lui e ca o constelaţie rătăcită pe care întâmplarea ar împinge-o în spaţiu. Tocmai de aceea avem mulţi prieteni în copilărie, mult mai puţini în tinereţe, aproape deloc la maturitate, deloc la bătrâneţe.

Câte gusturi, gânduri, vise şi plăceri am avut oare în comun cu o mulţime de oameni pe care i-am pierdut din vedere? Au gândit totuşi la fel ca noi, au simţit ca noi, trăiam viaţa lor, ei o trăiau pe a noastră. Dar legăturile ce păreau să ne unească pentru totdeauna s-au desfăcut atât de uşor de la sine, încât am uitat complet unii de alţii şi nu ne vom mai vedea niciodată.

Există o vârstă când toţi iubim vinul şi adorăm toate femeile. Atunci, aşezaţi în faţa vieţii ca la un festin, cântăm împreună cu aceeaşi bucurie sufletească, convivii sunt stăpâniţi de aceeaşi veselie şi îmbătare. Dar vine un moment în care fiecare îşi ia sticla lui, îşi alege femeia lui şi fuge la el acasă; apoi, alţii vin să se îmbete cu aceleaşi iluzii şi să se amăgească cu aceleaşi speranţe.

Dacă legăturile din trecut ne-ar apărea deodată în faţa izolării ceasului de-acum, am fi mai dezgustaţi de ceilalţi decât de noi înşine. Şi ce-am deplânge mai mult, renunţarea la tot ce ne-a părăsit sau duritatea cu care nu i-am mai vrut?

Altădată, Jules avea mulţi prieteni, cu care discuta despre literatură. Acum, abia dacă putea găsi unul care să fie de părerea lui cinci minute. Nu avea curaj să-şi expună ideile în faţa unor oameni ce nu i le împărtăşeau, iar celor care le înţelegeau ar fi avut încă atât de multe lucruri să le spună, încât se abţinea să deschidă gura. Discuţia devenise pentru el imposibilă, nu deţinea ca mod de transmitere psihologică decât expansiunea, comunicarea directă, inspiraţia simultană; voia ca tot ceea ce ieşea şi intra în el s-o facă asemenea sunetului, care se acceptă fără a fi judecat, e perceput îndată ce se produce; corectitudinea unei note nu se judecă, ciulim urechea şi suntem imediat conştienţi de ea.

Cu cât ieşea mai mult în lume, cu atât mai puţin descoperea legături cu el însuşi. Când a luat cina la restaurant cu un prieten, aceasta a ales întotdeauna feluri de mâncare care nu erau pe placul lui şi voia să bea Bordeaux pe când el ar fi dorit Bourgogne. Croiala

halatului de casă şi culoarea stofelor din care îşi făcea hainele erau în general dezaprobate de toată lumea. Dacă voia să facă un cadou cuiva, alegea întotdeauna lucruri fermecătoare, care nu plăceau niciodată. Nu se mai ducea la teatru, pentru că fluierăturile îl împiedicau să se bucure de cele mai frumoase momente şi suferea prea mult auzind anumite aplauze.

Mai mult evita decât căuta contradicţia, dar, nefiind de părerea nimănui, nu şi-o spunea pe a lui; aşa că era acuzat de ipocrizie pentru că voia să fie amabil fără să consimtă să fie josnic.

Dacă admira un tablou, găsea oameni care se exaltau de felul în care pictorul imitase nasturii de la haină. Dacă asista la un concert de Beethoven, vedea unii care căscau şi tropăiau de la primul acord. Când vorbea despre Shakespeare, pretinşii clasici îi răspundeau cu un râs plin de milă, iar aşa-zişii romantici, cu strigăte nearticulate. Dacă mărturisea că-i plăcea să citească *La Pucelle*[36], era privit ca un libertin sau amatorii îi citau pe loc lucrarea *Tableau de l'amour conjugal*[37] sau romanul *Le Portier des Chartreux*[38].

Câteodată totuşi, ademenit de aparenţe de simpatie, îşi expunea părerea sau îşi mărturisea impresia, dar, brusc, întâmpina la cei despre care crezuse că îl înţelegau o încăpăţânare atât de obtuză încât, deşi porniseră din acelaşi punct, se pomenea deodată la distanţe infinite şi continua să vorbească numai pentru el.

Şi-a interzis aşadar să mai vorbească vreodată despre artă şi literatură. Într-o zi, a avut ghinionul să nimerească în mijlocul unui cerc de istorici care discutau despre revoluţia franceză şi marii ei oameni: unul îl vedea pe Robespierre „un tigru însetat de sânge", altul, cel mai blând legislator care s-a văzut vreodată. La Montagne[39] era considerat falangă sacră sau cuib de bandiţi. În fine, al treilea a binecuvântat revoluţia în principiul şi rezultatele ei, deplângând totodată „excesele care o murdăriseră". Din acel moment, Jules a renunţat să mai vorbească despre istorie.

Mai rămăseseră veşnicele locuri comune, alimentul inepuizabil al conversaţiei dintre bărbaţi, puncte de contact prin care ultimul ţopârlan se aseamănă cu cel mai mare geniu din lume, adică vinul, mâncarea bună şi fetiţele. Dar, în afara monotoniei subiectului, Jules era întotdeauna uimit de puţinul desfrâu al desfrânaţilor, de stomacul redus la gurmanzilor, de avariţia risipitorilor. Frecventa un bărbat cu succes la femei, un fel de seducător de profesie, care avea întotdeauna o iubire serioasă pe lună, fără să le mai pune la socoteală pe cele vechi, care durau mai mult sau mai puţin. Fiecare

nouă amantă era întotdeauna superioară celei dinainte prin suflet, inimă, frumuseţe, poezie etc. şi, când apărea următoarea, râdea de tot ce spusese despre prima şi aşa mai departe. Pe când un amic îi citea într-o zi lui Jules o scrisoare trimisă prin poştă de un nou „înger”, acesta a făcut greşeala să râdă de o frază pe care o recunoscuse ca fiind a lui George Sand.

— Nu eşti demn să înţelegi asta! a exclamat bărbatul sentimental, care ajunsese la a patruzeci şi treia cucerire. Ieşi, îmi faci rău! Ai o inimă uscată, nedemnă de aceste confidenţe.

A întâlnit pe stradă trei tineri care se grăbeau să ajungă la o orgie.

— Vino cu noi, l-au îndemnat ei. Ne ducem la un supeu pe cinste, totul e plătit dinainte, inclusiv damele care vor veni la desert şi oglinzile pe care le-am putea sparge.

— Mulţumesc, nu merg, le-a răspuns Jules.

— Ei, da! au zis ei. La femei îţi place numai chipul şi la sticle numai dopul!

Şi l-au părăsit adăugând:

— Dacă ne refuză, ori e sfânt, ori e impotent.

În timp ce altul, bărbatul cu multe pasiuni, a zis:

— E o fiinţă josnică, care nu simte latura frumoasă a iubirii, materia e totul pentru el. Ce vicii trebuie să aibă!

Opt zile mai târziu, i-a revăzut pe cei trei petrecăreţi, care erau încă bolnavi. S-a vorbit despre arta festinurilor, iar Jules a expus în această privinţă planuri atât de colosale, idei atât de grandioase, încât ceilalţi au exclamat într-un glas:

— Ce chefliu poţi să fii! Ce figură! La naiba, ce tare eşti! Noi nu suntem ca tine. Uite ce înseamnă să fii cu adevărat versat!

În aceeaşi seară, îndrăgostitul i-a făcut o vizită. Jules a crezut că făcea bine vorbindu-i întâi de farmecul de la începutul relaţiilor, de bucuria care umple inima la primele priviri, de spasmele inefabile care te cuprind, de panta domoală pe care se scurge viaţa când…

— Nu! Eu nu sunt chiar atât de platonic, l-a întrerupt prietenul. O ştii pe Pauline, femeia cu care eram acum trei săptămâni? Soţul i-a plecat în călătorie, ea vine în fiecare zi la mine să petreacă cel puţin patru ore, fără a mai pune la socoteală noaptea. Am încălecat-o bine, acum e o tigroaică! Ar trebui să vezi! O facem de câte ori putem. O să crăpăm făcând amor, dacă o să mai dureze. Ce zici, n-am dreptate?

Jules se gândea la veşnica nestatornicie şi la schimbările permanente ale acelor oameni, care trăiau normal fiecare în mediul lui, în timp ce el, atât de constant cu el însuşi şi urmând o linie dreaptă, era permanent în dezacord cu lumea şi cu propria-i inima. Ajungea la această axiomă: inconsecvenţa este consecinţa supremă, omul care nu e absurd azi este cel care a fost absurd ieri şi va fi absurd mâine.

De altfel, sentimentele nu-i erau înţelese nici ele, la fel ca ideile, nici gusturile, la fel ca opiniile, pentru că a găsi pe cineva care să simtă lumea la fel ca noi este poate la fel de greu ca a descoperi un ins care să aibă aceeaşi părere despre felul în care ar trebui servită o cină sau echipat un atelaj.

De exemplu, într-o seară frumoasă de vară la malul mării, luminată de lună, mângâiată de o briză caldă, una dintre acele nopţi în care inima îşi revarsă preaplinul, a vorbit. Nu ştiu ce a spus, a scos probabil un oftat ciudat şi ochii lui trebuie să fi avut o strălucire magică: lângă el se afla într-adevăr o femeie. Poate n-o vedea sau, dacă o vedea, se gândea mai puţin la ea decât la ceilalţi. Ei bine, această femeie, care era şi frumoasă, a crezut în intenţia suspinelor şi privirii lui şi, de a doua zi, a început să-i răspundă în acelaşi fel. Jules s-a întristat de această iubire, a resimţit pentru viaţa omenească o milă fără margini: „Cum? îşi zicea. Totul îmi este refuzat, iar fulgerele de iubire care vin din inima mea, şi mai scurte decât cele din cer, abia dacă au nevoie să fie văzute ca să orbească pe cine le priveşte! Unde să mă duc ca să respir în voie? Există vreun loc pentru mine, unde oftatul şi zâmbetele mele să nu poată face rău cuiva sau mie însumi?”

Valurile, norii şi pădurile îi vorbeau în graiul lor, dar vocea acestor prieteni muţi tace câteodată şi cui s-o facem atunci auzită pe a noastră? E greu să-ţi porţi singur povara inimii!

Din când în când, era încă tentat să trăiască şi să acţioneze, dar ironia însoţea atât de repede acţiunea încât n-o putea duce până la capăt, analiza urma atât de îndeaproape sentimentul încât îl distrugea pe loc. Alteori, a luat fanteziile imaginaţiei drept simţiri ale inimii şi zdruncinările sensibilităţii drept pasiuni reale, dar treceau atât de repede încât le recunoştea ca fiind idei sau sugestii fugitive. A lăsat astfel neterminate mai multe relaţii amoroase, legate ca să treacă timpul şi de care se plictisea îndată ce le întrezărea deznodământul. Cobora atât de repede în adâncul lucrurilor, încât le vedea neantul de la prima privire, ca acele

izvoare cărora le dai de fund de cum bagi piciorul în apă.

A dat şi peste Bernardini, care juca la *Ambigue* roluri de prinţi în vârstă. Acest om trebuia să-i fi stârnit amintiri dureroase şi ar fi putut să nu dea ochii cu el. Dar a făcut-o intenţionat, chiar din cauza asta, şi s-a mirat că se simţea bine în compania lui la fel ca altădată, pe timpul *Cavalerului de Calatrava*. Au reînnodat prietenia şi au devenit chiar mai apropiaţi ca niciodată; vorbeau despre doamna Artémise şi mai ales despre domnişoara Lucinde, plecată la Londra să se instaleze ca negustoreasă de mode; fusese mult timp amanta lui Bernardini, după ce fusese a multora şi înainte de a fi a altora şi mai mulţi după el. Lui Jules îi plăcea să vorbească despre ea, să audă chiar din gura lui Bernardini o mulţime de amănunte care o înjoseau, o sumedenie de fapte care îi ofensau amintirea pe care o păstra. Şi-o imagina în braţele acelui actor vulgar, o vedea sărutată de gura lui, dezbrăcată de mâinile din faţa sa, iubind cu o dragoste murdară acea persoană murdară; şi, privindu-l cu o atenţie încordată, încerca să regăsească la el ceva din ea, ca o exaltare a trecutului şi o frântură de mireasmă.

Tot satisfăcându-şi această nevoie ciudată, a ajuns să n-o mai aibă. După ce a târât în noroi, a răsucit şi a rupt toate articulaţiile tandrei şi dureroasei lui iubiri de tinereţe şi ferocitatea spiritului i s-a ghiftuit cu acest spectacol, farmecul companiei lui Bernardini a pălit şi, cu toate că a continuat să-l întâlnească uneori, i-a plătit din ce în ce mai rar cafeaua.

Henry n-ar fi înţeles acest fel de a reveni la propriul trecut şi de a-şi venera amintirile. Mai mult ca sigur că nu i-ar fi cerut domnului Renaud toate informaţiile pe care Jules i le cerea lui Bernardini, el care, după trei ani de stat la Aix, ezitase dacă să se ducă s-o vadă pe doamna Renaud şi, după zece minute de gândire, hotărâse să n-o facă.

Dar era un alt fel de om decât Jules. Revenise foarte instruit şi foarte experimentat, oamenii maturi îi admirau justeţea judecăţii, tinerii, graţia manierelor. Era de o eleganţă rafinată, simplitatea lui nu avea nimic comun şi nu părea căutată; se vedea că trăise în lume, căci se conforma uzanţelor ei: s-ar fi putut băga de seamă că visa s-o exploateze, deoarece nu-i ofensa prejudecăţile şi îi accepta tiraniile.

Vorbea despre politică cu deputaţii, despre agricultură cu proprietarii, despre finanţe cu bancherii, despre jurisprudenţă cu

avocaţii, despre regimul penitenciar cu filantropii şi despre literatură cu doamnele. Avea ceva mângâietor şi amical, amestecat cu un fel de sinceritate insolentă lipsită de cinism, plăcută multora la prima vedere. Perora uneori generalităţi, dar rar ajungea să precizeze o particularitate oarecare, astfel încât le făcea plăcere cochetelor declarându-se contra cochetăriei, micilor burgheze bârfindu-le pe marile doamne, cărora le măgulea aşa-zisele virtuţi făcând elogiul virtuţii, şi le plăcea avarilor lăudându-i pe oamenii economi.

Avusese succesiv, de la prima amantă, întâi o evlavioasă, care se spovedea de fiecare dată când îi ceda, o dansatoare, care dansa în faţa lui goală ca să-l distreze, o scriitoare pedantă, care îi recita elegii făcute pentru el. O părăsise pe prima pentru că era prea năzuroasă, pe a doua, pentru că era prea puţin năzuroasă, şi nu reuşise să scape de a treia, care era foarte urâtă, decât făcând rost el însuşi de un succesor. Investise sentimente în bigotă, se bucurase de plăcere cu dansatoarea şi vanitatea lui se complăcuse în societatea literaţilor; o sedusese pe femeia pioasă la liturghii şi stând în picioare, cu capul descoperit, îmbrăcat tot în negru, sprijinit de un stâlp al bisericii; o cucerise pe dansatoare debitând glume la desert, iar ultima se îndrăgostise nebuneşte de el după ce îl auzise citind două pagini din *Jocelyn*.

Nimic nu ar fi mai fals decât să se susţină că jucase teatru faţă de vreuna dintre ele, le iubise cu adevărat pe fiecare, una după alta, şi fusese rând pe rând aproape mistic în prima pasiune, chefliu şi glumeţ în a doua, „literar” şi elegiac în a treia. Oare nu toţi au chef să danseze la nuntă auzind viorile şi să plângă la înmormântare mergând în urma dricului, chiar dacă îi doare în cot atât de mireasă, cât şi de defunct? Asta pentru că veselia noastră naturală e stârnită de veselia care vine în întâmpinarea noastră, iar tristeţea înnăscută de tristeţea pe care o găsim în jurul nostru.

Aşadar, Henry nu a făcut altceva decât să-şi urmeze instinctul de iubire serioasă, iubind o femeie fragilă, cu ochi curaţi şi poze creştine, al cărei căpătâi era umbrit de crenguţa de merişor sfinţit, ale cărei vorbe erau mieroase şi blânde ca rugăciunea, pasiune parfumată de tămâie şi plină de candoare. Apoi, s-a supus nevoii unei existenţe pline de senzualitate violentă şi plăceri zgomotoase, căutând s-o împărtăşească cu aceea care i se oferea, plină de lux şi vanităţi sonore, rodnică în relaxări trupeşti şi hazarduri ciudate. Când îi făcea ochi dulci acelei femei slabe, care vorbea într-un mod

atât de afectat şi purta o coroniţă de aur în păr, voia să găsească pe cineva căruia să-i vorbească delicat despre lucrurile delicate ale poeziei, care să-i poată dărui, fără intermediar, tot ce întâlnea frumos în pasajele tandre din cărţi, crezând că descoperise în sfârşit geniul şi dorea să se apropie de el şi să-l domine.

Ceea ce s-a petrecut cu cele trei femeie i s-a întâmplat şi cu altele, pe care le-a avut după aceea sau cu cele pe care avea să le aibă.

Întâi, le studia caracterul — în asta, dădea dovadă de abilitate —, dar, fără să vrea, îşi însuşea ceva de la acea natură căreia îi urmărea cu atenţie toate sinuozităţile şi înclinaţiile; îi exagera entuziasmul, îi amplifica antipatiile, îi împărtăşea predispoziţiile, astfel încât, lăsându-se condus, o atrăgea spre el şi ducea aventura la bun sfârşit.

Pe măsură ce femeia îl iubea mai mult, Henry câştiga teren, redevenea el însuşi, curentul inimii sale reintra în albia normală. Treptat, pasiunea ajungea la sfârşit, urmând o linie asemănătoare cu cea care o dusese la apogeu, aşa cum amatorii de tobogan urcă pe o parte şi coboară pe alta. Dar călătoria se face mai repede la coborâre decât la urcare, de aceea jos se produce în mod obişnuit un şoc violent care iscă strigăte.

Ce surprindere, ce durere pentru cei care cad de aşa de sus! Inimile slabe — sunt uneori cele mai puternice — se frâng şi mor în urma loviturii. Căderea lor este înmulţită cu pătratul vitezei.

Şi de ce nu? De ce te încrunţi, cititor onest, şi comparaţia ţi se pare oarecum hazlie? Nu trebuie să-mi presar discursul cu amuzamente şi să-mi înfrumuseţez subiectul cu florile retoricii? Trebuie să le conferim graţie celor mai dizgraţioase obiecte şi să le înnobilăm pe cele mai puţin nobile, e un precept care mi-a fost insuflat în clasa a VI-a. Şi cine spune că o metaforă făcută cu ajutorul unei formule de fizică mi-ar fi interzisă, dacă am să vă spun că e singura pe care am reţinut-o? Bunul Delille[40] a făcut versuri despre cafetieră şi chiar Codul civil a fost transpus în versuri franţuzeşti de un alt domn[41], care trebuie să fi fost un om de toată isprava cu care aş fi vrut mult să stau de vorbă.

Toate femeile pe care Henry le părăsea plângeau, îl blestemau; cu toate astea, avea de obicei grijă să se despartă de ele cu toate menajamentele unui om bine crescut şi să le trimită la plimbare în modul cel mai cinstit de care era în stare. N-o făcea din prejudecată sau lipsă de sensibilitate, ci le părăsea firesc când începea să se

plictisească de ele, aşa cum le şi căutase când începuseră să-i placă. Era oare vina lui dacă nu era făcut să suporte mai mult de şase luni predici teologice despre har, chiar rostite de o gură frumoasă? Dacă îl obosise un carnaval care durase până la Paşti? Sau dacă, aşa cum recunoscuse singur, după cincisprezece zile, nu mai suportase lipsa de comoditate a unui piept de o puţinătate fantastică şi drăgostelile prea alambicate?

Oricum, biata evlavioasă a crezut că moare când s-a văzut părăsită de credinţa cu care trăise inima ei; la fel de mare a fost şi uimirea dansatoarei, când a băgat de seamă insuficienţa mijloacelor lui pecuniare şi slăbiciunea temperamentului; cât priveşte poetesa, ea a adăugat această eroare la lista deja lungă a propriilor deziluzii şi s-a consolat treptat vorbind despre asta cu un altul.

În tot ce-am spus înainte, legat de cele trei exemple amintite, ca şi de cele ce nu sunt consemnate, se înţelege de la sine că era vorba de femei căsătorite, tânăra domnişoară nefăcând parte din corpul de armată ce trebuia atacat. Într-adevăr, ea nu intră în rândul lumii decât odată cu dota pe care o primeşte şi cu soţul cu care e cadorisită. Ca un bărbat să se gândească să pună mâna pe ea, trebuie să aparţină mai întâi altuia şi să-i poarte numele, aşa cum banii au nevoie să fie însemnaţi cu o efigie oarecare înainte de a fi încredinţaţi circulaţiei publice.

Din toate aceste pasiuni şi aventuri, Henry îşi păstrase capacitatea de a simţi, în grade diferite, pasiunile care îl cuprindeau şi să iasă cu bine din aventurile care i se iveau în lume. Cunoştea evoluţia sentimentelor, pentru că avusese multe; se pricepea oarecum să deducă faptele, pentru că trăise multe.

La Aix, frecventase câţiva republicani, fiind republican ca ei; devenise umanitar şi socialist printre moderaţi, după ce fusese întâi sanculot şi regicid printre exaltaţi şi visase pentru popor un viitor angelic. Primit într-o societate mai bună, admirase vechile şi austerele convingeri, curajul celor din Vandée şi regretase demnitatea monarhiei şi lealitatea nobililor, ştearsă ca blazoanele lor. În fine, acum, când candida pentru un loc de auditor în Consiliul de Stat, era în mod sincer ataşat de regimul actual, neavând decât de câştigat, şi i se părea firesc să nu fie necesar să se schimbe ceva, ceea ce nu-l împiedica să aibă un fond de idei foarte liberale şi aere de aristocrat, fiind totodată conservator.

În primul an de libertate, dansase, valsase, cinase, supase foarte mult, petrecuse nopţi întregi făcând dragoste şi zile bând punci.

Dar, îmbolnăvindu-se, trăise anul următor într-o abstinenţă şi cumpătare exemplară, hotărându-se apoi să ducă o viaţă mai raţională şi totodată mai puţin rigidă.

Purtase părul lung la început, apoi foarte scurt; acum avea o lungime decentă.

Iată că era minunat de pregătit să accepte tot felul de idei şi să acţioneze în multe feluri! Trecea fără greutate de la o părere la alta, de la o motivaţie la alta contrară, de la brunetă la blondă, de la veselie la melancolie nu din scepticism sau dispreţ, ci dintr-un fel de convingere anemică şi de antrenament calm, care îl făcea să se înşele pe sine înşelându-i uneori şi pe ceilalţi. Nu prea credea în iubirea adevărată, în infailibilitatea raţiunii, în virtutea femeilor şi în probitatea bărbaţilor. Şi totuşi, credea că iubirea îi era profundă, că opiniile sale erau aproape incontestabile, că amanta îl iubea la disperare şi el însuşi era plin de calităţi morale.

Nu avea mari speranţe, astfel încât nu avea niciodată mari decepţii; nu vedea nimic care să nu-i fie la îndemână, totul era al lui şi pentru el. Nu se gândea la ce e de neînţeles, nu făcea niciun efort să ajungă la ceva de netrecut, căci avea multă bună credinţă în vanitatea lui şi un fel de naivitate în subtilităţi.

Îşi însoţea dezmierdările cu puţină poezie facilă, pe care avea grijă s-o lase să se vadă şi de care făcea caz exact atât cât să fie observată; se indigna de ceea ce indignează şi se bucura de ceea ce bucură. A zis „E foarte neplăcut” la moartea ducelui d’Orléans, „E foarte frumos” la funeraliile împăratului şi nu se număra printre cei care plângeau sau care vibrau de emoţie.

Nu ura cu înverşunare pe nimeni şi nici nu simpatiza foarte mult pe cineva; privea totuşi, ca prietenii lui, mulţi oameni pe care nu pusese bază, ba chiar îi făcea plăcere să-i vadă şi să le vorbească, chiar dacă l-ar fi deranjat să-i întâlnească prea des şi după un ceas nu mai ştia ce să le spună.

Dacă o trăsură dădea peste cineva pe stradă, era cu adevărat întristat şi deplângea victima, dar nu se grăbea s-o ridice de jos. Totuşi, digestia îi era tulburată şi dădea cinci franci când se adunau bani pentru văduvă şi orfani, în timp ce alţii dădeau numai doi.

Nu-i stima pe cei care se ameţeau cu rachiu, pentru că prefera vinul; gustul pipei i se părea prea tare fiindcă el fuma ţigară; când era trist, îl citea pe Lamartine şi, când voia să râdă, pe Molière.

Serios în toate, se identifica cu împrejurările; condus pe jumătate de ele, ştia cum să le folosească în avantajul lui. Când

avea un eşec, arunca vina pe întâmplare, iar când reuşea, îşi atribuia meritul; văzuse bine cât de puţin liber e omul să facă ce doreşte şi ce forţă obţine totuşi din energia şi voinţa lui.

Fără veneraţie faţă de geniu, se ferea să-i admire pe marii oameni, atribuindu-le măreţia naturii; nu iubea eroii, punându-le faptele de vitejie pe seama orgoliului. Lucru ciudat, îşi bătea joc de entuziasm şi se speria de scepticism; nu-i înţelegea pe cei care mor din iubire, el, care iubise aşa mult şi nu murise din asta; nu-i pricepea pe cei care trăiau lipsindu-se de ea, el, care nu putea să trăiască fără iubire.

Îi plăcea să iasă în lume, pentru că găsea femei care îl priveau şi bărbaţi care îl ascultau; se compara cu cei mai spirituali, se aşeza deasupra egalilor săi şi se amuza în sinea lui de prostiile proştilor şi de urâţenia urâţilor.

Ştia că, atunci când târguieşti un lucru ruşinos, nu trebuie să numeşti niciodată lucrul pe care îl cumperi şi că trebuie respectată pudoarea indecenţilor şi susceptibilitatea borfaşilor, ştiindu-se că hoţilor nu le place să audă vorbindu-se de furt şi nici asasinilor de asasinate, căci, în afara obiceiului lor de a fura şi a asasina, sunt poate în fond foarte cinstiţi şi foarte umani. Se credea tandru pentru că fusese cândva; se considera şi foarte moral, deoarece îi plăcea să vadă moralitatea la ceilalţi.

Iată cum, luând viaţa omenească în serios, ea nu avea pentru Henry nimic cu adevărat serios; onest în obiceiuri, uman cu semenii, cinstit în relaţiile sociale, încerca totuşi să se culce cu toate femeile, să exploateze toţi bărbaţii şi să acapareze toţi banii. Dar voia să-şi atingă primul dintre aceste scopuri fără ca lumea să se scandalizeze, al doilea, fără să observe cineva, al treilea, fără să poată fi dezaprobat sau pedepsit, pentru că nu-i plăcea scandalul în sine, nu era mai egoist ca oricare altul şi era într-adevăr un tânăr foarte onest.

Nu avusese până atunci ambiţii, dar poate că va avea, pe măsură ce va descoperi mai multe lucruri la care să năzuiască şi, dobândind câte una zilnic, îi vor rămâne destule de obţinut: pofta vine mâncând şi râvnitul privind.

Ca să-şi completeze educaţia, învăţase multe noţiuni de bază ca să fie universal şi studiase temeinic unul-două lucruri anume ca să se arate profund. Ştia destulă matematică ca să măsoare o grădină şi destulă chimie ca să nu-i pară ignorant unui spiţer.

În materie de tablouri, cunoştea gravurile; în materie de istorie,

ştia pe de rost rezumatele, dar folosea termeni tehnici de atelier şi cita sursele. Nu citise tot Corneille, dar putea recita câteva tirade din piesele lui mai puţin cunoscute; citea lucrări latineşti cu traducerea lângă ele şi lucrări greceşti în versiune latină.

A fost în Italia, astfel încât adresează uneori dezminţiri categorice savanţilor care au studiat această ţară. Deoarece a locuit şi în America, nu este permis să se vorbească despre Lumea Nouă fără să-şi spună şi el părerea şi trebuie să fie crezut.

Citea *Monitorul* ca să fie la curent cu politica şi micile ziare ca să nu piardă nimic despre arte, economie socială, filosofie, industrie, comerţ şi lucrări publice… E un om care poate să vorbească despre toate şi nu va spune niciodată prostii.

A urmat o iarnă întreagă un curs de anatomie, merge la concertele de la Conservator, ba chiar cunoaşte cât de cât compoziţia muzicală, chiar dacă nu ştie să ţină în mână un arcuş sau să îngâne un cântec de pahar.

Se arată foarte entuziasmat de piesele la modă şi le potopeşte cu sarcasme pe cele ce nu mai sunt; marele lui merit este că ştie să discearnă momentul exact în care se stabileşte o reputaţie sau dispare un renume. Atunci, se străduieşte să confere strălucire numelor care încep să câştige şi să le grăbească căderea celor care încep să piardă. Evenimentul având loc după aceea, toţi îi admiră justeţea aprecierilor şi independenţa gândirii, fără a mai pune la socoteală că are dreptul la prietenii noi şi poate fi recompensat şi cu aversiuni victorioase.

Nu are chiar ca tatăl lui idei preconcepute despre toate subiectele posibile, ci judecă oamenii după o experienţă pur personală şi, căutând în această investigaţie doar un rezultat clar din care să poată trage profit, nu ţine cont de tot ce nu vede şi presupune cu dragă inimă tot ce crede că trebuie să fie; nu crede îndeajuns în ideile care nu se exprimă, nici în sentimentele care nu se manifestă în acţiuni; de aceea, se înşală uneori nevrând să lege de cauze permanente inspiraţii spontane sau deducând lucruri neînsemnate din consecinţe importante. Astfel, deoarece a văzut multe adultere în acţiune, nu le remarcă pe cele care rămân în gând; a clasat pasiunea şi a divizat inima în regiuni separate, de aici venind calmul vieţii sale în mijlocul agitaţiilor lumii, şi tot de aici caracterul superficial al inteligenţei sale, deşi cuprinzătoare.

Se dedase întâi studiului artelor, dar renunţase, pentru că nu mai găsea nimic de învăţat, semn evident că nu învăţase nimic, şi se

avântase trup şi suflet în viaţa practică în care, cu timpul, va deveni maestru. A abandonat pictura, deoarece a găsit că peisajele erau întotdeauna false şi portretele nu semănau niciodată; cât priveşte sculptura, este şocat mereu de răceala grupurilor şi de imobilitatea figurilor sale.

Vechea predilecţie pe care a păstrat-o pentru literatură este mai curând amintirea farmecului pe care îl simţea pe vremuri decât efectul unei înclinaţii reale. Dacă se apucă să studieze o operă, îi priveşte atât de atent forma exterioară, încât îi pierde repede sensul şi îi găseşte aproape întotdeauna defecte. Nepercepând nevoia care a creat-o, dezaprobă exact ceea ce este esenţial şi trece astfel, fără să-şi dea seama, pe lângă sublim. Nu va remarca niciodată corectitudinea profundă a unei fraze incorecte, nici armonia unui ritm frânt, nu simte prea bine toată căldura din Antichitate, nici ce au dureros timpurile moderne.

Are în minte un tipar vag, la care raportează ce vede în artă, precum şi ceea ce simte în lume. Pentru el, tragedia trebuie să fie făcută într-un anumit fel, drama într-o anumită manieră, romanul, scris într-un stil aparte, istoria, aşezată în anumite limite; există fapte care trebuie să işte reflecţii de o natură prevăzută, o anumită pasiune trebuia să fie zugrăvită în culori indicate. Are şi principii în privinţa umorului, a fanteziei, pe care o aprobă uneori în câteva cazuri în care ar fi simţit-o şi el; nu vede alt fantastic decât cel al lui Hoffmann, nici romantism dincolo de Byron.

Are convingerea că teatrul îi este bine cunoscut, deoarece prinde de la prima vedere toate „sforile” şi intenţiile unei expuneri, dar nu vede efectele intime, fiind prea frapat de efectele exterioare, nici combinaţia de caractere, pentru că se opreşte la cea a scenelor, nici opoziţia dintre situaţii, fiindcă se gândeşte numai la cea a aventurilor. Se spune că are un gust fin, căci descoperă epitetul fericit, trăsătura frapantă sau cuvântul riscant care contrastează; dar păcătuieşte tocmai din cauza gustului sau cel puţin a ceea ce se numeşte astfel şi care este contrariul gustului adevărat, gustului măreţ, gustului divin. Are însă un avantaj faţă de cei care văd mai departe şi simt într-un mod mai intens, anume că poate să-şi justifice senzaţiile şi să ofere dovada aserţiunilor sale; expune în mod limpede ceea ce simte, scrie cu claritate ce gândeşte şi, în dezvoltarea unei teorii, ca şi în practica unui sentiment, striveşte firile mai angajate în infinit, la care ideea cântă şi pasiunea visează.

Jules şi Henry s-au revăzut, cei doi prieteni s-au reîntâlnit în sfârşit. Atunci a explodat însă antagonismul lor profund, al cărui principiu se afla probabil în ei de la naştere, dar care crescuse odată cu ei şi se dezvoltase asemenea lor.

S-au bucurat mult când s-au reîntâlnit şi, cu toate că Henry avea o situaţie mai bună decât Jules, n-a făcut faţă de el nici pe uitucul, nici pe protectorul. Ţineau încă unul la altul şi, când ieşeau împreună pe stradă, Jules nu mai era invidios pentru cizmele lustruite ale lui Henry, după cum nici Henry nu se mai simţea umilit de încălţările mari cu şireturi ale lui Jules.

Totuşi, societăţile în care trăiau nu se asemănau. Henry fusese prezentat în câteva saloane politice, unde învăţa să-i măgulească pe cei mari şi să-i linguşească pe cei puternici; se antrena deja cum se pricepea mai bine în practica vieţii, frecventa jurnalişti, oameni cu funcţii înalte, actriţe cu renume, făcând slalom printre toate vanităţile ca să studieze locul sensibil şi să prindă ceva. Ţintea reputaţia de om spiritual printre scriitoraşi şi vodevilişti şi le dădea de înţeles diplomaţilor cât de mare era forţa minţii lui şi cât de profunde studiile pe care le făcuse, având mare grijă să se umilească în faţa ştiinţei lor ca să le flateze orgoliul, lăsând vag să se întrezărească că el ştia mai mult, ca să-i convingă de valoarea lui.

Dar strălucea şi în altă lume, cea populată de dandy şi de femeile la modă, graţie aplombului, manierelor uşuratice şi luxului de împrumut. Astfel, era prietenul directorului unui mare ziar, în casa căruia făcea cunoştinţă cu persoane folositoare pentru viitor; era primit la un ministru, unde se ducea ca să fie văzut, şi era amantul unei actriţe care îl făcea celebru; lucra la o revistă politică, unde intrase prin protecţia dansatoarei şi jurnalistul îl prezentase Excelenţei Sale ca fiind colaboratorul lui. Excelenţa Sa îi vorbise de două-trei ori, dar el îi plătise fiului Excelenţi Sale câteva cine somptuoase, intrând astfel în graţiile lui şi cucerindu-i prietenia.

Atunci o părăsise pe dansatoare, cu care cheltuise 15 000 de franci în trei săptămâni, adică de trei ori dublul venitului său anual. Nebuniile pe care le făcuse ca să se facă cunoscut devenind atunci inutile, a renunţat imediat la ele, jumătate i-au fost mărturisite lui moş Gosselin, care le-a plătit, restul urmând să fie achitat cândva mai târziu.

Dar ce importanţă avea! Era pe drumul cel bun, avea o reputaţie de om rafinat, al cărei ecou putea să dureze un timp, o reputaţie de om spiritual, pe care o susţinea cu toate eforturile, şi

începutul unei reputaţii de gânditor, om cu studii serioase şi resurse variate, pe care şi-o construia prin legături amoroase.

Când era singur cu Jules, îşi bătea joc de toţi acei oratori stângaci cărora le lăuda elocinţa, de talentele sterile, de abilităţile ascunse pe care le respecta, de toate acele idei sfinte pe care pretindea că le apăra. Totuşi, Jules găsea că, pe neştiute, ajungea să respecte lucruri prea puţin respectabile şi să admire oameni mediocri.

Locuia pe strada Rivoli, la etajul al patrulea, e adevărat, dar asta nu însemna că *strada Rivoli* nu figura pe cărţile lui de vizită lucioase. Se ducea în fiecare seară la bal, era prezent o dată pe săptămână într-un fotoliu de orchestră la Théâtre des Italiens şi avea deja invitaţii să-şi petreacă vacanţele la castele. Jules locuia într-o cameră mobilată de pe strada Saint-Jacques şi trăia dând câteva lecţii de latină plătite destul de puţin sau scriind în micile ziare câteva articole care nu-i erau plătite. Frecventa două case bune unde fusese prezentat de Henry; societatea sa obişnuită era formată din doi studenţi la medicină din cartier, câţiva tineri pictori cărora le ţinea un curs de istorie. O dramă, pe care o oferise unui teatru de pe bulevard şi care nu fusese lecturată niciodată, îl ajutase să intre în relaţii cu trei-patru actori, şi mai săraci şi la fel de necunoscuţi ca el.

Se adunau sâmbăta în trista sa locuinţă — Henry nu venea —, vorbeau despre artă şi călătorii, îşi împărtăşeau proiectele, planurile, speranţele; dar pictorii l-au părăsit la sfârşitul cursului şi actorii n-au mai venit nici ei în cele din urmă, considerând că li se dădeau prea multe sfaturi şi nu se ţinea deloc cont de progresele lor. Îi rămăseseră doar cei doi chirurgi în devenire, care îi erau cu adevărat foarte devotaţi şi, iertându-i poeziile de neînţeles şi proza afectată, îl socoteau un tânăr minunat şi un bun camarad.

Se înţelege aşadar că Jules s-a năpustit cu aviditate asupra lui Henry, aşa de obişnuit altădată să-l înţeleagă, iar lui Henry îi făcea plăcere să aibă în vechiul lui prieten o persoană sigură, discretă şi inteligentă, căreia să-i încredinţeze planurile de viitor şi succesele zilnice.

Dar cei doi nu gândeau la fel în nicio privinţă şi nu vedeau nimic în mod asemănător; scepticismul lui Henry era unul naiv şi activ, al lui Jules era mai radical şi mai raţional. Jules avea faţă de femei prea mult dispreţ în practică şi prea multă stimă în teorie; Henry, care nu le plasa foarte sus, le iubea mai mult, astfel încât

primul se folosea de cele de pe ultima treaptă, visând uneori, lângă o biată prostituată, cele mai frumoase iubiri sau cele mai fierbinţi voluptăţi, în timp ce Henry se deda numai la amante alese, care îl făceau să se bucure de toate fineţurile femeii, în decorul desfătător al opulenţei, cu toate rafinamentele vieţii civilizate.

În pofida urii faţă de oameni, Jules nu reuşise să nu se mai încreadă în ei, nici să nu se mai lase înşelat şi furat, nu amăgit totuşi, pentru că nu intra în luptă în vicleşugurile lor şi nu poza nicăieri ca rival al acestora. Henry însă, care iubea omenirea, nu avea încredere în niciun om: îi împărţea în două mari clase, pungaşi şi neghiobi; nu voia să facă parte din a doua şi se lăuda că nu intra nici în prima.

Când preziceau împreună consecinţa unui fapt sau cum se va comporta un individ, întâmplarea îi dădea aproape întotdeauna câştig de cauză lui Henry, în timp ce logica fusese de partea lui Jules. Totuşi, Jules avea uneori dreptate şi atunci Henry nu mai înţelegea nimic şi rămânea mut de surprindere.

Nu înţelegea nepăsarea prietenului său faţă de polemică şi de evenimentele contemporane, pe când el pândea ivirea celui mai mic fapt şi urmărea cu atenţie cele mai mici incidente. Jules însă nu vedea sensul acelei atenţii continue faţă de lucrurile meschine şi efemere; confunda prea mult nuanţele aceluiaşi partid ca să înţeleagă ceva din dezbaterile Parlamentului şi nu deosebea îndeajuns ambiţiile ca să se consacre păţaniilor dintr-un minister.

În istorie, căuta masele principale ca să judece ansamblul şi pasiunile oamenilor ca să le înţeleagă acţiunile. În aceleaşi studii, Henry căuta numai cauzele şi efectele, dar nu mergea destul de profund în privinţa cauzelor, nu vedea destul de departe în privinţa efectelor.

Şi pitorescul lui era numai exterior şi nu trecea dincolo de elementele care îi furnizaseră ocazia; nu-l simţea unde nu-l întâlnise deloc, nu-l ghicea niciodată unde nu-l citise. Într-adevăr, grăbindu-se să închidă o carte îndată ce ajungea la ultima pagină, în mintea lui nu putea să se producă acea acţiune de reconstrucţie care însufleţeşte morţii, restaurează ruinele şi îi conferă trecutului o viaţă reală, elucubraţie solitară formată din ştiinţă şi inspiraţie, elaborare complexă a inteligenţelor, operă mută şi fecundă prin care istoria se ridică la nivelul filosofiei şi artei, deoarece are nevoie de experimentare analitică ca să fie adevărată şi de combinaţiile perspectivei ca să pară aşa.

În stadiul încă incomplet al studiilor sale, Jules se limita să expună diferitele opinii şi date pe care le ştia, lăsând concluzia pe mai târziu; Henry nu avea îndoieli decât acolo unde îndoiala era indicată, era convins de ceea ce credeau toţi în mod obişnuit şi nega cu îndrăzneală tot ce negau ceilalţi.

Era şi mai rău în privinţa literaturii. Henry îşi revenise cu totul din admiraţia exagerată a tinereţii, dar, părăsind exagerarea, părăsise şi entuziasmul, acea înţelegere supremă a lucrurilor frumoase; mediocritatea gândirii nu-l enerva şi nici nu adora în sufletul lui operele de artă. De altfel, predilecţiile şi iubirile lui profunde se canalizaseră în altă direcţie şi nu mai aveau acelaşi caracter. Ce deosebire faţă de Jules, care avea numai admiraţii de artist şi antipatii nervoase!

Cărţile pe care Henry le citea seara în pat, înainte să adoarmă, erau romanele noi, piesele zilei, foiletoane sau vodeviluri. Când voia să deschidă opere serioase, apela la cele din epocile cele mai literare în sine, ale celor mai decente şi mai pedepsite genii. Poetul lui preferat era Horaţiu, citea cu dragă inimă discursurile lui Cicero, îi plăcea să regăsească la Racine ceva din propria-i tandreţe şi chiar îi făceau plăcere sinuozităţile numeroase şi regulate ale stilului lui Fénelon. Nu păstrase din romantism — cuvânt vechi întrebuinţat din lipsa altuia mai bun — decât partea exterioară şi mai puţin romantică, ca să spunem aşa, acel romantism cu ogive şi cămăşi de zale, care este, pentru cel al lui Goethe şi Byron, ce este clasicismul imperiului pentru clasicismul secolului al XVII-lea, căruia i-a fost poate tată Walter Scott şi gropar în mod sigur bibliofilul Jacob[42]. Astfel, când părăsea admiraţia uniformă pentru modelele respectate, o făcea ca să laude o producţie necunoscută a unui geniu neînţeles, pe care îl privea ca pe primul din secolul lui şi folosea ca să-l laude cu formule de o admiraţie hiperbolică cât se poate de nedemne de oamenii onești. Apoi, după ce moda trecea sau mania îi dispărea, revenea cu şi mai multă înverşunare şi exclusivitate la maeştri săi preferaţi, fără alţii.

Jules însă era atras irezistibil de epocile opulente, cum ar fi Imperiul Roman Târziu şi secolul al XVI-lea, unde vegetaţia completă a spiritului uman s-a arătat în toată bogăţia şi abundenţa ei, unde toate elementele au fost amestecate şi toate culorile folosite. De asemenea, era pasionat înainte de orice de acele rare genii a căror trăsătură dominantă o constituia varietatea şi amploarea, adevărul ei fiind originalitatea: Homer şi Shakespeare

erau zeii cerului său poetic. Simţea oare nevoia să adopte din nou o formă mai concretă şi mai simplă, unde detaliul are mai mult farmec, mai multă expresivitate în el însuşi? Revenea la sursa însăşi a graţiei şi la frumuseţea întruchipată, adică la Grecia, la Sofocle; îl recitea şi pe Corneille pentru simplitate şi pe Voltaire pentru claritate.

Căutând în artă numai senzaţii sau simple amuzamente spirituale, Henry nu se înţelegea cu Jules, care găsea în ea emoţii de inteligenţă şi căuta acolo strălucirea acelei Frumuseţi visate pe care o simţea în el.

Pornind de la două principii opuse, din două puncte diferite şi îndreptându-se fiecare spre altă ţintă, spre alt scop, nu trebuia aşadar să se întâlnească niciodată, deşi îşi vorbeau din când în când, deşi se opreau uneori din drumul lor, din complezenţă sau oboseală.

N-au avut oare prostească idee să facă împreună o călătorie şi să viziteze Italia? Din păcate, prietenia lor s-a întors de acolo la fel de tristă şi de bolnavă ca ftizicii care reveneau de la tratament. În cele patru luni cât au fost împreună, nicio rază de soare nu a avut pentru ei aceeaşi căldură, n-au privit la fel nicio piatră.

Henry se scula devreme, bătea străzile, desena monumentele, cerceta bibliotecile, inspecta toate muzeele, vizita toate instituţiile, vorbea cu toată lumea. Jules, care îşi petrecea o parte a nopţilor rătăcind prin Coloseum, se ridica din pat abia la amiază şi ieşea apoi fără vreun gând anume, fără să fi plănuit să vadă ceva, oprindu-se să contemple cerşetorii dormind la soare, să privească femeile care torceau în pragul uşii, să asculte porumbeii uguind pe acoperişul bisericilor. Mergând la întâmplare încotro îl împingea capriciul, cufundat în gânduri, se întorcea de zece ori să vadă aceeaşi figură într-un tablou şi pleca apoi fără să cunoască galeria. Şi-ar fi petrecut toată viaţa ca să vadă ce vedea Henry într-o singură zi şi ceea ce îl făcea pe primul să scrie zece rânduri i-ar fi fost necesar lui un întreg volum ca să povestească; Henry s-a întors cu un jurnal complet, Jules scria doar din când în când câteva fragmente de versuri, cu care îşi aprindea trabucul.

Jules asculta şi Henry vedea, unul se inspira şi celălalt dorea să se instruiască. Trăind în bună înţelegere şi neavând vreo obiecţie în privinţa vreunui subiect anume, erau totuşi amândoi într-o singurătate totală, iar schimbul de idei dintre ei se făcea numai prin cuvintele care le exprimau cel mai superficial sentimentele intime,

prin ceea ce ar fi putut să spună oricui, trecătorului, primului întâlnit în cale.

Viaţa trece astfel în simpatii înşelătoare, în efuziuni neînţelese. Cei care dorm în acelaşi pat au vise diferite, îşi ţin pentru ei ideile, îşi refulează fericirea, îşi ascund lacrimile. Tatăl nu-şi cunoaşte fiul, nici soţul soţia; amantul nu-şi mărturiseşte toată dragostea iubitei, prietenul nu-şi înţelege prietenul, orbi care bâjbâie la întâmplare în întuneric ca să ajungă unul la altul şi se ciocnesc şi se rănesc când se întâlnesc.

Iată cum inimile lor se despart încet, doar prin forţa lucrurilor, fără cauză imediată, fără suferinţă sau durere, la fel ca un fruct copt care a suferit modificări insensibile din ziua în care trebuia mâncat până în ziua în cea în care dispare în putreziciune. Prieteniei lor strânse din tinereţe îi succeda o afecţiune mai relaxată, mai facilă, mai puţin predispusă să se deschidă precum cealaltă, dar şi mai puţin aptă să devină mai mare şi mai profundă. Nu putem alunga complet din inimă vechile prietenii, ar trebui să înlăturăm prea multe lucruri şi să ne distrugem fără motiv. Dar acest respect egoist, mai nelegiuit decât ura, este încă o iluzie care ne împiedică s-o vedem pe cea pe care am pierdut-o.

Au continuat aşadar să-şi comunice acţiunile şi gândurile fără să-şi destăinuie cauza a ceea ce făceau şi fără să expună miezul a ceea ce gândeau. Dacă Henry spunea că iubea, nu mărturisea însă forţa sau slăbiciunea iubirii sale; dacă Jules vorbea despre o operă, nu-şi dezvăluia însă tot dispreţul sau toată admiraţia, sigur dinainte că Henry n-o dispreţuia ca el din aceleaşi motive, nici n-o admira în aceeaşi măsură sau pentru aceleaşi lucruri.

Henry considera că Jules nu lua îndeajuns parte la micile lui bucurii, la toate acele proiecte ambiţioase; acesta din urmă era iritat că Henry nu se asocia mai mult la planurile şi lucrările sale, astfel încât unul îşi ascunse viaţa şi celălalt, spiritul. Vorbeau şi acum despre femei, artă, viitor, dar Jules iubea prea mult femeia ca să adore femeile, iubea prea mult sublimul ca să se complacă în mediocritate, iubea şi gloria prea mult ca să dorească stimă.

Henry nu observase divergenţele profunde de păreri care apăruseră; dacă cineva i-ar fi spus că prietenia de altădată era mai frumoasă, nu l-ar fi înţeles. Nu se obişnuise oare cu toate fazele pasiunii în iubirea lui cu doamna Renaud şi practica sentimentelor nu-i asprise oarecum epiderma inimii, aşa cum mersul o aspreşte pe cea a picioarelor? Simţise pe vremuri amărăciunea iubirii, aşa cum

Jules o simţea atunci pe cea a prieteniei, durere mai puternică, mai usturătoare, care îl împiedica să sufere de o alta, care ajungea să fie mai puţin chinuitoare, rezultat al unei pasiuni mai puţin violente.

Jules, care înţelegea slăbiciunea acestei simpatii, atât de banală acum, atât de vie pe vremuri, ar fi fost probabil mult mai afectat dacă ar fi putut să-şi reamintească ce om era el însuşi pe atunci la fel de bine cum îşi aducea aminte de prietenul de altădată. Păstrase oare ceva din această perioadă regretată? De ce-l acuza pe Henry de aceste schimbări el, care era atât de schimbat? Nemaifiind aceiaşi, ce era atât de ciudat că nu se mai recunoşteau? Înţelegerea acestei situaţii l-a făcut pe Jules să nu mai fie atât de mâhnit cât ar fi fost dacă n-ar fi înţeles-o.

Ceea ce sunt acum, ce fac, ce visează este rezultatul a ceea ce au fost, a ceea ce au făcut, a ceea ce au visat. Fiecare zi a vieţii unui om este ca inelul unui lanţ, unul este legat de celălalt, următorul e cel care vine după, toate sunt utile şi unite între ele. Veriga care se formează acum poate fi de aur sau de fier, asta nu înseamnă că cele vechi au fost mai frumoase, cele care vor apărea nu vor fi mai rele şi ansamblul nu va cântări mai greu.

Providenţa le trimite din timp oamenilor destinaţi acţiunii ceea ce-i poate face abili mai târziu, pasiuni în care trebuie să acţioneze, interese care impun şiretenie, aventuri care le cer energie; ei parcurg în tinereţe un ciclu asemănător cu cel pe care îl vor avea de parcurs într-o zi; vor simţi mai general ceea ce au simţit la început, vor aplica pe o scară mai mare ceea ce au făcut într-un caz particular, într-o împrejurare obişnuită, aşa cum citim marile tratate de filologie după ce am citit gramatica elementară, pe Girault-Duvivier[43] după Noël[45] şi Chapsal[46], pe Mattic[44] după domnul Boumof[47].

Prima iubire l-a ajutat pe Henry să guste plăcerile celorlalte şi toate chinurile lor; şi-a întărit orgoliul, a suferit din cauza vanităţii, prinzând rădăcini în alte sentimente, s-a ramificat în o mie de alte lucruri. Henry a învăţat viaţa aşa cum ar trebui să învăţăm echitaţia, începând cu călărirea unor armăsari sălbatici, care te pot ucide de la prima săritură, dar care îţi arată după puţin timp cum trebuie să procedezi.

La început, a fost iubit, s-a lăsat în voia acestei iubiri, a vrut s-o facă mai puternică şi durerea i-a devenit mai mare; a fost invidios pe un bărbat, l-a părăsit şi a căzut în suferinţe mai mari; a cunoscut de două ori mizeria, apoi a înţeles de ce instrumente avea nevoie şi

s-a gândit să le achiziţioneze; a asistat la stingerea normală a unei pasiuni pe care o crezuse veşnică şi a văzut, după rezultate, că şi femeia care îl iubise trebuia să fi simţit la fel. Tristeţea trecuse, apăruseră alte relaţii, care se rupseseră şi mai repede; dobândise alte convingeri, care dispăruseră şi ele, din toate astea alegându-se cu o experienţă multiplă despre femei pentru că le iubise, despre bărbaţi pentru că îi văzuse, despre el însuşi pentru că suferise. Păstrase exact atâta elan cât să ajungă la ţintă, destulă iubire cât să-i simtă plăcerea; această gimnastică a fost destul de aspră ca să-l fortifice, nu îndeajuns ca să-l vlăguiască.

Lui Jules i-a fost întâi stânjenit gustul dominant, privare care i-a aţâţat lăcomia. A iubit şi iubirea i-a fost înşelată; iubirea înşelată şi vocaţia împiedicată s-au contopit într-o durere comună, s-au îmbibat de tandreţe şi s-au ornamentat una pe alta cu poezie. S-a cufundat şi mai mult în ea, deoarece găsea în acea durere loc pentru inima şi capul lui, căci îi alimenta sentimentele şi imaginaţia.

Ştiţi ce face atât de gustos acel pateu de Strasbourg umplut cu trufe, cu care vă ghiftuiţi la dejun? Faptul că animalul destinat vouă este perpelit pe plăci de metal înroşite în foc şi că n-a fost ucis decât după ce ficatul i s-a tumefiat şi umflat îndeajuns ca să devină bun de mâncat. Ce importanţă are supliciul lui dacă ne-a sporit plăcerile! La fel se întâmplă cu geniul, care se ridică în lentă suferinţă; strigătele inimii pe care le admiraţi, gândurile elevate care ne fac inima să tresalte şi-au avut sursa în lacrimile pe care nu le-aţi văzut, în spaimele pe care nu le cunoaşteţi. Ce-are a face? Trebuia ca animalul să fie mâncat şi poetul să vorbească; cu atât mai bine dacă au suferit în măruntaiele lor, dacă carnea primului este delicioasă, dacă fraza celui de-al doilea este foarte apreciată.

Când a vrut s-o aştearnă pe hârtie, tristeţea l-a părăsit; din inima lui, s-a revărsat peste natură şi a devenit mai generală, mai universală şi mai plăcută; acesta este secretul răsfrângerii sumbre care îi colorează operele cele mai splendide şi care îi conferă grotescului său atâta amăreală şi violenţă încât capătă ceva tragic.

Din înălţimea durerii sale speciale le-a contemplat pe toate celelalte şi a văzut destul de departe în acest spectacol ca să-l poată privi mereu. Un moment, arta l-a năucit aşa cum simt că ameţesc cei aflaţi la mari înălţimi şi a închis ochii ca să nu fie orbit; apoi, toate liniile şi-au ocupat locul, planurile s-au stabilizat, detaliile au ieşit în evidenţă, ansamblul s-a format, orizonturile s-au lărgit, ordinea pe care a descoperit-o a trecut în el, forţele i s-au repartizat,

înţelegerea i s-a echilibrat.

Dacă evenimentele care l-au pregătit să înţeleagă anumite idei, fără de care n-ar fi fost ceea ce este, ar fi fost urmate de alte evenimente la fel de serioase, învăţătura lor ar fi rămas sterilă; n-ar fi putut să deducă din starea lui anterioară starea prezentă şi observarea admirabilă a *eului* s-ar fi pierdut în observarea minuţioasă a existenţei exterioare. A fost nevoie ca viaţa să intre în el fără ca el să intre în ea şi s-o poată rumega în voie ca să-i descrie apoi deliciile.

A suportat toate perplexităţile gândirii, de la îmbătare la atonie, de la îndoială la orgoliu; a fost necunoscut, luat în râs, fluierat, părăsit de prieteni, ofensat de el însuşi. Devotamentul i-a fost atribuit egoismului, iar sacrificiile, cruzimii sale; a ratat toate proiectele, i-au fost respinse toate impulsurile, a asistat la agonia propriilor afecţiuni; şi-a văzut cele mai dragi simpatii murind sub ochii lui şi a păstrat destulă inteligenţă ca să înţeleagă inima şi destule simţăminte ca să meargă până în profunzimea ideilor.

Henry este acum un bărbat de 27 de ani, care ştie să facă faţă vinului şi femeilor fără să se ameţească şi fără să se îmbolnăvească. E suplu şi puternic, e îndrăzneţ şi dibaci, se adaptează la împrejurări când nu le poate impune voinţa; ardoarea lui pentru bogăţie şi putere nu-i ştirbeşte cu nimic generozitatea şi veselia. Lucrează şi iese în lume, studiază şi cântă, râde şi gândeşte. Ascultă predicile fără să caşte, aude spunându-se prostii fără să dea din umeri; este bărbatul în toată inconstanţa lui şi francezul în toată graţia sa. Nu e dezgustat după orgie, nici cuprins de amărăciune după plăcere; nu se teme de nimeni, dar respectă pe toată lumea; la adăpost de opinia publică, îşi bate joc de toţi. Crede în el mai mult decât în ceilalţi şi în întâmplare mai mult decât în el. Femeile îl iubesc, pentru că le face curte; bărbaţii îi sunt devotaţi, pentru că le face servicii; e temut pentru că se răzbună; i se face loc pentru că îmbrânceşte; i se vine în întâmpinare pentru că atrage.

Îşi plimbă ochii prin salon şi, dintr-o dată, vede femeia care îi va fi amantă; el vrea asta, ea o ghiceşte; n-a dorit-o pe cea care i-ar fi rezistat poate sau, posibil, nu se găsea acolo cea care l-ar fi respins. Dacă jinduieşte ceva, înşfacă aproape la ora stabilită; ce prevede se întâmplă, ce doreşte se realizează; are prieteni cu caractere şi profesii diferite, care îi vorbesc fiecare despre pasiunile sau diferitele lor manii şi cărora le destăinuie pasiunile lui asemănătoare şi înclinaţiile de acelaşi fel. Are o trăsură ca să iasă

când plouă şi un cal ca să se plimbe când e vreme frumoasă; mamele îi laudă moralitatea, tinerele visează la chipul lui frumos, bărbaţii îi invidiază spiritul, guvernul îi solicită talentul.

Viitorul e al lui; astfel de oameni devin puternici.

Jules are 26 de ani şi are felul de a fi obosit al celor care au trecut prin mari suferinţe sau înfăţişarea dezordonată a celor care au făcut mari desfrâuri; plictiseşte şi irită, tace sau sporovăieşte; chiar şi libertinii sunt scandalizaţi de cinismul lui şi femeile întreţinute găsesc că nu are suflet.

Trăieşte sobru şi cast, visează iubirea, voluptatea şi orgia.

Doreşte să moară şi să trăiască în egală măsură. De aceea, moartea va surveni fără să-l înspăimânte şi-şi continuă existenţa fără s-o blesteme.

Cele mai mari bucurii ale lui sunt un apus de soare, un vuiet de vânt în pădure, un cântec de ciocârlie în zorii înrouraţi; o întorsătură de frază, o rimă sonoră, un profil aplecat, o statuie veche, cuta unei haine îi provoacă lungi perioade de extaz.

Se amestecă cu mulţimea şi savurează melancolia pe care o emană marile oraşe; se duce la câmp, pe plajă, în munţi şi-şi deschide inima spre brize, parfumuri, nori care gonesc pe cer, frunze care se rostogolesc.

Ia parte la rugăciunea preotului, la înfrângerea celor învinşi, la furia cuceritorilor; are dispreţ pentru călăi şi iubire pentru victime; îi place zgomotul cădelniţelor, strălucirea săbiilor damaschinate, zâmbetul femeilor. Ia de jos florile strivite, mângâie animalele, se joacă cu copiii; deplânge saţietatea bogatului ca şi râmneala săracului; are tot atâta milă pentru speranţe şi pentru repulsii, tot atâta indulgenţă pentru fericire şi pentru nenoroc. Fără entuziasm şi fără ură, se înduioşează în faţa celui slab, admiră forţa şi se prosternează în faţa frumuseţii.

E oare sărac? E oare lipsit de putere cel care concentrează în sufletul lui toate bogăţiile lumii, pentru care aurul este mai strălucitor şi marmura mai albă, pentru care luxul are mai multe iluminări decât pentru cei care trăiesc în el? Puterea are forţe necunoscute celor puternici, vinul, un gust neştiut de cei care îl beau, femeile, voluptăţi neobservate de cei care le folosesc, iubirea, un lirism străin celor ce au inima plină de ea.

Viaţa lui e obscură. La suprafaţă, tristă pentru ceilalţi şi pentru el însuşi, se scurge în monotonia acelor ocupaţii şi a acelor contemplări solitare, nimic n-o recreează, nimic n-o susţine, pare

aspră şi dură, e rece la privit. Dar străluceşte în interior de lumini magice şi scânteieri voluptoase; e azurul unui cer oriental strălucind de soare.

Ajuns în vârful piramidei, călătorul are pielea mâinilor sfâşiată, genunchii plini de sânge, deşertul îl împresoară, lumina îl mistuie, o atmosferă aspră îi arde pieptul. Copleşit de oboseală şi orbit de lumină, se culcă agonizând pe piatră, în mijlocul trupurilor de păsări care veniseră acolo să moară. Dar ridică-ţi capul! Priveşte, priveşte! Şi vei vedea cetăţi cu domuri de aur şi minarete de porţelan, palate de lavă construite pe un soclu de alabastru, bazine înconjurate de marmură unde sultanele vin să-şi scalde corpul, la ceasul la care luna face mai frumoasă umbra boschetelor, mai limpede apa argintată a fântânilor. Deschide-ţi ochii! Deschide-ţi ochii! Aceşti munţi arizi poartă vâlcele verzi pe coastele lor, în acele colibe de bambus se aud cântece de dragoste, iar în acele vechi morminte dorm cu coroanele pe cap regii de altădată. Se aud vulturii ţipând în nori, clopoţeii mănăstirilor răsună în depărtare; iată caravanele care se pun în mişcare, bărcile coboară pe fluviu; pădurile se întind până departe, marea creşte, orizontul se lungeşte, atinge cerul şi se confundă cu el. Priveşte! Încordează-ţi auzul, ascultă şi contemplă, o, călătorule, o, călătorule! Şi setea ţi se va domoli şi toată viaţa ta va trece ca un vis, căci îţi vei simţi sufletul plecând spre lumină şi zburând în infinit.

Abandonată, sterilă la fel ca primele lui planuri, văduvită de umbrarele răcoroase şi de izvoarele susurânde, existenţa lui Jules este calmă ca deşertul, senină ca el, bogată ca el în orizonturi aurite, în comori nezărite; cuprinde ecoul tuturor zefirilor, tuturor furtunilor, tuturor oftaturilor, tuturor strigătelor, tuturor bucuriilor, tuturor deznădejdilor; mintea e stăpânită de vârtejul gândurilor, inima, de sentimente agitate, trupul, de lascivităţi. Bea din aceste torente fără nume care poartă ideea dincolo de ea însăşi sau creşte în voie în oceane inepuizabile ale căror adâncuri le cercetează, ale căror ţărmuri le explorează. Istoria se dezvăluie în amintirea lui, omenirea i se înfăţişează pas cu pas, se îmbată de natură, arta îl luminează cu strălucirile ei. Ale lui sunt toate poeziile şi toate armoniile, singura poezie şi marea armonie! Ale lui sunt cântul tuturor glasurilor, imnul tuturor sufletelor, forma tuturor corpurilor! Se îmbibă de culoare, asimilează substanţa, dă corp spiritului, spiritualizează materia; percepe ce nu se simte, resimte ce nu se poate spune, povesteşte ce nu se exprimă, arată ideile care se

schiţează şi fulgerele care surprind; trece de la operă la inspiraţia care a creat-o şi, visând la aceste filiaţii diverse, ca un văl desprins care trece pe cer şi pe suprafaţa albastră a mărilor, pluteşte şi urcă iar în spaţiu de unde a plecat, ca să regăsească urma pierdută a acelor străluciri coborâte pe pământ şi izvorul ascuns al efluviilor ajunse până la noi. De la cedru la ciuboţica-cucului, de la şarpe la femeie, de la păstorul care îşi duce turma să se adape la monarhul care îşi conduce armatele, de la popoarele care îşi gângăvesc numele la societăţile care se rezumă în legi, de la râsete la plânsete, de la ură la iubire, urcă treptele, străbate toate drumurile, se plimbă în toate aceste labirinturi, se preocupă de calapodul dintâi al tuturor formelor, de tipul tuturor acelor feţe, de ce se nasc, cum trăiesc, pentru ce mor, spre ce sfârşit gonesc, dacă renasc sau se sting.

Cere palatelor distruse, cu peristiluri goale, ecoul sonor al petrecerilor care răsunau sub acele bolţi şi strălucirea candelabrelor care luminau acele ziduri; caută sub nisipul părăsit urma valurilor enorme care îşi rostogoleau acolo monştrii pierduţi şi marile cochilii de sidef şi azur; se gândeşte la iubirile uitate ale celor întinşi în sicriu, la agonia viitoare a celor care se apleacă râzând peste marginea propriului leagăn.

Cu simpatia care sporeşte suferinţele, cu compasiunea care măreşte pasiunile, cu scepticismul care aprofundează faptele, contemplă viaţa cu o privire liniştită, evocându-şi, ca să le înţeleagă, sensul trecutului şi toată larma lui, omenirea şi toate tendinţele sale, pe Dumnezeu în tot ce are necunoscut, sufletul în toate visele sale. Universul este convocat la această chemare; aşezat deoparte, pe un trunchi de copac singuratic, ca un rege care primeşte tributurile, îşi mângâie tristeţea privind baldachinul de argint de deasupra capului sau se destinde de sarcasmele ce se ivesc din şocul acestei mulţimi, de ironia care planează peste acest tot.

Punând stavilă emoţiei care l-ar tulbura, ştie să nască în el sensibilitatea ce trebuie să creeze ceva; face imuabilă existenţa care produce accidentalul; dăruieşte artei tot ce-i oferă viaţa; totul vine la el şi totul iese din el, flux al lumii, reflux al lui însuşi. Viaţa ia forma ideii lui, aşa cum un veşmânt ia forma corpului pe care îl acoperă; se bucură de forţa lui prin conştiinţa forţei sale; divizat în toate aceste elemente, readuce totul la el, şi el însuşi se concretizează în întregime în propria-i vocaţie, în propria-i misiune, în fatalitatea geniului şi trudei sale, panteism imens ce trece prin el

şi reapare în artă.

Organ al acestei necesităţi, tranziţie a acestor doi termeni, se consideră de acum lipsit de vanitate şi complezenţă. Ce loc mic simte că ocupă între inspiraţie şi realizare! Dacă face caz de talentul lui, îl compară cu al celorlalţi, dar nu admirându-l în privinţa frumuseţii pe care trebuie s-o exprime; îşi iubeşte mai mult concepţiile, însă abia dacă-şi aminteşte propriile opere, fiind mai nepăsător faţă de destinul lor, odată ce au fost produse, decât fusese îngrijorat înainte să le fi compus. Abia dacă e preocupat de glorie, ceea ce-l desfată mai ales fiind satisfacţia spiritului său, controlându-şi lucrarea şi găsind-o pe măsura lui. O doreşte totuşi uneori pentru că i se pare atunci că gloria completează măreţia şi-i adaugă ceva, pentru că simte nevoia să le înapoieze oamenilor ce i-au dat ei, să pătrundă în minţile lor, să se întrupeze în gândurile lor, în existenţa lor, ca să-i vadă venerând ce venerează el şi însufleţindu-se de ceea ce-l pasionează pe el. Ce importanţă are succesul? Trilurile privighetorii nu mai sunt la fel de frumoase dacă nu e auzită? Dacă nu e tras pe nări, e mai puţin suav parfumul pe care florile din locurile inaccesibile îl răspândesc în aer şi-l lasă să urce la cer?

E nepăsător faţă de numele lui, indiferent la dezaprobarea pe care o stârneşte sau la elogiul care îi este adresat, ţinând doar să-şi exprime gândurile aşa cum le-a conceput, să-şi facă datoria şi să-şi cizeleze blocul de marmură, nu vrea altceva şi restul îl preocupă prea puţin. A devenit un grav şi mare artist, cu o răbdare neobosită şi o convingere de nezdruncinat în ideal. Studiindu-i forma după cea a maeştrilor şi extrăgând singur fondul pe care trebuie să-l conţină, a ajuns să obţină în mod firesc o manieră nouă, o originalitate reală.

Concizia stilului îl face foarte usturător şi diversitatea lui îi conferă supleţe; fără corectitudinea limbajului, pasiunea sa n-ar avea atâta vehemenţă, nici graţia atâta farmec.

Aproape părăsit de Henry după ce-l părăsise el însuşi reducându-l doar la personalitatea lui, fără sfaturi, fără efuziuni, fără public, nici confident, când vrea să-şi audă armonia versurilor, şi le citeşte singur, legănându-se în ritmul lor ca o prinţesă leneşă într-un hamac de mătase. Când vrea să-şi vadă jucate dramele, îşi pune mâna la ochi şi-şi imaginează o sală imensă, lată şi înaltă, plină până la refuz; îşi înfrumuseţează acţiunea cu toate splendorile punerii în scenă, cu toate minunile decorurilor, cu muzică pentru

coruri şi dansuri încântătoare ritmate de sunetul frazelor sale; îşi visează actorii în poze statuare şi aude o voce puternică debitându-i marile tirade sau suspinele unei poveşti de dragoste; la sfârşit, are inima plină, fruntea radioasă, asemenea cuiva care a fost la o sărbătoare, care a asistat la un mare spectacol.

Apropo de spectacol, nu te ridica încă din fotoliu, dragă cititorule, înainte de a-l înfăţişa până la capăt pe cel pe care am vrut să ţi-l arăt aici, regretând că ţi-a făcut mai puţin plăcere să-l priveşti decât mie să-l pun în mişcare şi urându-ţi doar în viitor, când nu vei şti ce să faci, ceasuri la fel de senine ca acelea care au trecut pentru mine în timp ce umpleam aceste pagini.

Hai, hai repede! Să terminăm îndată, să aşezăm în cerc toate personajele în fundul scenei. Iată-le ţinându-se de mână, gata să rostească ultimele replici înainte de a se întoarce în culise, în uitare, înainte să cadă cortina şi lămpile să se fi stins.

Întâi doamna Renaud? Ce s-a întâmplat cu ea? Ce s-a făcut cu ea?

Soţul ei este acum un adevărat proprietar de pension, un simplu negustor de supă şi de latină. A vândut vechea casă, a renunţat la sistemul lui de educaţie şi a cumpărat o clădire mare, unde primeşte elevi la preţuri mai moderate. Astfel, genul nobil de instituţie pe care am cunoscut-o a fost înlocuit, în cea nouă, de alta mai obişnuită şi mai comună: nu mai e sufragerie, ci refectoriu, cu mese vopsite în roşu şi pardoseala spălată în fiecare sâmbătă; nu mai e grădină, elevii se joacă în curte, una pătrată, cu nisip, unde cresc şase tei piperniciţi pe care şcolarii îşi scriu numele. La ce-ar folosi un salon? Doamna rămâne în camera ei şi domnul Renaud se ocupă el însuşi de studiul *celor mari*. Émilie nu mai are toalete frumoase, nu mai merge la spectacole, nu primeşte pe nimeni. Închisă în timpul zilei în odăile ei, abia dacă e văzută la ora meselor, ba chiar şi-a convins soţul să angajeze o domnişoară de încredere ca să se ocupe de lenjerie şi să-i pieptene pe băieţii mici, treabă care îi displăcea foarte mult. Se duce la biserică în fiecare duminică.

Cheltuielile casei au scăzut considerabil, nu se mai dau serate, n-ar avea un efect bun. Domnul Renaud se ocupă trup şi suflet de afacerea lui, îşi conduce singur elevii la colegiu şi nu iese decât seara, după ce se culcă toată lumea, ca să facă probabil o plimbare, să ia aer; e un obicei la care nu renunţă niciodată.

Trăiesc amândoi în aceeaşi bună înţelegere ca la începutul

acestei istorii.

Domnul Renaud se va îmbogăţi? Habar n-am. Doamna Renaud are un alt amant? Asta n-am de unde să ştiu.

Prietena ei Aglaé s-a căsătorit, a luat un medic dintr-un sat de pe lângă Paris un bărbat sedus de cavatinele ei italiene şi de manierele languroase, care e încă foarte îndrăgostit şi pe care ea îl exasperează. Îi toacă fără milă tot ce câştigă; bietul om, se umple de noroi, se osteneşte şi-şi rupe gâtul pe drumuri, în timp ce doamna, aşezată lângă foc, într-o comodă berjeră, citeşte romanul la modă sau invită doamnele din vecinătate la ea să bea ceaiul şi să mănânce prăjituri. Călătoreşte deseori la Paris, doar ca să meargă la concert şi să vadă ce se mai spune despre artă; rămâne acolo opt zile numai ea şi camerista, pentru că a avut nevoie de o cameristă. Ca în trecut, îi face vizite lungi doamnei Renaud şi poate confidenţe, asemănătoare cu cele pe care le asculta altădată. A fost uitată de vechiul ei amorez Alvares, care fusese totuşi cât pe ce să moară din cauza ei.

El şi camaradul lui, Mendès s-au întors în patria lor, la Lisabona. Cum a ajuns acolo, Alvarès s-a îndrăgostit de una din verişoarele lui, o orfană fără avere, al cărei tutore era tatăl lui; o iubeşte ca un apucat, deşi fata e foarte urâtă, vrea neapărat să se căsătorească cu ea, chiar dacă e şi mai săracă. Familia e foarte mâhnită din pricina asta, nimic nu-l poate îndupleca, nici îndemnurile, nici sfaturile, nici argumentele, nici exemplele; e o idee fixă, o adoră, e nebun după ea şi năuc, nimic nu l-ar face să renunţe pentru că e un suflet foarte tandru şi tare prost.

Bunul Mendès a luat-o într-o cu totul altă direcţie. Se pare că Parisul l-a pervertit considerabil. În ultima perioadă a şederii sale acolo, frecventase atât de mult locurile publice de toate felurile, dănţuise, făcuse tărăboi, bârfise, dansase mazurca şi polca la *La Chaumière*, trăsese la măsea atât de multe păhărele, ceşcuţe, boluri de punci şi sticle de vin alb, fumase pipe şi cunoscuse atât de multe femei uşoare, încât se întorsese în ţara lui cu un fel de a fi cât se poate de civilizat şi de parizian, obiceiuri încă neînţelese acolo, un stomac prodigios, o poftă de crăpelniţă înspăimântătoare. A început să scrie răvaşe dulci tuturor modistelor din Lisabona şi să facă datorii la toate cafenelele, fără să vrea apoi să recunoască vreodată plozii sau să achite ce datora; stârnea tulburare în societate, era un adevărat scandal public, a fost obligat să plece. În acest moment, face o călătorie în jurul lumii şi-şi plimbă patima din Brazilia în

Japonia şi lăcomia de la un pol la altul; va reveni tot sănătos tun, într-o dispoziţie şi mai bună şi la fel de prost.

Shahutsnischbach este, din păcate, într-o situaţie foarte tristă! Acest german onest, văzând în sfârşit că matematica nu se înţelegea deloc bine cu el, renunţase până la urmă şi intrase pur si simplu casier la un bancher. Era un casier excelent şi avea toate calităţile cerute, inclusiv probitatea; dar, într-o zi, bancherul a dat faliment şi a fugit, uitând chiar să-i achite salariul pe luna din urmă. Procurorul regelui a descins în birou, n-a văzut pe nimeni şi a pus mâna pe prietenul nostru care, fără să bănuiască ceva, stătea în locul pe care îl ocupa în mod obişnuit. A fost arestat, învinuit de complicitate, va fi judecat şi va ajunge probabil la ocnă.

Morel a avut parte de deziluzii amare, cu toate că el nu-şi prea făcea iluzii! După ce a fost rând pe rând ajutor de agent de schimb, secretar de notar, avocat, om de afaceri, antreprenor, industriaş, după ce a încercat toate meseriile, străduindu-se în toate cu însufleţire, fără să fi devenit bogat sau celebru, revenise să locuiască în cătunul de unde plecase altădată şi lucra ogorul pe care îl lucrase tatăl lui. Trăieşte cu o rentă de 1 500 de livre, în saboţi, în haină de postav gros iarna, în salopetă vara; seara, după cină, citeşte Béranger fumându-şi pipa sau stă de vorbă cu preceptorul şi portărelul cantonului, cărora le repetă vechile lui vorbe de duh şi le povesteşte anecdote amuzante. Le vorbeşte despre Paris, despre fostele cunoştinţe pe care le avea, despre lumea cu care se vedea, despre oamenii mari de care se apropiase, fără să le sufle o vorbă despre umilinţele suferite, nici despre tot chinul îndurat. E plictisit, scârbit, ţâfnos: suferă în taină, dar încearcă să se consoleze puţin contrazicând pe toată lumea şi făcând opoziţie în consiliul municipal.

Bravul căpitan Nicole nu e nici el fericit. A cumpărat faimoasa căsuţă râvnită şi locuieşte acolo, dar se plictiseşte, regretă marea, priveşte tot timpul în direcţia din care bat vânturile şi se gândeşte la nava lui. Mai de invidiat a fost totuşi soarta negrului său, care a murit înainte să fie debarcat, chiar în ziua în care urma să-şi vadă coliba.

Un om admirabil era acel Ternande, tânărul artist care face şi acum cai cu trei picioare, copaci de culoarea ciocolatei şi trupuri de culoarea fisticului! A obţinut marele Prix de Rome, a stat acolo cei trei ani obligatorii şi s-a întors mai insolent, mai tranşant şi mai impertinent ca altădată. Se uită la vechii maeştri ca la nişte inşi

cumsecade lipsiţi de idei şi la moderni ca la nişte mâzgălitori fără talent; apoi, mărturiseşte cu naivitate că este cel dintâi pictor din epocă şi aproape că-ţi vine să-l crezi după siguranţa cu care o zice. Are un atelier frumos, împodobit de capodopere şi de papuci chinezeşti, burnuzuri arabe, arcuri de sălbatici, căşti ruginite, pipe turceşti şi medalii romane; lucrează numai portrete, câştigă mulţi bani, e o celebritate.

Cerul i-a copleşit şi pe domnul şi doamna Lenoir în persoana copilului lor. Şi-a păstrat mult timp uniforma de artilerist şi ce bine îi şedea când tăticul îl punea să recite fabule de La Fontaine la marile dineuri! A fost însă obligat să renunţe la ea când l-au dus la internat. Profesorii sunt foarte mulţumiţi şi le trimit în fiecare trimestru părinţilor notele lui bune: purtare, bine; învăţătură, bine. La ultima premiere, chiar a obţinut premiul al II-lea la retroversiune şi o menţiune la scris.

Dar ambiţia cea mai împlinită, vanitatea cea mai satisfăcută sunt ambiţia şi vanitatea lui Catherine, fosta bucătăreasă a lui moş Renaud. Cu tot ce a furat, a înhăţat şi i s-a dat, s-a făcut cârciumăreasă pe bulevardul Temple, munceşte pe brânci la tejghea, poartă o bonetă cu panglici roz şi se lasă curtată de clienţii casei. Afacerea ei prosperă, ba chiar mai mulţi domni îi cer mâna, dar nu e grăbită, aşteaptă, vrea să aleagă în voie şi să aleagă numai o partidă bună. A avut totuşi grijă să-şi facă rost de un chelner foarte frumos, care are o superbă mustaţă roşcată şi o voce foarte plăcută când strigă: „Vine! Vine!”

Tatăl lui Henry a rămas clasic, liberal, duşman al iezuiţilor şi al genului uman. Perorează tot timpul contra ziarelor şi ar fi fost lovit seara de un atac de apoplexie dacă ar fi trecut ziua fără să-şi citească ziarul, „ziarul meu”. Se enervează încă împotriva romanticilor, dar admiră *Misterele Parisului* şi *Jidovul rătăcitor*, i se par „tari” şi „bine scrise”. Soţia este de acord cu el în toate.

Ştiţi oare că Henry va face o căsătorie superbă cu o fată bogată şi influentă? Se însoară cu nepoata unui ministru, al cărui fiu e prietenul lui; dota va fi de două sute de mii de franci şi mai târziu va primi aceeaşi sumă. Iată-l deja ajuns om bogat şi ilustru; în patru-cinci ani, va fi deputat şi, odată deputat, unde se va opri?

Jules a plecat ieri în Orient, luând cu el două perechi de pantofi cu care vrea să bată Libanul şi o carte de Homer pe care o va citi pe malul Helespontului.

Dacă trece prin Alger, îl va întâlni pe Bernardi, ajuns acolo

director de trupă de vodevil şi distrându-i pe arabii civilizaţi cu cupletele domnului Scribe[48] şi proza domnilor Melesville[49] şi Bayard[50].

Aici, autorul îşi îmbracă fracul negru şi îl salută pe cititor.

Noaptea de 7 ianuarie 1845, ora 1.

Note

1 Aluzie la personajul dramei *Hanul din Adrets* de Benjamin Antier, tipul afaceristului lipsit de scrupule (n.tr.). 2 Pensioane pentru domnişoare (n.tr.). 3 Aluzie la drama *Antony* de Alexandre Dumas (n.tr.). 4 Operă în cinci acte de Giacomo Meyerbeer (n.tr.). 5 Este vorba despre drama *Turnul Nesle* de Alexandre Dumas (n.tr.). 6 Poem de Alphonse de Lamartine (n.tr.). 7 *Manlius Capitolinus*, tragedie de Antoine de La Fosse (n.tr.). 8 Pierre-Jean de Béranger (1780-1857), şansonetist francez (n.tr.). 9 Paul-Louis Courier (1772-1825), pamfletar francez (n.tr.). 10 *Mă iubeşte*, în lb. italiană în original (n.tr.). 11 Personaje din piesele lui Molière (n.tr.). 12 Personaje din piesele lui Victor Hugo (n.tr.). 13 Dramă în cinci acte în proză de Alexandre Dumas (n.tr.). 14 Actriţă franceză (1779-1847) (n.tr.). 15 Aluzie la sintagma *quos ego* („Îmi vine să vă...") rostită de Neptun în *Eneida* lui Virgiliu, zeul grec fiind supărat pe vânturile care agitau marea (n.tr.). 16 Alexis Piron (1689-1773), autor dramatic şi epigramist francez (n.tr.). 17 François-Joachim de Pierre, cardinal de Bernis (1715-1794) diplomat, om de litere şi prelat francez. 18 Aluzie la romanul libertin *Les Amours du chevalier de Faublas* de Jean-Baptiste Louvet de Couvray (n.tr). 19 Aluzie la romanul *Justine ou les Malheurs de la vertu* de Donatien Alphonse François de Sade (n.tr.). 20 Deoarece Louis des Balbes de Berton de Crillon, unul dintre căpitanii lui cei mai curajoşi, n-a putut să ia parte la bătălia decisivă de la Arques, Henric al IV-lea i-ar fi trimis un bilet cu aceste cuvinte: „Spânzură-te, bravule Crillon! Am luptat la Arques, dar tu n-ai fost acolo!" (n.tr.). 21 Aluzie la penele albe purtate la pălărie de Henric al IV-lea (n.tr.). 22 Cuvinte pe care Francisc I, regele Franţei, le-ar fi scris mamei sale a doua zi după înfrângerea de la Pavia (n.tr.). 23 Replică celebră a lui Temistocle adresată generalului spartan Eurybiades, care voia să se retragă înaintea bătăliei de la Salamina (n.tr.). 24 Aluzie la scriitorul, filosoful, moralistul şi omul politic francez Michel de Montaigne (1533-1592) (n.tr.). 25 Lucrare pedagogică (n.tr.). 26 Aluzie la evenimentele din Franţa anului 1793 (n.tr.). 27 Marc-Antoine Girard, sieur de Saint-Amant (1594-1661), poet francez, autor de poeme burleşti, satirice sau lirice (n.tr.). 28

Guillaume Amfrye de Chaulieu (1639-1720), poet libertin francez (n.tr.). 29 Pierre Gassendi (1592-1655), matematician, filosof şi astronom francez (n.tr.). 30 Roman de François-René de Chateaubriand, publicat în 1802 (n.tr.). 31 Personaj din comedia *Turcaret* de Lesage (n.tr.). 32 Personaj din comedia *Bolnavul închipuit* de Molière (n.tr.). 33 Personaj din comedia *Nunta lui Figaro* de Beaumarchais (n.tr.). 34 Aluzie la Victor Cousin (1792-1867), filosof şi om politic francez (n.tr.). 35 Pierre Leroux (1797-1871), filosof şi om politic francez (n.tr.). 36 Aluzie la poemul *La Pucelle d'Orléans* de Voltaire (n.tr.). 37 Primul tratat de sexologie din Occident, publicat la Amsterdam în 1686, de Nicolas Venette (1633-1698), medic, sexolog şi scriitor francez (n.tr.). 38 Roman libertin apărut în 1741 şi atribuit avocatului Gervaise de Latouche (n.tr.). 39 Grup politic din timpul revoluţiei franceze din 1789 (n.tr.). 40 Jacques Delille (1738-1813), poet şi traducător francez (n.tr.). 41 Aluzie la Benoît-Michel Decomberousse (1754-1841), care, în 1811, a publicat Codul lui Napoleon în versuri (n.tr.). 42 Paul Lacroix zis Bibliofilul Jacob (1806-1884), poligraf erudit francez (n.tr.). 43 Lingvist (n.tr.). 44 Lingvist (n.tr.). 45 Autor de cărţi de gramatică (n.tr.). 46 Autor de cărţi de gramatică (n.tr.). 47 Autor de cărţi de gramatică (n.tr.). 48 Eugène Scribe (1791-1861), dramaturg şi libretist francez (n.tr.). 49 Anne-Honoré-Joseph Duveyrier zis Mélesville (1787-1865), autor dramatic francez (n.tr.). 50 Jean-François Alfred Bayard (1796-1853), dramaturg francez (n.tr.).